

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

О. Є. Блинова, С. І. Бабатіна, В. Ф. Казібекова,
І. Р. Крупник, В. В. Мойсеєнко, Н. О. Олейник,
І. С. Попович, Н. І. Тавровецька, В. І. Шебанова

ЗБІРНИК НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ

**першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія
галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки**

Херсон – 2022

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

**О. Є. Блинова, С. І. Бабатіна, В. Ф. Казібекова,
І. Р. Крупник, В. В. Мойсеєнко, Н. О. Олейник,
І. С. Попович, Н. І. Тавровецька, В. І. Шебанова**

ЗБІРНИК НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ

**першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія
галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки**

Херсон – 2022

УДК 378.4:159.9](07)(0.034.2)

3-41

Укладачі: Блинова О.Є., Бабатіна С.І., Казібекова В.Ф., Крупник І.Р., Мойсенко В.В., Олейник Н.О., Попович І.С., Тавровецька Н.І., Шебанова В.І.

Рецензенти: Агачева Ю.А. – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри теорії і методики дошкільної, початкової освіти й психології КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради.

Лось О.М. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету.

Затверджено Вченою радою ХДУ
Протокол № 14 від «28» лютого 2022 р.

Погоджено НМР ХДУ
Протокол № 5 від «17» лютого 2022 р.

Схвалено НМР факультету психології, історії та соціології
Протокол № 4 від «28» січня 2022 р.
Голова НМР факультету, доцентка Наталія ТАВРОВЕЦЬКА.

Розглянуто на засіданні кафедри психології:
Протокол № 8 від «24» січня 2022 р.
Завідувачка, професорка Олена БЛИНОВА

Мойсенко В.В.

Збірник навчальних програм для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки : зб. навч. прогр. / О. Є. Блинова, С. І. Бабатіна, В. Ф. Казібекова, І. Р. Крупник, В. В. Мойсенко, Н. О. Олейник, І. С. Попович, Н. І. Тавровецька, В. І. Шебанова; за ред. В. В. Мойсенко. – Херсон: Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С., 2022. – 252 с.

ISBN 978-617-7941-72-8 (електронне видання)

Навчально-програмне видання є збірником навчальних програм з циклу професійної підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за ОП Психологія/спеціальності 053 Психологія/галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки. Перелік навчальних дисциплін/освітніх компонентів у відповідності згідно затвердженої освітньо-професійної програми Психологія підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Основою розробки та оформлення навчальної програми є: Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності (постанова КМУ від 30 грудня 2015 №1187 (в редакції постанови КМУ від 24 березня 2021 №365)) (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2021-п#Text>), Статут Херсонського державного університету, Положення про навчально-методичний комплекс дисципліни кафедри Херсонського державного університету, Положення про організацію освітнього процесу в Херсонському державному університеті.

До розробки навчальних програм залучені кваліфіковані фахівці кафедри психології. Навчальні програми містять вступ, у якому визначено предмет та міждисциплінарні зв'язки, що відображають роль та значення навчальної дисципліни/освітньої компоненти в професійній підготовці психолога, означені професійні компетентності та програмні результати навчання, розкрито основний зміст навчальної дисципліни/освітньої компоненти, надано перелік рекомендованої літератури, зазначені обсяг та форма підсумкового контролю, визначені засоби діагностики успішності навчання.

Збірник навчальних програм з циклу професійної підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за ОП Психологія/спеціальності 053 Психологія/галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки розрахований на викладачів, здобувачів усіх рівнів вищої освіти, психологів, наукових співробітників у галузі соціально-поведінкових наук та суміжних дисциплін.

УДК 378.4:159.9](07)(0.034.2)

© Херсонський державний університет, 2022

© Кафедра психології ХДУ, 2022

© Колектив авторів, 2022

© ФОП Вишемирський В. С., 2022

ISBN 978-617-7941-71-1 (електронне видання)

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
ПРОФІЛЬ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ «ПСИХОЛОГІЯ»	7
АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ МЕТОДИ У ПСИХОКОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ	11
Укладач: Бабатіна С.І.	
ВІКОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ	17
Укладачі: Бабатіна С.І., Крупник І.Р.	
ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ (З ПРАКТИКУМОМ).....	23
Укладач: Казібекова В.Ф.	
ГЕРОНТОПСИХОЛОГІЯ.....	29
Укладач: Казібекова В.Ф.	
ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ.....	33
Укладач: Бабатіна С.І.	
ДИФЕРЕНЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ	38
Укладач: Казібекова В.Ф.	
ЕКОЛОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ	42
Укладач: Казібекова В.Ф.	
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ.....	48
Укладач: Попович І.С.	
ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ (З ПРАКТИКУМОМ)	55
Укладач: Олейник Н.О.	
ЗООПСИХОЛОГІЯ ТА ПОРІВНЯЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ.....	63
Укладач: Мойсеєнко В.В.	
ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ	69
Укладач: Бабатіна С.І.	
КАЗКА ЯК МЕТОД ПСИХОКОРЕКЦІЇ	74
Укладач: Бабатіна С.І.	
КЛІНІЧНА ПСИХОЛОГІЯ	80
Укладач: Тавровецька Н.І.	
КРОСКУЛЬТУРНА ПСИХОЛОГІЯ.....	85
Укладач: Казібекова В.Ф.	

МЕТОДИ ПІДБОРУ ПЕРСОНАЛУ	91
Укладач: Крупник І.Р.	
ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ	96
Укладач: Олейник Н.О.	
ОСНОВИ ПСИХОСОМАТИКИ	100
Укладач: Шебанова В.І.	
ОСНОВИ ПСИХОТЕРАПІЇ	109
Укладач: Олейник Н.О.	
ОСНОВИ СУЇЦИДОЛОГІЇ	114
Укладач: Казібекова В.Ф.	
ПАТОПСИХОЛОГІЯ.....	119
Укладач: Тавровецька Н.І.	
ПРОФОРІЄНТОЛОГІЯ	123
Укладач: Казібекова В.Ф.	
ПСИХОГІГІЄНА.....	128
Укладач: Шебанова В.І.	
ПСИХОДІАГНОСТИКА	136
Укладач: Крупник І.Р.	
ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ	142
Укладач: Крупник І.Р.	
ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРАКТИКУМ ЗА СПЕЦКУРСАМИ	148
Укладач: Олейник Н.О.	
ПСИХОЛОГІЯ ЗДОРОВ'Я	153
Укладач: Казібекова В.Ф.	
ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ.....	159
Укладач: Олейник Н.О.	
ПСИХОЛОГІЯ ПРАЦІ	163
Укладач: Бабатіна С.І.	
ПСИХОЛОГІЯ СЕКСУАЛЬНОСТІ: НОРМА ТА ПАТОЛОГІЯ.....	169
Укладач: Шебанова В.І.	
ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНИХ ВІДНОСИН.....	177
Укладач: Попович І.С.	

ПСИХОЛОГІЯ СПІЛКУВАННЯ.....	183
Укладач: Мойсеєнко В.В.	
ПСИХОЛОГІЯ ТРАВМУВАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ	187
Укладач: Шебанова В.І.	
ПСИХОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ.....	196
Укладач: Попович І.С.	
ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ.....	202
Укладач: Тавровецька Н.І.	
СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ МІГРАЦІЇ.....	206
Укладач: Блинова О.Є.	
СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ (З ПРАКТИКУМОМ)	212
Укладач: Блинова О.Є.	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ	219
Укладач: Попович І.С.	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ ОСОБИСТОСТІ	225
Укладач: Попович І.С.	
СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	230
Укладач: Тавровецька Н.І.	
ТЕМПОРАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ.....	233
Укладач: Бабатіна С.І.	
ТЕОРІЇ ОСОБИСТОСТІ.....	238
Укладач: Блинова О.Є.	
ФІЛОСОФІЯ ПСИХОЛОГІЇ	245
Укладач: Мойсеєнко В.В.	
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	251

ПЕРЕДМОВА

У збірнику представлені навчальні програми навчальних дисциплін/освітніх компонент (обов'язкових та вибіркових) для забезпечення й реалізації освітнього процесу освітньо-професійної програми Психологія першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Усі представлені у збірнику навчальні програми відповідають загальній характеристиці (спрямованості) та змісту освітньо-професійної програми Психологія для підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Реалізація основних аспектів освітньо-професійної програми є необхідною умовою успішної академічної підготовки конкурентно-спроможного фахівця, урахує систему компетентісних умінь soft skills та hard skills.

Навчальні програми структуровано відповідно до Положення про навчально-методичний комплекс дисципліни кафедри Херсонського державного університету (електронна адреса розміщення документу за покликанням <https://bit.ly/3ocTJmn>).

На основі затверджених навчальних програм викладачами кафедри розроблено силабуси навчальних дисциплін/освітніх компонент та складові навчально-методичного забезпечення для реалізації змісту освітньо-професійної програми.

**ПРОФІЛЬ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
« ПСИХОЛОГІЯ » ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
053 ПСИХОЛОГІЯ Галузі знань
05 Соціальні та поведінкові науки**

Загальна інформація	
Повна назва вищого навчального закладу та структурного підрозділу	Херсонський державний університет Факультет психології, історії та соціології
Ступінь вищої освіти та назва кваліфікації мовою оригіналу	<i>Бакалавр</i> <i>Бакалавр з психології</i>
Офіційна назва освітньої програми	Освітньо-професійна програма «Психологія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Тип диплому та обсяг освітньої програми	Диплом бакалавра, одиничний, 240 кредитів ЄКТС, термін навчання 3 роки 10 місяців
Наявність акредитації	Сертифікат про акредитацію Серія УД № 22006327 Наказ МОН України від 20.06.2018 № 662 Строк дії сертифікату до 1 липня 2028р. відповідно до рішення Акредитаційної комісії від 12.06.2018р. протокол №130
Цикл/рівень	НРК України – 6 рівень, FQ-EHEA – перший цикл, EQF-LLL – 6 рівень
Передумови	на базі повної загальної середньої освіти; на базі ступеня «молодший бакалавр» (освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» заклад вищої освіти має право визнати та зарахувати не більше 60 кредитів ЄКТС, отриманих в межах попередньої освітньої програми підготовки молодшого бакалавра (молодшого спеціаліста)
Мова(и) викладання	Українська
Термін дії освітньої програми	3 роки, 10 місяців
Інтернет-адреса постійного розміщення опису освітньої програми	http://www.kspu.edu/About/Faculty/IPHS/ChairGenSocialPsychology.aspx
Мета освітньої програми	
Підготовка фахівців, здатних розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі сучасної психології. Програма дозволяє всебічно вивчити специфіку теоретичної та практичної психології, вивчення психологічних дисциплін та спецкурсів вільного вибору здобувача, формування сучасного конкурентоспроможного фахівця, здатного вирішувати комплексні завдання психологічної діагностики, корекції, реабілітації та психологічного	

супроводу населення регіону, який має статус «нове прикордоння», зумовлених глобальною перебудовою свідомості суспільства.

Характеристика освітньої програми

Предметна область (галузь знань, спеціальність, спеціалізація (за наявності))	<p><i>Об'єкт вивчення</i> та професійної діяльності бакалавра з психології є: психічні явища, їх виникнення функціонування та розвиток; поведінка, діяльність, вчинки; взаємодія людей у малих і великих соціальних групах; психофізіологічні процеси та механізми, які лежать в основі різних форм психічної активності.</p> <p><i>Цілі навчання:</i> формування наукових уявлень про природу психіки, про методи та результати дослідження психічних явищ; розвиток здатності до застосування психологічних знань в умовах професійної діяльності.</p> <p><i>Теоретичний зміст предметної області:</i> система психологічних знань, базових категорій і понять, закономірностей, механізмів, методологічних підходів, пояснювальних принципів, науково-прикладних завдань.</p> <p><i>Методи, методика та технології:</i> методи теоретичного та емпіричного дослідження, валідні, стандартизовані психодіагностичні методики, методи аналізу даних, технології психологічної допомоги.</p> <p><i>Інструменти та обладнання:</i> психологічні прилади, комп'ютерна техніка, сучасні інформаційні та комунікаційні технології.</p>
Орієнтація освітньої програми	<p>Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра психології базується на загальновідомих та загально визнаних наукових результатах та практичних розробках в галузі психології із врахуванням сучасного стану теоретичної та практичної психології, орієнтує на актуальні спеціалізації, у рамках яких можлива подальша професійна та наукова кар'єра. Програма пропонує комплексний підхід до здійснення діяльності у сфері освіти і науки та реалізує це через навчання та практичну підготовку. Освітні компоненти, що включені у програму, орієнтовані на актуальні суспільні події мілітаризації та міграційних процесів суспільства, що викликані етно- географічними особливостями регіону.</p>
Основний фокус освітньої програми та спеціалізації	<p>Програма передбачає формування компетентностей з сучасної проблематики психології, здобувачі отримують базові знання з загальної, вікової, соціальної, диференціальної, експериментальної психології, патопсихології та психофізіології; прикладних галузей психології: психодіагностика, психологічна корекція, консультування та основ терапії. Варіативні компоненти програми включають к дисципліни циклу загальної підготовки, так і фахової.</p> <p>Ключові слова: психічні явища, особистість, поведінка, діяльність, функціонування, розвиток, вчинки, психологічна допомога, психологічні закономірності, психологічні чинники та механізми.</p>
Особливості програми	<p>Освітня програма є професійно орієнтована і спрямована на вивчення та формування загальних, фахових компетентностей бакалавра з психології, науково-прикладних та практичних курсів, що пов'язані з реалізацією дослідницько-експериментальної, психоконсультативної, просвітницької та психопрофілактичної роботи у сфері психології та надає можливість продовження навчання за другим (магістерським) рівнем освіти. Програма передбачає значну кількість практичної підготовки за фахом у вигляді лабораторних, практичних і семінарських занять, проведення емпіричних досліджень. Варіативна складова циклу фахової підготовки спрямована на поглиблення знань і розподілена за трьома напрямками: психологія особистості та розвитку, психології травмувальних ситуацій, психологічного консультування та реабілітації мілітаризованого суспільства.</p>

Програмні компетентності	
Інтегральна компетентність	ІК. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері психології, що передбачають застосування основних психологічних теорій та методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов.
Загальні компетентності (ЗК)	<p>ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.</p> <p>ЗК2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.</p> <p>ЗК3. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.</p> <p>ЗК4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.</p> <p>ЗК5. Здатність бути критичним і самокритичним.</p> <p>ЗК6. Здатність приймати обґрунтовані рішення.</p> <p>ЗК7. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).</p> <p>ЗК8. Навички міжособистісної взаємодії,</p> <p>ЗК9. Здатність працювати в команді.</p> <p>ЗК10. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні;</p> <p>ЗК11. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя;</p> <p>ЗК12. Здатність спілкуватися державною мовою як усно так і письмово, поважати різноманітності та мультикультурності.</p>
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності	<p>ФК1. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології;</p> <p>ФК2. Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ;</p> <p>ФК3. Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків;</p> <p>ФК4. Здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел;</p> <p>ФК5. Здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій;</p> <p>ФК6. Здатність самостійно планувати, організувати та здійснювати психологічне дослідження;</p> <p>ФК7. Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації;</p> <p>ФК8. Здатність організувати та надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову);</p> <p>ФК9. Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну відповідно до запиту;</p> <p>ФК10. Здатність дотримуватися норм професійної етики;</p> <p>ФК11. Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку;</p> <p>ФК12. Здатність застосовувати методи організації та реалізації теоретичних та експериментальних психологічних досліджень із застосуванням основних методів математичного аналізу та інформаційних технологій.</p> <p>ФК13. Здатність визначати й пояснювати психологічні механізми формування, функціонування та розвитку психічних явищ, процесів, властивостей, виокремлювати причини та фактори, що диференціюють характер їх індивідуального функціонування та розвитку.</p>

ФК14. Здатність до проведення роботи з кадровим складом різного типу організацій з метою відбору кадрів, управління їх мотивацією та створення соціально-психологічного клімату, що сприяє оптимізації процесу досягнення цілей організації.

ФК15. Здатність виявляти толерантність (повагу та позитивне ставлення) до розмаїття культур, форм самовираження й самоздійснення індивідуальності, до несхожості наукових поглядів, методологічних підходів тощо.

ФК16. Здатність вирішувати комплексні завдання психологічної діагностики, корекції, реабілітації та психологічного супроводу населення регіону, який має статус «нове прикордоння».

Програмні результати навчання

ПРН 1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання

ПРН 2. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань

ПРН 3. Здійснювати пошук інформації з різних джерел, у т.ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, для вирішення професійних завдань.

ПРН 4. Обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки за результатами власних досліджень і аналізу літературних джерел.

ПРН 5. Обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проективні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги

ПРН 6. Формулювати мету, завдання дослідження, володіти навичками збору первинного матеріалу, дотримуватися процедури дослідження

ПРН 7. Рефлексувати та критично оцінювати достовірність одержаних результатів психологічного дослідження, формулювати аргументовані висновки

ПРН 8. Презентувати результати власних досліджень усно / письмово для фахівців і нефахівців.

ПРН 9. Пропонувати власні способи вирішення психологічних задач і проблем у процесі професійної діяльності, приймати та аргументувати власні рішення щодо їх розв'язання

ПРН 10. Формулювати думку логічно, доступно, дискутувати, обстоювати власну позицію, модифікувати висловлювання відповідно до культуральних особливостей співрозмовника

ПРН 11. Складати та реалізовувати план консультативного процесу з урахуванням специфіки запиту та індивідуальних особливостей клієнта, забезпечувати ефективність власних дій.

ПРН 12. Складати та реалізовувати програму психопрофілактичних та просвітницьких дій, заходів психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, ігор, тренінгів, тощо, відповідно до вимог замовника.

ПРН 13. Взаємодіяти, вступати у комунікацію, бути зрозумілим, толерантно ставитися до осіб, що мають інші культуральні чи гендерно-вікові відмінності.

ПРН 14. Ефективно виконувати різні ролі у команді у процесі вирішення фахових завдань, у тому числі демонструвати лідерські якості.

ПРН 15. Відповідально ставитися до професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.

ПРН 16. Знати, розуміти та дотримуватися етичних принципів професійної діяльності психолога.

ПРН 17. Демонструвати соціально відповідальну та свідому поведінку, слідувати гуманістичним та демократичним цінностям у професійній та громадській діяльності.

ПРН 18. Вживати ефективних заходів щодо збереження психічного здоров'я (власного й оточення) та за потреби визначати зміст травмувальних ситуацій, психологічного консультування та реабілітації мілітаризованого суспільства.

АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ МЕТОДИ У ПСИХОКОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ

Укладач: **Бабатіна С.І.**, кандидат психологічних наук, доцент

Програма вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «**Арт-терапевтичні методи у психокорекційній роботі**» складена відповідно до освітньої програми Психологія підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальності 053 Психологія.

Предметом є розкриття основних методологічних підходів до вивчення, специфіки та перспектив використання технологій арт-терапії у корекційно-розвивальній роботі практичного психолога.

Міждисциплінарні зв'язки: освітня компонента «Арт-терапевтичні методи у психокорекційній роботі» є інтеграцією і застосуванням знань вивчення фундаментального блоку освітньої програми та реалізації їх у прикладному блоці наукової психології.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: ознайомити з екологічним напрямом психотерапії та психологічної корекції, заснованому на інтеграції для терапії мистецтва і творчості, через гармонізацію психічного стану та розвитку здатності до самовираження, самопізнання, корекції глибинних структур психіки.

Завдання курсу:

1. Сформувати у здобувачів практику-орієнтовану ідею теоретичних основ арт-терапії як сучасного напрямку психокорекції.
2. Забезпечити засвоєння системи базових знань і навичок в організації та проведенні корекційної роботи з використанням технологій арт-терапії.
3. Оволодіти компетенціями діагностувати і коректувати актуалізовані проблеми в області емоційних і поведінкових розладів.
4. Сприяти поглибленню основ професійного мислення і культури психолого-педагогічних досліджень майбутнього фахівця.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «**Арт-терапевтичні методи у психокорекційній роботі**» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 5.	ФК 10.	ПРН 1.
ЗК 8.	ФК 11.	ПРН 3.
ЗК 9.	ФК 14.	ПРН 4.
	ФК 15.	ПРН 5-17.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться **150** годин **5** кредитів ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Теоретико-методологічні основи арт-терапії.

Тема 1. Психодинамічні підходи в розробці арт-терапевтичного методу. Історія розвитку арт-терапії. Психоаналіз і аналітична психологія про мету і роль мистецтва в психічному розвитку людини. Положення З. Фрейда про сублімацію і зв'язування деструктивних психічних енергій в процесі створення творчих продуктів діяльності. Творчі продукти діяльності як проекція психічного стану людини. Директивні та недирективні підходи в арт-терапії.

Тема 2. Гуманістична психологія при розробці арт-терапевтичного методу. Креативність і спонтанність як принципи людського розвитку в гуманістичному підході. Принципи творчості та спонтанності як принципи арт-терапії. Творча діяльність як рух самовідновлення і саморозвитку.

Змістовий модуль 2.

Робочі напрями арт-терапії.

Тема 3. Ізотерапія як спосіб роботи з емоційною сферою. Вимоги до матеріалів в ізотерапії. Психологічні характеристики матеріалів малювальної діяльності. Етапи розвитку навичок малювання і графіки у дитини. Малювання як ігрова діяльність (Д. Віннікотт). Робота з пальчиковими фарбами. Техніка спонтанного і спрямованого малювання. Прийоми трансформації малюнка дітьми. Техніка керованого малювання. Техніка нанесення каракулів. Діагностика емоційних та інтелектуальних проблем дитини. Критерії оцінки візуального продукту дитини.

Тема 4. Гудзикова терапія як засіб комунікації. Едукація до застосування і вибору гудзиків. Технологічні прийоми і вправи з гудзиками. «Гудзиковий» світ. Вікові особливості застосування гудзикової терапії. Гудзиковий колаж (із застосуванням МАК).

Тема 5. Робота з масками в арт-терапії. Маска і субособистість. Методи створення масок. Техніка маски: гра з масками, створення історії для маски. Показання до використання технології і вікові особливості.

Тема 6. Колаж в арт-терапії. Матеріали для створення колажу. Індивідуальні та групові форми роботи з колажем. Критерії оцінки колажу. Показання і теми колажів при роботі з дітьми. Колаж «Мапа бажань».

Тема 7. Бібліотерапія в арт-терапії. Прийоми роботи в бібліотерапії: читання текстів, створення малюнків до тексту, складання авторських текстів (на задану тему, на малюнок і серію малюнків). Застосування бібліотерапії при роботі з дітьми з особливими потребами. Застосування методів бібліотерапії в логопсихотерапії (логоневроз).

Тема 8. Музикотерапія на усі випадки життя. Загальні уявлення про музичну терапію. Використання музичної терапії. Історія виникнення музичної терапії. Механізми впливу музики на людину. Музика і тілесні реакції. Музичний досвід і резонанс. Використання музичних творів при малюванні, в драматизації, динамічних медитаціях в роботі з дітьми.

Тема 9. Піскова терапія. Вимоги до лотка і колекції іграшок для створення пісочних картин. Юнгіанський підхід в роботі зі створення пісочних картин: план індивідуальної сесії, психологічна інтерпретація пісочної картини, показання і обмеження у використанні юнгіанського підходу в пісочній терапії при роботі з дітьми та дорослими. Ключові характеристики пісочних картин:

Тема 10. Казкотерапія з кольоровим картоном. Креативний засіб для проробки запиту. Роль казок в психічному розвитку дитини, її соціалізації та адаптації. Психологічна інтерпретація символічного змісту тексту казки. Принципи психологічного аналізу казок. Схема психологічного аналізу казки: енергетично-інформаційне поле казки, головна тема казки, сюжет казки, лінія головного героя, символічне поле. Фактори ефективності казкотерапії: відсутність чітких уособлень, образність і метафоричність мови казки, психологічна безпека, наявність таємниці і магії. Види казок: народні казки, авторські казки. Корекційні функції казки. Особливості казкової терапії з дітьми та дорослими.

Тема 11. Ігрова терапія. Етапи розвитку ігрової діяльності у дітей. Характерні особливості гри. Використання іграшок в арт-терапії. Іграшка як перехідний об'єкт (Д. Віннікотт) і психологічний ресурс для дитини. Пальчикові ігри, пальчиковий театр і театр тіней. Основні завдання ігрової терапії. Можливості ігрової терапії. Гуманістична ігрова терапія. Механізми психокорекційного впливу.

Змістовий модуль 3.

Організація арт-терапевтичної сесії.

Тема 12. Простір арт-терапевтичного процесу. Поняття простору як основи арт-терапії: фізичний символічний простір кабінету як середовище взаємодії. Вимоги до організації кабінету: виділення робочих зон і зон відпочинку. Основні умови функціонування арт-терапевтичного простору (наявність професійної бази, час на прибирання, закупівля матеріалів). Регламент сесії за часом. Вимоги до оснащення приміщення та наявності необхідних матеріалів. Особливості зберігання і утилізації продуктів творчої діяльності дітей і дорослих.

Тема 13. Основні форми і правила занять арт-терапією. Організація групових та індивідуальних арт-терапевтичних занять. Цілі і структура арт-терапевтичної сесії. Модель індивідуального сеансу арт-терапії: структуровані сеанси, неструктуровані сеанси. Принципи арт-терапевтичної взаємодії в групі. Ми не вчимо малювання. Це потрібно донести до батьків і дорослих.

Тема 14. «Табу» для психолога за методом арт-терапії. Не застосовувати провокативний стиль взаємодії на терапевтичній/корекційній сесії. Ведення тактики безоцінного судження. Застосування недирективного інтерпретування символів, кольорів і матеріалів. Жорсткий регламент часу для виконання завдання. Складні вправи для виконання самостійно вдома. Основні помилки арт-терапевта (поспіх, складні вправи на початку встановлення довірливих відносин, недотримання алгоритму і регламенту сесії).

Тема 15. Особливості застосування арт-терапії з дітьми та підлітками. Застосування методу з дітьми (4-10 років) – легкі вправи, безпечний простір і чуйність до бажань дитини, спільні заняття. Застосування методу з підлітками (11-16) – цікаві взаємодії, рахування з бажанням, не давати домашніх завдань, готовність терапевта до саботування процесу, робота з іменем і метафоричними предметами навколишнього середовища.

Форма підсумкового контролю успішності навчання диференційований залік.

Засоби діагностики успішності навчання:

Система контролю успішності здобувача включає наступні різновиди: поточний, модульний, підсумковий модульний (до якого включені питання винесені на самостійне опрацювання) та семестровий (академічний) контроль.

Для реалізації усіх форм діагностики навчальних досягнень здобувачів застосовуються наступні методи:

Методи навчання: лекції, практичні заняття із застосування поточного тестування і проведенням модульних контрольних робіт.

Методи організації та здійснення освітньо-пізнавальної діяльності:

1. За джерелом інформації:

- Словесні (вербальні) (лекція – традиційна, інформаційна лекція, відео лекторій, лекція-презентація із застосуванням ІКТ; дискусія, бесіда);
- практичні (практичні вправи, опрацювання наукових досліджень, вирішення ситуативних завдань);
- візуальні (демонстрація, спостереження, ілюстрація).

2. За логікою передачі та сприймання навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3. За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі, евристичні.

Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації освітньо-пізнавальної активності: пізнавальні дискусії, «мозковий штурм», проблемно-орієнтовна едукація, практично-теоретична колаборація, створення ситуацій пізнавальної новизни.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з усіх форм освітньої активності передбачених у силабусі.

Рекомендована література

Основна література:

1. Абрамова Г.С. Графика в психологическом консультировании. М.: ПЕР 03,2001. 142 с.
2. Бех І. Виховання особистості : у 2-х кн. Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
3. Вознесенська О.Л., Сидоркіна М.Ю. Арт-терапія у подоланні психічної травми: Практичний посібник. К. : Золоті ворота, 2015. 148 с.

4. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Чудеса на песке. Практикум по песочной терапии. СПб.: Речь, 2005. 345 с.
5. Ільченко І.С. Арт-терапія: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. 150 с.
6. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с.
7. Киселева М.В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе. СПб.: Речь, 2007. 336 с.
8. Колпакчи О.С. Арт-терапія: курс лекцій : навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 288 с.
9. Копытин А.И. Методы арт-терапии в преодолении последствий травматического стресса. М.: Когито- Центр, 2014. 208 с.
10. Копытин А.И. Тест «нарисуй историю». СПб.: Речь, 2003. 80 с.
11. Лебедева Л.Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий. СПб.: Речь, 2003. 256 с.
12. Оклендер В. Окна в мир ребенка: Руководство по детской психотерапии. М.: Независимая фирма Класе, 2003. 336 с.
13. Сорока О.В. Арт-терапія: теорія і практика: навчально-методичний посібник. Тернопіль : Астон, 2014. 195 с.
14. Федій О.А. Естетотерапія: навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2012. 304 с.

Допоміжна література:

15. Арт-терапия – новые горизонты. Москва : Когито-Центр, 2006. 336 с.
16. Вознесенская Е. Инициационная арт-терапия как отклик на потребности современного клиента. *Простір арт-терапії: Разом з вами* : збірник наукових статей / за наук. ред. А.П. Чуприкова, О.А. Браусенка-Кузнецова, О.Л. Вознесенської. К. : Міленіум, 2006. С. 12–22.
17. Вознесенская Е.Л. Особенности и перспективы развития арт-терапии в Украине. *Наукові праці (Серія : Педагогіка) : науково-методичний журнал*. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. Вип. 95. Т. 105. С. 19–24.
18. Вознесенська О. Л. Арт-терапія як засіб психосоціального відновлення особистості. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки* : [Зб. наук. праць]. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. К. : КНУ імені Тараса Шевченка. No 3 (29). С. 40-47.
19. Деркач О. Педагогіка творчості: Казкотерапія на допомогу вчителю, вихователю, практичному психологу. Вінниця: ВДПУ, 2008. 48 с.
20. Силко Р.М. Мульт-терапія як технологія виховання дітей. Активна мульт-терапія. *Серія: Педагогічні науки*. 2014. No 120. С. 188–190.
21. Сорока О.В. Зарубіжний досвід підготовки арт-терапевтів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2015. Вип. 36. С.167-170.

Інформаційні ресурси:

22. Адаптована програма з арт-терапії для дітей з обмеженими можливостями / Л.Т. Нікішина та ін. URL: <http://corg.ks.ua>.
23. Арт – терапевтичні техніки у роботі практичного психолога: рекомендації щодо використання арт-терапевтичних технік у роботі практичного психолога закладів освіти. URL: [static.klasnaocinka.com. ua/.../ art_terapiya_u_roboti_psiholo](http://static.klasnaocinka.com.ua/.../art_terapiya_u_roboti_psiholo).
24. Арт-терапевтичні техніки у роботі практичного психолога: рекомендації щодо використання арт-терапевтичних технік у роботі практичного психолога закладів освіти. URL: https://static.klasnaocinka.com.ua/.../art_terapiya_u_roboti_psiholo.

25. Використання арт-терапевтичних технологій у роботі практичного психолога. URL: <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-art-terapevticnih-tehnologij-u-roboti-prakticnogo-psihologa-117875.html>.
26. Сайт журналу «Інсайт: психологічні виміри суспільства» <http://insight.journal.kspu.edu/index.php/insight>
27. Сайт журналу «Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки» <http://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj>
28. Сайт журналу «Психологічний часопис» <http://ua.appsyjournal.com/>
29. Сайт Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Режим доступу: <http://ispp.org.ua/biblioteka.htm>
30. Смілянець О. Корекція девіантної поведінки підлітків засобами арт-терапії [Електронний ресурс] *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України*, за ред. академіка С. Д. Максименка. К., 2009. URL: <http://vuzlib.com/content/view/944/94/>
31. Титаренко О. І. Використання арт-терапії в психолого-педагогічному супроводі освітнього процесу. *Електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp6/tytarenko.pdf.

ВІКОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Укладачі: **Бабатіна С.І.**, кандидат психологічних наук, доцент
Крупник І.Р., кандидат психологічних наук, доцент

Програма вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «**Вікова та педагогічна психологія**» складена відповідно до освітньої програми Психологія підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальності 053 Психологія.

Предметом курсу є закономірності психічного розвитку та їх прояви на різних вікових етапах, психологічні особливості кожного вікового періоду і їх роль у формуванні особистості.

Міждисциплінарні зв'язки: вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти базується на сукупності знань із загальної психології, та є основою для засвоєння подальших розділів психології.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: навчити володіти основами аналізу психічного розвитку, основними критеріями та технологіями аналізу особливостей кожного вікового періоду, сформулювати уявлення про специфіку наукових досліджень у віковій психології.

Завдання курсу:

1. Ознайомити із системою понять вікової психології.
2. Ознайомленні із системою понять та змістом дефініцій основного алгоритму опису одиниці віку на кожному визначеному етапі.
3. Оволодіння здобувачами засобами системного мислення щодо психологічного аналізу вікових особливостей упродовж онтогенезу.
4. Інтегрувати отримані теоретико-довідкові знання у практичному застосуванні.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «**Вікова та педагогічна психологія**» спрямовано на формування таких **компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):**

Загальні компетентності (ЗК)	Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (ФК)	Програмні результати навчання(ПРН)
ІК 1. ЗК 2.	ФК 3. ФК 11. ФК 13.	ПРН 2. ПРН 6. ПРН 8. ПРН 10. ПРН 14. ПРН 18.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться **270** години **9** кредитів ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Вікова психологія у системі фундаментального психологічного знання.

Тема 1. Вікова психологія як фундаментальна галузь психологічної практики. Вікова. Психологія як наука. Завдання вікової психології. Розділи вікової психології. Принципи вікової психології. Зв'язки вікової психології з іншими науками та практикою. Парадокси дитячого розвитку. Вік. Структура віку. Динаміка віку. Вікова криза. Динаміка вікової кризи.

Тема 2. Методологія і методи дослідження психічного розвитку. Основні та допоміжні методи вікової психології. Стратегії дослідження. Спостереження. Бесіда. Експеримент. Аналіз продуктів діяльності. Контент-аналіз.

Тема 3. Основні теорії та періодизації психічного розвитку. Теорії психічного розвитку. Теорії та періодизації С.Холла, К.Бюллера. Теорія та періодизація З.Фрейда. Психосоціальна теорія та періодизація Е.Еріксона. Когнітивна теорія Ж.Піаже. Теоретичні уявлення про психічний розвиток Б. Скіннера, Е. Торндайка, Р.Сірса. Періодизація Д.Б.Ельконіна. Гуманістична психологія про психічний розвиток. Уявлення А.Маслоу.

Тема 4. Закони психічного розвитку. Категорія розвитку як універсалія науки. Референції категорії «розвиток». Основний закон психічного розвитку. Закон складної організації у часі. Закон метаморфози. Закон нерівномірності розвитку. Закон розвитку вищих психічних функцій. Закон провідної ролі навчання у розвитку. Закон зони найближчого розвитку. Закон сензитивних періодів. Закон провідної діяльності. Закон чергування різних типів діяльності.

Змістовий модуль 2.

Початок життя.

Тема 5. Пренатальний і натальний період. Запліднення. Життя до народження. УЗД-дослідження. Емоційно-вольова сфера майбутньої матері.

Тема 6. Криза народження. Криза народження. Природні (натуральні) та штучні (кесерів розтин) пологи. Ф. Лабуайє «Народження без насилля».

Тема 7. Немовлячий вік. Період немовляти. Психічний і фізіологічний розвиток немовляти. Основний алгоритм розвитку. Задача вікового періоду. Комплекс пожвавлення. Симбіоз у діаді. Емоційна матриця. Елементарні маніпулятивні дії з предметами. Базова довіра. Формування прихильності.

Змістовий модуль 3.

Дитинство.

Тема 8. Ранній вік. Криза першого року життя. Період раннього віку. Психічний розвиток дитини раннього віку. Розвиток мови у ранньому віці. Розвиток предметних дій. Індивідуація та сепарація.

Тема 9. Дошкільник. Криза трьох років. Період дошкільного віку. Гра як провідна діяльність дошкільника. Психічний розвиток дитини дошкільного віку.

Тема 10. Психологічна готовність до школи. Поняття про психологічну готовність до школи. Блок діагностичних процедур дослідження готовності дитини до шкільного навчання. Структура психологічної готовності до школи.

Тема 11. Молодший школяр. Криза 7 років. Період молодшого шкільного віку. Структура навчальної діяльності школяра. Психічний розвиток молодшого школяра.

Змістовий модуль 4. Дорослішання.

Тема 12. Підліток. Період підліткового віку. Фізичний розвиток підлітка. Психічний розвиток підлітка. Поведінкові та емоційні розлади. Емансипація. Криза підліткового віку. Ідентифікація та формування рівневої ідентичності. Хімічні і нехімічні залежності. Підліток – група ризику розвитку відхиляючих форм поведінки.

Тема 13. Юнацький вік. Соціальна ситуація періоду ранньої юності. Юність- майданчик у доросле життя. Студентський період життя (Б.Г.Ананьєв). Юнацька культура. Психічний розвиток періоду юності. Залежна і конотивна поведінкова стратегія. Психоедукація сімейного життя серед студентства та юнаків.

Змістовий модуль 5. Дорослість.

Тема 14. Молодість. Поняття про дорослість. Період ранньої дорослості. Фізичний розвиток в ранній дорослості. Психічний розвиток в ранній дорослості. Криза 22 років. Завдання розвитку ранньої дорослості. Поняття віку і вікових часів.

Тема 15. Зрілість. Період зрілості. Психічний розвиток в зрілості. Фізичний розвиток в зрілості. Криза середини життя.

Тема 16. Старість. Поняттям про старість. Фізичні аспекти старіння. Стереотипи сприйняття старості. Чотири десятиріччя пізньої дорослості. Завдання розвитку в похилому віці. Психічний розвиток в старості. Криза пізнього віку. Мудрість – як система знань людини, орієнтована на практичний бік життя. Категорії мудрості. Особливості когнітивної мудрості. Тема смерті в релігіях миру. Страх смерті. Етапи помирання (за класифікацією Кюблер-Росе). Теорія старіння. «Внутрішня робота як провідна діяльність похилого віку».

Змістовий модуль 6.

Психологія навчання і виховання

Тема 17. Особистісно-зорієнтований підхід у освітньо-компетентнісному навчанні. Психологічні умови формування уміння вчитися. Психологічні основи засвоєння знань. Сучасні технології навчання. Інноваційні форми та методи навчання.

Тема 18. Психоедукація виховного середовища дитини. Психологічні механізми виховання. Психологічні основи формування особистості у процесі виховання. Психологічна культура і психологічні основи морального виховання.

Критерії та показники вихованості особистості. Сімейний коучинг. Психологічні основи виховання дітей з відхиляючою поведінкою.

Тема 19. Психологія педагогічної діяльності та особистості вчителя. Психологічна структура педагогічної діяльності. Мотиваційні тенденції педагогічної діяльності. Педагогічний такт і педагогічна майстерність вчителя. Формальна і інформальна освіта суб'єктів освітнього процесу. Мережеві освітні Хаби. Психологічний клімат у педагогічному колективі.

Форма підсумкового контролю успішності навчання екзамен

Засоби діагностики успішності навчання:

Система контролю успішності здобувача включає наступні різновиди: поточний, модульний, підсумковий модульний (до якого включені питання винесені на самостійне опрацювання) та семестровий (академічний) контроль.

Для реалізації усіх форм діагностики навчальних досягнень здобувачів застосовуються наступні методи:

Методи навчання: лекції, практичні заняття із застосування поточного тестування і проведенням модульних контрольних робіт.

Методи організації та здійснення освітньо-пізнавальної діяльності:

1. За джерелом інформації:

- словесні (лекція – традиційна, інформаційна лекція, відео лекторій, лекція-презентація із застосуванням ІКТ; дискусія, бесіда);
- практичні (практичні вправи, опрацювання наукових досліджень, вирішення ситуативних завдань);
- наочні (демонстрація, спостереження, ілюстрація).

2. За логікою передачі та сприймання навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3. За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі, евристичні.

Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації освітньо-пізнавальної активності: пізнавальні дискусії, «мозковий штурм», проблемно-орієнтовна едукація, практично-теоретична колаборація, створення ситуацій пізнавальної новизни.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з усіх форм освітньої активності передбаченої критеріями оцінювання у силабусі.

Рекомендована література

Основна література:

1. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2011. 112 с.
2. Власова О. І. Педагогічна психологія: Навч. Посібник. К. : Либідь, 2005. 400 с.
3. Олейник Н.О. Вікова психологія (з практикумом): методичні рекомендації до проведення семінарських занять. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 92с.
4. Олейник Н.О. Вікова психологія (з практикумом): лабораторний практикум. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 76с.

5. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник. К.: Кондор, 2011 468 с.
6. Савчин М. Вікова психологія: навч. посіб. 3-тє вид. перероб., доповн. К. : ВЦ «Академія», 2017. 368 с.
7. Савчин М.В. Педагогічна психологія: Навч. посіб. К.: Академвидав, 2007. 424с. (Альма-матер).
8. Самошкіна Л. М. Вікова психологія: Навчальний наочний посібник з мультимедійним курсом. Під ред. чл.-кор. АПН України, професора Е. Л. Носенко. Д. : Вид-во ДНУ, 2006. 248 с.
9. Сергеєнкова О. П. Вікова психологія. Навч. Посібник. О. П. Сергеєнкова, О.А. Столярук, О. П. Коханова, О. В. Пасєка. К.: Центр учбової літератури, 2012. 376 с.

Допоміжна література:

10. Бабатіна, С. І. Особливості побудови та змісту життєвої стратегії особистості юнацького віку [Текст] *Теоретичні і прикладні проблеми психології*: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В.Даля. – Луганськ, 2015. – С. 29-38.
11. Бабатіна, С. І. Особливості сприйняття і переживання часу у здобувачів вищої освіти на етапі адаптації та ідентифікації [Текст] *Наука і освіта: науково-практичний журнал Південного наукового Центру НАПН України*. Одеса, 2013. Вип. 7(СХVII). С. 120-125.
12. Бабатіна, С. І. Шляхи та засоби розвитку конструктивної форми темпоральності в студентському віці [Текст] *Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Психологія*. Х. : 2014. Вип. 47., ч. II. С. 5-15.
13. Белік Л. Адаптація першокласників до школи: корекційна програма роботи з дітьми. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*. 2012. № 6. С. 36-39.
14. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія. Навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2011. 112 с.
15. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
16. Готовність дитини до навчання. Упоряд.: С. Максименко, О. Главник. К. : Мікрос-СВС, 2003. 112 с.
17. Дуткевич Т. В. Дитяча розвивально-корекційна психологія. Модульний навчальний посібник для здобувачів вищої освіти вnz за напрямом підготовка 6.030103 «Практична психологія» К.: Центр учбової літератури, 2017. 304 с.
18. Клименко В. В. Методологічний аналіз поняття «психічний розвиток» людини. *Практична психологія та соціальна робота: Науково-практичний та освітньо-методичний журнал*. 2005. № 7. С. 1-7.
19. Коваленко О. Г. Міжособистісне спілкування як компонент психічної діяльності у похилому віці. *Практична психологія та соціальна робота: Науково-практичний та освітньо-методичний журнал*. 2014. № 2. С. 61-65.
20. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції: навч. посіб. Суми. : ВТД «Університетська книга», 2008. 384 с.
21. Кутішенко В. П. Психологія розвитку та вікова психологія. К.: Каравела, 2009. 447 с.
22. Носенко Е. Л. Сучасні напрями зарубіжної психології: психологія особистості: підручник Д. : вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2010. 216 с.
23. Петрунько О. В. Діти і медіа: соціалізація в агресивному медіа середовищі: [монографія]. Ніжин. : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2011. 2-ге видання. 480 с.
24. Поліщук В. М. Криза 17 років як перехідний період від підліткового до юнацького віку. *Практична психологія та соціальна робота: наук.-практ. осв.-метод. журн*. 2011. № 11. С. 16-20.
25. Поліщук В. М. Криза входження в дорослість як перехідний період від юнацького віку до вступу у дорослість. *Практична психологія та соціальна робота: наук.-практ. осв.-метод. журн*. 2012. № 9. С. 1-5.

26. Сергєєнкова О. П. Педагогічна психологія. Навчальний посібник. К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. 112 с.
27. Фіцула М. М. Відхилення у поведінці неповнолітніх: шляхи їх попередження та подолання: навч. метод. Посібник. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2008. 432 с.
28. Щотка О. П. Вікова психологія дорослої людини. Ніжин: Ред.-вид. відділ НДПУ, 2001. 194 с.
29. Яблонська Т. М. Розвиток ідентичності дитини в системі сімейних взаємин: [монографія]. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2013. 444 с.

Інформаційні ресурси:

30. Архів-репозитарій Херсонського державного університету / eKhSUIR – Electronic Kherson State University Institutional Repository : Режим доступу <http://ekhsuir.kspu.edu/>
31. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
32. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. К. : Академвидав, 2006. 360 с. Режим доступу: <http://194.44.152.155/elib/local/sk674883.pdf>

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ (З ПРАКТИКУМОМ)

Укладач: **Казібекова В.Ф.**, кандидат психологічних наук, доцент

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти є: опис та аналіз професійної поведінки і професійної діяльності психолога-фахівця, а також розвиток особистості психолога в обраній професії.

На сучасному етапі соціально-економічна ситуація стає все більш динамічною. Кардинально трансформувався ринок праці. З'являються нові види бізнесу, орієнтовані на пошук та відбір висококваліфікованих фахівців. Інтенсивний розвиток економіки обумовлює необхідність гарної професійної мобільності та конкурентноздатності працівників.

У зв'язку з великою сьогодні популярністю психологічних знань багато молодих людей прагнуть мати психологічну освіту. Навчальний курс «Вступ до спеціальності (з практикумом)» виконує важливу роль у професійному становленні майбутніх фахівців-психологів, адже це надає здобувачам можливість перевірити правильність власного вибору щодо подальшого життя, зокрема професійного.

Викладання такої навчальної дисципліни/освітньої компоненти значно збагачує професійну культуру майбутніх фахівців, спрямовує їхнє професійне самовизначення і формує професійну свідомість і самосвідомість, допомагає виважено проектувати власну професійну біографію та кваліфіковано допомагати в цьому напрямку іншим людям.

Міждисциплінарні зв'язки. Системотворчим фактором «Вступу до спеціальності (з практикумом)» є взаємодія особистості з майбутньою професією: свідомий вибір, якість оволодіння, психологічний зміст діяльності, прагнення професійного зростання, а також формування установки на профілактику професійних деструкцій та психологічний супровід власного професійного життя.

Потреби сучасних людей в психологічній підтримці в різних життєвих, особистісних, професійних та будь-яких інших ситуаціях вимагають підготовки психологів, здатних розв'язувати певні соціально, професійно й особистісно значущі проблеми.

На сьогодні психологія накопичила багато фактів, які показують, як нове знання людини про себе робить її іншою: змінює її відносини, мету, її стан і переживання.

Освітня компонента «Вступ до психології» пов'язана і взаємодіє з такими галузями психології, як загальна психологія, вікова психологія, соціальна психологія, психодіагностика, психологія профорієнтаційної роботи та ін.

Логіка будови навчальної дисципліни/освітньої компоненти визначається теоретичною значущістю й розробленістю учбового матеріалу, а також практичною спрямованістю курсу.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета курсу: створити умови для професійного визначення і формування професійної ідентичності здобувачів вищої освіти-психологів, а також формувати уявлення про напрями професійної діяльності психолога в різних сферах суспільного життя та забезпечити свідомий вибір спеціалізації подальшої психологічної освіти.

Завдання курсу:

1. Висвітлити зміст та проблематику діяльності психолога в зарубіжній та вітчизняній психологічній традиції;
2. Розглянути основні особистісні диспозиції психолога як основу його готовності до професійної діяльності;
3. Вивчити етичні особливості професійної діяльності психолога;
4. Формувати пізнавальні та професійно орієнтовані уміння з власного професійного самовизначення та профорієнтаційної ідентифікації.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Вступ до спеціальності (з практикумом)» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК):	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 2.	ФК 1.	ПРН 2.
ЗК 4.	ФК 4.	ПРН 4.
ЗК 8.	ФК 10.	ПРН 10.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться **135** годин **4,5** кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Наукові засади професійної діяльності психолога.

Тема 1. Місце психології в системі людинознавства. Комплексне вивчення людини – теоретична основа практичного вирішення проблем розвитку людини. Міфи про психолога. Основні етапи та особливості розвитку наук про людину. Структура людинознавства. Сучасні погляди на предмет психології. Наукова та побутова психологія.

Установи підготовки практичних психологів в Україні.

Тема 2. Форми та зміст професійної діяльності психолога. Поняття професійного самовизначення психолога: теоретичні засади професійного самовизначення психолога; типи самовизначення та професійної ідентичності.

Поняття про професію. Мотивація і загальні чинники вибору професії психолога. Професійно-кваліфікаційні вимоги до професії психолога. Соціальне замовлення на діяльність практичного психолога.

Професіоналізація здобувачів вищої освіти-психологів: особливості адаптації до навчання у виші; поняття професіоналізації; проблеми професійної самореалізації психолога, етапи професіоналізації. Умови успішного професійного становлення здобувачів вищої освіти-психологів.

Поширені кризи розчарування у професійному становленні майбутніх психологів. Уявлення про свою майбутню професію. Професійна спрямованість особистості.

Психологічний практикум: Визначення професійної спрямованості особистості.

Тема 3. Види діяльності практичного психолога. Система видів діяльності психолога. Психологічна профілактика і просвітницька діяльність психолога. Психологічна діагностика: «психологічний діагноз»; групова психодіагностика, індивідуальна психодіагностика.

Психологічна корекція: мета та завдання психокорекції; прийоми і способи психокорекції; етапи психокорекції.

Психологічне консультування: специфіка, мета і завдання психологічного консультування; принципи і умови психологічного консультування; види психологічного консультування; інтерв'ю як основний метод психологічного консультування.

Психотерапія як складова частина діяльності практичного психолога: поняття, мета та завдання психотерапії; сучасні психологічні моделі психотерапії; індивідуальна психотерапія, групова психотерапія. Характеристика основних напрямів психотерапії. Професія психолога та гендерні уявлення суспільства.

Психологічний практикум: визначення професійної мотивації обрання фаху психолога.

Тема 4. Психолог як особистість і професіонал. Критерії визначення професійної придатності психолога. Професія психолога як спосіб життя. Основні компоненти моделі особистості психолога.

Професійно значущі якості психолога. Формування особистості психолога у ЗВО. Розвиток особистості психолога у професії. Соціальні, біологічні та психологічні чинники професійного становлення особистості майбутнього психолога. Гендерні особливості професійного становлення психолога. Особистісні чинники професійної діяльності. Методи дослідження професійно важливих якостей майбутніх психологів. Психологічний практикум: Особистісні чинники професійної діяльності. Дослідження професійно важливих якостей майбутніх психологів.

Змістовий модуль 2.

Професійна діяльність психолога в різних сферах суспільної практики.

Тема 5. Структура та проблематика прикладної психології. Сучасна система психології як науково-практична сфера суспільної діяльності. Структура і завдання прикладної психології. Практична психологія. Наукова психологія. Їх

взаємозв'язок та методологічні основи. Поняття психологічної технології. Побутова психологія, її співвідношення із практичною психологією.

Національна система соціально-психологічної служби України. Психологічний практикум – формування професійно важливих якостей психолога: формування цілеспрямованості і навичок планування.

Тема 6. Напрями професійної діяльності психолога в різних сферах суспільства. Професійна діяльність практичного психолога в системі освіти. Психолог та його діяльність в галузі спорту. Професійна діяльність практичного психолога у медичній сфері.

Професійна діяльність практичного психолога у сфері економіки, промислових підприємств та організацій малого бізнесу.

Професійна діяльність практичного психолога у сфері юриспруденції. Професійна діяльність практичного психолога у соціальній сфері.

Малодоступні сфери діяльності практичного психолога: мистецтво, релігія, філософія та інші.

Професійна взаємодія психологів. Психологічний практикум: розвиток професійних навичок слухання і розуміння партнера.

Тема 7. Законодавчо-правова регламентація роботи соціально-психологічної служби. Основні положення Концепції про Національну систему соціально-психологічної служби України. Законодавча та правова база психологічної служби в галузі освіти.

Порядок атестації практичних психологів освіти.

Специфіка нормативної та правової бази психологічної служби в інших сферах суспільної практики. Міжнародні та регіональні документи про права людини.

Особливості вияву професійних і особистісних деформацій в різних сферах професійної діяльності психолога. Взаємодія психолога з фахівцями інших суміжних сфер суспільної практики. Психологічний практикум: формування професійних навичок поведінки в емоційно напружених ситуаціях.

Тема 8. Соціальні, моральні та духовні проблеми в діяльності сучасного психолога. Етичні проблеми в діяльності психолога. Головний «етичний парадокс» психології. Система професійних принципів психолога-практика. Загальні етичні стандарти професійної діяльності психолога.

Етичний кодекс фахівця-психолога в інших країнах: етичний кодекс психолога України; етичні стандарти психологів Американської психологічної асоціації; етичні стандарти для психолога Іспанії, Угорщини та ін.

Поняття професійної компетентності психолога, її розвиток. Освітньо-кваліфікаційна характеристика психолога.

Форма підсумкового контролю успішності навчання – екзамен.

Засоби діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з наступних форм роботи:

- аудиторна робота за семестр (підсумкова оцінка усіх форм роботи здобувача протягом семестру);
- самостійна робота за семестр (проводиться в усній, тестовій або письмовій формі), відповідно до діючих норм Положення про організацію самостійної роботи здобувачів вищої освіти ХДУ;
- модульно-семестровий екзамен (проводиться у тестовій, усній або письмовій формі).

Методи навчання: лекції, практичні заняття із застосуванням поточного тестування і проведення модульних контрольних робіт.

Рекомендована література

Основна література:

1. Абрамова Г.С. Введение в практическую психологию. М., 2006. 224с.
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. М.: Педагогика, 2000. Т. 1. С.16-178.
3. Біла О.Г. Соціально-психологічні детермінанти особистісного становлення психолога-практика. *Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України.* 2003. Т.5. Ч.6. С.18-22.
4. Блудов В.М. Личность в спорте. М.: Физкультура и спорт, 2007. 241 с.
5. Бочелюк В.Й. Психологія: вступ до спеціальності: навч. посібник. К. : Центр учбової літератури, 2007. 288с.
6. Верко С.С. Психолог в організації: «за» і «проти». *Актуальні проблеми психології: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія.* 2002. Т.4. С. 207-211.
7. Карандашев В.Н. Психология: Введение в профессию: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. 3-е изд. стер. М.: Смысл, 2005. 382 с.
8. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. М.: Педагогика, 1996. 216 с.
9. Лобова Н.Т. Спрямованість на людину в структурі особистості практичного психолога. *I Всеукраїнський конгрес з практичної психології. Тези доповідей і повідомлень.* 1994. С.133-134.
10. Максименко С.Д. До проблеми розробки освітньо-кваліфікаційної характеристики сучасного психолога. *Практична психологія та соціальна робота.* 1999. №1. С.2-6.
11. Панок В.Г. Основні напрями професійного становлення особистості практичного психолога у вищій школі. *Практична психологія та соціальна робота.* 2003. №4. С.14-17.
12. Панок В.Г. Концепція національної соціально-психологічної служби. *Педагогіка і психологія.* 1994. №2. С.3-10.
13. Пов'якель Н.І. Акмеологія становлення регулятивних компонент професійної діяльності практичного психолога. *Психологія. Збірник наукових праць.* 1999. Вип. 3. С.224-230.
14. Пов'якель Н.И. Развитие средств саморегуляции профессионального мышления будущего практического психолога. *Психологічна освіта в системі вищої школи.* 1997. С. 118-122.
15. Сидоренко І.С. Актуальні напрями роботи психолога в організаціях малого бізнесу. *Актуальні проблеми психології. Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія.* 2002. Т.4. С.211-213.
16. Скоков С.І. Психологічна служба в установах кримінально-виконавчої системи України. *Практична психологія та соціальна робота.* 2002. №6. С.54-58.
17. Чепелева Н.В. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога. *Психологія: Збірник наукових праць.* 1998. Вип. 3. С.35-41.
18. Чепелева Н.В. Проблемы личностной подготовки психолога-практика в условиях вуза. *Актуальные проблемы психологической службы: теория и практика.* 2002. С.111-112.

19. Яценко Т.С. Психологічні основи групової психокорекції: навч. посібник. К.: Либідь, 2006. 264 с.

Допоміжна література:

20. Бедь В.В. Юридична психологія: навч. посібник. Львів, 2004. 235 с.
21. Волошина, Л.В. Загальна психологія: практикум: навч. посібник. К. : Каравела, 2005. 280 с.
22. Волошок О.В. Практикум із психології: навч.-метод. посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 96 с.
23. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодёжи. К.: Наука, 2008. 165 с.
24. Горбунов Г.Д. Практический психолог в спорте. СПб., 2005. 394 с.
25. Корольчук М.С. Історія психології. К., 2011. 248 с.
26. М'ясоїд П.М. Загальна психологія. К.: Вища школа, 2004. 487 с.
27. Основи психології: Підручник / за заг. ред. О.В. Киричука, В. А. Роменця. К.: Либідь, 1995. 632с.

Інформаційні ресурси:

28. Максименко С.Д. Загальна психологія. – Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/1264/51/1/2/>
29. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Вступ до спеціальності: практична психологія. – Режим доступу: http://kaf-psykholohii.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/89/2017/10/Dutkevich_Savits_ka_Praktichna_psikhologiya_2005.pdf
30. Закон України «Про вищу освіту», документ № 2984–14, остання редакція від 10.02.2010 р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14&p=1297338264376536>
31. Періг І.М. Вступ до спеціальності «психологія»: Навчально-методичний посібник [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/22510/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4.%20%D0%92%D0%A1%D0%A2%D0%A3%D0%9F%202017.pdf>
32. Бочелюк М.Й., Зарицька В.В. Психологія: вступ до спеціальності: Навч. посібник – Режим доступу: <http://padabum.com/d.php?id=84764>

ГЕРОНТОПСИХОЛОГІЯ

Укладач: **Казібекова В.Ф.**, кандидат психологічних наук, доцент

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти є: галузь психології, що вивчає закономірності особистісних змін, поведінки та діяльності людей, зумовлені процесом старіння.

Зовсім нещодавно демографічне постаріння розглядалось як незначна проблема, але сьогодні вчені констатували швидкий прогрес старіння та його поширення в усьому світі. Старіння супроводжується низкою особистісних та поведінкових змін, які істотно впливають на психічне, психологічне здоров'я, а також на стосунки престарілої людини з навколишніми. Знання про характеристики, закономірності, рушійні сили, механізми, індивідуальні особливості психічного розвитку і психічного старіння людей похилого віку необхідні для створення оптимальних умов життя, а також для надання соціально-психологічної допомоги престарілим людям.

Перспективи розвитку в старості пов'язані з успішністю подолання кризи зрілого віку, усвідомленістю вибору, активністю життєвої позиції та мають вирішальне значення для вдоволеності життям для адекватного сприйняття власної старості. Така особистісна робота має починатися заздалегідь, і даний курс може розглядатися як попередня підготовка.

Міждисциплінарні зв'язки: Геронтопсихологія має важливе значення для вирішення багатьох практичних задач: діагностика і прогностика розвитку особистісних властивостей в період інволюції, психологічних механізмів профілактики та протистояння старінню й т. ін.

В ході практичних занять у здобувачів вищої освіти формуються уміння й навички психологічної роботи з людьми похилого віку, психодіагностики їх особистості, надання соціально-психологічної допомоги та консультування престарілих людей та членів їх родини.

Геронтопсихологія органічно пов'язана і взаємодоповнює знання з таких психологічних галузей: вікова психологія, психологія особистості, соціальна психологія, психодіагностика, психопатологія, психологія здоров'я, психологічне консультування, психологічна корекція та ін.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета курсу: показати здобувачам фізіологічну і психологічну природу старіння, особливості взаємовідносин людей похилого віку в суспільстві.

Завдання курсу:

1. Висвітлити зміст та проблематику старіння в зарубіжній та вітчизняній психології, вивчити престарілу людину в єдності всіх її властивостей.
2. Розглянути основні напрями дослідження процесу інволюції на сучасному етапі.
3. Вивчити методи дослідження старіння.
4. Вивчити систему механізмів компенсації престарілих людей.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Геронтопсихологія» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 7. ЗК 11.	ФК 3. ФК 8.	ПРН 1. ПРН 2. ПРН 5. ПРН 11.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться **150** годин **5** кредитів ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Теоретико-методологічні проблеми психології старості.

Тема 1. Геронтопсихологія як міждисциплінарна галузь знань. Місце геронтопсихології в системі наукового знання. Розвиток теорії старіння у вітчизняній науці. Об'єкт, предмет та основні категорії геронтопсихології. Види досліджень в галузі геронтопсихології. Система методів геронтопсихології. Специфіка експериментальної та дослідницької роботи в соціальній психології старіння. Труднощі дослідження похилих людей.

Тема 2. Похила людина як суб'єкт вікових змін. Підходи до виокремлення життєвих стадій (Ш.Бюлер, Д.Б.Бромлей, Е.Еріксон, З.Фройд). Специфіка періодизації похилого віку. Протиставлення «нас» – молодих та «їх» – похилих і старих.

Тема 3. Вікові зміни в похилому віці. Зміни вищих психічних функцій при старінні. Порушення пам'яті у похилих людей. Когнітивні процеси та інтелект. Вивчення інформаційних процесів при старінні. Характер в похилому віці. Старіння емоційної сфери. Самооцінка і особистість старої людини. Мотиваційно-потребова сфера в пізньому віці. Творча продуктивність в пізньому віці. Характерологічні зміни при нормальному та патологічному старінні. Особливості застосування біографічного методу при дослідженні творчої продуктивності в онтогенезі.

Змістовий модуль 2.

Культурно-історичні аспекти психології старості.

Тема 4. Сім'я в пізньому житті та похила людина в сім'ї. Геронтофілія та геронтофобія у ставленні до старих людей. Теорії соціальних змін в похилому віці. Соціальні стереотипи та аттитюди до старінні і старості. Стереотипи похилих і старих людей. Особливості старіння жінок і чоловіків. Образ старості в християнській культурі. Етнічні особливості старіння. Конфлікт «батьків» та «дітей» – вигаданий чи реальний?

Тема 5. Похила людина в сім'ї та поза сім'єю. Демографічні та соціологічні зміни сім'ї. Втрата сімейних ролей. Обмін сімейною підтримкою. Якість шлюбу в похилому віці. Зміна провідної діяльності після виходу на пенсію. Криза пізнього віку та її психологічний зміст. Спілкування та діяльність похилої людини як адаптація до старості. Похилі жінки в ролі бабусь. Фактори соціальної адаптації особистості в похилому віці. Вихід на пенсію як «маркер» подія в житті людини.

Тема 6. Соціально-психологічна допомога похилим людям. Напрями і форми психологічної допомоги похилим людям. Психологічна допомога при фізичній та психічній дряхлості. Психологічна допомога похилим людям при переживанні горя і втрати. Сімейна допомога та догляд за похилими людьми. Соціальна підтримка похилих людей. Участь похилих людей в житті суспільства. Групова солідарність похилих людей. Умови та якість життя в похилому віці. Види роботи з сімейними помічниками.

Форма підсумкового контролю успішності навчання – диференційований залік.

Засоби для діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти визначається як загальний підсумок з таких форм роботи:

– аудиторна робота за семестр (підсумкова оцінка усіх форм роботи здобувача протягом семестру);

– самостійна робота за семестр (проводиться в усній, тестовій або письмовій формі), відповідно до діючих норм Положення про організацію самостійної роботи здобувачів вищої освіти ХДУ;

– модульно-семестровий екзамен (проводиться у тестовій, усній або письмовій формі).

Методи навчання: лекції, практичні заняття із застосуванням поточного тестування і проведення модульних контрольних робіт.

Рекомендована література

Основна література:

1. Бовуар де С. Старость. *Социальная геронтология: Современные исследования.* М., 1994. С.17-40.
2. Калиш Р. Пожилые люди и горе. *Психология зрелости и старения.* 1997. №1. С.38-42.
3. Коробейников Г.В. Взаимосвязь субъективного представления целостности и удовлетворенности жизнью с состоянием когнитивных функций у людей разного возраста. *Психология зрелости и старения.* 2001. №1. С.97-111.
4. Краснова О.В. Исследование структуры социальной поддержки пожилых людей. *Психология зрелости и старения.* 1998. №2. С.28-51.
5. Краснова О.В. «Мы» и «они»: Эйджизм и самосознание пожилых людей. *Психология зрелости и старения.* 2000. №3. С.18-36.
6. Краснова О.В., Марцинковская Т.Д. Особенности социально-психологической адаптации в позднем возрасте. *Психология зрелости и старения.* 1998. №3. С.34-59.
7. Лидерс А.Г. Кризис пожилого возраста: гипотеза о его психологическом содержании. *Психология зрелости и старения.* 2000. №2. С.6-11.

8. Малкина-Пых И.Г. Кризисы пожилого возраста. М.: Эксмо, 2005. 368с.
9. Марцинковская Т.Д. Особенности психического развития в позднем возрасте. *Психология зрелости и старения*. 1999. №3. С.13-17.
10. Медведева Г.П. Введение в социальную геронтологию. М.; Воронеж, 2000. С.63-67.

Допоміжна література:

11. Алешина Ю.Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование. М., 1998. С.139-145.
12. Дементьева Н.Ф. Жилищные условия пожилых и качество их жизни. *Психология зрелости и старения*. 1999. №4. С.133-137.
13. Сатина Л.В. Психотерапевтическая работа с пожилыми в состоянии горя: группы «тяжелой утраты». *Психология зрелости и старения*. 2000. №4. С.95-103.
14. Харевен Т.К. Последний этап: Исторические аспекты зрелости и старости. *Социальная геронтология: современные исследования*. М., 1994. С.104-111.
15. Шаповаленко И.В. Социальная ситуация развития в позднем возрасте. *Психология зрелости и старения*. 1999. №2. С.27-40.

Інформаційні ресурси:

16. Архів-репозитарій Херсонського державного університету / eKhSUIR – Electronic Kherson State University Institutional Repository : Режим доступу <http://ekhsuir.kspu.edu/>
17. Методологія науки – Fajr [Електронний ресурс]. Режим доступу : sites.google.com/site/fajrru/Home/scientific
18. Методологія науки [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.inter-pedagogika.ua>
19. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua> .
20. Сайт журналу: Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj>
21. Сайт журналу: Інсайт: психологічні виміри суспільства <http://insight.journal.kspu.edu/index.php/insight>

ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ

Укладач: **Бабатіна С.І.**, кандидат психологічних наук, доцент

Програма вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «**Дитячо-батьківське консультування**» складена відповідно до освітньої програми підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальності 053 Психологія.

Предметом навчальної дисципліни/освітньої компоненти є психологічні особливості сімейного консультування, зокрема дитячо-батьківське консультування. Феноменологія консультування та психотерапії відносин між дітьми та батьками. Найбільш значущі види консультування та психотерапії між дітьми та батьками.

Міждисциплінарні зв'язки з освітніми компонентами: «Вікова та педагогічна психологія», «Загальна психологія», «Психологія спілкування», «Соціальна психологія», «Психологічне консультування», «Психологічна корекція».

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Метою засвоєння основного змісту навчальної дисципліни/освітньої компоненти є отримання знань про роль сім'ї в розвитку дитини, психологічні особливості дітей-батьків і їх динаміку на різних вікових стадіях, різні особливості дитячо-батьківської комунікації, специфіка батьківських взаємовідносин з дитиною, стилі спілкування і взаємодії з дитиною. Ознайомлення зі специфікою консультаційно-виховної роботи з проблем відхиляючої поведінки.

Завдання курсу:

1. Знайомство з основними моделями і підходами до консультування і терапії сімейної системи.
2. Аналіз і дослідження основних стилів сімейної взаємодії.
3. Вивчення рівневості комунікаційної структури та аналізування етапності її порушення.
4. Опрацювання та вивчення основних технологій і підходів консультування сім'ї як сімейної системи.
5. Психоедукація дорослих щодо основних механізмів творення дитячо-батьківської комунікації.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «**Дитячо-батьківське консультування**» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 1.	ФК 4.	ПРН 2.
ЗК 7.	ФК 6.	ПРН 5.
ЗК 8.	ФК 8.	ПРН 7.
ЗК 9.	ФК 11.	ПРН 10.
ЗК 7.	ФК 12.	ПРН 15.
ЗК 11.		

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться 150 годин 5 кредитів ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовний модуль 1.

Теоретико-методологічні та практичні засади консультування сім'ї з приводу дитячо-батьківської комунікації.

Тема 1. Основні підходи до надання психологічної допомоги з проблем відносин, пов'язаних з дітьми. Усвідомлене батьківство. Особливості запитів та види психологічної допомоги з проблем дитячо-батьківських відносин. Індивідуальне психологічне консультування батьків з проблем взаємодії з дітьми. Практика системної сімейної терапії у вирішенні дитячо-батьківських проблем. Індивідуальне консультування підлітків та юнаків з проблем взаємодії з батьками.

Тема 2. Батьківство. Основні характеристики та інтегральні показники дитячо-батьківських взаємин. Батьківство як цілісне виховання особистості. Складові та аспекти батьківства. Етапи сімейного життєвого циклу в аналізі труднощів формування батьківства. Етапи формування батьківства. Параметри відносин і аналіз очікувань між дитиною і народженням.

Тема 3. Батьківська любов. Генезис материнської та батьківської любові. Концепції прийняття, прихильності та любові в контексті відносин між дітьми та батьками. Типологія батьківської любові. Причини порушень батьківської любові. Підходи до питання про природу материнської любові. Стадії онтогенезу материнської любові. Проблеми розвитку батьківської любові. Поняття «діади», «симбіозу» та «триангуляції».

Тема 4. Емоційне ставлення дитини до батьків. Проблема афективного ставлення дитини до значущого дорослого (аналіз підходів). Типи прихильності дитини до батьків (концепція Дж. Боулбі). Етапи формування прихильності. Таємна опора дитини (Л. Петрановська, С. Ройз, К. Мілютіна)

Тема 5. Стилi спілкування і взаємодії з дитиною. Види сімейного виховання. Стилi спілкування батьків з дитиною. Проблема ефективного слухання дитини. Класифікація видів сімейного виховання. Види негармонійного виховання. Парентифікація.

Тема 6. Батьківська позиція. Образ моделі сім'ї в очах батьків і дитини. Поняття «батьківська позиція» (аналіз підходів). Параметри батьківської позиції.

Вікова динаміка дитячо-батьківських відносин і зміна виховних інтервенцій. Особливості комунікації дитина-батьки на усіх етапах онтогенезу.

Тема 7. Сім'я як розвивальне і адаптивне середовище для дитини з особливими життєвими та освітніми потребами. Діти з особливими потребами. Сприятливий психологічний клімат як підвалина і гарантія гармонійного всебічного формування (фізичного, психічного) дитини з обмеженими можливостями. Основні типології відносин батьків та членів родини до особливої дитини. Види психологічного супроводу та консультування сім'ї особливої дитини. Комунікація зі спеціалістами-суміжниками.

Змістовий модуль 2.

Методологія та практика психодіагностики особливостей сімейної системи.

Тема 8. Психодіагностика та корекція. Застосування психодіагностичного інструментарію для збору анамнезу та корекції відносин у дитячо-батьківській комунікації. Застосування парних методів діагностики (сумісна взаємодія батьки-дитина при виконанні спільного завдання, піскова композиція, арт-вправи). Моделюючі тренажери сімейної взаємодії (конструктор Виховання+, Сімейний тролінг, Ксенобіологія). Особливості сімейного діадного консультування. Сімейна соціограма та генограма.

Тема 9. Напрями консультування сім'ї. Особливості та специфіка консультування сім'ї. Стадії та етапи сімейного консультування. Теоретичні і практичні моделі сімейного консультування. Консультування сім'ї у складних взаєминах з дітьми різного віку. Консультування в ситуації розлучення батьків. Технології та методики корекційного впливу вирівнювального блку дитячо-батьківських взаємин.

Форма підсумкового контролю успішності навчання диференційований залік.

Засоби діагностики успішності навчання:

Система контролю успішності здобувача включає наступні різновиди: поточний, модульний, підсумковий модульний (до якого включені питання винесені на самостійне опрацювання) та семестровий (академічний) контроль.

Для реалізації усіх форм діагностики навальних досягнень здобувачів застосовуються наступні методи:

Методи навчання: лекції, практичні заняття із застосування поточного тестування і проведенням модульних контрольних робіт.

Методи організації та здійснення освітньо-пізнавальної діяльності:

1. За джерелом інформації:

- словесні (лекція – традиційна, інформаційна лекція, відео лекторій, лекція-презентація із застосуванням ІКТ; дискусія, бесіда);
- практичні (практичні вправи, опрацювання наукових досліджень, вирішення ситуативних завдань);
- наочні (демонстрація, спостереження, ілюстрація).

2. **За логікою передачі та сприймання навчальної інформації:** індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3. **За ступенем самостійності мислення:** репродуктивні, пошукові, дослідницькі, евристичні.

Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації освітньо-пізнавальної активності: пізнавальні дискусії, «мозковий штурм», проблемно-орієнтовна едукція, практично-теоретична колаборація, створення ситуацій пізнавальної новизни.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з усіх форм освітньої активності передбаченої у силабусі ОК.

Рекомендована література

Основна література:

1. Бабатіна С.І. Емпіричне дослідження дитячо-батьківських відносин підлітків у сучасній сім'ї. *Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід : матер. II міжнар. наук.-прак. конф.* (м. Харків, 23-24 жовтня 2015 р.). Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2015. С. 221-223.
2. Бабатіна С.І., Олейник Н.О. Неформальні молодіжні об'єднання як засіб самовираження. *Соціокультурні та психологічні вектори становлення особистості: колективна монографія / О.Є. Блинова, С.І. Бабатіна, Т.М. Дудка, А.М. Одінцева та ін. / відповід. ред. Блинова О.Є.* Херсон : Вид-во ФОП Вишемирський В.С. С. 313-337.
3. Блинова О. Є. Сімейні цінності молоді в умовах трансформаційних змін у суспільстві. *Психологічні основи розвитку особистості: монографія* за заг. ред. В. Й. Бочелюка, за ред. Ю. В. Стрюкової. Запоріжжя : Просвіта, 2021. Т. 7. С.129–150.
4. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї: курс лекцій. К.: МАУП, 2001. 96 с.
5. Бурлачук Л. Ф. Психодіагностика: учебник для ВУЗов . СПб.: Питер, 2005. 351 с.
6. Кісарчук З. Г. Психологічна допомога сім'ї: навч. Посібник. З. Г. Юсарчук, О. І. Єрмусевич. К.: Главник, 2006. 128 с.
7. Крупник І.Р. Особливості сімейних уявлень дітей позбавлених батьківського піклування. *Психологічний часопис : зб. наук. праць.* Вип. 6 (10). Київ : Інститут психології ім. Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, 2017. С. 75–90.
8. Крупник І.Р. Уявлення про майбутнє сімейне життя дітей заробітчан. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки.* Херсон, 2018. Вип.3. Том 2. С. 139–144.
9. Мілютіна К.Л. Тренінг сімейного консультування. *Психологічні тренінги.* К.: Шкільний світ, 2002. 112с.
10. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія сім'ї. Соціальна психологія: Підручник: У 2-х кн. Кн.2: Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія. К.: Либідь, 2006. С. 330– 349.
11. Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти вищих навчальних закладів. К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.
12. Психологія сім'ї: навч. Посібник. за заг. ред. В. М. Поліщука. Суми: Університетська книга, 2009. 282 с.
13. Семчук В.П. Психологічні особливості розвитку та становлення подружніх взаємин у молодій сім'ї. *Вісник Київського міжнародного університету.* Серія: Психологічні науки. К.:КиМУ. 2005. № 6. С.133– 141.

14. Тавровецька Н.І. Емпіричне дослідження базисних переконань особистості в контексті подолання життєвих криз. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Вип. 45. 2019. С. 358-380.
15. Шебанова В., Бурлачук Л., Яблонська Т. Сімейна психотерапія й сімейне консультування у реабілітації дітей, що зазнали насильства. *Інноваційні технології розвитку психологічних ресурсів особистості*: колективна монографія Відпов. ред. Н.І. Тавровецька. Херсон: Вид-во ФОП Вишемирський В.С., 2019. С. 87-111.

Допоміжна література:

16. Варга А. Л. Системная психотерапия. Краткий лекционный курс. СПб.: Речь, 2001. 144 с.
17. Винникотт, Д.В. Ребенок, семья и внешний мир. [Электронный ресурс] Электрон.дан. М.: ИОИ, 2016. 258с. Режим доступа: <http://e.lanbook.com/book/92086>.
18. Збірник нормативно-правових документа психологічної служби та ПМПК системи освіти України. Упоряд. В. Г. Панок, Цушко, А. Г. Обухівська. К.: Шк. світ. 2008. 256 с.
19. Корольчук М. С. Психодіагностика: Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти вищих навчальних закладів. М. С Корольчук, В. І. Осьодло / за заг. ред. М. С Корольчук. К.: Ніка-Центр, 2004. 400с.
20. Менделевич В.Д. Психология девиантного поведения: уч. пособ. Москва: Речь, 2001. 436с.
21. Цимбалюк І. М. Психологічне консультування та корекція. Модульно-рейтинговий курс: Навчальний посібник. К:ВД «Професіонал», 2005. 656 с
22. Шнейдер Л.Б. Семейная психология. Москва: Академический Проект: Трикста, 2008. 768 с.
23. Эйдемиллер Э. Г. Психология и психотерапия семи. Э. Г. Эйдемиллер, В. Юстицкис. СПб.: Питер, 1999. 656 с.

Інформаційні ресурси:

24. Архів-репозитарій Херсонського державного університету / eKhSUIR – Electronic Kherson State University Institutional Repository : Режим доступу <http://ekhsuir.kspu.edu/>
25. Бех, І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2009. 248 с. <http://pidruchniki.ws/19530610/pedagogika>
26. Дворник М. С. Практики відтермінування як соціально-психологічний конструкт. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки*. 2012. Вип. 37. С. 53-57. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2012_37_15<http://dlib.eastview.com/browse/doc/18582583>
27. Дуткевич, Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с. <http://www.twirpx.com/file/658965/>
28. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>.
29. Сатир, В. Вы и Ваша семья. Руководство по личностному росту. [Электронный ресурс] : рук. Электрон. дан. М. : ИОИ, 2016. 287 с. Режим доступа: <http://e.lanbook.com/book/92141>.

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

Укладач: **Казібекова В.Ф.**, кандидат психологічних наук, доцент

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти є індивідуально-психологічні відмінності як між індивідами, так і між групами людей, а також причини й наслідки цих відмінностей.

Питання індивідуально-психологічних відмінностей між людьми складають один з важливих розділів наукової психології. Значення даного курсу особливо гостро виступає в тих випадках, коли психологія безпосередньо звертається до життя, до практики – педагогічна психологія, вікова психологія, психологія праці та мистецтва, патопсихологія. Застосування до життя загальних психологічних закономірностей завжди має опосередковуватися знанням індивідуальних відмінностей. Діапазон досліджених тут особливостей дуже широкий, а їх набір – надзвичайно різноманітний: від властивостей нервової системи як фізіологічної основи індивідуальності до професійних інтересів та соціальних установок.

Міждисциплінарні зв'язки. Диференціальна психологія має важливе значення для вирішення багатьох практичних задач. Диференціальна психологія є одною з фундаментальних психологічних дисциплін і пов'язана з такими галузями психологічної науки, як загальна психологія, вікова психологія, педагогічна психологія, соціальна психологія, диференціальна фізіологія, психологія особистості, психодіагностика, етнопсихологія тощо.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: показати здобувачам природу і джерела індивідуальних відмінностей.

Завдання курсу:

1. Ознайомити здобувачів вищої освіти зі шляхами та способами дослідження індивідуально-психологічної своєрідності кожної людини.

2. Виявити індивідуальну своєрідність окремої людини, вивчити людину в єдності всіх її властивостей, дослідити окремі функції людини, вивчати типології, групові відмінності, що допомагають зрозуміти індивідуальність.

3. Формувати й розвивати у здобувачів вищої освіти практичні уміння і навички вивчення індивідуальних відмінностей окремих людей або груп, а також їх врахування в професійній діяльності практичного психолога.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Диференціальна психологія» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 1. ЗК 2.	ФК 1. ФК 2. ФК 10.	ПРН 1. ПРН 14.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться 105 годин 3,5 кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Теоретико-методологічні засади диференціальної психології.

Тема 1. Вступ до диференціальної психології. Предмет, завдання, основні поняття диференціальної психології. Методи диференціальної психології, Місце диференціальної психології в системі наук. Сучасні підходи до вікової мінливості психіки. Історія виникнення і розвитку диференціальної психології. Людина як індивід, суб'єкт діяльності, особистість, індивідуальність.

Тема 2. Онтологія психічного розвитку. Біологічне і соціальне як фактори психічного розвитку. Спадковість та вродженість. Порівняльний аналіз психіки людини та тварин. Психофізіологічна організація людини та її генетичні рівні. Етапи соціального розвитку психіки людини.

Тема 3. Хронологія індивідуального розвитку людини. Мікрохронологічна характеристика і темпи вікової динаміки психіки. Закон гетерохронії та протиріччя психічного розвитку. Макрохронологія психіки й тривалість життєвого шляху людини. Видові зміни часової структури розвитку людини та її психіки.

Тема 4. Структурно-динамічні зміни в індивідуальному розвитку людини. Розвиток структурно-генетичного підходу в психології. Структурно-динамічні особливості психофізіологічних функцій. Структурно-динамічна характеристика особистості.

Поняття про кореляційні зв'язки та їх роль в онтогенезі психіки людини і тварин. Типологія кореляцій.

Змістовий модуль 2.

Диференціальна психологія особистості та групи.

Тема 5. Проблема індивідуальності в психології. Поняття людської індивідуальності. Змістовні й динамічні характеристики індивідуальності. Поняття конституції людини, загальна й часні конституції, конституція та спадковість. Індивідуальні особливості відчуттів та сприймання. Індивідуальні особливості розвитку уваги та пам'яті. Індивідуальні особливості мислення та уяви.

Розвиток емоцій та виникнення почуттів людини. Механізми регуляції поведінки та діяльності у тварин та людини. Розвиток вольових здібностей.

Тема 6. Дослідження конституцій людини. Методи оцінювання тілесної конституції в зарубіжній та вітчизняній психології. Ознаки і типи будови тіла. Класифікації та їх порівняльний аналіз. Психодинамічні властивості людини: темперамент, здібності, сенситивність.

Тема 7. Індивідуальні особливості особистості й діяльності. Психологічна природа діяльності. Види діяльності. Провідна діяльність та вимоги до неї. Характеристика видів діяльності та їх індивідуальні особливості.

Індивідуальні і вікові особливості в навчанні. Досвід та індивідуальні відмінності. Навчання та індивідуальні особливості розумових здібностей. Інтелектуальні відмінності в зрілому й похилому віці. Вік та особистісні властивості.

Розподіл індивідуальних відмінностей. Поняття розподілу в ДП. Нормальний розподіл. Види графіків розподілу. Умови, що впливають на форму графіку розподілу. Поняття вибірки, засобів вимірювання, ступеня мінливості. Універсальність індивідуальних відмінностей. Способи представлення результатів досліджень в ДП. Становлення поняття «особистість» в психології. Структура особистості в різних психологічних парадигмах. Типології особистості в психології та соціоніці.

Тема 8. Групові відмінності. Поняття групи в психології. Класифікація груп. Великі та малі соціальні групи. Психологічна структура групи. Вплив групи на формування індивідуальності людини.

Гендерні відмінності індивідів. Поняття гендеру, гендерних відмінностей. Методологічні проблеми сучасної гендерної психології. Біологічні і культурні чинники та причини гендерних (статевих) відмінностей. Статеві відмінності в здібностях. Стать і особистість. Статеві відмінності в досягненні.

Соціально-класові відмінності. Соціальна класова структура. Класові відмінності в психологічному розвитку. Виховання дітей. Сексуальна поведінка, емоційна адаптація. Соціально-економічний статус та інтелект, розумові здібності. Інтелектуальний розвиток ізольованих груп. Географічний фактор індивідуальних відмінностей (село-місто; рівнина-гори)...

Форма підсумкового контролю успішності навчання – екзамен.

Засоби діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з наступних форм роботи:

– аудиторна робота за семестр (підсумкова оцінка усіх форм роботи здобувача протягом семестру);

– самостійна робота за семестр (проводиться в усній, тестовій або письмовій формі), відповідно до діючих норм Положення про організацію самостійної роботи здобувачів вищої освіти ХДУ;

– модульно-семестровий екзамен (проводиться у тестовій, усній або письмовій формі).

Методи навчання: лекції, практичні заняття із застосуванням поточного тестування і проведення модульних контрольних робіт.

Рекомендована література

Основна література:

1. Анастаси А. Дифференціальна психологія. М.: Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. 752с.
2. Бурлачук Л. Ф. Психодіагностика: учебник для вузов. СПб.: Питер, 2007. 352 с.
3. Кондрашихина О. А. Дифференціальна психологія [Текст]: учебное пособие. К: Центр учебной литературы, 2009. 232 с.

4. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций: учебное пособие. М.: Эксмо, 2006. С. 194-217.
5. Мазяр О.В. Диференціальна психологія: модульний курс: навчальний посібник. К. : Видавничий дім «Кондор», 2017. 288 с.
6. Палій А.А. Диференціальна психологія: Курс лекцій. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2007. С. 228-257.
7. Романовська Л.І. Диференціальна психологія: навч. посіб. Львів : «Новий світ – 2000», 2008. 235 с.

Допоміжна література:

8. Анастаси А. Психологическое тестирование. Т.1,2. М., 1982.
9. Мандель Б. Р. Дифференциальная психология [Текст]: модульный курс. М.: Вузовский учебник: Инфра-М, 2012. 313 с.
10. Психология индивидуальных различий / Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. М.: АСТ: Астрель, 2008. 720 с.
11. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології: навч. посібник. 2006. 530 с.
12. Русалов В. М. Атрибутивні стилі і характер // Психологічний журнал. 2008. № 4. С. 44-53.
13. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека: [навч. посіб.]. К.: Марич, 2009. 76 с. – (Серія “Бібліотечка соціального працівника”).
14. Машков В.Н. Дифференциальная психология человека. СПб. : Питер, 2008. С. 142-147.
15. Кондрашихина О.А. Дифференциальная психология: Учеб. пос. К. : Центр учебной литературы, 2009. 232с.
16. Нартова – Бочавер С.К. Дифференциальная психология: Учебное пособие. М.: Флинта, Московский психолого-социальный институт, 2003. 280 с.
17. Рыбалко Е.Ф. Возрастная и дифференциальная психология. СПб. : Питер, 2001. 224 с.
18. Русалов В.М. Биологические основы индивидуально-психологических различий. М., 1999.
19. Смульсон М. Л. Психологія розвитку інтелекту. К.: Нора-друк, 2003. 298 с.

Інформаційні ресурси:

22. pidruchniki.ws
23. ebooktime.net
24. www.bookzone.com.ua

ЕКОЛОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Укладач: **Казібекова В.Ф.**, кандидат психологічних наук, доцент

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти є: галузь психології, наука, що вивчає характер і особливості психологічних впливів на людину з боку природного, соціального й штучно створеного людиною оточення, зв'язаних з цим психічних переживань, різних внутрішніх станів людини і суспільства. Екологічна психологія – досить складна й на сьогодні малодосліджена наука, що включає в себе поєднання знань з екології та психології, вивчає відбиття взаємодії з навколишнім середовищем, досліджує і створює методи регулювання системи «людина – природа» через зміни у світогляді та оздоровлення духовно хворої людини і суспільства шляхом визнання й прийняття екологічної культури.

Початок третього тисячоліття – це час переусвідомлення кризи цивілізації, заснованої на індивідуалізмі, жорсткому споживанні та підкоренні природи. Якщо уважно проаналізувати, то стає зрозумілим, що деградує не природа, не біосфера, а руйнуються духовні цінності людини, котрі стоять на вершині піраміди. Ці важливі глобальні питання вивчає доволі нова й складна наука – екологічна психологія.

Співвідношення «людина – природа», яке стоїть в центрі сучасного екологічного знання, є підґрунтям для формування світогляду людини впродовж її історичного розвитку. Початок нинішнього тисячоліття людство зустріло цілим комплексом криз: економічних, соціальних, екологічних, духовних.

Людина впродовж тисячоліть боролася за своє існування, намагалася вижити у війнах, які ж сама починала, епідеміях, голодоморах, але завжди вірила в краще майбутнє. Задля цього вона розвивала науки, техніку, культуру, медицину, створювала нові соціальні системи. І ось через якісь свої хибні моральні принципи, духовну збіднілість, деградацію екологічної свідомості й етики наше сучасне суспільство опинилося на порозі страшної духовної кризи. Тому серед найважливіших завдань сучасності є необхідність пріоритету духовності, загальнолюдських цінностей і як наслідок – екологічного імперативу.

У зв'язку з цим виникає необхідність глибокого вивчення еколого-психологічних процесів сучасного світу. Формується нова психологічна галузь – екологічна психологія.

Міждисциплінарні зв'язки. Системотворчим фактором «Екологічної психології» є взаємодія з такими галузями психологічної науки, як загальна психологія, вікова психологія, педагогічна психологія, психодіагностика, соціальна психологія, психологія малих груп, етнопсихологія, етнологія, психологія культури, порівняльна психологія, культурологія та ін.

Індивідуальні потреби сучасних людей в психологічній підтримці в різних життєвих, особистісних, професійних та будь-яких інших ситуаціях вимагають підготовки психологів, здатних диференційовано розв'язувати певні соціально,

професійно й особистісно значущі проблеми, зумовлені екопсихологічними особливостями.

На сьогодні психологія накопичила багато фактів, які показують, як нове знання людини про себе робить її іншою: змінює її стосунки, мету, її стан і переживання.

Логіка будови навчальної дисципліни/освітньої компоненти визначається теоретичною значущістю й розробленістю навчального матеріалу, а також практичною спрямованістю курсу.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти.

Мета: підготовка до особистісної орієнтації в сучасному світі, осмислення його як сукупності культурних досягнень людського суспільства, формування певних навичок до спілкування з представниками різних національних культур, що є важливою передумовою в подоланні ксенофобських та етноцентричних тенденцій, які провокують конфлікти і непорозуміння серед людей, що виховувались в контексті різних етнокультур.

Завдання курсу:

1. Ознайомити здобувачів вищої освіти зі шляхами та способами дослідження екопсихологічної своєрідності кожної людини; виявити індивідуальну своєрідність окремої людини в екологічному дискурсі; вивчити людину в єдності всіх її властивостей; проаналізувати останні дослідження в області екологічної психології;

2. Виділити, спираючись на думки мислителів минулого і сучасного, потребу світу в перебудові світогляду з урахуванням екологічного імперативу та економічних механізмів.

3. Вивчити методи дослідження екопсихологічних явищ; формувати уміння й навички психологічної роботи з людьми з розвитку екологічної свідомості, самосвідомості, психодіагностики їх екопсихологічних властивостей; формувати й розвивати у здобувачів вищої освіти практичні уміння і навички вивчення й розвитку екопсихологічних особливостей окремих людей або груп, а також їх врахування в професійній діяльності практичного психолога.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Екологічна психологія» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 6. ЗК 11.	ФК 1. ФК 11.	ПРН 3. ПРН 9. ПРН 17.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться **90** годин **3** кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Теоретико-методологічні засади екологічної психології.

Тема 1. Загальні питання екологічної психології. Предмет, об'єкт екологічної психології. Завдання екологічної психології. Історія виникнення та становлення екологічної психології: екологія та екологічна психологія, виникнення та розвиток зарубіжної екологічної психології, історія розвитку екологічної психології в Україні.

Методологічні проблеми екопсихології. Основні методи дослідження в екологічній психології: метод спостереження, експеримент (лабораторний, природний). Діагностичні методи, формувальні методи. Особливості і специфіка застосування конкретних психологічних методик дослідження в екопсихології. Основні категорії екологічної психології: антропоценоз, групоценоз, соціоценоз, екологія, екологічна психологія, спостереження, лабораторний експеримент, природний експеримент, діагностичні методи, формуючі методи, проєктивні методи, креативні методи.

Тема 2. Поняття «середовище» та «соціоекологічні системи» в екологічній психології. Поняття про середовище: основні підходи до проблеми визначення поняття «середовище». Природне середовище та штучне середовище. Взаємозв'язок та взаємодія природного та штучного середовища. Типи взаємодії людини із середовищем. Поняття про мікросередовище, мезосередовище і макросередовище та їх роль у формуванні екологічного типу мислення. Соціальне середовище. Особистісне середовище.

Поняття про соціоекологічні системи. Форми взаємозв'язку та взаємодії соціуму із середовищем.

Тема 3. Фактори екологічного середовища та їх взаємодія з людським фактором.

Середовище як джерело інформації. Проблеми визначення межі навколишнього середовища. Специфіка впливу різноманітних факторів середовища на людину. Типологія екологічних факторів, які впливають на психіку людини: за походженням – біогенні, антропогенні, соціальні; за домінуючим видом сприймання: зорові, слухові, нюхові, комбіновані, вібраційні, геомагнітні; за ефектом дії на психіку людини: шкідливі, корисні, нейтральні. Особливості впливу різноманітних факторів середовища на людину. Вплив екологічного чинника на етнічну психологію українців.

Вплив з боку людини на середовище: антропогенний вплив на географічний стан Землі, атмосферу, літосферу, ґрунти, водний басейн, флору і фауну, мікроорганізми. Новітні проблеми екологічної психології – гена інженерія та клонування. Глобальні наслідки впливу людини на довкілля. Поняття про природокористування та людську природоохоронну діяльність.

Основні поняття: біогенні фактори екології, антропогенні фактори екології, соціальні фактори екології, зорові фактори, слухові фактори, поєднання зорового

і слухового факторів, нюхові фактори, вібраційні фактори, геомагнітні фактори, шкідливі фактори, корисні фактори, нейтральні фактори.

Змістовий модуль 2.

Екологічна свідомість та самосвідомість у дискурсі екологічного імперативу.

Тема 4. Проблеми сучасної екологічної свідомості.

Поняття «екологічна свідомість». Типи екологічної свідомості: антропоцентрична, природоцентрична, екоцентрична.

Типи відносин людини і довкілля: егоорієнтований природоцентризм, екоорієнтований природоцентризм, егоорієнтований антропоцентризм, екоорієнтований антропоцентризм. Екологічні установки та екологічна поведінка.

Вплив криз і катастроф на екологічну свідомість: поняття екологічної кризи, типологія екологічних криз (за фактором – біогенні, антропогенні; об'єктною визначеністю; ієрархічним статусом; ефектом дії – локальні, регіональні, панорамні), поняття екологічної катастрофи, типи екологічних катастроф (природні, геологічні або соціоприродні, технічні, соціальні, межі знання, дисфункції в культурі, прорахунки, злочини).

Соціально-психологічні проблеми, які виникають під час екологічних катастроф: чутки, паніка, проблеми адаптації до різкої зміни екологічної ситуації й кладу життя.

Тема 5. Екопсихологічне виховання та освіта.

Методологічні засади і проблематика екологічної освіти та виховання: система завдань екопсихологічної освіти, основні методологічні принципи екологічної психопедагогіки та онтогенез екологічної свідомості, загальний підхід до аналізу формування й розвитку суб'єктивного ставлення до довкілля.

Вікова специфіка формування екологічної свідомості.

Застосування активних соціально-психологічних та інших методів в екологічній освіті та екологічному вихованні.

Тема 6. Радіоекологічна психологія.

Соціальні й психологічні проблеми та характеристика постчорнобильської ситуації: синдром «чорнобильця», переживання відчуття втраченого здоров'я, позиція «жертви», синдром «евакуації», синдром «винятковості».

Методи і напрями психологічної допомоги потерпілим від Чорнобильської катастрофи.

Форма підсумкового контролю успішності навчання диференційований залік.

Засоби діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з наступних форм роботи:

– аудиторна робота за семестр (підсумкова оцінка усіх форм роботи здобувача протягом семестру);

– самостійна робота за семестр (проводиться в усній, тестовій або письмовій формі), відповідно до діючих норм Положення про організацію самостійної роботи здобувачів вищої освіти ХДУ;

– модульно-семестровий екзамен (проводиться у тестовій, усній або письмовій формі).

Методи навчання: Комплексне використання різноманітних методів організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти та методів стимулювання і мотивації їх навчання, що сприяють розвитку творчих засад особистості майбутнього фахівця психолога, з урахуванням індивідуальних особливостей учасників навчального процесу й спілкування.

З метою формування професійних компетенцій широко впроваджуються інноваційні методи навчання, що забезпечують комплексне оновлення традиційного педагогічного процесу. Це, наприклад, комп'ютерна підтримка навчального процесу, впровадження інтерактивних методів навчання (робота в малих групах, мозковий штурм, ситуативне моделювання, опрацювання дискусійних питань, кейс-метод, тренінг професійно важливих якостей тощо).

Під час викладання курсу «Екологічна психологія» активно використовуються такі методи навчання, як підготовка рефератів з науковим обґрунтуванням власної точки зору на сутність феноменів екологічної свідомості та самосвідомості особистості, екології психіки; розв'язання задач, спрямованих на визначення чинників розвитку екологічної поведінки особистості та ін..

Рекомендована література

Основна література:

1. Еколого-психологічне забезпечення якості життя : науково-методичні рекомендації / за заг. ред. Ю. М. Швалба. Кіровоград : «Імекс-ЛТД», 2013. 98 с.
2. Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика: навч. посіб. К.: Заповіт, 1996. 352 с.
3. Львовичкіна А.М. Екологічна психологія: навч. посібник. К.: «Міленіум», 2003. 120 с.
4. Львовичкіна А.М. Основи екологічної психології: навч. посіб. К.: МАУП, 2004. 136 с.
5. Рудоміно-Дусятська О.В. Екологічна психологія: навч. посіб. К.: Ін-т післядипломної освіти КНУ ім. Тараса Шевченка, 2001. 71 с.
6. Салтовський О.І. Основи соціальної екології: Курс лекцій. К.: МАУП, 1997. 168 с.
7. Скребець В. О. *Екологічна психологія у віддалених наслідках екотехногенної катастрофи: монографія*. К.: Видавничий дім «Слово», 2004. 440 с.
8. Швалб Ю.М. Ставлення до природи і світу у сучасному способі життя: історико-культурні аспекти. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 2013. С. 532-540.
9. Ясвин В.А., Дерябо С.Д. Методика проведення еколого-психологічного тренінга. *Школа здоров'я*. 1995. №2. С. 114-121.

Допоміжна література:

10. Базалук О.О. *Світобудова: жива і розумна матерія (історикофілософський та природничонауковий аналіз у світлі нової космологічної концепції): монографія*. Дніпропетровськ, 2005. 412 с.
11. Бази́ма Б.А. *Цвет и психика: монографія*. Х. : ХДАК, 2001. 172 с.
12. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера. М.: Рольф, 2002. 576 с.

13. Галькиева З.Х. Формирование экологического мировоззрения студента в современных условиях вуза. *Омский научный вестник*. 2008. №2. С. 91–93.
14. Зимбардо Ф. , Ляйппе М. Социальное влияние. СПб. : Питер, 2000. 488 с.
15. Майерс Д. Социальная психология. СПб., 2007. 512 с.
16. Лушин П.В. О сущности экопсихологического кризиса (или о Ежиках, которые «безразличны» к своей судьбе) *Практична психологія та соціальна робота*. 2000. № 5. С. 32-34.

Інформаційні ресурси:

17. Архів-репозитарій Херсонського державного університету / eKhSUIR – Electronic Kherson State University Institutional Repository : Режим доступу <http://ekhsuir.kspu.edu/>
18. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua> .
19. Сайт журналу: Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj>
20. Сайт журналу: Інсайт: психологічні виміри суспільства <http://insight.journal.kspu.edu/index.php/insight>

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

Укладач: **Попович І.С.**, доктор психологічних наук, професор

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Експериментальна психологія» є з'ясування, вимір і обґрунтування об'єктивних закономірностей психологічних феноменів за допомогою об'єктивних методів.

Міждисциплінарні зв'язки: Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Експериментальна психологія» базується на систематизації та структуруванні знань з базових галузей психологічної науки. Зміст навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Експериментальна психологія» спрямований на опанування здобувачами загальних та фахових компетентностей з метою проведення аналізування наукових досліджень, підготовки та організації наукової діяльності. Система понять, принципів та теоретичних положень сприяє засвоєнню та зміцненню знань з курсів «Загальна психологія (з практикумом)», «Диференціальна психологія», «Вікова та педагогічна психологія», та є необхідною для опанування таких освітніх компонент: «Соціальна психологія (з практикумом)», «Патопсихологія», «Методологічні проблеми психології», «Психодіагностика».

Компетенції сформовані в межах навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Експериментальна психологія» є необхідними для написання кваліфікаційних робіт (проектів).

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: розкрити основні принципи й правила проведення наукового дослідження, які визначають рівень достовірності та об'єктивності отриманих результатів; встановити чинники, які визначають хід і результат дослідження; ознайомити здобувачів з технологією і методичними особливостями психологічного експерименту.

Завдання курсу:

1. Сформувані в здобувачів науковий підхід до вивчення особливостей психічного життя людини, до законів розвитку й функціонування психіки.

2. Ознайомити здобувачів з методологічними вихідними положеннями психологічного наукового дослідження, з основними нормативами експериментальної діяльності.

3. Надати здобувачам відомості про розвиток експерименту, місце експериментальної психології у системі наукового знання, ознайомити здобувачів з теорією та практикою експериментальної роботи: структурою дослідження, його основними складовими, планом, технологією, методами емпіричного виміру та обробкою отриманих результатів дослідження.

4. Розвинути вміння конструювати емпіричну «картину дослідження», планувати основні етапи експериментальної роботи, підбирати психодіагностичний інструментарій в залежності від мети та предмету

дослідження, реалізовувати дослідження за різними планами, здійснювати обробку та інтерпретацію даних.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Експериментальна психологія» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 3. ЗК 7. ЗК 9.	ФК 1. ФК 4. ФК 6. ФК 7.	ПРН 1. ПРН 2. ПРН 3. ПРН 4. ПРН 5. ПРН 6. ПРН 7. ПРН 8. ПРН 10. ПРН 15. ПРН 16. ПРН 17.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться **120** годин **4** кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Основні етапи наукового дослідження

Тема 1. Становлення і розвиток експериментального методу в психології. Предмет і завдання експериментальної психології

Становлення і розвиток експериментального методу в психології. Становлення експериментальної психології. Формування першої експериментальної лабораторії з психології В. Вундтом. Предмет і завдання експериментальної психології. Розвиток експериментального методу в історії психології: схеми проведення дослідів Ф. Бекона, зародження психофізики (Е. Вебер, Г. Фехнер), психофізіологічні дослідження (Г. Гельмгольц). Визначення предмету і завдання експериментальної психології. Визначення предмету та завдань експериментальної психології. Визначення основних тенденцій розвитку експериментального методу в психології.

Тема 2. Методологія науки. Методологічні принципи експериментальної психології. Структура наукового дослідження

Методологія експериментальної психології. Психологічний вимір. Структура наукового дослідження. Порівняння діагностичної та експериментальної методики. Процедура визначення рівня індивідуального результату за процедурою побудови “інтервалу середнього значення”. Якісний

аналіз даних, що визначені в вербальній формі. Проведення асоціативної методики. Визначення класів для здійснення класифікування відповідей досліджуваних за методикою. Упорядкування класів за ступенем складності наданої асоціації, визначеного типу відношень між поняттями. Введення єдиного показника складності відповідей за запропонованою шкалою. Інтерпретація отриманого показника. Структурні елементи діагностичної методики. Особливості проведення діагностичної методики, особливості написання висновків. Складові частини експериментальної методики.

Тема 3. Методи психологічного дослідження в експериментальній психології. Неекспериментальні методи дослідницької роботи

Класифікація методів психологічного дослідження. Спостереження як метод психологічного дослідження. Стандартизовані опитувальники та анкетування в психологічному дослідженні. Психологічний експеримент. Моделювання як метод психологічного дослідження. Формування загальногрупового протоколу, бази даних. Протокол. Види протоколів. Вплив типу дослідження на вибір форми протоколу. Формування бази даних в персональному комп'ютері. Ознайомлення з засобами обробки первинних даних в програмі "SPSS v.14.0 – v.25.0".

Тема 4. Експеримент як метод психологічного дослідження. Типи експерименту, основні типи відношень між залежною та незалежною змінною. Галузеві експерименти в психології

Визначення поняття «експеримент». Типи експериментів. Основні типи відношень між залежною і незалежною змінною. Вимоги до отримання достовірних даних: репрезентативність, валідність, надійність експерименту. Чинники, що визначають високу зовнішню та внутрішню валідність, надійність дослідження. Галузеві експерименти в психології. Стратегії підбору досліджуваних в групі. Визначення особливостей проведення випадкового та стратифікованого відбору досліджуваних у групі. Процедура проведення рандомізації за групами. Процедура проведення рандомізації за рівнями досліджуваного явища. Процедура попарного проведення рандомізації.

Змістовий модуль 2.

Експериментальні та неекспериментальні форми дослідження

Тема 5. Основи планування та проведення психологічних експериментів. Стратегії та плани експериментального дослідження

Стратегії експериментального дослідження. Класифікація експериментальних планів. Плани з однією незалежною змінною та факторні плани. Плани експерименту з мінімальною кількістю респондентів (N). Засоби визначення підгруп за одним та двома показниками в вибірці (метод розподілу за квантилями, метод «медіани»). Процедура формування внутрішньогрупових норм за ступенем виразності певного показника. Поняття «медіана», графік розподілу досліджуваних за двома показниками (графік «розсіювання даних»). Визначення підгруп за допомогою медіани. Надання психологічної

характеристики підгрупам досліджуваних. Процедура розподілу досліджуваних на підгрупи за методом розподілу за квантилями.

Тема 6. Дослідницька програма в експерименті. Постановка експериментального дослідження

Поняття про дослідницьку програму. Постановка проблеми експериментального дослідження. Теоретичний аналіз проблеми. Вибір змінних та формулювання експериментальних гіпотез. Вибір стратегії та планів експериментального дослідження. Деонтологічний аналіз психологічних досліджень. Аналіз ресурсів експерименту. Вибір та обґрунтування методів виміру експериментального ефекту. Протокол експерименту. Процедура порівняння результатів за двома методиками. Стандартизація даних (z-перетворення). Поняття «z-перетворення» в психології. Ознайомлення з процедурою проведення «z-перетворення» на різних шкалах. Процедура введення сумарного показника за декількома методиками. Ознайомлення з різними шкалами, що застосовуються в психодіагностиці (станайни, шкала IQ та ін.).

Тема 7. Математико-статистичні методи експериментальної психології

Застосування статистичних методів у психологічних вимірюваннях. Напрями використання статистичних методів у психології. Кореляційний аналіз. Регресійний аналіз. Факторний аналіз. Підбір методик, визначення показників. Операціоналізація змінних. Визначення основних підходів в діагностиці (суб'єктивний, об'єктивний, проєктивний). Визначення обмежень та позитивних якостей кожного з підходів. Формулювання основних рекомендацій та принципів підбору методик у дослідження. Визначення основних показників за методикою. Особливості опису показників у науковому дослідженні.

Тема 8. Аналіз та інтерпретація результатів експериментального дослідження психіки

Поняття про кількісний аналіз в психологічних експериментах. Поняття про якісний аналіз та інтерпретацію результатів експериментів. Наочно-графічне представлення результатів досліджень. Формулювання висновків експериментального дослідження. Використання комп'ютерів у психологічних дослідженнях. Класичний експеримент з двома вимірами. Переваги та обмеження схеми проведення дослідження з двома вимірами. Введення паралельних форм методик для проведення порівняльного аналізу. Схема Соломона. Використання критеріїв для залежних та незалежних вимірів.

Тема 9. Узагальнення та представлення результатів психологічних експериментів

Аналіз та інтерпретація результатів експериментів. Представлення результатів експериментів. Факторне дослідження. Поняття «факторне дослідження». Визначення кількості груп та якісного складу кожної групи в факторному дослідженні. Скорочення кількості груп за процедурою «латинського квадрату». Проведення факторного дослідження за планом 2x2 та 3x3. Використання статистичних критеріїв в факторному дослідженні.

Форма підсумкового контролю успішності навчання екзамен.

Засоби діагностики успішності навчання:

Система контролю успішності здобувача поєднує такі види: поточний контроль; вибіркового контролю; підсумкового модульного контролю, до якого віднесено питання для самостійного опрацювання; семестровий академічний контроль.

Використано такі **методи навчання:** лекційні та практичні заняття з підготовкою емпіричних досліджень, психодіагностичного інструментарію, застосування модульного тестування і фронтальних поточних опитувань та самостійних робіт.

Методи організації та реалізації навчально-професійної діяльності:

1. За джерелом інформації:

- словесні: традиційна лекція, лекція-презентація, дискусія, бесіда, доповідь, реферативне повідомлення, експертна оцінка;
- практичні: емпіричні дослідження, проходження психодіагностичного інструментарію, презентація, колегіальне оцінювання, підготовка психодіагностичного інструментарію з окресленої психологічної проблеми);
- наочні: презентація, спостереження, модерування.

2. За логікою передачі та сприймання навчальної інформації: дедуктивні/індуктивні, аналізування/синтезування.

3. За мірою самостійності мислення: відтворювальні, проблемно-пошукові, творчі;

4. За формуванням допитливості до навчально-професійної діяльності: методи статистичної обробки даних, експертне оцінювання, створення проблемно-пошукових груп, індивідуальне завдання.

Підсумкова оцінка з ОК «Експериментальної психології» об'єднує усі активності здобувача, що подані в силабусі з урахуванням інформальної та неформальної освіти.

Рекомендована література

Основна література:

1. Бондарчук О. І. Експериментальна психологія: курс лекцій. К.: МАУП, 2003. 119 с.
2. Галян О. І., Галян І. М. Експериментальна психологія: навч. посіб. К.: Академвидав, 2012. 400 с.
3. Горбунова В. В. Експериментальна психологія в схемах і таблицях. К.: Професіонал, 2007. 208 с.
4. Максименко С. Д., Носенко Е. Л. Експериментальна психологія (дидактичний тезаурус): навч. посіб. К.: МАУП, 2002. 128 с.
5. Максименко С. Д., Носенко Е. Л. Експериментальна психологія: підруч. К.: Центр учбової літератури, 2008. 360 с.
6. Попович І. С. Психологічні виміри соціальних очікувань особистості: монографія. Херсон: ПАТ «ХМД», 2017. 504 с.
7. Попович І. С. Психологія соціальних очікувань особистості: методологія, теорія і практика: навч.-метод. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 158 с.

8. Савченко О. В. Експериментальна психологія: методичні рекомендації щодо проведення практичних робіт. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2012. 212 с.

Допоміжна література:

9. Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Словарь-справочник по психологической диагностике. СПб.: Питер, 2001. 528 с.
10. Гудвин Дж. Исследование в психологии: методы и планирование. 3-е изд. СПб.: Питер, 2004. 558 с.
11. Дружинин В. Н. Экспериментальная психология. СПб.: Питер, 2001. 320 с.
12. Константинов В. В. Экспериментальная психология. Курс для практического психолога. СПб.: Питер, 2006. 272 с.
13. Корнилова Т. В. Введение в психологический эксперимент: учеб. М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1997. 256 с.
14. Мартин Д. Психологические эксперименты. Секреты механизмов психики. СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. 480 с.
15. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных: учеб. пособ. СПб.: Речь, 2004. 392 с.
16. Никандров В. В. Наблюдение и эксперимент в психологии. СПб.: Речь, 2002. 103 с.
17. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии: учеб. пособие. 2-е изд., доп. и перераб. / Под общей ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева. СПб.: Питер, 2007. 560 с.
18. Попович І. С. Визначення типів соціальних очікувань методом кластерного аналізу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: психологічні науки: зб. наук. праць ХДУ*. Херсон: ВД “Гельветика”, 2017. Вип. 1. Т. II. С. 160-166.
19. Попович І. С. Досвід створення й апробації методики “Рівень соціальних очікувань” (“РСО”). *Психологічні перспективи: зб. наук. праць Східноєвропейського нац. університету імені Лесі Українки, Ін-ту соціальної і політичної психології НАПН України*. Луцьк: СНУ імені Лесі Українки, 2017. Вип. 29. С. 208-221.
20. Попович І. С. Експектометрія – методика дослідження соціально-психологічних очікувань. *Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України*. К.: ВД «ТРОЯ», 2008. Вип. 36. С. 275-284.
21. Попович І. С. Оптимізація розвитку соціально-психологічних очікувань у студентській групі: навч.-метод. посіб. Херсон: ВАТ «ХМД», 2013. 204 с.
22. Попович І. С. Семантичний аналіз наукової категорії «соціальні очікування». *Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. Вип. 29. С. 528-538.
23. Попович І. С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах. Херсон: ВАТ «ХМД», 2009. 240 с.
24. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии. СПб.: Речь, 2000. 350 с.
25. Солсо Р. Л. Экспериментальная психология: практический курс. СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. 528 с.
26. Экспериментальная психология / Под общ. ред. Е.С. Романовой. СПб.: Лидер, 2007. 496 с.

Інформаційні ресурси:

27. Дружинин В. Н. Экспериментальная психология. СПб.: Питер, 2001. 320 с. <http://www.studfiles.ru/preview/2283561/>
28. Никандров В. В. Наблюдение и эксперимент в психологии. СПб.: Речь, 2002. 103 с. http://www.koob.ru/nikandrov_v/yeksperimentalnaya_psihologiya
29. Сайт журналу в разделе “Экспериментальная психология”. <http://www.e-reading.club/book.php?book=97792>

30. Halian, A., Halian, I., Burlakova, I., Shevchenko, R., Lappo, V., Zhigarenko, I., Popovych, I. Emotional Intelligence in the Structure of Adaptation Process of Future Healthcare Professionals. *Revista Inclusiones*, 7(3). 2020. P. 447-460.
<http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1347>
31. Popovych, I., Blynova, O., Zhuravlova, A., Toba, M., Tkach, T., Zavatska, N. Optimization of development and psycho-correction of social expectations of students of foreign philology. *Revista Inclusiones*, 2020. 7(SI). P. 23-38.
<http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1657>
32. Popovych, I., Zhigarenko, I., Losiyevska, O., Dovbenko, S., Kashyrina, Ye., Shevchenko, R., Piletska, L. Research of Achievement Motivation's Impaction the Career Orientations of Future Managers of Organization. *Revista Inclusiones*, 2020. 7(SI). P. 247-263.
<http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1231>
33. Tsiuniak, O., Pyslar, A., Lialiuk, G., Bondarenko, V., Kovtun, O., Los, O., Popovych, I. Research of interdependence of variables and factor structure of masters' readiness for innovative pedagogical activity. *Revista Inclusiones*, 2020. 7(3). P. 427-452.
<http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1645>

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ (З ПРАКТИКУМОМ)

Укладач: **Олейник Н.О.**, кандидат психологічних наук, старший викладач

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти є: засвоєння основних закономірностей формування та функціонування психічних явищ, процесів та станів людини; вивчення розвитку психіки та свідомості у процесі філогенезу та онтогенезу. Ознайомлення зі структурою, формою вияву та властивостями психічних процесів людини. Вивчення чинників, що обумовлюють особливості формування та розвитку психічних явищ поведінки людини.

Міждисциплінарні зв'язки: зміст курсу «Загальна психологія (з практикумом)» взаємопов'язаний з основними дисциплінами, що викладаються здобувачам спеціальності 053 Психологія. Сформована система знань у рамках курсу виступає базою для подальшої підготовки здобувачів вищої освіти, є необхідною для засвоєння змісту дисциплін «Вікова та педагогічна психологія», «Соціальна психологія», «Філософія психології», «Патопсихологія», «Диференціальна психологія» та ін.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти основні уявлення про предмет, методи та завдання загальної психології, основні конструкти та принципи дослідження психічної діяльності; ознайомити здобувачів вищої освіти з основними закономірностями формування, функціонування та розвитку психічних явищ стосовно суб'єкта психічної діяльності.

Завдання курсу:

1. Здобувачі повинні засвоїти специфіку вивчення особливостей психічного життя, основних законів і механізмів розвитку психіки та свідомості людини.
2. Ознайомити здобувачів вищої освіти з базовими категоріями і поняттями психологічної науки, основними методологічними і дослідницькими проблемами психології та шляхами їх вирішення.
3. Познайомити здобувачів вищої освіти з основними підходами до розуміння структури й закономірностей розвитку особистості; сформувати систему уявлень про фактори, що визначають формування та розвиток механізмів поведінки та діяльності особистості.
4. Сформувати знання та уміння щодо дослідження психічних явищ на рівні процесів, станів та властивостей людини.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «**Загальна психологія (з практикумом)**» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК)	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 1. ЗК 2.	ФК 1. ФК 2. ФК 3.	ПРН 1. ПРН 2.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться 255 годин 8,5 кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Психологія як система знань. Загальні проблеми в психології

Тема 1. Розвиток уявлень про предмет психології. Класифікація методів дослідження. Предмет психології. Завдання психології. Основні (спостереження та експеримент) та додаткові методи дослідження (анкета, опитування, тест, біографічний метод, архівний метод). Класифікації методів в психології за С. Рубінштейном, Г. Пирьовим та Б. Ананьєвим. Основні принципи психології (детермінізму, єдності свідомості та діяльності, розвитку та ін.).

Чотири етапи розвитку психології: вчення давніх філософів про душу (Арістотель, Платон), свідомість як предмет психології (Р. Декарт, Д. Локк, Г. Лейбніц, В Вундт), поведінка як предмет психології (Д. Уотсон), сучасний етап психології (психоаналітична психологія, когнітивна психологія, гештальтпсихологія, гуманістична психологія).

Загальне уявлення про категоріальний апарат психології. Проблема виокремлення основних категорій психології (душа, свідомість, поведінка, несвідомість, діяльність, самосвідомість, особистість та ін.). Категорія свідомості в психології.

Категорія діяльності у психології. Основні теорії діяльності: вчення про ВНД І. Павлова, рефлексорна теорія М. Сеченова та теорія функціональних систем К. Анохіна.

Проблема співвідношення вищих та нижчих психічних функцій. Культурно-історична концепція Л. Виготського стосовно виникнення і прояву вищих психічних функцій.

Тема 2. Мозок і психіка. Походження психіки. Особливості прояву психічної діяльності; її залежність від роботи мозку. Співвідношення понять: психіка і мозок. Особливості будови нервової системи. Поняття локалізації психічних функцій у мозку та функціональних систем.

Функціональні блоки мозку за О. Лурія: 1. Енергетичний (тонус кори); 2. прийом, переробка та зберігання інформації; 3. програмування, регуляція та контроль.

Основні етапи розвитку нервової системи та основних форм поведінки. Зміна адаптаційних форм поведінки у філогенезі: інстинкт, навичка, інтелектуальна діяльність.

Тема 3. Типи і рівні пристосувальної поведінки. Загальна характеристика основних форм адаптаційної поведінки у філогенезі. Поняття інстинкту, його основні властивості. Структура інстинктивної поведінки.

Поняття «навичка», основні властивості та структура навичок. Основні закони формування навичок: закон ефекту, закон вправи, закон готовності. Генералізація, диференціація, вгасання та вторинне підкріплення як основні закономірності процесу навчання. Поняття класичного та оперантного рефлексу, їх зв'язок з навичками.

Основні причини появи інтелектуальної форми поведінки. Основні експерименти вивчення інтелектуального поведіння тварин. Структура інтелектуальної поведінки за О. Леонтьєвим (визначення непридатності обраних засобів реагування; перенос операцій; відображення відносин; екстраполяція результатів поведіння; пробудження (інсайт).

Тема 4. Структура й рівні психічної діяльності. Свідомість як ідеальне відображення. Функції свідомості. Поняття відображення у психології: його основні форми, механізми, результати та функції. Психічне відображення як процес. Основні рівні відображення. Поняття свідомості у психології.

Основні функції, властивості та загальна структура свідомості. Поняття змінених станів свідомості. Основні характеристики свідомості, передсвідомого й несвідомого. Розвиток свідомості у філогенезі.

Специфіка людської психіки та свідомості. Значення мови й мовлення людини; основні способи комунікації у тварин. Групове поведіння у тварин і можливість використання ними знарядь. Основні етапи розвитку свідомості в онтогенезі. Протиріччя індивідуального розвитку і його гетерохронність.

Модуль 2.

Когнітивна сфера особистості. Процеси відображення інформації

Тема 5. Структура діяльності й навичка. Формування предметної діяльності. Категорія діяльності у психології. Структура діяльності. Рівень конкретних діяльностей. Дія. Операції. Визначення структури індивідуальної діяльності людини. Поняття автоматизмів та автоматизованих дій.

Теорія розвитку діяльності у філогенезі і онтогенезі (за Б. Ананьєвим). Культурно-історична концепція генезису вищих психічних функцій (за Л. Виготським). Зовнішня й внутрішня діяльність: процес інтеріоризації й екстеріоризації. Знаряддя як засіб оволодіння навколишньою реальністю. Знак як засіб оволодіння власними психічними процесами.

Зв'язок діяльності та навички. Основні механізми регуляції у процесі виконання дії. Структура поетапного формування навички. Особливості процесів інтерференції й індукції навичок.

Тема 6. Когнітивна сфера особистості. Відчуття. Основні властивості відчуттів. Поняття пізнавальних психічних процесів. Загальна характеристика пізнавальної сфери людини: почуттєвий рівень (відчуття, сприйняття) і раціональний рівень (мислення). Неспецифічні («наскрізні») пізнавальні

процеси: увага, пам'ять, уява. Проблема виділення окремих пізнавальних процесів.

Загальне уявлення про відчуття. Класифікація та види відчуттів. Властивості відчуттів та її чутливість. Вимірювання відчуттів. Загальні властивості відчуттів (модальність, інтенсивність, тривалість, просторова локалізація).

Основні поняття сенсорної психофізики: пороги чутливості. Абсолютний і диференційний пороги. Верхні й нижні пороги. Абсолютна та диференціальна чутливість. Фактори, що визначають рівень чутливості. Процеси адаптації, сенсibiliзації, синестезії. Психофізичний закон Вебера-Фехнера.

Тема 7. Процес сприймання інформації. Явище перцептогенезу як процесу побудови цілісного образу, основні його етапи. Методи дослідження перцептогенезу. Поняття сприймання та сприйняття. Первинні властивості процесу сприймання (просторова-часова організація, інтенсивність, модальність, об'єм). Вторинні властивості сприймання (предметність, цілісність, структурність, константність, свідомість, апперцепція).

Основні закони сприймання предмета й форми. Закони гештальту. Фактори впливу цілісної структури на сприйняття частин и навпаки. Основні ілюзії сприйняття.

Проблема сприйняття простору (особливості сприйняття розміру, форми та далекості). Сприймання руху. Теорії сприйняття реального руху: (аферентна й еферентна теорії; ілюзії руху і їх види; «Фі-феномен»; післяефект руху; автокінетичний ефект; стробоскопічний ефект). Суб'єктивні та об'єктивні особливості сприймання часу: сприймання тривалості й послідовності часових інтервалів. Особливості сприймання тривалості коротких та тривалих, заповнених та незаповнених інтервалів. Особливості сприймання часової послідовності та орієнтировки у часі. Індивідуальні розходження у процесі сприйняття. Метод тахістоскопу у вивченні процесу сприймання.

Модуль 3.

Наскрізнi когнітивні процеси (пам'ять та увага).

Мовленнєво-мисленнєві процеси обробки інформації

Тема 8. Уявлення. Процес формування вторинного образу предмета. Уявлення як психічний процес. Визначення специфіки процесу уяви, його відмінностей від інших пізнавальних процесів. Основні характеристики уявлення, що були емпірично визначені Г. Еббінгаузом, Б. Ананьєвим та Б. Тепловим. Основні властивості уявлень: просторово-часова структура, зсуви в відтворенні модальності та інтенсивності (первинні властивості); фрагментарність, нестійкість, узагальненість (вторинні властивості).

Процес уяви, основні показники його вивчення. Основний продукт процесу уяви, його характеристик (образ уяви). Основні види уяви: активна, пасивна; конкретна, абстрактна; мимовільна та довільна). Визначення основних технік уяви: комбiнування, акцентування, типологізація.

Пам'ять як психічний процес. Основні властивості та характеристики мнемічного процесу: міцність, швидкість, точність, об'єм, динамічність, перешкодостійкість та ін.). Проблема класифікації пам'яті та основні підходи до виділення її видів. Особливості образної, словесно-логічної, довільної та мимовільної пам'яті. Експериментальні методи дослідження.

Тема 9. Основні процеси пам'яті. Запамятовування, збереження, відтворення та забування як основні мнемічні процеси. Фізіологічні основи мнемічних процесів. Особливості процесу запамятовування інформації. Фактори, що визначають ефективність процесу відтворення інформації (емоційне відношення, установка, вид виконуваної діяльності та ін.). Особливості процесів збереження й забування інформації (криві забування Г. Еббінгауза та А. П'єрона). Два основних шляхи розвитку запамятовування інформації у філогенезі.

Основні шляхи та детермінанти розвитку опосередкованого й безпосереднього запамятовування в онтогенезі. Підходи до дослідження пам'яті. Види пам'яті за тривалістю, запамятовуванням та зберіганням матеріалу.

Визначення факторів, що визначають продуктивність мнемічних процесів. Експериментальні методи визначення об'єму пам'яті. Класичні методи дослідження процесів запамятовування, збереження та відтворення інформації.

Тема 10. Увага. Увага як психічний процес. Основні механізми уваги, функції та основні підходи до її вивчення. Властивості уваги. Проблема класифікації уваги. Концентрація, об'єм, розподіл, стійкість, переключення, вибірковість як основні властивості процесу уваги. Методи вивчення властивостей уваги. Довільна, мимовільна, після довільна увага; рефлексивна, інстинктивна, вольова увага; сенсорна, інтелектуальна та моторна. Особливості формування уваги в онтогенезі.

Тема 11. Процес мислення. Структурні складові процесу мислення. Мислення як психічний процес. Основні властивості процесу мислення (первинні та вторинні). Основні фази мисленнєвого процесу. Особливості формування мислення в онтогенезі. Види мислення, його основні властивості. Аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, конкретизація, абстрагування, індивідуалізація, як операціональний склад процесу мислення.

Зв'язок процесу мислення з мотиваційною та емоційною сферою людини. Підходи до вивчення процесу мислення. Основні детермінанти процесу мислення. Методи дослідження мислення як процесу формування понять, розв'язання задач, пізнавального процесу.

Модуль 4.

Регуляційні системи особистості

Тема 12. Особистість. Основні підходи дослідження особистості. Категорія особистості у психології. Основні підходи до вивчення особистості: (структурний, рівневий, динамічний та типологічний). Співвідношення понять індивід, суб'єкт, особистість індивідуальність.

Риси особистості. Здібності, мотиваційна сфера, характер, темперамент, індивідуальність у структурі особистості. Основні моделі структури особистості: А. Лазурського, Б. Додонова, С. Рубінштейна, Б. Ананьєва та К. Платонова.

Поняття «Я-концепції», її основні компоненти. Основні типи акцентуацій темпераменту та характеру за моделлю К. Леонгарда. Типологія організації особистості за Н. Мак-Вільямс (невротичний, пограничний та психотичний рівні).

Тема 13. Вольова регуляція поведінки. Поняття волі. Різні підходи до розуміння й дослідження волі. Імпульсивні дії, звичні (навички) дії, вольові дії. Основні функції волі (гальмівна, спонукальна). Структура вольового акту. Співвідношення вольової й довільної регуляції. Розвиток волі в онтогенезі. Вольові якості особистості.

Емпіричне вивчення рівня розвитку вольових якостей людини. Основні концепції вивчення вольової регуляції: концепція Аха (поняття про «тенденцію, що детермінує»); теорія контролю за дією Куля (два модуси контролю – орієнтація на дію й орієнтація на стан); модель «Рубікона» Х. Хекхаузена (формування інтенції в підготовчій мотиваційній фазі; ініціювання дії: процеси преакційної вольової фази; акційна вольова фаза; постакційна мотиваційна фаза: оцінка результату дії). Основні фактори, що визначають характер прояву вольової організації людини.

Тема 14. Темперамент та характер особистості. Поняття темпераменту у структурі особистості, особливості його визначення. Основні властивості нервової системи (сила, рухливість, урівноваженість) і типи вищої нервової діяльності. Особливості співвідношення властивостей нервової системи й типів темпераменту людини.

Класичні теорії темпераменту. Психологічні теорії темпераменту (К. Юнг, Г. Айзенк, К. Леонгард). Конституціональні типології індивідуальності. Співвідношення типів конституції й темпераменту в класифікаціях Е. Кречмера й В. Шелдона.

Поняття характеру у структурі особистості. Співвідношення темпераменту й характеру. Основні риси характеру, його будова. Визначення характеру у класичному психоаналізі. Поняття про екстраверсію і інтроверсію. Поняття про акцентуації характеру

Форма підсумкового контролю успішності навчання екзамен.

Засоби діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з наступних форм роботи:

– аудиторна робота за семестр (підсумкова оцінка усіх форм роботи здобувача протягом семестру);

– самостійна робота за семестр (проводиться в усній, тестовій або письмовій формі), відповідно до діючих норм Положення про організацію самостійної роботи здобувачів вищої освіти ХДУ;

– модульно-семестровий екзамен (проводиться у тестовій, усній або письмовій формі).

Методи навчання: лекції, семінарські заняття, лабораторні заняття із застосуванням поточного тестування і проведення модульних контрольних робіт.

Система контролю успішності здобувача включає наступні різновиди: поточний, модульний, підсумковий модульний (до якого включені питання винесені на самостійне опрацювання) та семестровий (академічний) контроль.

Для реалізації усіх форм діагностики навальних досягнень здобувачів застосовуються наступні методи:

Методи навчання: лекції, семінарські та лабораторні заняття із застосування поточного тестування і проведенням модульних контрольних робіт.

Методи організації та здійснення освітньо-пізнавальної діяльності: лекції, дискусії, бесіди, семінарські та лабораторні заняття.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з усіх форм освітньої активності передбаченої у силабусі ОК.

Рекомендована література

Основна література:

1. Волошина В. В., Долинська Л. В. Ставицька С. О., Темрук О. В., Загальна психологія: Практикум: Навч. посібн. К. : Каравела, 2006. 280 с.
2. Загальна психологія : Навч. посібник / За ред. Л. Долинської, О. Скрипченко. К. : Либідь, 2005. 464 с.
3. Загальна психологія : Підручник для студент вищих навч. закладів / За заг. ред. С. Д. Максименка. К. : Форум, 2000. 543 с.
4. Сергєєнкова О. П. Коханова О. П., Пасєка О. В. Загальна психологія : Навч. посібник. К. : Центр учбової літератури, 2012. 296 с.
5. Скрипченко О. В. Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Загальна психологія: Хрестоматія : Навч. посіб. ін. К. : Каравела, 2007. 640 с.
6. Основи психології / За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. К. : Либідь, 2002. 632 с.
7. Павелків Р. В. Загальна психологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. К. : Кондор, 2013. 570 с.
8. Пашукова Т. І., Допіра А. І. Дьяконов Г. В. Практикум із загальної психології. 2-ге вид., стер. К. : Т-во «Знання», КОО, 2006. 203 с.
9. Савчин М. В. Загальна психологія : Навчальний посібник. К. : Академвидав, 2012. 461 с.
10. Савчин М. Здатності особистості : Монографія. К. : Академвидав, 2016. 288 с.

Допоміжна література:

11. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. СПб. : Питер, 2001. 752 с.
12. Когнитивная психология. Учебник для вузов / Под ред. В. Н. Дружинина, Д. В. Ушакова. – М. : ПЕР СЭ, 2002. 480 с.
13. Лурия А. Р. Лекции по общей психологии. СПб. : Питер, 2006. 320 с.
14. Моросанова В. И., Моросанова В. И., Аронова Е. А. Саморегуляция и самосознание субъекта. Психологический журнал. 2008. Т. 29, № 1. С. 14–22.
15. Носенко Е. Л., Аршава І. Ф. Сучасні напрями зарубіжної психології: психологія особистості : Підручник. Д. : Вид-во ДНУ, 2010. 327 с.

16. Пасічник І. Д. Мислення як предмет психології. Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. Вип. 25. С. 3–9.
17. Психологія : Підручник / За ред. Ю. Л. Трофімова. К. : Либідь, 1999. 558 с.
18. Психология психических процессов / Сост. и общ. редакция Л. В. Куликова. СПб. : Питер, 2001. 480 с.
19. Психические состояния / Сост. и общ. редакция Л. В. Куликова. СПб. : Питер, 2000. 512 с.
20. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. СПб. : Питер; М. : Смысл, 2003. 860 с.

Інформаційні ресурси:

1. Ільїна Н. М., Мисник С. О. Загальна психологія: теорія та практикум. Режим доступу : <https://www.yakaboo.ua/zagal-na-psihologija-teorija-ta-praktikum-navchal-nij-posibnik.html>
2. Елисеєв О. П. Практикум по психологии личности. Режим доступу: <https://www.klex.ru/627>
3. Варій М. Й. Загальна психологія. Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/book-book-113.html>
4. Веккер Л. М. Психика и реальность. Режим доступу: <http://www.psylib.org.ua/books/vekk101/index.htm>
5. Скрипченко О. В. Загальна психологія. Режим доступу: <http://westudents.com.ua/knigi/505-zagalna-psihologiya-skripchenko-ov-.html> <http://www.college>
6. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Загальна психологія: Хрестоматія. Режим доступу: https://pidru4niki.com/1584072033357/psihologiya/zagalna_psihologiya_hrestomatiya

ЗООПСИХОЛОГІЯ ТА ПОРІВНЯЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

Укладач: **Мойсеєнко В.В.**, доктор філософії, викладач

Предмет вивчення: формування поведінки та психічних процесів у тварин, розвиток поведінки в онтогенезі, роль поведінки в еволюційному процесі, біологічні передумови становлення людської свідомості.

Міждисциплінарні зв'язки: психологія, загальна психологія, анатомія та еволюція нервової системи, вікової психологія.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: ознайомити здобувачів з основними проблемами зоопсихології та порівняльної психології: загальною характеристикою психічної діяльності тварин, розвитком психічної діяльності тварин в онтогенезі, еволюцією психіки та основними положеннями соціогенезу.

Завдання:

1. Вивчення психіки тварин з метою виявлення передумов розвитку психіки людини.
2. Оволодіння уявленнями про інстинктивну поведінку тварин, про відмінні риси людини, про вплив факторів розвитку психіки.
3. Стимулювати здобувачів отримати навички організації та проведення спостереження за тваринами, формувати навички порівняння психіки людини та тварин.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Зоопсихологія та порівняльна психологія» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 3.	ФК 1.	ПРН 3.
ЗК 4.	ФК 3.	ПРН 10.
ЗК 12.	ФК 4.	ПРН 13.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться **105** години **3,5** кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1: Еволюція психіки тварин.

Тема 1. Предмет, методи та завдання зоопсихології.

Предмет і завдання порівняльної психології. Порівняльна психологія та зоопсихологія: спільне та відмінне у предметі.

Зв'язок зоопсихології та порівняльної психології з іншими науками. Фізіологія ВВД, психофізіологія, етологія, гештальтпсихологія, генетика поведінки, дитяча психологія, антропологія, медична практика, сільське господарство. Області використання зоопсихологічних знань. Основні поняття порівняльної психології: психіка, психічна діяльність, поведінка.

Методи зоопсихології та порівняльної психології. Спостереження та експеримент. Експериментальні методи: метод лабіринту, «обхідного шляху», диференційоване дресирування, «вибір на зразок», метод «проблемної клітки», фото- і кінозйомка, звукозапис.

Тема 2. Історія становлення і розвитку зоопсихології і порівняльної психології.

Історія вивчення поведінки тварин. Еволюція ставлення людини до тварин. Відомості про поведінку тварин в XVII - XVIII ст. Відомості про душу тварин і людини. Анімізм. Картезіанство.

Початок експериментального вивчення поведінки тварин. Роботи Ж. Бюффона, Ж. Ламеттрі, Е. Кондильяка, Ж. Леруа, Ф. Кюв'є, Ж. Бюффона. Вивчення поведінки тварин в XIX і початку XX ст. Роботи Ч. Дарвіна, Ж. Ламарка, Л. Моргана, Ж. Леба, Дж. Леббока, Є. Торндайка, Мак-Дугала, Лоренца, Н. Тінбергена, Р. Йеркса, Б. Скіннера тощо.

Вітчизняні дослідники поведінки тварин: К.Ф. Рул'є, В.О. Вагнер, О.М. Сєверцов, В.М. Боровський, І.М. Сеченов, Бехтерєв, І.П. Павлов, Н.М. Ладигіна-Котс, К.Е. Фабрі, М.Ю. Войтоніс, Н.О. Тих. Зоопсихологічні дослідження в Україні В.П. Протопопова, А.Є. Хільченко, Д.Г. Єлькіна, Г.М. Чайченко.

Історія вивчення мислення тварин. Основні напрямки у вивченні поведінки тварин. Особливості розвитку науки про поведінку тварин у другій половині XX сторіччя. Формування різних напрямків. Етологія. Фізіологія вищої нервової діяльності. Вчення І. П. Павлова про вищу нервову діяльність.

Тема 3. Проблема виникнення психіки.

Теорії виникнення психіки. Підходи до розв'язання проблеми виникнення психіки. Панпсихізм (Г. Фехнер); Антропсихізм (Р. Декарт); Біопсихізм (В. Вундт); Нейропсихізм (Ч. Дарвін). Проблема критерію психічного за О. Леонтьєвим, К. Платоновим, М. Бернштейном. Проблема виникнення та розвитку чутливості. Розвиток нервової системи (дифузна, ганглієва, ланцюгова, цереброспінальна).

Концепція Леонт'єва-Фабрі. Стадія елементарної чутливості – сенсорна психіка. Нижчий рівень сенсорної психіки. Найпростіші. Рух. Орієнтація. Світлочутливість. Пластичність поведінки найпростіших. Сенсibiliзація. Звикання найпростіших. Кишководорожнинні. Плоскі хробаки. Загальна характеристика нижчого рівня елементарної сенсорної психіки. Вищий рівень елементарної сенсорної психіки. Кільчасті хробаки. Молюски. Загальна характеристика вищого рівня елементарної сенсорної психіки. Стадія предметного сприймання – перцептивна психіка. Нижчий рівень розвитку перцептивної психіки. Комахи. Головоногі молюски. Риби. Амфібії. Вищий рівень перцептивної психіки. Шляхи еволюції перцептивної психіки. Розвиток нервової системи вищих хребетних. Розвиток основних напрямків вивчення поведінки хребетних. Орієнтовно-дослідницька активність тварин. Стадія найпростішої інтелектуальної діяльності – інтелекту. Проблема інтелекту тварин.

Тема 4. Научіння та його роль в розвитку психіки.

Загальна характеристика процесу научіння. Широта діапазонів здатності до научіння – показник висоти психічного рівня тварини.

Загальна характеристика основних типів научіння. Облігатне научіння. Факультативне научіння. Лабільність факультативного научіння. Навички. Основні особливості навичка.

Вивчення формування навичок тварин методом «лабіринту», «проблемної клітки», «обхідного шляху». Вироблення навички за методом Скінера – «оперантне» або «інструментальне» обумовлення. Дресування. Теорія дресування М. А. Герда. Стадії дресування наштовхування, відпрацювання і закріплення. Активна пізнавальна діяльність тварини – важливий компонент успішного формування навичка. Научіння і спілкування. Наслідування.

Тема 5. Розвиток психічної діяльності тварин в онтогенезі.

Розвиток психічної діяльності в пренатальному періоді. Вроджене і набуте в пренатальному розвитку поведінки. «Ембріональне научіння». Дослідження Американського вченого Цин-Янг Куо. Порівняльний огляд розвитку рухової активності зародків. Пренатальний розвиток сенсорних здібностей і елементів спілкування.

Розвиток психічної діяльності в ранньому постнатальному періоді. Постембріональний розвиток поведінки в зріло- і незрілонароджуваних хребетних. Значення турботи про потомство. Інстинктивна поведінка в ранньому постнатальному періоді.

Розвиток психічної діяльності в ювенільному (ігровому) періоді. Загальна характеристика гри у тварин. Гра як практика дорослої поведінки. Вдосконалювання рухової активності в іграх тварин. Формування спілкування в іграх тварин. Пізнавальна функція ігрової активності тварин.

Змістовий модуль 2: Основні форми поведінки тварин.

Тема 6. Форми та механізми поведінки тварин.

Репродуктивна поведінка. Цикл розмноження: залицяння (шлюбні церемонії), парування та піклування про потомство. Способи розпізнавання шлюбних партнерів.

Територіальна поведінка. Домінування та ієрархія. Стадна ієрархія – підпорядкування тварин у групі. В основі ієрархії лежить агресивна поведінка. Типи домінування: лінійна ієрархія, трикутна ієрархія, двоступенева ієрархія, змінене домінування, паралельна ієрархія.

Ігрова та дослідницька поведінка. «Ігрова міміка». Функціональна роль гри тварин – «тренування» молоді тварини для дорослої поведінки. Засвоєння життєво-важливих дій. Ігри вищого типу мавп – складні форми взаємодії з предметами.

Агресивна поведінка та агресія. Агресія як конфлікт між різними видами активності. Агресія як реакція на присутність поруч іншої тварини. Бійка – частина територіальних конфліктів. Втеча – реакція на небезпеку. Акінезія – «тваринний гіпноз» або іммобілізаційний рефлекс. Імітація пораненої тварини як спосіб захисту.

Угрупування, популяції та міграції тварин. Переваги групового способу життя. «Ефект групи». Типи скупчень: контактні і дискантні. Сезонні скупчення і скупчення на ночівлю. Скупчення під час годівлі. Колонії. Переваги скупчень. Об'єднання тварин: відкрите і закриті анонімні угрупування, індивідуалізоване угрупування (полігамна родина). Просторова структура популяції. Регуляція щільності популяції. Регулярні і нерегулярні міграції. Міграційний стан. Типи зграй: проста зграя, зграя з лідером, зграя з постійним ватажком, змішана зграя. Вплив гормонів і подразників на поведінку. Гормони та рецептори – внутрішні агенти спонтанної поведінки. Механізми дії гормонів на поведінку.

Конфліктна поведінка. Загрозливі пози і рухи – сигнали, що утворюють основу «мови» тварин. Вплив незвичних стимулів. Лабіринт стимулів. Стимули, що керують розмноженням. Стимуляція страху і люті.

Тема 7. Індивідуальна пам'ять та навчання.

Пам'ять і навчання як біологічні феномени. Звикання або гібатуація. Дегабітуація – зняття звикання. Звикання та сенситація як найпростіші форми навчання. Сенситація – короткочасне навчання, явища посилення відповіді на слабкий специфічний стимул.

Форми навчання не пов'язані з підкріпленням. Латентне навчання. Когнітивні карти. Імітаційне навчання: «наслідування» і «вікарне» навчання. Наслідування – копіювання діяльності або дій без оцінки їхнього призначення. «Вікарне» навчання – зняття форми поведінки як «технологічного зразка». Евристичне навчання. Імпринтинг – запам'ятовування «образу» специфічних ключових стимулів. Генетична пам'ять – еволюційно набута пам'ять. Філогенетичні рівні пам'яті: морфо-фізіологічний, нейтральний, нейропсихічний. Соціальна пам'ять – стадно-біологічна і суспільно-історична.

Тема 8. Елементарне мислення тварин.

Мислення людини та розумова діяльність тварин. Напрямки дослідження елементів мислення тварин: здатність у нових ситуаціях розв'язувати незнайомі задачі; здатність до узагальнення й абстрагування у вигляді формування понять і оперування символами. Визначення поняття мислення тварин.

Експерименти з вивчення мислення тварин. Експерименти В. Келера, Н. Майера, Н.М. Ладигіної-Котс. Поняття про «емпіричні закони» і елементарні логічні задачі. Закон «не зникання» предметів. Закон, пов'язаний з рухом. Закон «вміщення і пересування».

Тема 9. Комунікативна поведінка тварин.

«Мова» тварин та мова людини. Загальноприйняті уявлення про структуру видоспецифічних мов тварин. Сигналізація мови. Одержання інформації. Видоспецифічна комунікація. Комунікація у «вищих» ссавців.

Здатність тварин до символізації. Примати. Птахи. Види мов-посередників: еркіш, амслен. Навчання тварин мов-посередників (мавпи, дельфіни, папуги)

Тема 10. Генезис і розвиток свідомості людини.

Проблема походження свідомості. Проблема походження трудової діяльності. Біологічні передумови форм людської діяльності у світі тварин. Рука – орган і продукт людської праці. Розвиток і якісні перетворення руки. Предметна діяльність мавп. Інтенсивна і різноманітна маніпуляційна активність мавп. Дослідження Ладигіної-Котс, Войтоніса, Левікіної, Фабрі.

Передтрудова предметна діяльність мавп. Компенсаторне маніпулювання. Знаряддя тварин і знаряддя праці людини. Матеріальна культура та біологічні закономірності.

Теорія Я.Я. Рогінського «двох поворотних пунктів» у людській еволюції. Проблема зародження суспільних відносин і членороздільного мовлення. Формування людської мови. Розвиток психічної діяльності тварин в онтогенезі.

Форма підсумкового контролю успішності здобувачів диференційований залік.

З метою формування професійних компетенцій широко впроваджуються інноваційні **методи навчання**, що забезпечують комплексне оновлення традиційного освітнього процесу. Наприклад, комп'ютерна підтримка освітнього процесу, впровадження інтерактивних методів навчання (робота в малих групах, мозковий штурм, ситуативне моделювання, опрацювання дискусійних питань).

Засоби діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з наступних форм роботи:

- аудиторна робота за семестр (підсумкова оцінка усіх форм роботи здобувача протягом семестру);
- самостійна робота за семестр.

Контроль здійснюється з дотриманням вимог об'єктивності, індивідуального підходу, систематичності і системності, всебічності та професійної спрямованості контролю. Використовуються такі методи контролю (усне опитування, виконання практичних завдань, тестування), які мають сприяти підвищенню мотивації здобувачів – майбутніх фахівців до навчально-пізнавальної діяльності.

Рекомендована література

Основна література:

1. Губко О. Т. Основи зоопсихології: навч. посібник / за ред. С. І. Болтівця. Київ, 2006. 190 с.
2. Туриніна О. Л., Сердюк Л. З. Порівняльна психологія: навч. посібник. Київ: МАУП, 2005. 228 с.
3. Чайченко Г. М. Зоопсихологія та порівняльна психологія. Київ, 1992. 147с.
4. Шевців М. В., Філоненко М. М. Зоопсихологія з основами етології. Київ, 2013. 242 с.
5. Коляденко Н. В. Зоопсихологія та порівняльна психологія: підручник. Київ, 2019. 508 с.

Допоміжна література:

6. Зорина З. А., Полетаева И. И. Поведение животных. Москва, 2000. 211 с.
7. Соловьев С. А. Введение в зоопсихологию. Москва. 2000. 465 с.
8. Гинберген Н. Поведение животных. Москва, 2012. 216 с.
9. Хейс Ники Принципы сравнительной психологии. Пер. с англ. Москва, 2006. 304с.

Інформаційні ресурси:

10. Лоренц К. Агрессия. Режим доступа: <http://www.koob.ru/lorenz/agressia>
11. Фарби К. Э. Основы зоопсихологии. Режим доступа: <http://www.e-reading.club/book.php?book=90147>
12. Хрестоматия по зоопсихологии и сравнительной психологии. Режим доступа: http://www.koob.ru/meshkova/readings_animal_psychology

---

ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

Укладач: **Бабатіна С.І.**, кандидат психологічних наук, доцент

Програма вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «**Історія психології**» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальності 053 Психологія.

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти є ретроспективний аналіз та проспективне формування знання щодо викристалізування психічного у генезисі наукового філософського методологування, вивчення магістрального шляху становлення психології в аналізуванні праць і концепцій учених, творителів наукової психології.

Міждисциплінарні зв'язки: змістова складова навчальної дисципліни/освітньої компоненти відтворює опірні знання фундаментального блоку освітньої програми, спирається на отриманні знання упродовж підготовки в закладі середньої освіти та стає фундаментом для розуміння прогностики розвитку психології у майбутньому.

Знання, засвоєні в межах навчальної дисципліни/освітньої компоненти будуть інтегровані у логічну структуру освітньої програми та дозволять вибудувати нейрологічний фундамент знань і розуміння творення психології як у ретроспективному так і в перспективному спрямуванні.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: сформувати у здобувачів вищої освіти компетентнісні наукові знання щодо еволюції психологічного дискурсу упродовж розвитку наукового цивілізаційного процесу, зокрема усвідомити процесуальність становлення психології як наукової галузі гуманітарного знання.

Завдання курсу:

1. Персонологічний аналіз видатних вчених на шляху становлення психології як самостійної науки та після її виокремлення у самостійно-діючу галузь науки.

2. Аналізування та вивчення основних періодів розгортання цивілізаційного процесу, вивчення етимології душі. Сформувати на підставі теоретичного знання, уміння практичного та критичного осмислення фактів історичного процесу, що вплинули, чи ні, на визнання психології як самостійної науки.

3. Ознайомити здобувачів з розгалуженням і рівневим змістом наповнення психологічного тексту і контексту (категоріальний апарат психології, наукові психологічні школи, концепції, теорії та ін.), інтегрувати набуті знання упродовж вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти у розуміння прогностики розвитку наукової психології.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Історія психології» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 2. ЗК 4.	ФК 7. ФК 12.	ПРН 1. ПРН 4. ПРН 5. ПРН 9. ПРН 11. ПРН 12. ПРН 14.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти передбачено 120 години 4,0 кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Філософське методологування психічного.

Тема 1. Теоретико-методологічні засади вивчення освітньої компоненти. Дискурс у освітню компоненту. Особливості побудови періодизації історії психології. Предмет, методи і основні етапи розвитку історії психології. Головні чинники і принципи розвитку психології.

Тема 2. Античність. Частина 1. Психологічні ідеї Сходу. Стихійний матеріалізм в філософствуваннях мислителів ранньої античності. Вчення про множинність і місцезнаходження душі. Донаукові уявлення про душу в античному світі. Головні наукові центри античності. Наукові вектори епохи античності.

Тема 3. Античність. Частина 2. Філософсько-психологічна система Сократа-Платона. Вчення філософів Античності про душу. Антропоцентризм Сократа. Сократ перший психотерапевт. Маєвтика Сократа. «Ідея» Платона. Платон основоположник консультативної психології. Історія елліністичної психології. Післяаристотелівський період античності. Період Античності «колискова» герменевтичної психології.

Тема 4. Психологічна «мозаїка» середньовічної психологічної думки. Змістово-критичне аналізування періоду. Арабомовна середньовічна психологічна думка. Томізм і номіналізм. Психологічні ідеї Епохи Відродження. Титани епохи Відродження.

Тема 5. Психологічні теорії та персонологи періоду Нового часу. Змістово-критичне аналізування періоду. Окреслення природничої психології (Ф. Бекон). Перші теорії Нового часу: Ф. Бекон, Р. Декарт. Рационалізм у психології Б. Спінози та Г. Лейбніца. Сенсуалізм у психології Нового часу

Г. Гоббс, Дж. Локк. Формування емпіричної психології. Розвиток асоціативних ідей.

Тема 6. Психологічні ідеї Просвітництва. Змістово-критичне аналізування періоду. Особливості світосприйняття та специфіка культури епохи Просвітництва. Просвітництво – ідеологічна програма широкого соціального руху. Французький матеріалізм. Розвиток німецької психології (Х.Вольф, І.Кант). Розвиток французької психології (Ж. Ламерті, Е. Кондільяк, К.Гельвецій, Ж.Ж.Руссо, П. Кабаніс). Зародження та розвиток асоціативної психології (Дж. Берклі, Д.Юм, Д. Гартлі).

Змістовий модуль 2.

Виділення і самостійне становлення наукової психології.

Тема 7. Право на самостійність. Обґрунтування можливості виділення психології у самостійну науку. Змістово-критичне аналізування періоду. Перші вчені експериментатори «молодої» науки. Методи вивчення психічних явищ. Програми побудови психології: В. Вундта, Франца Brentano, Івана Михайловича Сеченова. Розвиток експериментального методу в психології (Герман Еббінгауз). Становлення психотехніки (Гуго Мюнстерберг). Особистість в «описовій психології» В. Дільтея Е. Шпрангера. Функціоналізм в американській психології (У. Джеймс). Чиказька школа функціоналізму (Джон Дьюї). Структуралізм в американській психології (Едуард Тітченер). Вюрцбурзька школа в психології.

Тема 8. Основні наукові психологічні школи ХХ ст. Загальна характеристика періоду. Причини методологічної кризи в психології та її історичний сенс. Передвісник біхевіоризму – Едуард Торндайк. Теоретична програма біхевіоризму – Джон Уотсон. Необіхевіоризм (Е.Толмен). Становлення гештальтпсихології – Макс Вертгеймер. Експериментальний метод в гештальтпсихології – К.Левін. Становлення глибинної психології – З. Фрейд. Теорія особистості З.Фрейда. Аналітична психологія – К. Юнга. Індивідуальна психологія – А.Адлера.

Тема 9. Фундаментально-методологічний період розвитку психологічної науки. Період активного експериментування та фундаментального вчення. Видатні персонологи періоду та їх концептуально-теоретичне вчення (І.П. Павлов, В.М. Бехтерев, Л.С. Виготський, О.М. Леонтєва, Д.М. Узнадзе та ін.).

Тема 10. Передумови та перспективи розвитку психології в Україні. Психологія в Україні та українська культура ХХ ст. Класично-інтроспективне природничо-наукове та культурно-гуманістичне спрямування історії психології в Україні. Психологія у власних межах. Роль суб'єктивності у провідній діяльності Г.С. Костюка (1899-1982). Провідні вчені-психологи України кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Тема 11. Історія психології: прогностика руху. Історія психології – майбутнє неминуче. Зміна наукових парадигм та перегляд доповнення основних етапів розвитку вчень про «душу» як основний предмет вивчення психології. На

шляху до герменевтичної психології та синергії систем. Криза у психології як конструктивний розвиток. Душа – потенціал особистості.

Форма підсумкового контролю успішності навчання диференційований залік.

Засоби діагностики успішності навчання:

Система контролю успішності здобувача включає наступні різновиди: поточний, модульний, підсумковий модульний (до якого включені питання винесені на самостійне опрацювання) та семестровий (академічний) контроль.

Для реалізації усіх форм діагностики навчальних досягнень здобувачів застосовуються наступні методи:

Методи навчання: лекції, практичні заняття із застосування поточного тестування і проведенням модульних контрольних робіт.

Методи організації та здійснення освітньо-пізнавальної діяльності:

1. За джерелом інформації:

- Словесні (вербальні) (лекція – традиційна, інформаційна лекція, відео лекторій, лекція-презентація із застосуванням ІКТ; дискусія, бесіда);
- практичні (практичні вправи, опрацювання наукових досліджень, вирішення ситуативних завдань);
- наочні (демонстрація, спостереження, ілюстрація).

2. За логікою передачі та сприймання навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3. За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі, евристичні.

Методи спонукально- пізнавальної активності здобувачів: пізнавальні дискусії, «мозковий штурм», проблемно-орієнтовна едукація, практично-теоретична колаборація, створення ситуацій пізнавальної новизни.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з усіх форм освіт

Рекомендована література

Основна література:

1. Бабатіна С. І. Історія психології: конспект лекцій [Текст]: конспект лекцій. Херсон: вид-во ПП Вишемирський В. С., 2015. 244 с.
2. Гриньова Н.В. Історія психології: курс лекцій : навчальний посібник. Умань: Візаві, 2012. 209 с.
3. Жуков С.М., Жукова Т.В. Історія психології: Навчальний посібник. Видання друге, доповнення, виправлене та перероблене К.: Кондор, 2009. 232с.
4. Корольчук М. С. Історія психології: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Ельга, Ніка-центр, 2010. 248 с.
5. Коханова О.П. Історія психології: від античності до початку ХХ століття Навчальний посібник. Київ: Інтерсервіс, 2016. 235 с.
6. Криворучко П. П. Історія психології: Курс лекцій. К.: КиМУ, 2003. 220 с.
7. Маноха І.П., Роменець В.А. Історія психології ХХ століття: Навчальний посібник для ВНЗ. К.: Либідь, 2007. 832 с.

8. Махній М.М. Історія психології : навчальний посібник К.: Видавничий Дім «Слово», 2016. 472с.
9. Роменець В.А. Історія психології XIX початок XX століття: навч. Посібник. К. : Либідь, 2007. 832 с.
10. Скок М.А. Історія психології від анімістичного світобачення до наукової рефлексії: Навчальний посібник. Чернігів: видавець «Лозовий В.М.», 2010. 256с.
11. Татенко В.О. Сучасна психологія: теоретично-методологічні проблеми : навч.посіб. К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. 288с.

Допоміжна література:

12. Вольнова Л. М. Історія психології: Методичні рекомендації для самостійної роботи здобувачів вищої освіти. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 45 с.
13. Данилюк І. Історія психології в Україні К.: Либідь, 2002. 152 с.
14. Жуков С. М., Історія психології. К.: Кондор, 2009. 232 с.
15. Кондзьолка В.В. Історія середньовічної філософії: Навч. посібЛ. : Світ, 2001. 318 с.
16. Махній М. М. Історія психології: Психологічна медієвістика та ранні теорії Нового часу: навч. посібник Чернігів: ЧДПУ, 2005. 164 с.
17. Нариси з історії вітчизняної психології XIX – початку XX ст. К, 1959. 364 с.
18. Роменець В. А. Історія психології XVIII століття. Епоха Просвітництва: Навч. посібн. К.: Либідь, 2006. 1000 с.
19. Роменець В. А. Історія психології XX ст. К.: Либідь, 1998. 989 с.
20. Сучасна психологія особистості: Навч. посібник. 2-ге вид. К.: Каравела, 2013. 372 с.
21. Ярошевский М.Г. История психологии. М., 2005. 136 с.

Інформаційні ресурси:

22. Архів-репозитарій Херсонського державного університету. eKhSUIR – Electronic Kherson State University Institutional Repository : Режим доступу <http://ekhsuir.kspu.edu/>
23. История психологии в лицах. Персоналии / под. ред. Л.А. Карпенко . *Психологический лексикон. Энциклопедический словарь в шести томах.* ред.-сост. Л.А. Карпенко; общ. ред. А.В. Петровского. М.: ПЕР СЭ, 2005. 784 с. Режим доступа: <http://slovari.yandex.ru/dict/psychlex1>
24. Кольцова В.А., Олейник Ю.Н. Мультимедийный учебно-методический комплекс «История психологии». Режим доступа: http://www.ido.rudn.ru/psychology/history_of_psychology/
25. Махній І.П., Скок М.А. Історія психологічної думки: Навч. посібник [Електронний ресурс]. Чернігів: Чернігівський національний університет ім. Т.Г. Шевченка, 2010: <http://makhnii-history.blogspot.com/>
26. Мельник О.А. Проблеми методологічного аналізу історії психології на конкретно-науковому рівні. Режим доступу: http://www.newlearning.org.ua/sites/default/files/praci/2010_7/st17.pdf
27. Мельник О.А. Теоретичні основи формування предмета психології. Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?..
28. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>.
29. Сайт журналу «методология и история психологии» – <http://flogiston.ru/magazine/mhistpsy>.
30. Шульц Д.П., Шульц С.Э. История современной психологии / Дуан П. Шульц, Синдия Э. Шульц; пер. с англ. А.В. Говорунов, В.И. Кузин, Л.Л.Царук; под ред. А.Д. Наследова. СПб.: Евразия, 2002. 532с. Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/shulc/index.php

КАЗКА ЯК МЕТОД ПСИХОКОРЕКЦІЇ

Укладач: **Бабатіна С.І.**, кандидат психологічних наук, доцент

Програма вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «**Казка як метод психокорекції**» складена відповідно до освітньої програми підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальності 053 Психологія.

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти є: формування знань щодо психологічних категорій, понять та методів казкотерапії, можливості вільного оперування ними та застосування на практиці.

Міждисциплінарні зв'язки: курс має численні міждисциплінарні зв'язки з такими психологічними дисциплінами, як: «Загальна психологія (з практикумом)», «Вікова психологія (з практикумом)», «Соціальна психологія (з практикумом)», «Теорії особистості», «Психологічне консультування», «Основи психотерапії».

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: сприяння професійно-педагогічній підготовці фахівців, яка була б адекватною до сучасних вимог суспільства; ознайомлення здобувачів вищої освіти-психологів із специфікою застосування казки, як психологічного психокорекційного методу в групах.

Завдання курсу:

1. Ознайомлення з основними теоретичними засадами використання казки в тренінговій та динамічній формі роботи.
2. Формування у здобувачів вищої освіти навички використання казки, як психологічного методу у груповій та індивідуальній формі психокорекції.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «**Казка як метод психокорекції**» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ІК 1. ЗК 3. ЗК 7.	ФК 3. ФК 5. ФК 6. ФК 13.	ПРН 4. ПРН 11. ПРН 12. ПРН 15. ПРН 17. ПРН 18.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться **150** годин **5** кредитів ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Методи використання казки в психокорекції

Тема 1. Психологічний аналіз казок. Побудова теоретичної бази курсу: Методичні особливості психологічної роботи з казками. Методичні прийоми, що полегшують застосування казок в психологічній роботі (за С.А. Черняєвою). Робота з психотерапевтичними казками у групах (за І.В. Стишенок). Корекційні функції казки (за Н. Пезешкіаном). Можливості роботи з казкою (за А.А. Осиповою).

Аналітична діагностика інтерпретації символів: Структура психіки (за К.Г. Юнгом). Віковий ранг казки (оральний, анальний, едіпальний, філософський). Казки жіночої та чоловічої ініціації. Аналіз казки (герой, характер об'єктних відносин, центральна тема конфлікту, фантазії, шляхи і способи розв'язання конфліктної ситуації).

Тема 2. Різноманітні напрями використання казки в психокорекції. Психологічні ігри та тренінги за мотивами казки. Використання казки як метафори. Малювання за мотивами казки. Обговорення поведінки та мотивів дій персонажів. Програвання епізодів казки (театральні постановки, програвання казки в пісочниці та за допомогою ляльок та іграшок). Використання казки як притчі-моралі. Творча робота за мотивами казки: аналіз; розповідь казки; переписування казки (із складанням власної кінцівки або з переписуванням ситуації у казці, що викликає дискомфорт); складання казки (на вільну чи задану тематику).

Тема 3. Загальна ідея казкотерапії. Предмет, об'єкт, основні напрямки казкової терапії: дидактична, коригувальна, розвивальна. Психологічні, культурні, лінгвістичні аспекти вивчення казок. Історія вивчення казок в різних науках. Етапи розвитку наукового розуміння казок. Психологічне значення казок, міфів, притч, легенд. Казкова метафора в роботі психолога.

Тема 4. Поняття «казка» і підходи до аналізу типології. Сучасна інтерпретація поняття казки через призму науково-психологічних теорій. Різні підходи до класифікації казок. Принципи, методологічні особливості та алгоритми роботи з казками різних типів.

Тема 5. Схема психологічного аналізу авторських казок. Ключові характеристики казки: енергоінформативне поле, головна тема, сюжет, лінія головного героя, символічне поле.

Змістовий модуль 2.

Психодіагностика через малюнок і метафору в казкотерапії.

Тема 6. Організація процедури тестування за допомогою казок. Етапи процедури тестування за допомогою складання казки: створення комфортних умов, «поворот на руку» клієнта, ознайомлення клієнта з інформаційним простором метафори; написання казки. Особливості складання казок. Вікові особливості авторських казок. Напрями розвитку уміння складати казки. Зміст

психологічного висновку заснований на аналізі авторської казки. Аналіз «моралі» казки.

Тема 7. Тести-малюнки: історія, підходи, можливості. Проективні тести. Підходи до інтерпретації креслень: клінічні, дослідницькі, психологічні. Типологія завдань для проведення малюнкових, проективних тестів. Підстави психологічного аналізу продуктів діяльності. Схема показників та критерії аналізу малюнків (за Т.Д. Зінкевич-Євстігнєвою). Формування завдань психологічної корекційної роботи на основі аналізу продуктів діяльності.

Тема 8. Вивчення образу сім'ї через проекцію метафори. Організація процедури тестування. Основні інструкції: «Намалюйте свою сім'ю», «Намалюйте свою сім'ю в будь-яких образах», «Намалюйте свою сім'ю в образах тварин», «Намалюйте свою сім'ю в образах казок або будинку». Психологічний аналіз «сімейної серії малюнків»: розуміння символічного значення інструкції, опис малюнка, розуміння змісту інформативних знаків, визначення «гармонійних» і «проблемних» потреб автора малюнка і формулювання перспективних завдань психологічної роботи.

Тема 7. Вивчення здатності витримувати несприятливі екологічні впливи. Організація процедури тестування. Основні інструкції: «Намалюйте людину», «Намалюйте людину під дощем», «Намалюйте дощ у казковій країні». Психологічний аналіз малюнків «дощової серії»: порівняння малюнків і співвідношення виявлених труднощів зі встановленими ресурсами і формулювання перспективних завдань психологічної роботи з автором.

Тема 8. Вивчення індивідуального образу мети. Співвідношення образів мети з групами потреб (на думку А. Маслоу). Можливості методів вивчення індивідуального образу мети: «Карта казкової країни», «Метафоричні автопортрети». «Карта казкової країни». Організація процедури тестування. Основні інструкції. Психологічний аналіз: встановлення, до якої групи потреб належить образ мети, оцінка «ступеня досяжності» заявленої мети, пошук «зв'язку» з образом мети на основі самоактуалізації. «Метафоричні автопортрети». Організація процедури тестування. Символічне значення поняття «метафоричні автопортрети».

Тема 9. Піскова терапія на сучасному етапі психологічної практики. Різноманітність поглядів і підходів. Сенд-Плей терапія. Особистість терапевта і її вплив на процес піскової терапії. Загальні умови організації піскової терапії. Пісочниця, пісок, вода, колекція мініатюрних статуєток.

Тема 10. Піскова терапія у контексті казкотерапії. «Ключі» до розуміння піскових картин. Ключові характеристики піскових картин: енергоінформативне поле, основна ідея, сюжет, конфліктний зміст, ресурсний зміст, символічне поле (символіка просторового розташування об'єктів, ландшафту, об'єктів). Стиль ситуаційної комунікації групової піскової картини.

Тема 11. Арт-терапія у корекційній роботі. Основні напрямки арт-терапії, які сприяють створенню сприятливого психологічного клімату в дитячому колективі.

Методи і прийоми створення емоційного благополуччя учнів в класі.

Тема 12. Казкова лялькотерапія. Ляльки-пальчики. Тіньові ляльки. Принципи і варіанти виготовлення. Лялькова терапія з «особливими» дітьми. Драматерапія. Постановка казок за допомогою ляльок.

Тема 13. Моделювання «казкових» занять Основні принципи взаємодії з клієнтом в процесі казкових терапевтичних класів: комфортне середовище, безумовне сприйняття, доступність інформації, знайомство з алгоритмом, об'єктивація, інтеграція у корекційний простір.

Форма підсумкового контролю успішності навчання диференційований залік.

Засоби діагностики успішності навчання:

Система контролю успішності здобувача включає наступні різновиди: поточний, модульний, підсумковий модульний (до якого включені питання винесені на самостійне опрацювання) та семестровий (академічний) контроль.

Для реалізації усіх форм діагностики навальних досягнень здобувачів застосовуються наступні методи:

Методи навчання: лекції, практичні заняття із застосування поточного тестування і проведенням модульних контрольних робіт.

Методи організації та здійснення освітньо-пізнавальної діяльності:

1. За джерелом інформації:

- Словесні (вербальні) (лекція – традиційна, інформаційна лекція, відео лекторій, лекція-презентація із застосуванням ІКТ; дискусія, бесіда);
- практичні (практичні вправи, опрацювання наукових досліджень, вирішення ситуативних завдань);
- візуальні (демонстрація, спостереження, ілюстрація).

2. За логікою передачі та сприймання навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3. За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі, евристичні.

Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації освітньо-пізнавальної активності: пізнавальні дискусії, «мозковий штурм», проблемно-орієнтовна едукація, практично-теоретична колаборація, створення ситуацій пізнавальної новизни.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з усіх форм освітньої активності передбаченої у силабусі ОК.

Рекомендована література

Основна література:

1. Бурчик О.В. Групова казкотерапія в особистісно-орієнтованому вихованні дітей. *Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка*. Житомир, 2005. № 25. С. 203-205.
2. Василевська О. Казкотерапія як засіб психологічної роботи з різними віковими категоріями. *Вісник Львівського університету*. Серія психологічні науки. 2020. Випуск 6.

- С. 24–31 Visnyk of the Lviv University. Series Psychological science. Issue 6. P. 24–31
DOI <https://doi.org/10.30970/2522-1876-2020-6-4>
3. Вознічка-Парузель Б. Мистецтво створення релаксаційних казок. Острів безпеки у світі небезпеки: на допомогу бібліотерапевту. Львів, 2012. С. 89–91.
  4. Данилюк І. В., Зольникова С. В. Казкотерапія як метод психологічного впливу на особистість. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL* Volume 5 Issue 6 2019. P. 161-173. <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.6>
  5. Заброцький М.М., Брандес В.М., Вознюк О.В. Казка як важливий чинник розвитку людства. *Вісник Житомирського державного університету*. 2001. № 8. С. 96–100.
  6. Кияшева О.И. Библиотерапия и сказкотерапия в психологической практике: учебное пособие для студентов высших учебных заведений . Самара: Издательский Дом «Бахрах-М», 2012. 286 с.
  7. Моліцька М. Терапевтичні казки. Львів : Свічадо, 2009. 200 с.
  8. Ткач Р.М. 50 целебных сказок для детей. К.: Феникс, 2014. 215 с.
  9. Черняева С.А. Психотерапевтические сказки и игры.СПб.: Речь, 2004. 168 с.
  10. Чумарна М.І. Мандрівка в українську казку. Львів: Апріорі, 2007. 112 с.
  11. Шестопад І. А. Казкотерапія як ефективний метод роботи психотерапевта з дітьми. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, січень 2020. № 10. С. 143–147.

Допоміжна література:

12. Белинская Е.В. Сказочные тренинги для дошкольников и младших школьников. СПб. : Речь, 2006. 125 с.
13. Беттельхейм Б. Похвала волшебным сказкам. М. : Сфера, 1995. 155 с.
14. Бретт Д. Жила-была девочка, похожая на тебя. М.: Независимая фирма «Класс», 1996. 103 с.
15. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Основы сказкотерапии. СПб. : Речь, 2006. 176 с.
16. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Практикум по сказкотерапии. СПб. : Речь, 2005. 320 с.
17. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Чудеса на песке. Практикум по песочной терапии. СПб. : Речь, 2005. 340 с.
18. Лебедева Л.Д., Никонорова Ю.В., Тараканова Н.А. Энциклопедия признаков и интерпретаций в проективном рисовании и арт-терапии. СПб. : Речь, 2006. 336 с.
19. Осипова А.А. Общая психокоррекция : учебное пособие для студентов вузов. М. : Сфера, 2000. 224 с.
20. Потемкина О.Ф. Психологический анализ рисунка и текста. СПб.: Речь, 2006. 524 с.
21. Пропп В. Морфология волшебной сказки. Исторические корни волшебной сказки (сборник): 2021 Издательство: Азбука-Аттикус, КоЛибри Язык: Русский <https://www.livelib.ru/author/103728/top-vladimir-propp>
22. Психодиагностика в тренинге. Н.Ю. Хрящева. СПб. : Речь, 2004. 351 с.
23. Эль Г.Н. Человек, играющий в песок. Динамичная песочная терапия.: Речь, 2010. 208 с.
24. Яценко Т.С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання: навчальний посібник. К.: Вища школа, 2004. 679 с.
25. Эстес Кларисса Пиккола. Бегущая с волками. Женский архетип в мифах и сказаниях. М.: Издательский дом «София», 2005. 496 с.

Інформаційні ресурси:

26. Архів-репозитарій Херсонського державного університету. eKhSUIR – Electronic Kherson State University Institutional Repository : Режим доступу <http://ekh suur.kspu.edu/>
27. Дворник М. С. Практики відтермінування як соціально-психологічний конструкт. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки*. 2012. Вип. 37. С. 53-57. Режим доступу:

- http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2012_37_15<http://dlib.eastview.com/browse/doc/18582583>
28. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>.
  29. Сайт казко терапевта Марії Ленскої. – <http://letidor.ru/psihologiya/a345-skazka-kak-mostik-v-dialoge-s-rebenkom-9099.shtml>
  30. Сайт психолога дошкільного навчального закладу №343 санаторного типу для дітей з ранніми проявами туберкульозної інфекції, з малими і згасаючими формами туберкульозу міста Київ. – <http://www.dnz343.com.ua>
  31. Соколов Д. Сказки и сказкотерапия: теория и комментарии. – Режим доступа: <http://www.kulichki.com/XpomoiAngel/skazki/skaz/skazteor.htm>
  32. Відео-канал навчаючого казко терапевта, кандидата психологічних наук, директора Київського юнганського інституту Разіди Ткач https://www.youtube.com/results?search_query=разида+ткач+сказкотерапия
  33. Франц М. Психология сказки. Режим доступа: <http://syntone.ru/book/psihologiya-skazki/>

КЛІНІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Укладач: **Тавровецька Н.І.**, кандидат психологічних наук, доцент

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти є зріст кількості невротичних та стресових розладів особистості. Клінічна психологія вивчає особливості психічних процесів у соматичних та психічних хворих; діагностика симптомів психічного захворювання клінічними методами, використовуючи медичні поняття: діагноз, етіологія, патогенез, симптом, синдром і ін. На сьогоднішній день в Україні актуальність психічного здоров'я зумовлена реаліями життя. Сучасна ситуація і хід життя ставлять високі вимоги до індивідуально-психологічних властивостей і психічних функцій організму. Аналізуючи запити сьогодення від практичних психологів, вивчення клінічної психології є обов'язковою умовою якісної професійної підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за ОП «Психологія» спеціальності 053 Психологія.

Міждисциплінарні зв'язки: опанування ОК Клінічна психологія можливе у поєднанні з системними знаннями з курсу загальна психологія; вікова психологія, патопсихологія, теорії особистості. Здобуті програмні результати та компетентності з навчальної дисципліни/освітньої компоненти стануть підґрунтям для вивчення таких ОК психокорекційна робота, психотерапія та реабілітація.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: сприяння професійному становленню психологів з циклу таких навчальних дисциплін, які дають загальні уявлення про основні закономірності психології людини під впливом хвороби, критерії нормальної, тимчасово зміненої й хворобливої психіки, структуру порушень психічної діяльності під впливом тих чи інших чинників.

Завдання курсу:

Методичні: організація теоретичного та практичного засвоєння знань з циклу дисциплін «Клінічна психологія»; ознайомлення здобувачів вищої освіти із широким спектром проблем, методів і вимог, які пред'являються до психолога для вирішення різноманітних завдань у діяльності психолога-практика.

Пізнавальні: ознайомити майбутніх психологів з різноманітними напрямками наукового знання, що стикаються на межі медицини та психології; навчити розбиратися в основних теоретичних проблемах феноменології лікувального процесу.

Практичні: оволодіння психологічними методами надання конкретної допомоги особам в умовах клініки та за її межами, оволодіння певною деонтологічною культурою (навичками самоаналізу і особистісної рефлексії, усвідомлення в найбільш повному об'ємі своїх власних професійних, особистісних, моральних, культурних і когнітивних цінностей, без

співвіднесення з якими практика психологічної допомоги не може бути професійною.

Завдання курсу.

1. Теоретичне та практичне засвоєння ОК «Клінічна психологія»: ознайомлення здобувачів вищої освіти із широким спектром проблем, методів і вимог, які висуваються до психолога для вирішення різноманітних завдань у його діяльності;

2. Сприяти засвоєнню основних теорій виникнення клінічних порушень психіки людини, їх етіологію, стани, стадії, форми та прогноз.

3. Ознайомити здобувачів із сучасними методами дослідження клінічних форм психіки.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Клінічна психологія» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 1.	ФК 1. ФК 5. ФК 11.	ПРН 1. ПРН 2. ПРН 5. ПРН 8. ПРН 9. ПРН 10. ПРН 11. ПРН 13. ПРН 16.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться **90 годин 3 кредити ЄКТС.**

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Клінічні прояви психічної норми та патології. Афективні розлади зрілої особистості. Розлади зрілої особистості.

Тема 1. Предмет та завдання клінічної психології. Історія розвитку клінічної психології. Предмет клінічної психології. Етапи становлення та підходи до визначення предмету в психології. Клінічна психологія як результат розвитку двох напрямків експериментальної психології: у медицині та загальної психології.

Багатомірний та одномірний підходи. Хвороба - особистість. Нозос - патос. Реакція-стан-розвиток. Екзогенне - ендогенне - психогенне - особистісне. Адаптація - дезадаптація, компенсації - декомпенсація. Негативне - позитивне.

Тема 2. F2 - шизофренія, шизотипичні та маячні порушення. Перелік діагностичних рубрик групи F2 «Шизофренія, шизотипичні та маячні

порушення» за МКХ-10. Загальні відомості про шизофренію. Шизофренія у світовій культурі. Структура дефекту. Патогенез: продромальна, активна та резидуальна фази розвитку. Симптоми Блейлера. Симптоми Шнайдера. Діагностичні критерії шизофренії. Три групи симптомів: позитивні, негативні та психомоторні. Теорії виникнення шизофренії. Прогноз та профілактика шизофренії. Форми та типи шизофренії за різними класифікаціями та підходами.

Тема 3. F30 - F39- розлади настрою (афективні порушення). Загальна характеристика афективних порушень. Етіологічні гіпотези виникнення афективних порушень. Біологічний підхід: генетичні причини; біохімічні причини: гормони ендокринної системи. Психологічний підхід: психодинамічні уявлення (З.Фрейд, К.Абрахам, Кернберг та ін.); поведінковий та когнітивно-поведінковий підхід (М.Селігман Дж. Боулби, А.Бек); концепція аномії Е.Дюркгейма; міжособистісна концепція). Психотерапія афективних порушень на основі різних психологічних підходів.

Тема 4. F30 - F39- розлади настрою: клінічні характеристики. Категоріальний апарат розділу «Афективні порушення», принципи клінічної психології, цієї сфери. Манія. Клінічна характеристика маніакального епізоду та його діагностичних рубрик. Депресія. Когнітивна депресивна тріада за Беком. «Класична «депресивна тріада». Суттєвий елемент депресивних станів за П. Жане. Клінічна характеристика. Варіанти (форми, види) депресії. Клінічні відмінності між депресією та манією за критеріями: настрої, коморбідні психологічні прояви, соматичні прояви, психотичні симптоми. Депресивний синдром. Маніакальний синдром.

Тема 5. F30 - F39- розлади настрою: клінічні характеристики. Клінічна характеристика біполярного афективного розладу. Рекурентне депресивне порушення. Хронічні порушення настрою. Циклотимія. Дистимія (депресивний невроз, невротична депресія).

Тема 6. F6 - розлади зрілої особистості та поведінки у дорослих. Загальні відомості з клінічної групи (за старою класифікацією - психопатії). Поняття «темперамент», «характер», «акцентуація характеру» (за Леонгардом, за Личко), «психопатія». Признаки психопатії за Кречмером, Сухаревою, за Ганушкіним-Кербіковим. Характеристика клінічних груп порушення особистості: Параноїдне, Шизоїдне, Дисоціальне, Емоційно нестійке (імпульсивний та суміжний підтип).

Тема 8. F6 - розлади зрілої особистості та поведінки у дорослих. Характеристика клінічних груп порушення особистості: F60.4 - Істеричне порушення особистості F60.5 - Ананкастне порушення особистості F60.6 - Тривожне порушення особистості F60.7 - Залежна особистість F60.8 - Інші специфічні порушення особистості. Нарцисична особистість.

Тема 9. F40 - F48 - Порушення: Невротичні, що пов'язані із стресом та соматоформні. Тривожно-фобічні порушення. F40.0 Агорафобія. F40.1 Соціальні фобії. F40.2 Специфічні (ізолювані) фобії. F40.8 Інші тривожно-фобічні порушення. F41.0 Панічне порушення. F42 Обсесивно-компульсивне порушення. F43 Реакція на важкий стрес та порушення адаптації. F43.0 Гостра реакція на стрес. F43.1 Посттравматичне стресове порушення. F43.2 Порушення адаптації. F43.8 Інші реакції на важкий стрес. F43.9 Реакція на важкий стрес, не

уточнена. F45 Соматоформні розлади. F48.0 Неврастенія. F48.1 Синдром деперсоналізації-дереалізації. F48.8 Інші специфічні невротичні розлади. F48.9 Невротичний розлад, не уточнений.

Форма підсумкового контролю успішності навчання екзамен.

Засоби діагностики успішності навчання:

Система визначення успішності здобувача включає різновиди: поточний, модульний, підсумковий модульний (до якого включені питання винесені на самостійне опрацювання) та семестровий (академічний) контроль. Контроль успішності здійснюється з використанням методів і засобів, що визначені в ХДУ. Академічні успіхи здобувача оцінюються за шкалою, яка застосована в ХДУ з обов'язковим переведенням оцінок до національної шкали та шкали ECTS.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з усіх форм освітньої активності передбаченої у силабусі ОК.

Рекомендована література

Основна література:

1. Вітенко І.С. Основи психології: Підручник для здобувачів вищої освіти вищих медичних навчальних закладів III – IV рівнів акредитації. Вінниця, 2001.
2. Загальна та медична психологія (практикум) / Під заг.ред. професора І.Д.Спіріної, професора І.С.Вітенка. Дніпропетровськ, АРТ ПРЕС, 2002.
3. Клиническая психология: Учебник для студентов медицинских вузов и факультетов клинической психологии / Под ред. проф. Б.Д. Карвасарского. Санкт – Петербург, 2002. 457 с.
4. Максименко С.Д. Психологічна допомога тяжким соматично хворим. К. : Миланик, 2007. 142 с.
5. Гальчук О.Я. Клінічна психологія: навчальний посібник. К.: Атіка, 2012. 216 с.
6. Карвасарский Б.Д. Клиническая психология. СПб: Питер, 2006. 960 с.
7. Клінічна психологія: навчальний посібник / укл. Ю.П.Никоненко. К.: КНТ, 2016. 369 с.
8. Морозов С. М. Клінічна психологія: Навч. посіб. / Інститут післядипломної освіти Київського національного ун-ту ім. Тараса Шевченка. К. : ІПО КУ ім. Тараса Шевченка, 2001. Ч. 1 : Психологія лікувальних впливів. Феномен плацебо. 114 с.
9. Менделевич В.Д. Клиническая и медицинская психология. М. : Мед.прес., 1998.
10. Психіатрія / Під ред. В.М.Козідубової, В.М.Кузнецова з співавт. Харків: Оберіг, 2013. 1164 с

Допоміжна література:

11. Лакосина Н.Д. Клиническая психология. М. : Медпресс-информ, 2003. 650 с.
12. Медична психологія: Навч. посібник для самопідготовки здобувачів вищої освіти / Центральний методичний кабінет з вищої медичної освіти; Донецький держ. медичний ун-т ім. М.Горького / Володимир Андрійович Абрамов (ред.) Донецьк : Каштан, 2003. 118 с.
13. Тиганов А.С. Общая психопатология: Курс лекций. М.: «МИА», 2017 184 с.
14. Тиганов А.С. Психиатрия: Научно-практический справочник. М.: «МИА», 2016. 608 с.

Інформаційні ресурси:

15. Клиническая психология: Учебник для студентов медицинских вузов и факультетов клинической психологии / Под ред. проф. Б.Д. Карвасарского. – Режим доступа : <https://bookap.info/genpsy/clinpsy/>
16. Ефремова Г.И. Клиническая психология. – Режим доступа : <https://bibli-online.ru/book/klinicheskaya-psihologiya-363938>

17. Основы клинической психологии / Н.В.Репина, Д.В.Воронцов, И.И.Юматова. М.: Медицина, 2003. Режим доступа: <http://www.kodges.ru/24799-osnovy-klinicheskoyj-psikhologii.html>
18. Клиническая психология / Урс Бауманн, Майнрад Перре. – Режим доступа: http://www.ereadinglib.org/bookreader.php/113348/Bauman__Klinicheskaya_psihologiya.ht
19. <http://www.eurolab.ua/balance-and-stress/3773/31460/>

КРОСКУЛЬТУРНА ПСИХОЛОГІЯ

Укладач: **Казібекова В.Ф.**, кандидат психологічних наук, доцент

Предмет навчальної дисципліни/освітньої компоненти. Кроскультурна психологія – галузь психології, що вивчає закономірності розвитку і функціонування психіки у контексті зумовленості її формування соціальними, культурними й етнічними чинниками. Кроскультурна психологія висвітлює як універсальні, так і специфічні особливості психічного розвитку, а також теорії, котрі їх описують.

Бурхливі події на межі ХХ – ХХІ століття з новою силою змусили людство звернути увагу на проблеми етнічності. Процеси розширення міжкультурних взаємозв'язків, з'єднання Європи, розпад цілого ряду багатонаціональних держав, агресивний націоналізм, етнічні конфлікти цілком зруйнували гуманістичні ілюзії про єдине людство.

У складному й суперечливому сплетінні цих процесів суспільна свідомість виявилася невідповідною до потужної хвилі націоналізму та кривавих етнічних конфліктів. Проте латентні й відкриті етнічні конфлікти на території нашої країни не є історично новим явищем. Вони мають достатньо аналогів в усьому світі і є предметом наукового дослідження в інших державах.

У зв'язку з цим виникає необхідність глибокого вивчення етнічних процесів сучасного світу. Формується нова психологічна галузь – кроскультурна психологія.

Міждисциплінарні зв'язки. Системотворчим фактором «Кроскультурної психології» є взаємодія з такими галузями психологічної науки, як загальна психологія, вікова психологія, педагогічна психологія, психодіагностика, соціальна психологія, психологія малих груп, етнопсихологія, етнологія, психологія культури, порівняльна психологія, культурологія та ін.

Індивідуальні потреби сучасних людей в психологічній підтримці в різних життєвих, особистісних, професійних та будь-яких інших ситуаціях вимагають підготовки психологів, здатних диференційовано розв'язувати певні соціально, професійно й особистісно значущі проблеми, зумовлені етнічними особливостями.

На сьогодні психологія накопичила багато фактів, які показують, як нове знання людини про себе робить її іншою: змінює її відносини, мету, її стан і переживання.

Логіка будови навчальної дисципліни/освітньої компоненти визначається теоретичною значущістю й розробленістю навчального матеріалу, а також практичною спрямованістю курсу.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: виявлення можливих універсалій у поведінці й ментальних процесах представників різних культур.

Завдання курсу:

1. Ознайомити здобувачів вищої освіти зі шляхами та способами дослідження етнічної та культурної своєрідності кожної людини; виявити індивідуальну своєрідність окремої людини в етнічному дискурсі; вивчити людину в єдності всіх її властивостей, зумовлених культурною приналежністю; дослідити особливості української культури у контексті сучасних процесів глобалізації та зв'язків і взаємодії з іншими культурами;

2. Вивчити методи дослідження етнічних явищ; формувати вміння й навички психологічної роботи з людьми з розвитку етнічної свідомості, самосвідомості, етнічної ідентичності, психодіагностики їх етнопсихологічних властивостей; формувати й розвивати у здобувачів вищої освіти практичні вміння і навички вивчення культурно-індивідуальних та етнічних відмінностей окремих людей або груп, а також їх врахування в професійній діяльності практичного психолога.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «**Кроскультурна психологія**» спрямовано на формування таких **компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):**

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 4. ЗК 10. ЗК 12.	ФК 4. ФК 15. ФК 16.	ПРН 4. ПРН 14. ПРН 17. ПРН 18.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться 150 годин 5 кредитів ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Теоретико-методологічні засади кроскультурної психології.

Тема 1. Вступ до кроскультурної психології. Історія становлення та предмет кроскультурної психології. Кроскультурна психологія і психологія культури. Історична психологія як наука. Місце кроскультурної психології у системі психологічного знання. Міждисциплінарні зв'язки і структура кроскультурної психології.

Тема 2. Методологічні засади кроскультурної психології. Поняття про кроскультурне дослідження. Загальна характеристика і змінні кроскультурних досліджень в психології. Мета проведення та змістовне планування кроскультурних досліджень. Типи кроскультурних досліджень. Контроль фактору культури за приналежністю досліджуваних до вибірки. Особливості кроскультурних досліджень в психології. Методологічні складності кроскультурних досліджень.

Тема 3. Етнопсихологія як наука. Започаткування етнопсихології як науки. Етнопсихологія в США в першій половині ХХ ст. Проблема предмету та методів етнопсихології в першій половині ХХ ст. в СРСР. Сучасні уявлення про предмет етнопсихології в зарубіжній психології, та в Україні. Джерела етнопсихологічної інформації. Теоретичні підходи до вивчення етнопсихологічних особливостей: екологічний, біологічний, історичний, культурний, соціально-економічний та діяльнісний підходи.

Тема 4. Ключові поняття кроскультурної психології. Поняття «етнос» та «етнічність». Основні підходи до визначення етносу: (концепція етогенезу Л.Гумільова; уявлення про сугестію Б.Поршнєва; еволюціонізм; дифузіонізм; функціоналізм; структуралізм; культурний релятивізм; неоеволюціонізм; примордіалізм; інструменталізм; конструктивізм; географічний детермінізм).

Новітні етнопсихологічні концепції. Класифікація етнічних груп. Нація як суперетнос, вищий рівень розвитку й існування етнічної групи. Етогенез та його основні чинники. Етогенез та антропогенез. Методи дослідження етогенезу.

Тема 5. Статичні й динамічні характеристики етносу. Етнічна свідомість. Етнічна самосвідомість. Етнічна ідентичність. Структура психології етносу. Національна свідомість і самосвідомість. Структура національної самосвідомості.

Явище етноцентризму та націоналізму. Психічний склад і традиції етнічних спільнот. Уявлення прадавніх українців про своє походження.

Змістовий модуль 2.

Етнопсихологія як галузь соціально-психологічного знання.

Тема 6. Етнічна ідентичність. Поняття про етнічну ідентичність. Типологія етнічної ідентичності. Рівні етнічної ідентичності. Умови формування етнічної ідентичності. Методи дослідження етнічної самосвідомості та етнічної ідентичності.

Тема 7. Етнічна культура. Культура та її етнічні функції. Поняття етнічної культури. Звичаї та ритуали в традиційних культурах. Проблема модернізації традиційних суспільств. Інкультурація. Етнічні стереотипи та етнічний образ. Етнічні образи народів світу.

Тема 8. Етогенеза українців. Формування української етогенетичної ніші. Індоевропейська проблема. Праіндоевропейські елементи в духовній культурі українців. Господарсько-культурні типи. Землероби неоліту України. (Трипільська культура). Архаїчна історія України. Кіммерійські, скіфські, сарматські, фракійські, германські, тюркські та інші етнічні групи. Слов'яни на території України. Поділ слов'ян на вєнедів, антів, склавинів. Розселення слов'ян на території України в V – IX ст. Сусіди слов'ян. Хозари, печеніги, торки, половці.

Тема 9. Етнічна культура українців. Слов'янські племена на території України, їх культура, побут, звичаї. Етнічні стереотипи, їх виникнення, види й функції у сучасному світі.

Український менталітет. Український характер. Особливості типового українця. Архетипи українського характеру.

Тема 10. Прикладні аспекти етнопсихології. Етнопедагогіка: народні системи виховання дитини як засіб формування психіки; народно педагогічні засоби етнічної специфікації свідомості.

Етноконфліктологія: родинна етноконфліктологія; позасімейні внутрішньоетнічні конфлікти; «народна дипломатія».

Етнопсихіатрія: універсальне та культурноспецифічне при визначенні психічної норми та патології; типи лікарів у різних культурах; етнічна специфіка клініки психічних хвороб; вплив культури на лікування психічних хвороб; особливості психічної патології у процесі акультурації.

Змістовий модуль 3.

Теоретико - методологічні засади етнічної культури та етнопсихолінгвістики.

Тема 11. Міжетнічна комунікація. Етнічні контакти та їх результати. Теорії етнокультурної взаємодії. Етнічні процеси в сучасному світі. Прогнозування міжетнічних відносин на основі їхніх психологічних особливостей.

Модель психологічного аналізу етнічних груп. Вербальні й невербальні особливості спілкування етнічних груп.

Природа міжетнічних конфліктів та способи їх розв'язання. Динаміка і типологія міжетнічних конфліктів. Форми і способи регулювання етнічних конфліктів.

Тема 12. Психологія етнічних міграцій і проблема акультурації. Психологія етнічних міграцій і проблема акультурації. Стрес акультурації. Гіпотеза «культурного шоку». К. Обегр: аспекти культурного шоку. Традиційні теорії «культурного шоку»: теорія горя й утрати; теорія, заснована на зв'язку здоров'я з локусом контролю; теорія селективної міграції; теорія цінності очікувань. Сучасні теорії «культурного шоку»: теорії негативних життєвих подій, ціннісних відмінностей і соціальної підтримки. Психологічна, соціокультурна й економічна адаптація. Поняття про культурну дистанцію.

Моделі акультурації за Дж. Беррі: асиміляція, сепарація, маргіналізація та інтеграція. Етнічна ідентичність й етнічна толерантність як показники акультурації. Психологічна адаптація до іншого географічного середовища. Наслідки міжкультурних контактів за С. Бочнером: геноцид, асиміляція, сегрегація й інтеграція. Мультикультуралізм.

Тема 13. Кроскультурна психолінгвістика. Назва науки в історичному розвитку. Предмет і об'єкт психолінгвістики. Поняттєво-термінологічний апарат. Джерела сучасної етнопсихолінгвістики. Наукові принципи етнопсихолінгвістики як самостійної галузі прикладної психології.

Методи психолінгвістичного дослідження. Метод безпосереднього спостереження і методика польової праці етнопсихолінгвіста. Складання й застосування програм, анкет-запитальників. Типи експедиційних досліджень.

Тема 14. Психосемантичні аспекти свідомості. Ареальні дослідження мови й мовлення.

Психолінгвістичні теорії зв'язку свідомості, мислення, мови і мовлення. Теорія лінгвокультурологічної відносності (теорія Сепіра – Уорфа).

Поняття про свідомість і мову в науці. Зв'язок мови і свідомості. Семіотика як галузь науки. Поняття про знакові системи, види знакових систем. Слово та його значення: а) дослідження значень в працях психологів та психолінгвістів; б) типи пояснення змісту значень; Теорія відмінкової граматики Ч.Філмора. Ментальний простір та його види. Ідеї про лінгвокультурологічну відносність. Мови і метамова. Культурологічна відносність картини світу етносу.

Змістовий модуль 4.

Етнічна картина сучасного світу.

Тема 15. Значення як перетворена форма діяльності. Фізіологічні передумови мовлення. Функції мовлення. Види і механізми мовлення. Мовлення в системі етнічної психіки. Розвиток мовлення в онтогенезі та етногенезі. Рівні мовлення і зв'язного мовлення. Порушення мовлення та їх види. Якісні особливості мовленнєвої діяльності. Лінгвістичний та паралінгвістичний компоненти мовлення. Ліва і права півкулі мозку у мовленнєвотворчих процесах. Реалізація функцій мовлення в професійній діяльності психолога.

Тема 16. Етнічна картина світу. Етнічна історія планети. Етнічні процеси ХХ століття. Класифікації етносів: географічна класифікація; антропологічна класифікація; Мовна (лінгвістична) класифікація; господарчо-культурна класифікація.

Поняття національного характеру. Особливості національного характеру різних народів світу.

Тема 17. Кроскультурна етнографія. Течії, напрями, школи в українській етнографії в історичному аспекті. Міфологічна школа (М. Костомаров, М. Максимович, Г. Булашев) та школа еволюціонізму (Ф. Вовк, М. Зібер, М. Сумцов). Наукові товариства і комісії. Періодичні видання. Сучасні проблеми етнографії: історія науки, систематизація і введення в науковий обіг архівних матеріалів з української етнографії, проблеми етногенезу, етнічні території, регіональні дослідження, етнічні процеси. Комплексний підхід до вивчення явищ традиційної народної культури.

Тема 18. Кроскультурна психологія віри. Вірування та повір'я українців. Історія вивчення народних вірувань в українській етнографії. Дуалізм та синкретизм вірувань та повір'їв. Дослідження язичницьких впливів на християнську культуру в Україні митрополитом Іларіоном (І. Огієнком). Пережитки язичництва в традиційних обрядах. Демонологія. Міфологія. Анімізм. Тотемізм. Культ пращурів. Магія. Фетишизм. Пантеон і пандемоніум. Християнська релігія й церква та їх вплив на народний світогляд. Апокрифи.

Форма підсумкового контролю успішності навчання диференційований залік.

Засоби діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з наступних форм роботи:

– аудиторна робота за семестр (підсумкова оцінка усіх форм роботи здобувача протягом семестру);

– самостійна робота за семестр (проводиться в усній, тестовій або письмовій формі), відповідно до діючих норм Положення про організацію самостійної роботи здобувачів вищої освіти ХДУ;

– модульно-семестровий екзамен (проводиться у тестовій, усній або письмовій формі).

Методи навчання: лекції, практичні заняття із застосуванням поточного тестування і проведення модульних контрольних робіт.

Рекомендована література

Основна література:

1. Баронин А.С. Этническая психология. К.: Тандем, 2000. 264с.
2. Львовичкіна А.М. Етнопсихологія: навч. посібник. К. : МАУП, 2002.144с.
3. Махній М. М. Homo ethnikos: психологія і культура. Чернігів, 2012. 400с.
4. Налчаджян А.А. Етнопсихологія. СПб. : Питер, 2004. 384с.
5. Павленко В.М. Етнопсихологія: навч. Посібник. К.: Сфера, 1999. 408с.
6. Савицька О.В. Етнопсихологія: навч. Посібник. К.: Каравела, 2011. 264с.
7. Садохин А.П. Етнологія: учебник для студ. Вузов. М. : Академия, 2000. 304с.
8. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология. М. : Аспект Пресс, 2009. 368 с.

Допоміжна література:

9. Брунова-Калисецька І.В. Динаміка етнопсихологічних чинників особистості підлітка як оцінка ефективності інтегрованої навчальної дисципліни/освітньої компоненти. *Наукові записки. Ін-т психології ім. Г.У.С. Костюка АПН України*. 2006. С.146-156.
10. Мірчук І. Етнопсихологія і культура українського народу. *Народна творчість та етнографія*. 2001. № 1. С. 37-46.
11. Онацький Е. Особливості етнопсихології українців. *Народна творчість та етнографія*. 2001. № 3. С. 43-53.
12. Орбан-Лембрик Л. Е. Виховний потенціал етнічної психології. Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ, 1996. Вип. 1. Ч. 2. С. 3 - 16.
13. Пагутяк Г. Наша етнопсихологія, або традиції невизнаної науки. *Слово Просвіти*. 2005. № 51. С. 11.
14. Психология и культура / под ред. Д.Мацумото. СПб: Питер, 2006. 718с.
15. Шугай М.А. Вплив етнопсихологічних властивостей на соціальне пізнання. *Серія «Психологія і педагогіка»*. Острог, 2005. Вип. 6. Ч. 1. С. 360-366.

Інформаційні ресурси:

16. Архів-репозитарій Херсонського державного університету / eKhSUIR – Electronic Kherson State University Institutional Repository : Режим доступу <http://ekhsuir.kspu.edu/>
17. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua> .
18. Сайт журналу: Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj>
19. Сайт журналу: Інсайт: психологічні виміри суспільства <http://insight.journal.kspu.edu/index.php/insight>

МЕТОДИ ПІДБОРУ ПЕРСОНАЛУ

Укладач: **Крупник І.Р.**, кандидат психологічних наук, доцент

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти є процес набору, відбору та ефективного використання персоналу організації, вивчення організації як цілісної структури із взаємопов'язаними підрозділами та функціями.

Міждисциплінарні зв'язки: зміст курсу «Методи підбору персоналу» як прикладної дисципліни, тісно пов'язаний з дисциплінами, що викладаються здобувачам вищої освіти, спеціальності 053 Психологія, зокрема із такими освітніми компонентами як: «Соціальна психологія», «Психодіагностика», «Психологія управління», «Експериментальна психологія», «Диференційна психологія», «Психологія організацій» тощо.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: Засвоєння системних теоретико-практичних засад взаємодії людських ресурсів у організації, що дають змогу майбутнім психологам розумітися на механізмах формування колективу організації та джерелах найму співробітників, допоможуть оволодіти навичками роботи організаційного психолога по підборі персоналу, добору та подальшого психологічного супроводу працівників, проведення процедури рекрутингу, скринінгу, подальшої адаптації, оцінювання та внутрішньоорганізаційного навчання, забезпечення ефективного використання трудового потенціалу організації.

Завдання курсу:

1. Здобувачі вищої освіти повинні оволодіти сучасними персонал-технологіями та практичними навичками впливу на трудову діяльність працівників, для забезпечити ефективного функціонування організації.

2. Вміти користуватись технологіями добору та відбору персоналу в різних умовах: агентства по найму, служби зайнятості та власне організації. Навчитись фахово розробляти заходи залучення і відбору нових співробітників, програми найму персоналу та реалізувати програми первинної адаптації нових співробітників.

3. Вміти організовувати та здійснювати заходи індивідуального консультування в галузі управлінської та бізнесової діяльності, в сферах міжособистісних відносин, планування професійного та особистісного зростання, первинної профорієнтації та вторинного професійного самовизначення.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Методи підбору персоналу» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 1.	ФК 8.	ПРН 9.
ЗК 5.	ФК 9.	ПРН 11.
ЗК 8.	ФК 10.	ПРН 12.
	ФК 14.	ПРН 15.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться 150 годин 5 кредитів ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Організація набору, відбору та оцінки персоналу.

Тема 1. Історичний аспект наукових поглядів у царині найму кваліфікованих кадрів. Мета та етапи професійного відбору персоналу. Науковий менеджмент Ф. Тейлора та А. Слоуна. Теоретичні та практичні розвідки експериментальної, диференціальної та соціальної психології у питаннях успіху у різноманітних видах професійної діяльності в залежності від особистісних якостей.

Теоретичні основи професійного підбору персоналу. Психологічний аспект найму персоналу, як важлива проблема функціонування організації. Мета набору персоналу. Мета професійного відбору. Головне завдання профвідбору. Завдання психолога у профвідборі. Управління персоналом як стратегічна функція формування кадрової стратегії організації. Формування обґрунтованих вимог до претендентів на різні посади. Участь психолога у оцінці надійності кандидата при виконанні своїх службових обов'язків. Підбір і стандартизація психодіагностичних методик профвідбору. Загальна характеристика методів виявлення рівня відповідності особистісних якостей та пізнавальних здібностей кандидата вимогам вакантної посади.

Внутрішні та зовнішні джерела комплектування організації кадрами. Порівняльна характеристика ефективності поповнення новими співробітниками організації, через внутрішні та зовнішні джерела. Технології роботи кадрових агентств та служб зайнятості. Реклама вакансій. Типи реклами та правила складання. Умови складання ефективної реклами вакансії. Оцінка ефективності та витрат на рекламу.

Тема 2. Проблема об'єктивності оцінки здобувача. Етапи набору персоналу. Основні вимоги до оціночної технології. Етапи набору персоналу: створення кадрової комісії, формування вимог до робочих місць, опис посади, співбесіда із психологом (оцінка кандидатів на відповідність психологічним критеріям), медичне обстеження, комплексна, узагальнена оцінка здобувачів за рейтингом і формування скороченого, остаточного списку (short list) та кінцевий висновок кадрової комісії.

Опис посади та з паспорт робочого місця. Основні позиції посадових обов'язків. Посадова інструкція. Технології складання посадових інструкцій.

Методичні основи професіографії. Використання психограм та професіограм у наборі та відборі персоналу організації. Психологічні вимоги до працівника.

Співбесіда. Основні правила проведення. Структура співбесіди. Ознайомча бесіда і попередня діагностика. Кількісні виміри ступеня відповідності психологічних характеристик апліканта вимогам вакантної посади. Види співбесіди. Біографічна співбесіда. Біографічний особистісний і професійний портрет. Структура біографічного опитувальника. Оціночне або структуроване інтерв'ю. Метод критичних ситуацій. Психодіагностичні методики, як інструмент оцінки кандидата на посаду. Оцінка надійності кандидата. Прогностична оцінка ефективності кандидата.

Супровідний лист та резюме. Орієнтована структура супровідного листа та можливості використання у профвідборі. Структура резюме. Аналіз резюме претендента на посаду.

Особливості проведення поведінкової співбесіди (інтерв'ю за компетенціями). Особливості проективної співбесіди. Ситуаційна співбесіда та стрес інтерв'ю.

Поняття рекомендації. Метод оцінки кандидатів за допомогою рекомендаційних листів. Психологічні основи складання рекомендації. Критичний аналіз інформації рекомендацій.

Роль психолога в роботі атестаційної комісії. Атестаційна характеристика. Оцінка об'єктивної та суб'єктивної адаптації співробітника. Робота психолога у напрямку підвищення рівня адаптації співробітників та подальший психологічний супровід. Етапи психологічної адаптації нових співробітників.

Змістовий модуль 2.

Сучасні технології підбору персоналу.

Тема 3. Рекрутинг. Презентація кандидата замовнику. Рекрутинг. Види рекрутингу. Основні завдання рекрутингу. Особливості проведення класичного рекрутингу. Прямий пошук (Executive search). Headhunting – особливості технології проведення та необхідність використання. E- recruiting. Особливості масового рекрутингу. Етапи пошуку претендента. Портрет «ідеального» кандидата. Принципи складання вакансії. Значення soft skills для успішної кар'єри.

Основні вміння та навички консультанта з підбору персоналу. Спеціальні вміння, навички та знання консультанта з підбору персоналу.

Тема 4. Сучасні методи пошуку та технології оцінки кандидатів. Скринінг. Скринінг резюме. Метапрограми. Види метапрограм. Внутрішня та зовнішня референція. Оцінка за критерієм процес-результат, Первинна телефонна співбесіда. Попередня оцінка здобувачів.

Альтернативні методи відбору персоналу. Соціоніка. Оцінка претендентів за попередніми академічними та професійними здобутками.

Оцінка витрат при наборі персоналу. Критерії оцінки витрат. Особливості короткочасного та довготривалого найму працівника. Правила та етикет ділового спілкування при профвідборі.

Форма підсумкового контролю успішності навчання: залік

Засоби діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з наступних форм роботи:

– аудиторна робота за семестр (підсумкова оцінка усіх форм роботи здобувачів вищої освіти протягом семестру);

– самостійна робота за семестр (проводиться в усній, тестовій або письмовій формі), відповідно до діючих норм Положення про організацію самостійної роботи здобувачів вищої освіти ХДУ.

Методи навчання: лекції, практичні заняття із застосуванням поточного тестування і проведення модульних контрольних робіт.

Рекомендована література

Основна література:

1. Верещагина Л. А. Психология персонала. Потребности, мотивация и ценности. Харьков: Гуманитарный Центр, 2017. 232 с.
2. Вольфганг Й. Эффективный отбор персонала. Метод структурированного интервью. Харьков: «Гуманитарный Центр». 2011. 360 с.
3. Данюк В.М., В.М. Петюх, Цимбалюк С.О. Менеджмент персонала: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2006. 398 с.
4. Купер Д., Робертсон А. Психология в отборе персонала, 2003. 240 с.
5. Маклаков А. Г. Профессиональный психологический отбор персонала: учеб. для вузов, 2013. 479 с.
6. Павленко К. О. Сучасні технології підбору персоналу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. Вип. 23. Ч. 3. 2017. С. 30-33.
7. Психологічні ресурси в умовах життєвої та суспільної кризи: соціальний та особистісний виміри: колект. моногр. / наук. ред. О. Є. Блинова, відпов. ред. В. Ф. Казібекова. Херсон, 2021. 364 с.
8. Робертс Г. Рекрутмент и отбор: подход основанный на компетенциях, 2009. 288 с.
9. Технології роботи організаційних психологів: навч. посібник для здобувачів вищої освіти виш. навч. закл. та слухачів інститутів після диплом, освіти / за наук. ред. Л.М. Карамушки. Київ: ІНКОС, 2005. 366с.
10. Третьяк О. П. Сучасні персонал-технології у системі управління персоналом на підприємстві. *Науковий вісник НЛТУ України*. Вип. 24.4. 2014. С. 389-397.
11. Хміль Ф. І. Управління персоналом: підруч. для здобувачів вищої освіти вищих навчальних закладів. Київ: Академвидав, 2006. 488 с.
12. Швалб Ю. М. Практична психологія в економіці та бізнесі: навч. посіб. Київ: Лібра, 1998. 270 с.

Допоміжна література:

13. Беленко П. В. Хетхантинг: принципы и технологии, 2005. 192 с.
14. Браймен А., Белл Э. Методы социальных исследований группы, организации и бизнес. Харьков: Гуманитарный центр, 2012. 776 с.
15. Иванова С. Оценка компетенций методом интервью, 2012. 160 с.
16. Иванова С. Поиск и оценка линейного персонала, 2018. 130 с.
17. Кичко І., Горбачова О. Інноваційні методи підбору та оцінки персоналу. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 2 (10). С. 7-14.
18. Колот А. М., Цимбалюк С. О. Мотивація персоналу: підруч. Київ: КНЕУ, 2011. 397 с.
19. Крупник І.Р., Крупник Г.А. Психологічні аспекти впровадження курсу «Фінансова грамотність» у навчально-виховному процесі на базі загальноосвітніх навчальних

- закладів. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя : психотехнологія особистісних змін* : матер. III Всеукр. наук.-прак. конф. (м. Суми, 16–17 лютого 2017 р.). СумДПУ ім. А.С.Макаренка. Суми, 2017. С. 103-106.
20. Ложкін Г. В., Спасенніков В.В., Комаровська В.Л. Економічна психологія : навч. посіб. Київ: Професіонал, 2004. 304 с.
  21. Максименко С. Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці. Київ: Наук. думка, 1998. 440 с.
  22. Максименко С.Д., Мазаракі Л.П. та ін. Підприємництво: психологічні, організаційні та економічні аспекти : навч. посіб. Київ : Київ. нац. торг.-екон. у-т, 2012. 720 с.
  23. Мальбе В.В., Холодницька А.В. Професійний підбір кадрів як запорука успішної діяльності підприємства. *Науковий огляд*. 2017. № 4 (36). С. 12-18.
  24. Мельничук Д. П. Управління персоналом: навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни. Житомир: ЖДТУ, 2006. 328 с.
  25. Назарова Г. В. Технології підбору персоналу на базі сучасних програмних продуктів. *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. Вип. 1 (26). 2012. С. 162-165.
  26. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія управління: посіб. Київ: Академвидав, 2003. –568 с.
  27. Пачковський Ю.Ф. Психологія підприємництва: навчальний посібник. Львів, 2001. 276 с.
  28. Тараненко В. Управление персоналом, корпоративный мониторинг, психодиагностика: тесты для отбора персонала. Киев, 2002. 240 с.
  29. Чепелева Н.В., Смульсон М.Л., Шиловська О.М. Наративні психотехнології Київ: Главник, 2007. 144 с.
  30. Шейнис М.Ю. Рабочая книга психолога организации, 2001. 224 с.
  31. Шипуліна В.О., Каспрук О.В. Новітні підходи до залучення кадрових ресурсів. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2012. № 3. Т. 2. С. 111-117.

Інформаційні ресурси:

32. Берн Н. Учебник рекрутера. – Режим доступу: <https://studopedia.org/2-48392.html>
33. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки» . – Режим доступу: <http://www.pj.kherson.ua/>
34. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. – Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>
35. Освітній Хаб: Школа HR (human resource). – Режим доступу: <https://eduhub.in.ua/courses/kurs-6-shkola-hr>
36. Репозитарій Херсонського державного університету. – Режим доступу: <http://ekhsuir.kspu.edu/>
37. Сайт HR-PORTAL. – Режим доступу: <https://hr-portal.ru/>
38. Сайт журналу «Освіта регіону. політологія, психологія, соціальні комунікації». – Режим доступу: <https://inlnk.ru/0QB7R>
39. Сайт журналу «Психологічний часопис». – Режим доступу: <http://ua.appsyjournal.com/>
40. Сайт Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. – Режим доступу: <http://ispp.org.ua/biblioteka.htm>
41. Сайт Національної академії педагогічних наук України. – Режим доступу: <http://naps.gov.ua/>
42. Херсонська віртуальна бібліотека ХДУ. – Режим доступу: <http://dls.ksu.kherson.ua/dls/Library/Catalog.aspx>

ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Укладач: **Олейник Н.О.**, кандидат психологічних наук, старший викладач

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти є: вивчення особливостей практичної діяльності психолога; ознайомлення зі специфікою дослідницької та практичної діяльності психолога. Визначення основних напрямів практичної діяльності психолога, етичних аспектів його діяльності та основних сфер діяльності практичного психолога.

Міждисциплінарні зв'язки: матеріал, що викладається у навчальній дисципліні «Основи психологічної практики», спирається на попередню підготовку здобувачів вищої освіти з навчальних дисциплін: «Загальна психологія (з практикумом)», «Вікова психологія» (з практикумом), «Психологічне консультування», «Психодіагностика». Знання, що засвоєні в межах зазначеного курсу, можуть бути використані при написанні науково-дослідних та випускних робіт, а також при проходженні психологічної практики на базі шкіл та інших баз практики.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: ознайомити здобувачів вищої освіти з особливостями організації та проведення психологічної практики; засвоїти основні форми практичної діяльності психолога, що базуються на Національній системі соціально-психологічної служби України.

Завдання курсу.

1. Формування у здобувачів вищої освіти наукових уявлень про сутність та особливості практичної діяльності психолога.
2. Засвоєння основних форм та завдань практичної діяльності психолога.
3. Формування умінь та навичок щодо організації, планування та проведення системи заходів психологічної практичної діяльності.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «**Основи психологічної практики**» спрямовано на формування таких **компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):**

Загальні компетентності (ЗК)	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 1. ЗК 6.	ФК 8. ФК 9. ФК 13.	ПРН 11. ПРН 16.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться **120** годин **4,0** кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Теоретико-методологічні засади практичної діяльності психолога.

Тема 1. Особливості психологічної служби в Україні та закордоном. Специфіка функціонування психологічної служби в Україні. Специфіка взаємозв'язку наукової, практичної та побутової психології. Особливості прикладної психології та психологічної практики. Основні галузі психологічної практики. Основні форми психологічної практики. Структура та основні завдання практичної психології.

Тема 2. Особливості структури Національної системи соціально-психологічної служби України. Історія виникнення соціально-психологічної служби (НСПС) в Україні. Основні напрями роботи та основні завдання психологічної служби. Мета та її функції. Організаційні принципи Національної системи соціально-психологічної служби: її структура, вищий орган управління, науково-методичний центр.

Тема 3. Особливості етичного кодексу практичної діяльності психолога. Особливості етичного кодексу психолога: його сутність та значення. Основні етичні проблеми у психологічній діяльності. Особливості правової та моральної регуляції професійної діяльності практикуючих психологів. Моральні засади практичного психолога. «Етичний парадокс» психології. Основні етичні проблеми у практичній діяльності психолога. Загальна декларація прав людини. Декларація прав дитини.

Тема 4. Основні напрями діяльності практичного психолога. Основні види практичної діяльності психолога. Завдання практичного психолога у різних галузях. Особливості проведення психологічної допомоги, психологічної взаємодії, психологічної підтримки та психологічного супроводу. Структура психологічного супроводу, його концептуальні складові.

Змістовий модуль 2.

Прикладний аспект роботи психолога

Тема 5. Основні форми психологічної роботи психолога-практика. Особливості проведення індивідуальної та групової форми психологічної роботи. Специфіка організації та проведення соціально-психологічного тренінгу. Особливості проведення психологічного консультування. Особливості проведення психотерапії.

Тема 6. Сфери діяльності практичного психолога. Особливості практичної діяльності психолога у закладах освіти. Основні завдання та проблеми у системі освіти. Робота психолога у сфері реклами. Особливості роботи психолога у політиці. Специфіка роботи психолога у поліції. Просвітницька діяльність психолога. Актуальні проблеми сьогодення у сфері практичної діяльності психолога (підготовка молоді до сімейного життя; підготовка сімейних пар до народження дитини; методи самопомоги особистості в екстрених психологічних ситуаціях).

Тема 7. Особливості діяльності практичного психолога. Особливості оцінювання ефективності роботи психолога. Особливості роботи психолога з адміністрацією, з педагогами, батьками, з колегами-психологами. Модель діяльності практичного психолога за Е. Аллан - Г. Абрамовой. Етапи формування індивідуального стиля діяльності практикуючого психолога.

Тема 8. Психолог як особистість і як професіонал. Особливості розвитку особистості психолога у процесі професіоналізації. Модель спеціаліста та індивідуальний стиль психолога практика. Основні кризи професії психолога та основні етапи розвитку психолога-практика. Проблема професійної деформації у розвитку психолога. Типи та рівні професійного самовизначення як можливі орієнтири саморозвитку психолога.

Форма підсумкового контролю успішності навчання залік.

Засоби діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з наступних форм роботи:

– аудиторна робота за семестр (підсумкова оцінка усіх форм роботи здобувача протягом семестру);

– самостійна робота за семестр (проводиться в усній, тестовій або письмовій формі), відповідно до діючих норм Положення про організацію самостійної роботи здобувачів вищої освіти ХДУ;

– модульні екзамени (проводиться у тестовій, усній або письмовій формі).

Методи навчання: лекції, практичні заняття із застосуванням поточного тестування і проведення модульних контрольних робіт.

Система контролю успішності здобувача включає наступні різновиди: поточний, модульний, підсумковий модульний (до якого включені питання винесені на самостійне опрацювання) та семестровий (академічний) контроль.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з усіх форм освітньої активності передбаченої у силабусі ОК.

Рекомендована література

Основна література:

1. Іванова О. В, Корсун С. І., Москалюк Л. М. Психологія. Вступ до спеціальності. Вид-во «Центр навчальної літератури», 2019. 184 с.
2. Москальова А. С., Брюховецька О. В. Психологія: вступ до спеціальності: навч.-метод. посіб. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 216 с.
3. Панок В., Титаренко Т., Чепелева Н. Основи практичної психології. Підручник. 3-тє вид., стереотип. К.: Либідь, 2006. 536 с.

Допоміжна література:

4. Технології роботи організаційних психологів: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів та слухачів ін-тів післядипломної освіти/за наук. ред. Л. М. Карамушки. К. : ІНКОС, 2005. 366 с.
5. Васківська С. В. Основи психологічного консультування: навч. посіб. К. : Четверта хвиля, 2004. 256 с.

6. Лютова-Робертс Е. К. Тренинг начинающего консультанта: ведение доверительной беседы. СПб. : Речь, 2007. 307 с.
7. Валиуллина М. Е., Городецкая И. М., Гусманов М. Ж. Методы и техники практической психологии: Учеб. Пособие. Под общ. ред. Л. М. Попова и С. В. Петрушина. 2-е изд., испр. и доп. СПб. : Речь, 2007. 224 с.

Інформаційні ресурси:

8. Иванова О. В, Корсун С. І., Москалюк Л. М. Психологія. Вступ до спеціальності. Вид-во «Центр навчальної літератури», 2019. 184 с. Режим доступу: https://www.yakaboo.ua/psihologija-vstup-do-special-nosti.html#media_popup_photos.
9. Панок В., Титаренко Т., Чепелева Н. Основи практичної психології. Підручник. 3-тє вид., стереотип. К.: Либідь, 2006. 536 с. Режим доступу: <https://www.academia.edu/RegisterToDownload/BulkDownload>

ОСНОВИ ПСИХОСОМАТИКИ

Укладач: **Шебанова В.І.**, доктор психологічних наук, професор

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти є теоретико-методологічні основи взаємозв'язку психічного і соматичного та його відображення в клінічній картині страждання; особливості діагностики та надання психологічної допомоги при психосоматичних розладах.

Даний курс посідає важливе місце в системі психологічних наук. Теоретичне значення курсу пов'язано з вивченням психофізіологічних особливостей людини, яка страждає на психосоматичне захворювання, основними принципами та техніками психотерапевтичної допомоги при психосоматичних розладах. Практичне значення курсу спрямовано на оволодіння арсеналом діагностичних шкал та методик, що спрямовані на виявлення особливостей особистості психосоматичного хворого та сучасних методів психологічної допомоги особам, що страждають на такі розлади.

Міждисциплінарні зв'язки: курс «Основи психосоматики» тісно пов'язаний з такими фундаментальними і галузевими дисциплінами як загальна психологія, клінічна психологія, психодіагностика, психологія здоров'я, вікова психологія, психогігієна, психофізіологія, патопсихологія, основи психотерапії, психологія сім'ї.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: забезпечити професійну компетентність здобувачів вищої освіти-психологів з основ психосоматики шляхом удосконалення їх теоретичних знань та практичних навичок з питань диференційної діагностики, надання адекватної психологічної допомоги клієнтам з психосоматичними розладами. Ознайомити здобувачів вищої освіти з різними методами та техніками, що використовуються у роботі з психосоматичними клієнтами.

Завдання курсу:

1. Надання здобувачам науково обґрунтованих знань з психосоматики, що пов'язані з розвитком їх професійної компетентності;
2. Формування засад науково-психологічної культури та професійного мислення у царині проблем сучасної психосоматики;
3. Формування розуміння структури та організації психотерапевтичної допомоги в Україні, сучасний стан психотерапевтичної допомоги;
4. Ознайомлення з методологією застосування діагностичних методів з метою виявлення психосоматичного здоров'я.
5. Навчити формувати внутрішню картину здоров'я, включаючи психологічні механізми забезпечення здоров'я, значення контролю та компенсації у протіканні психічних процесів.
6. Ознайомлення з сучасними методами лікування та інтенсивної психологічної терапії при різній психосоматичній патології.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «**Основи психосоматики**» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 1.	ФК 6.	ПРН 1.
ЗК 2.	ФК 9.	ПРН 2.
ЗК 6.	ФК 13.	ПРН 4-18.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти:

Тема 1. Теоретичні засади психосоматики. «Психосоматика» як наукова галузь та групи захворювань. Вступ до психосоматики. Співвідношення понять. Психосоматичні теорії, моделі, концепції. Стратегії поведінки при стресі.

Історія виникнення понять «психосоматика» (Хайнрот, 1818), «соматопсихика» (Якобі, 1828), вузький зміст поняття «психосоматика» («holy seven» – «свята сімка»): бронхіальна астма, виразковий коліт, есенційна гіпертензія, нейродерміт, ревматоїдний артрит, виразкову хворобу шлунка і дванадцятипалої кишки.

Сучасне розуміння поняття «психосоматика»: як наукової галузі знань (розділу «клінічної психології»). Три групи психосоматичних захворювань (органічні, що не входять до МКХ-10; функціональні розлади (за старою класифікацією неврози) («Невротичні порушення, що пов'язані зі стресом та соматоформні порушення» (F4) за МКХ-10: дисоціативні (конверсійні) порушення – F44; соматоформні порушення (F45) та неврозоподібні розлади; розлади, що пов'язані з особливостями реагування (реакції на важкій стрес і порушення адаптації (F43); F9);

Поняття «невроз» у поглядах різних авторів (Б. Куллен, З. Фрейд, І. Павлов, Е. Кречмер, Б. Карвасарський) та напрямків психології: гуманістичної психології, біхевіоризму, екзистенціальної психології.

Поняття «Негативна діагностика». Альтернативні принципи клінічної психології: «Нозос – Патос»; «Норма-Патологія».

Психосоматичний симптом як результат конверсії психічної енергії. Поняття конверсія. Конверсійна модель З. Фрейда. Ідея конверсії З. Фрейда в роботах «Психоневрози захисту», «Дослідження істерії». Конверсія як зміщення психічного конфлікту едіпальної природи; соматична інервація. Органічна симптоматика як наслідок емоційних хвилювань та поведінки. Перехід енергії лібідо у соматичну сферу. Симптом як засіб виразу внутрішніх конфліктів (сенсорні, моторні, вегетативні). Порушення довільної моторики (паралічі та мовлення), психогенні порушення чутливості, локалізовані болі. Механізм дисоціації – активний процес психологічного захисту (витиснення). Психосоматичний симптом як еквівалент тривоги (механізм проєкції). Основні

диференціально-діагностичні ознаки конверсійних розладів. Модель вегетативного неврозу й теорія векторів Александера.

Модель 2-х ешелонної лінії оборони Мітчерліха. Перша лінія оборони: засоби соціальної взаємодії. Невротичні (патологічні) механізми захисту (невротичні депресії, нав'язливі мислі та дії, страхи, фобії). Невроз характеру (як невротичний розвиток особистості). Друга лінія оборони: соматизація (психосоматичний рівень). Третій рівень захисту: Психотичне симптомоутворення (за Кернбергом).

Психосоматичний симптом як результат порушення самоповаги. Его-психологія Кохута. Психосоматичний симптом як результат ресоматизації функцій Я. Концепція десоматизації Шура. Психосоматичний симптом як результат переживань втрати об'єкта. Визначення поняття алексітимії. Алексітимія як фактор ризику виникнення психосоматичних захворювань. Зв'язок алексітимії з певною структурою особистості. Ознаки алексітимії. Теорія Морено. Психосоматичний симптом як порушення структури Я. Концепція Аммона. Психосоматичний симптом як результат інтроекції дисфункціональних базисних схем. Когнітивні теорії. Психосоматичний симптом як результат дисфункції сімейної системи. Концепція структурно-дискретної організації психіки Семенова. Акупунктурне програмування. Психосоматичний симптом як результат наявності високої ентропії й дії аттрактора хвороби. Концепції Пригожина та Ананьєва. Сучасна парадигма виникнення психосоматичних розладів. Теорія стресу. Концепція адаптації та мобілізації (У. Кеннон, Г. Сельє). Стратегії поведінки при стресі. Копінг-поведінка, типи і стратегії. Стили поведінки. Гіпотеза пошукової активності В.Ротенберга. Типи поведінки А,В,С. Синергетичні концепції виникнення психосоматичних розладів.

Тема 2. Клініко-психологічна діагностика у психосоматиці.

Мультиmodalність як основний принцип діагностики психосоматичних захворювань. Багатоосьова діагностика. Багатоосьова діагностика дітей і підлітків. Принципи інтерв'ювання психосоматичних пацієнтів. Загальне сімейно-діагностичне інтерв'ю. Типи питань при інтерв'юванні пацієнтів. Перше інтерв'ю із психосоматичним пацієнтом на прикладі аліментарного ожиріння. Клініко-біографічний метод. Карта історії розвитку дитину. Психіатричне обстеження підлітка (психічний статус). Мультиmodalний опитувач життєвої історії. Структурне інтерв'ю за Кернбергом. Характеристики рівнів порушення.

Діагностична бесіда. Психологічні тести в психосоматичній практиці. Функції клініко-психологічної діагностики. Параметри, що враховуються при аналізі жалоб пацієнта. Окремі особливості симптомів. Класифікація за МКХ-10. Загальні принципи класифікації розділу F4 «Невротичні порушення, що пов'язані зі стресом та соматоформні порушення» у МКХ-10: тривожно-фобічні порушення (F40); панічні порушення (F41); obsесивно-компульсивні (нав'язливі – F42); реакції на важкій стрес і порушення адаптації (F43); дисоціативні (конверсійні) порушення – F44; соматоформні порушення (F45). Дисоціативні (конверсійні) порушення – F44. Соматоформні порушення (F45).

Різноманітні підґрунтя для діагностики: соматична, психічна, соціальна, екологічна. Мультиmodalний профіль Лазаруса як варіант системного аналізу: поведінка, афект, відчуття, уявлення, когніції, інтерперсональні відносини, ліки та біологічні фактори.

Тема 3. Психотерапія при психосоматичних захворюваннях. Загальні питання терапії психосоматичних пацієнтів. Сугестивна психотерапія. Застосування різних терапевтичних підходів до психосоматичних захворювань.

Застосування арт-терапії у роботі із психосоматичними клієнтами. Первинна діагностика; психосоматичний комплекс; емоції та їх відображення в органах та системах; кольоротерапія; види корекції соматичних захворювань засобами арт-терапії; зцілення настоєм.

Сімейна психотерапія дітей з психосоматичними порушеннями. Дитяча психосоматика. Психосоматичні симптоми й синдроми у дітей та підлітків: психосоматичні розлади у дитячому віці; психосоматичні розлади в юнацькому віці; психосоматичне мислення та лікувальні дії; робота з метафорою, ігрова психотерапія.

Психосоматика та тілесно-орієнтована терапія. Предмет та завдання тілесно-орієнтованої терапії (ТОТ). Структура тілесно-орієнтованої терапії: теорія особистості, що описує її здорове функціонування через її тілесне життя; теорія патогенезу, що проводить чіткі паралелі між особистісними порушеннями та їх тілесними проявами; діагностична система, яка виявляє особистісні порушення через їх тілесне вираження; описання механізмів, які б скоректували порушення тілесного функціонування; набір засобів для запуску корегуючих механізмів. Основи тілесної психокорекції; механізми формування психологічних проблем; механізми формування психосоматичних порушень; традиційні психотерапевтичні моделі подолання; тілесно-психологічні проблеми як порушення адаптації; соматичний підхід до психологічних проблем особистості; когнітивні механізми формування психологічних проблем.

Терапевтичні підходи у сучасній тілесно-орієнтованої терапії:

Метод М.Фельденкрайза (АТМ). Повний образ себе. Чотири компоненти «образу себе». Психофізіологія методу АТМ.

Метод Ф.Александера: Первинний контроль. Самоконтроль за Александером. Психофізіологічні аспекти методу.

Первинна терапія А.Янова: Первинні механізми неврозу. Метафора «» людини. «Первинний крик» як емоційна розрядка. Організація терапевтичного процесу.

Біосинтез Д.Боаделли як інтеграція життя: основи «біосинтезу» та зв'язок ендодерми, мезодерми та ектодерми з характером людини. Вплив травм народження на формування характеру. Групи якостей, що притаманні здоровій особистості: соматичні, психічні та духовні аспекти здоров'я. Основні принципи та техніки біосинтезу (центрування, заземлення та відення та звучання). Типи тілесного контакту, що пов'язані з чотирма стихіями: землею, водою, огнем та повітрям.

Кінезіологія: особливості, предмет та мета кінезіології. Основні проблеми, які вирішуються за допомогою кінезіології. Техніки кінезіології: м'язове тестування; корекція сильного стресу.

Рольфінг (структурна інтеграція): основи та задачі структурної інтеграції. Етапи рольфінгу. Техніки рольфінгу: перевірка осанки та симетрії тіла; діагностика особливостей ходи та звичних поз.

Танатотерапія: мета та основні поняття танатотерапії. Техніки танатотерапії: «зірка» або «фігура Віртувія»; тілесна гомеопатія; театр доторкань; послідовність опор.

Психотілесна діагностика та практика:

Проективні методи психотілесної діагностики (тест «Неіснуюча тварина», проективна методика «Автопортрет», методика «Розчлененка», методика «Дві людини», тест «Фігури»).

Техніки психотілесної діагностики (техніка «Щоденник мудрості вашого тіла», «Карта вашого тіла»).

Біоенергетичні техніки О.Лоуена Виконання біоенергетичних технік, що були розроблені Олександром Лоуеном задля відновлення «первинної сутності» людини через мобілізацію її енергетичного потенціалу. Біоенергетика – це шлях пізнання своєї особистості через тіло та енергетичні процеси. Учасникам практичного заняття пропонуються наступні техніки: діагностика блоків, заземлення, зняття блокування м'язів тазу, дихання. Техніки роботи з агресією в тілесній терапії (за О.Лоуеном). Вираження почуттів гніву, крику, образи за допомогою різних тілесних вправ. Основні вправи: крик, гнів, скандал, образа. Техніки кінезіології: м'язове тестування; корекція сильного стресу. Засвоєння мови тіла, очищення м'язів, дозвіл на роботу, претести, вибір м'язів для тестування, барометр поведінки. Корекція сильного стресу: правильне дихання, вода, ароматерапія, корекція емоційної сфери, прощення зцілення любов'ю, картина у рамці. Техніки танатотерапії: виконання учасниками групи основних технік танатотерапії – «зірка» або «фігура Віртувія»; тілесна гомеопатія; театр доторкань; послідовність опор.

Тема 4. Психосоматичні розлади у дітей. Фобічні розлади. Дитячі тики. Поведінкові та емоційні розлади. Сімейна психотерапія

Тема 5. Стреси, інфекційні хвороби та неврози. Загальне уявлення про вплив стресу на організм. Інфекційні хвороби як психосоматичні розлади.

Неврози у дорослих. Класифікації неврозів (традиційні та сучасні). Класифікація неврозів за Фрейдом (актуальні неврози: неврастенія, іпохондрія, невроз страху; конверсійні неврози (істерія)).

Традиційні класифікації неврозів за різними критеріями.

Позитивні критерії діагностики неврозів. Класифікація за М'ясищевим (істерія, неврастенія, нав'язливості). Зв'язок форми неврозу з типом внутрішнього конфлікту (істеричний, астенічний, obsesивний).

Невроз: реакція – стани – розвиток. Сучасний патоморфоз неврозів (основні характеристики).

Відмінності між поняттями: Неврози, Психози, Психопатії, Непсихотичні розлади, Психотичні розлади, Невротичний розвиток, Психопатичний розвиток, Пограничні розлади, Неврозоподібні розлади.

Тема 6. Сексуальні та гінекологічні розлади. Сексуальні розлади у чоловіків та жінок. Основні підходи до терапії сексуальних розладів. Гінекологічні розлади. Основні підходи до психотерапії гінекологічних розладів

Тема 7. Психосоматика харчової поведінки. Розлади харчової поведінки при переїданні. Розлади харчової поведінки при обмеженні в їжі. Основні підходи до психотерапії розладів харчової поведінки

Тема 8. Феномен болю. Біль як суб'єктна ознака хвороби. Поняття «біль» та її функції. Характер болю (за суб'єктивним сприйняттям (суб'єктивно-об'єктивний); за локалізацією (місцевий-цілісний); патофізіологічний механізм (фізичний-психічний); за інтенсивністю (слабкий-сильний); за тривалістю (короткочасний-довготривалий); за типом (гострий-хронічний)). Фактори, що зумовлюють реакції на біль (зовнішні умови, психосоціальні; індивідуальні особливості та психічний розвиток; психофізіологічні стани). Фактори ризику для формування хронічної хвороби з відчуттям болю. Техніки роботи з болем.

Тема 9. Внутрішня картина хвороби в ситуації тяжкого соматичного захворювання. Поняття «ставлення до хвороби». Механізми індивідуального сприйняття хвороби.

Особистісний тип захворювання. Внутрішня картина хвороби як цілісний образ захворювання (за О.Р. Лурія). Структура ВКХ: мотиваційний, інтелектуальний, почуттєвий, сенсорний аспекти. Класифікація типів відношення до захворювання – ТОБОЛ (за Л.Ф. Бурлачук, О.Ю. Коржовою).

Тема 10. Типи особистісних реакцій на тяжке захворювання. Співдружна реакція. Спокійна реакція. Негативна реакція та інші. Типи ставлення до захворювання: гармонічний, ергопатичний, анозогнозичний, тривожний, іпохондричний, неврастенічний, меланхолічний, апатичний, сенситивний, егоцентричний, паранояльний, дисфоричний. Когнітивний аспект ВКХ. Особистісний сенс захворювання. Тип емоційного ставлення до хвороби: гіпергнозогностичний, гіпогнозогностичний, прагматичний. Розлади особистості у соматично хворих

Тема 11. Специфіка особистісних змін при різних соматичних захворюваннях. Особливості та методи психотерапевтичного впливу. Психотерапія при психосоматичних захворюваннях органів дихання та серцево-судинної системи. Бронхіальна астма. Картина особистості. Психотерапія. Синдром гіпервентиляції. Картина особистості і варіанти психотерапії. Есенціальна гіпертонія, ішемічна хвороба серця, кардіофобічний невроз і порушення серцевого ритму. Картина особистості при захворюваннях серцево-судинної системи та особливості психотерапії при цих психосоматичних порушеннях. Психотерапія при психосоматичних захворюваннях шлунково-кишкового тракту і порушеннях харчової поведінки. Виразка шлунку і дванадцятипалої кишки, закріплення та емоційні діарея, «синдром дратівливої кишки», виразковий коліт і хвороба Крона, порушення ковтання. Особливості

особистості та психотерапії при цих стражданнях. Розлади апетиту. Нервова анорексія і булімія, ожиріння. Порушення функції виділення. Психосоматичні особливості. Методи психотерапевтичної роботи. Порушення метаболізму та ендокринні розлади. Тіреотоксикоз, в тому, цукровий діабет. Психотерапія при психосоматичних гінекологічних захворюваннях та функціональних сексуальних порушеннях. Психосоматичні захворювання, пов'язані з репродуктивною функцією жінки: порушення менструального циклу, предменструальний синдром, безпліддя та психосоматичні аспекти штучного запліднення. Онкологія молочної залози та матки. Картина особистості та види психотерапії. Картина особистості при функціональних сексуальних порушеннях. Чоловічі та жіночі дисфункції, особливості психотерапії. Психосексуальні дисфункції, особливості психотерапії. Картина особистості та особливості психотерапії при захворюваннях шкіри та скелетних м'язів. Ревматоїдний артрит. Віктимність щодо нещасних випадків. Психотерапія при психосоматичних захворюваннях опорно-рухової системи та головному болі. Психотерапія при психосоматичних проявах інфекційних захворювань та в онкології. Ревматичні порушення м'яких тканин, остеохондроз хребта і ревматоїдний артрит. Картина особистості і психотерапія при захворюваннях опорно-рухової системи. Головний біль напруги та мігрень. Особистості особливості та методи психотерапії, що застосовуються при різних головних болях. Психосоматичні аспекти інфекційних захворювань: простуда, простий герпес, ангіна, туберкульоз. Психотерапевтичні методи роботи при даній патології. Особливості психосоматичних порушень при онкологічних захворюваннях. Тактика психотерапії та методи при роботі з цими пацієнтами.

Номер та назва змістових модулів

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ № 1. Загальна психосоматика

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ № 2. Психосоматичні розлади у дітей та дорослих

Форма підсумкового контролю – диференційований залік.

Засоби діагностики успішності навчання:

Система контролю успішності здобувача включає наступні різновиди: поточний, модульний, підсумковий модульний (до якого включені питання винесені на самостійне опрацювання) та семестровий (академічний) контроль.

Для реалізації усіх форм діагностики навчальних досягнень здобувачів застосовуються наступні методи:

Методи навчання: лекції, практичні заняття із застосування поточного тестування і проведенням модульних контрольних робіт.

Методи організації та здійснення освітньо-пізнавальної діяльності:

1. За джерелом інформації:

- словесні (лекція – традиційна, інформаційна лекція, відео лекторій, лекція-презентація із застосуванням ІКТ; дискусія, бесіда);
- практичні (практичні вправи, опрацювання наукових досліджень, вирішення ситуативних завдань);

- наочні (демонстрація, спостереження, ілюстрація).

2. **За логікою передачі та сприймання навчальної інформації:** індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3. **За ступенем самостійності мислення:** репродуктивні, пошукові, дослідницькі, евристичні.

Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації освітньо-пізнавальної активності: пізнавальні дискусії, «мозковий штурм», проблемно-орієнтовна едукція, практично-теоретична колаборація, створення ситуацій пізнавальної новизни.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з усіх форм освітньої активності передбаченої у силабусі ВК.

Рекомендована література

Основна література:

1. Максименко С.Д., Шевченко Н.Ф. Психологічна допомога тяжким соматично хворим. К.:Миланик, 2007. 142 с.
2. Малкина-Пых И.Г. Психосоматика: Справочник практического психолога. М.: Эксмо, 2005. 992 с.
3. Старшенбаум Г.В. Психосоматика и психотерапия: исцеление души и тела. М.: Ин-т психотерапии, 2015. 496 с.
4. Шهبанова В. І. Феноменологія харчової поведінки у континуумі «норма–патологія» : Монографія. Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2016. 612 с.

Допоміжна література:

5. Айві А. Цілеспрямоване інтерв'ювання і консультування. К.: Сфера, 2018.
6. Александер Ф. Психосоматическая медицина. Принципы и практическое применение. М.: Эксмо, 2012.
7. Дідковська Л. І. Психосоматика: основи психодіагностики та психотерапії: навч. посіб. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 264 с.
8. Ерьсько Д.Б., Исурина Г.С., Койдановская Е.В. Алекситимия и методы ее определения при пограничных психосоматических расстройствах СПб.: Питер, 2019.
9. Карвасарский Б.Д. Психотерапевтическая энциклопедия СПб.: Питер, 2019. 752 с.
10. Березин Ф.Б., Куликова Е.М., Шаталов Н.Н., Чарова Н.А. Психосоматические соотношения при бронхиальной астме. *Журн. невропатол. и психиатр.* 2021. №4. С. 35-38.
11. Бернс Д. Хорошее самочувствие. Новая терапия настроений. М.: Вече, 2015.
12. Беюл Е.А., Оленева В.А., Шатерников В.А. Ожирение. М.: Медицина, 2016.
13. Бройтигам В., Кристиан П., Рад М. Психосоматическая медицина. М.: ГЭОТАР МЕДИЦИНА, 2019.
14. Психосоматика: Взаимосвязь психики и здоровья. Хрестоматия. Сост. Сельченко К.В. Минск, 2019.
15. Саймонтон К., Саймонтон С. Психотерапия рака. СПб.: Питер, 2001.
16. Семенова Н.Д. Телесно-ориентированные методы в психотерапии больных бронхиальной астмой. *Соц. и клин. психиатрия.* 2015. №2. С. 85-89.
17. Смулевич А.Б. Психическая патология и ишемическая болезнь сердца (к проблеме нозогений). Психические расстройства и сердечно-сосудистая патология. М., 2014. С.2-19.
18. Хомуленко Т. Б. Основи психосоматики: навч.-метод. посіб. Вінниця: Нова Книга, 2009. 120 с.

Інформаційні ресурси:

19. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського <http://www.nbuv.gov.ua>
20. Психологічна бібліотека Київського Фонду сприяння розвитку психічної культури <http://psylib.kiev.ua>
21. Практична психосоматика: діагностичні шкали. Навчальний посібник. За заг. ред. О.О. Чабана, О.О. Хаустової. 2-ге видання, виправлене і доповнене. К.: Видавничий дім Медкнига, 2019. 112 с.
https://www.researchgate.net/publication/351086530_Practicna_psihosomatika_diagnostichni_s_kali_Navcalnij_posibnik
22. Інституційний репозитарій Херсонського державного університету (eKhSUIR) <http://ekhsuir.kspu.edu>
23. <https://cutt.ly/ZUk9ZtY>
24. <http://tarassov.port5.com/psychology/tests/>
25. <http://www.infamed.com/psy/>
26. <http://www.fortunecity.com/millennium/scooby/454/Psytests/Tests/>

ОСНОВИ ПСИХОТЕРАПІЇ

Укладач: **Олейник Н.О.**, кандидат психологічних наук, старший викладач

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти є: вивчення основних закономірностей ефективного психологічного консультування і психотерапії у межах здійснення професійної психологічної допомоги; засвоєння основних положень психотерапії; вивчення специфіки психотерапевтичної роботи, методологічних основ психокорекції та психотерапії та основних психотехнічних прийомів.

Міждисциплінарні зв'язки: матеріал, що викладається у навчальній дисципліні «Основи психотерапії» пов'язаний з основними дисциплінами, що викладаються здобувачам спеціальності «Психологія», а саме: «Загальна психологія» (з практикумом), «Психодіагностика», «Вікова психологія», «Основи психологічного консультування».

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: засвоєння здобувачами основних теоретико-методологічних основ психотерапії, психотехнічних та психотерапевтичних прийомів; формування умінь та навичок, що необхідні у професійній діяльності психолога.

Завдання курсу:

1. Засвоєння здобувачами сукупності ідей та уявлень про предмет, що вивчається (цілі, завдання, принципи).
2. Формування у здобувачів вищої освіти професійної ідентичності психолога – психотерапевта.
3. Вивчення специфіки особливостей взаємодії теорії та практики психологічного консультування та психотерапії, оволодіння навичками практичної роботи.
4. Вивчення закономірностей ефективного процесу психологічного консультування та психотерапевтичного консультування у контексті надання професійної психологічної допомоги.
3. Демонстрація технік та прийомів, що використовуються у психотерапії.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «**Основи психотерапії**» спрямовано на формування таких **компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):**

Загальні компетентності (ЗК)	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 1. ЗК 2.	ФК 8. ФК 10. ФК 15.	ПРН 13. ПРН 16.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться 120 годин 4 кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Теоретичні засади психотерапії. Традиційні напрямки психотерапії.

Тема 1. Загальна характеристика психотерапії як складової практичної психології. Предмет і задачі психотерапії. Визначення поняття «психотерапія»: порівняльний аналіз психотерапії, психокорекції і психоконсультації: відмінності та схожості понять. Види психотерапії: короткострокова та довгострокова психотерапія. Поняття проблеми і контракту у рамках психотерапії. Критерії успішної психотерапії. Клієнт у консультуванні та психотерапевтичному процесі. Вимоги до особистості психотерапевта. Місце і роль психолога у вирішенні практичних задач психогігієни, психопрофілактики, лікування і реабілітації. Психологічний зміст основних психотравмуючих ситуацій та невротичних синдромів.

Тема 2. Основні модулі психотерапії: психологічна та медична. Медична та психологічна моделі психотерапії: особливості та відмінності понять. Основні підходи у медичній психотерапії, сугестивний, когнітивний та поведінковий підходи. Патогенетична модель психотерапії В. М'ясищева. Техніка та засоби психотерапевтичного впливу. Базові психотехнічні дії: діяльність, спілкування, переживання, гра. Специфіка використання гри як базисної психотехніки у роботі з дітьми та дорослими. Аналіз специфіки психотерапевтичних заходів у межах основних теоретичних напрямів. Різні прийоми ігрової драматизації, а також роль і значення невербальних комунікацій і «мова тіла». Теоретичне обґрунтування емпатичного слухання, тактики ведучого як спеціальних психотехнічних процесів. Загальні форми групової психотерапії. Види тренінгових груп, груп зустрічей, груп умінь. Тілесно-орієнтованих груп. Дискусія як метод групової роботи

Тема 3. Психоаналіз та психоаналітично орієнтована психотерапія. Особливості психотерапевтичного процесу у рамках психоаналізу. Структура особистості у концепції З.Фрейда. Основи класичного психоаналізу. Стадії психосексуального розвитку і наслідки їх порушень. Психотехнічні прийоми психоаналізу: метод вільних асоціацій, тлумачення сновидінь, інтерпретація, аналіз опору, перенос. Механізми психологічного захисту і їх функції. Механізми зрілої особистості.

Тема 4. Гуманістична концепція психотерапевтичної роботи. Особливості психотерапевтичного процесу у рамках гуманістичного підходу. Гуманістичний психоаналіз Е. Фрома. Техніки гуманістичного психоаналізу. Особистість у концепції Е.Фрома. Причина внутрішнього конфлікту, соціальні та культурні чинники розвитку особистості. Причини неврозу. Шляхи досягнення психотерапевтичного ефекту. Елементи поведінкової психотерапії. Характерологічний аналіз за К. Хорні. Гуманістичний психоаналіз К. Хорні: генеза неврозу, техніки характерологічного аналізу.

Тема 5. Когнітивна та поведінкова концепція психотерапевтичної роботи. Особливості психотерапевтичного процесу у рамках когнітивного та

поведінкового підходу. Раціонально-емотивна психотерапія А. Елліса. Типи когніцій: дескриптивні й оцінні. Позиція психотерапевта і клієнта. Когнітивна психотерапія А. Бека. Завдання психотерапевта. Раціональна психотерапія. Методи поведінкової психотерапії.

Тема 6. Аналітична терапія К. Юнга. Особливості психотерапевтичного процесу у рамках аналітичної психології. Основні положення аналітичної психології К. Г. Юнга. Поняття колективного несвідомого, Аніма і Анімус, архетипи. Мотивація поведінки. Основні технічні прийоми. Оцінка ефективності психотерапевтичного втручання.

Змістовий модуль 2.

Гуманістичні, неklasичні та сучасні напрями психотерапії.

Тема 7. Транзактний аналіз Е. Берна. Особливості психотерапевтичного процесу у рамках транзактного аналізу. Теоретичні положення концепції Е. Берна. Аналіз внутрішніх станів: батько, дитина, дорослий. Особливості трансакцій, дослідження їх ефективності. Особистість у концепції Е. Берна. Можливості надання психотерапевтичної допомоги в даному напрямі. Технічні прийоми. Аналіз життєвого сценарію клієнта.

Тема 8. Екзистенційно-гуманістична модель психотерапії. Особливості психотерапевтичного процесу у рамках екзистенційного підходу. Філософські ідеї екзистенціалізму. Головні теми для припрацювання в екзистенціальній психотерапії. Робота зі свободою, відповідальністю психотерапії. Логотерапія В. Франкла. Потреба у реалізації сенсу життя. Стан екзистенційного вакууму в основі ноогених неврозів. Мета психотерапії. Метод сократівського діалогу. Метод парадоксальної інтенції. Метод дерефлексії. Клієнт-центрована психотерапія К. Роджерса. Застосування технології емпатичного слухання в різних ситуаціях консультування та терапії. Психотехніки: «демонстрація з подальшим обговоренням», «розбір конкретного випадку», «поелементне відпрацювання технологічних деталей (робота у трійках)».

Тема 9. Нейролінгвістичне програмування (НЛП). Особливості психотерапевтичного процесу у рамках НЛП. Принципи та основні поняття НЛП. Репрезентативні системи: візуальна, аудіальна, кінестетична. Канали для встановлення рапорту. Сигнали доступу. Технічні процедури методу НЛП. Техніки роботи. Особливості застосування при вирішенні травматичного досвіду пацієнта.

Тема 10. Психотерапія за методом символ драми. Особливості психотерапевтичного процесу у рамках кататимно-імагінативної психотерапії. Основні поняття методу. Показання та протипоказання до застосування методу. Терапевтичні чинники: образне уявлення; усвідомлення; предметизація; спонтанна інтерпретація, вивільнення почуттів та катарсис; зворотний зв'язок та відкриття. Технічні процедури методу символдрами (мотиви), особливості їх застосування у психотерапевтичному процесі.

Тема 11. Позитивна психотерапія Н. Пезешкіана. Особливості психотерапевтичного процесу у рамках позитивної психотерапії. Основні

положення та складові позитивної психотерапії. Поняття методу. Умови досягнення терапевтичного ефекту. Технічні прийоми. Метафори та притчі у психотерапії. Позиція психотерапевта. Перевірка ефективності терапевтичних інтервенцій.

Тема 12. Психодрама у психотерапії. Особливості психотерапевтичного процесу у рамках психодраматичного підходу. Основні положення психодрами. Я. Морено. Основні поняття методу. Умови для проведення. Показання та протипоказання. Технічні прийоми. Ефективність психотерапевтичного впливу.

Форма підсумкового контролю успішності навчання екзамен.

Засоби діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок у накопичувальній системі оцінювання з наступних форм роботи:

– аудиторна робота за семестр (підсумкова оцінка різних форм аудиторної роботи здобувача протягом семестру окремо за кожним модулем);

– самостійна робота за семестр (проводиться в усній, тестовій або письмовій формі), відповідно до діючих норм Положення про організацію самостійної роботи здобувачів вищої освіти ХДУ;

– модульно-семестровий екзамен (проводиться у тестовій, усній або письмовій формі).

Методи навчання: лекції, практичні заняття із застосуванням поточного тестування і проведення модульних контрольних робіт.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з усіх форм освітньої активності передбаченої у силабусі ОК.

Рекомендована література

Основна література:

1. Бурлачук Л. Ф. Жидко М. Е. Кочарян А. С. Психотерапія : Учеб.для вузов. 2-е изд., стереотип. СПб. : Питер, 2007. 480 с.
2. Кочарян А. С. Психотерапія: Учебник для вузов / Л.Ф. Бурлачук, А.С. Кочарян, М.Е. Жидко; Под общ. и науч. ред. Л.Ф. Бурлачук. СПб. : Питер, 2012. 496 с.
3. Мушкевич М. І., Чагарна С. Є. Основи психотерапії : навч. посіб ; за ред. М. І. Мушкевич. Вид. 3-тє. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. 420 с.
4. Рудницький Р. І. Практикум з психотерапії. Чернівці: БДМА, 2001. 102 с.

Допоміжна література:

5. Александров А. А. Интегративная психотерапия. СПб. : Питер, 2009. 352 с.
6. Бабин С. М. Психотерапія психозов. Практическое руководство. СПб. : Спецлит, 2012. 335 с.
7. Зубальый Н. П., Левочкина А. М. Основи психотерапії: Учебное пособие. Одесса : МАУП, 2001. 160 с.
8. Калина Н. Ф. Психотерапія: Учебник для ВУЗов. М. : Академический проект, 2016. 302 с.
9. Клиническая психология / Под ред. М. Перре, У. Бауманна. СПб. : Питер, 2002. 312 с.
10. Крарвасарский Б. Д. Психотерапія: Учебник для вузов, СПб. : Питер, 2007. 365 с.
11. Методы современной психотерапії: Учебное пособие / Составители Л. М. Кроль, Е. А. Пуртова. М. : «Класс», 2001. 480 с.

12. Найт С. Руководство по: Нейролингвистическое программирование (НЛП) / Пер. с англ. Юркан М. СПб : Речь, 2000. 224 с.
13. Пезешкиан Н. Психосоматика и позитивная психотерапия. Пер. с нем. М. : Медицина, 2006. 464 с.
14. Перлз Ф.С., Гудмен П., Хефферлин Р. Практикум по гештальттерапии. М. : Изд-во института психотерапии, 2001. 240 с.
15. Самыгин С. И., Г. И. Колесникова. Психотерапия детей и подростков. Рн/Д : Феникс, 2012. 284 с.
16. Фримен Д. Техники семейной психотерапии: Пособие / Под общ. ред. Копмтин А.И. СПб : Питер, 2001. 384 с.
17. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия. М. : Класс, 2015. 576 с.

Інформаційні ресурси:

18. Бурлачук Л.Ф., Грабовская И.А., Кочарян А.С. Основы психотерапии. – Режим доступа: <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/2631/2/Основы%20психотерапии%20Бурлачук%20Грабовская%20Кочарян.pdf>
19. Лопес Е. Г, Рудей О. А. Основы психотерапии. – Режим доступа : https://www.rsvpu.ru/filedirectory/3468/lopes_psihoterapia.pdf
20. Мушкевич М. І., Чагарна С. Є. Основы психотерапії. – Режим доступа: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/13447/1/Книга%20Вежа-Друк%20%281%29.pdf>

ОСНОВИ СУЇЦИДОЛОГІЇ

Укладач: **Казібекова В.Ф.**, кандидат психологічних наук, доцент

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти є: галузь психології, що вивчає причини, мотиви, види та чинники суїцидальної поведінки людини. В останні десятиліття в усьому світі спостерігається тенденція зростання кількості самогубств. Це свідчить про гостру актуальність проблем, пов'язаних з раннім виявленням осіб з високим суїцидальним ризиком, здійсненням медико-психологічних, соціально-економічних та інших заходів щодо ефективного попередження самогубств серед населення України. Успішне розв'язання зазначених проблем неможливе без систематичних наукових досліджень, присвячених вивченню біологічних, медико-психологічних та соціально-середовищних чинників, які сприяють виникненню суїцидальної поведінки.

Суїцид – акт самогубства, який здійснюється у стані сильного душевного розладу або під впливом якогось психічного захворювання. Добровільний вихід із життя – це трагедія не лише тому, що на Землі стало на одну людину менше, не тому, що такий вчинок несе горе та сльози рідним та близьким, а ще й тому, що причини та умови, що підштовхнули до самогубства, не зникають. Це свідомий акт самовиходу з життя під впливом гострих психотравмувальних ситуацій, при яких власне життя втрачає сенс як вища цінність.

Причини і мотиви суїциду різноманітні, полягають не тільки в особистісних руйнаціях суб'єкта і обстановці, яка травмує психічно, але й у особливостях соціально-економічної та моральної організації суспільства.

Міждисциплінарні зв'язки: Психологія суїциду має важливе значення для вирішення багатьох практичних задач. Сформований біопсихосоціальний підхід стимулює появу великої кількості міждисциплінарних досліджень суїцидальної поведінки, які використовують методи сучасної когнітивної, соціальної психології, нейропсихології, нейрофізіології, психофізіології, психофармакології, психогенетики й інших наук.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: показати здобувачам соціально-психологічні, біологічні, суспільні й інші чинники, що впливають на виникнення суїцидальної поведінки особистості.

Завдання курсу:

1. Висвітлити зміст та проблематику психології суїциду в зарубіжній та вітчизняній психології, вивчити суїцидальні поведінку людини в єдності всіх її чинників та проявів; розглянути основні напрями дослідження суїциду на сучасному етапі;

2. Вивчити методи ранньої діагностики й дослідження схильності особистості до суїциду; апробувати систему методів, прийомів та технік психологічної корекції і психологічної допомоги в практиці консультування осіб з суїцидальною поведінкою.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «**Основи суїцидології**» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 5. ЗК 8.	ФК 1. ФК 8.	ПРН 12. ПРН 18.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться **90** годин **3** кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Загальнопсихологічні особливості суїциду.

Тема 1. Суїцид та чинники суїцидальної поведінки. Визначення суїциду. Суїцид і суїцидоподібні вчинки. Мотивація і види суїциду. Неусвідомлюваний суїцид. Ризикова гра і ризикова безпека. Психопатологічний і афективно-невропатичний суїциди. Суїцид психічно здорової людини. Форми суїцидальної поведінки. Внутрішні і зовнішні форми суїцидальної поведінки Самогубство у контексті смертності населення. Чинники суїцидальної поведінки. Нейробіохімічні, біогенетичні, соціальні та філософсько-психологічні чинники суїциду.

Роль різних психофізіологічних та особистісно-соціальних систем людини у формуванні суїцидальної поведінки. Вплив архетипу на суїцидальну поведінку. Суспільне ставлення до самогубства як фактор суїцидальності. Навіювання суїцидальних настроїв ЗМІ та літературними творами. Мотиваційно-психологічний аспект філософського тлумачення самогубства. Релігійна віра як протисуїцидний чинник.

Тема 2. Соціально-психологічна дезадаптація особистості в умовах мікросоціального конфлікту як суїцидогенна ситуація. Основний суїцидогенний психологічний зміст соціально-психологічної дезадаптації особистості. Ситуативні реакції в умовах мікросоціального конфлікту. Формування дезадаптуючих ситуативних реакцій. Внутрішній конфлікт і душевна криза як складові соціально-психологічної дезадаптації.

Тема 3. Суїцидальні тенденції депресії. Основний психологічний зміст депресії. Види депресії. Взаємозв'язок депресії із зловживанням алкоголем і наркотиками. Депресивна тривога і психічний біль, «метабіль» як психічні чинники суїцидальності.

Змістовий модуль 2.

Патопсихологія та корекція суїцидальної поведінки.

Тема 4. Особливості психіки особистості, сприятливі для формування суїцидальності і здійснення самогубств. Науковий аналіз психологічної

природи самогубства. Теорії суїциду в різних психологічних школах. Психічні риси особистості, які сприяють розвитку схильності до самогубства. Типи особистісного смислу суїцидальної мотивації. Гендерні відмінності у мотивації суїцидальним дій. Вплив шлюбних і родинних чинників на суїцидальність. Особистісні особливості неповнолітніх суїцидентів. Внутрішні і зовнішні чинники суїцидальності неповнолітніх. Суїцидонебезпечні ситуативні реакції підлітків. Психологічний зміст передсмертних послань суїцидентів. Види передсмертних послань.

Тема 5. Основні методи і напрями психокорекції суїцидальної поведінки. Психодіагностика аутоагресивної (суїцидальної) поведінки. Психотерапія як метод корекції і превенції аутоагресивної (суїцидальної) поведінки. Профілактика аутоагресивної (суїцидальної) поведінки. Організаційні і правові принципи надання допомоги суїцидентам. Основні методи психокорекційної роботи з суїцидентами. Методи психологічної профілактики та корекції суїцидальних тенденцій в учнівській молоді. Бажана упереджувальна поведінка батьків і оточуючих зі схильними до суїциду дітьми та підлітками. Рекомендації педагогічним працівникам щодо надання превентивної допомоги учневі при потенційному суїциді. Професійні науково-методичні заходи і підходи у профілактиці та корекційній роботі психологів із суїцидентами. Формування навичок психологічної допомоги при суїциді. Виявлення психологічного сенсу суїциду. Техніки психологічної допомоги.

Форма підсумкового контролю успішності навчання залік.

Засоби діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з наступних форм роботи:

Поточний та підсумковий контроль здійснюється з дотриманням вимог об'єктивності, індивідуального підходу, систематичності і системності, всебічності та професійної спрямованості контролю.

Використовуються такі методи контролю (усного, письмового), які мають сприяти підвищенню мотивації здобувачів вищої освіти-майбутніх фахівців до навчально-пізнавальної діяльності. Відповідно до специфіки фахової підготовки перевага надається тестовому контролю.

Семестровий контроль здійснюється у вигляді заліку в обсязі навчального матеріалу, визначеного навчальною програмою, і в терміни, встановлені навчальним планом.

Форма проведення заліку – письмово-усна (комбінована). Під час семестрового контролю враховуються результати здачі усіх видів навчальної роботи згідно із структурою залікових кредитів.

Методи навчання

Комплексне використання різноманітних методів організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти та методів стимулювання і мотивації їх навчання, що сприяють розвитку творчих засад

особистості майбутнього фахівця психолога, з урахуванням індивідуальних особливостей учасників навчального процесу й спілкування.

Для формування професійних компетенцій широко запроваджуються інноваційні методи навчання, що забезпечують комплексне оновлення традиційного навчального процесу. Це, наприклад, комп'ютерна підтримка навчального процесу, впровадження інтерактивних методів навчання (робота в малих групах, мозковий штурм, ситуативне моделювання, опрацювання дискусійних питань, кейс-метод, тренінг професійно важливих якостей тощо).

Під час викладання курсу «Основи суїцидології» активно використовуються такі методи навчання, як підготовка рефератів з науковим обґрунтуванням власної точки зору на сутність феноменів суїциду та суїцидальної поведінки, екологізації та оздоровлення психіки і особистості, групової підтримки суїцидента; розв'язання задач, спрямованих на визначення чинників формування духовних рис особистості, цінності життя та ін.

Рекомендована література

Основна література:

1. Блинова О. Є. Психологічні фактори суїцидальної поведінки у підлітковому віці. Актуальні проблеми суїцидології: зб. наук. праць. Київ, 2002. Ч. 1. С. 31–33.
2. Гашека Т. В. Практичні рекомендації для проведення психокорекційної роботи з підлітками за наявності суїцидальних ідецій. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 7. С. 68–72.
3. Гашека Т. В. Профілактика самогубства серед підлітків: методика для вимірювання суїцидальної поведінки. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. № 4. С. 53–56.
4. Ефремов В. С. Основы суицидологии. СПб : Диалект, 2004. 479 с.
5. Загальнопсихологічні особливості суїциду / за ред. В. П. Москальця. Київ, 2004. С. 7–81.
6. Психологія суїциду : посібник / за ред. В. П. Москальця. К.: Академвидав, 2004. 286 с.

Допоміжна література:

7. Гратис К. Зона риска. *Природа и человек*. 2002. № 2. С. 18–20.
8. Заброцький М., Скаковська Л., Лавренюк Л. Психологу про суїцид. *Психолог*. 2007. № 20. С. 25–30.
9. Завадська Н. В. Проблема самогубства у підлітковому середовищі. *Соціальний працівник*. 2007. № 2. С. 10–12.
10. Иванов Д. А. О роли алкоголя в суицидальных проявлениях. *Психология и соционика межличностных отношений*. 2005. № 7. С. 10–14.
11. Иванов Д. А. Суицидальные действия юношей при психическом инфантилизме и другой пограничной. *Психология и соционика межличностных отношений*. 2005. № 6. С. 19–21.
12. Калініна Ю. Запобігання суїцидальній поведінці серед підлітків. *Психолог*. 2005. № 35. С. 26–32.
13. Кльоц Л. А. Соціальному педагогу про суїцид. *Соціальний працівник*. 2007. № 17. С. 15–31.
14. Медведєв В. С. Самогубство як проблема юридичної психології. *Актуальні проблеми суїцидології: зб. наук. праць*. К., 2002. Ч. 2. С. 121–126.
15. Полегешко О. Психологія суїциду. *Психолог*. 2006. № 47. С. 23–30.
16. Пурло Е. Ю. Возможность превенции суицида через работу с кризисными состояниями: интегративный подход. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 6. С. 67 – 74.

17. Пурло Е. Ю. Исследование возможности использования краткосрочной интегративной групповой психотерапии для превенции суицида. *Психология и соционика межличностных отношений*. 2006. № 2. С. 52–59.
18. Сокирська Л. Попередження суїцидальної поведінки дітей та підлітків. *Соціальний педагог*. 2007. № 1. С. 30–34.
19. Шебанова С. Г. Мотивація суїцидальної поведінки неповнолітніх як об'єкт комплексного аналізу. *Актуальні проблеми суїцидології : зб. наук. праць*. К., 2002. Ч. 2. С. 60–66.
20. Шумакова Л. П. Психологическая помощь по предупреждению суицидального поведения. *Актуальні проблеми суїцидології : зб. наук. праць*. К., 2002. Ч. 2. С. 81–87.

Інформаційні ресурси:

21. Архів-репозитарій Херсонського державного університету / eKhSUIR – Electronic Kherson State University Institutional Repository : Режим доступу <http://ekhsuir.kspu.edu/>
22. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua> .
23. Сайт журналу: Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj>
24. Сайт журналу: Інсайт: психологічні виміри суспільства <http://insight.journal.kspu.edu/index.php/insight>

ПАТОПСИХОЛОГІЯ

Укладач: **Тавровецька Н.І.**, кандидат психологічних наук, доцент

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти є патологічні процеси у становленні та розвитку пізнавальних процесів, емоційної сфери та набутих синдромів. Програма складена відповідно до освітньої програми підготовки бакалаврів за спеціальністю 053 Психологія. Освітня компонента входить до групи професійної та практичної підготовки. Основний фокус спрямований на вивчення психічних порушень у різних сферах особистості, а також їх етіологія та механізми виникнення. Для практичного психолога необхідна обізнаність з питань психопатології, так як це надає можливість чітко діагностувати відхилення від норми, вміти провести збір анамнезу, передбачити прогноз розвитку психічних функцій, а також вчасно запропонувати та здійснити корекційні заходи за можливістю ступеня розладу. Вивчення порушень психічної діяльності надає знання про загальні механізми психічного функціонування особистості.

Міждисциплінарні зв'язки: опанування ОК Патопсихологія можливе у поєднанні з системними знаннями з курсу загальна психологія, вікова психологія, психофізіологія. Здобуті програмні результати та компетентності з патопсихології стануть підґрунтям для вивчення таких ОК як психокорекція, клінічна психологія та психодіагностика.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: надати знання, які сприяють глибокому розумінню змісту з такими категоріями як «патологія-норма»; здійснювати процедури психологічного дослідження всіх сфер психіки на предмет відхилень.

Завдання курсу.

1. Теоретичне та практичне засвоєння ОК «Патопсихології»: розумітися на психодіагностичних особливостях роботи з людьми для визначення «норми-патології» розвитку;
2. Сприяти засвоєнню основних теорій, причин, механізмів виникнення патологічних проявів психіки.
3. Ознайомити здобувачів із сучасними класифікаціями патологічних розладів психіки різних вікових категорій.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Патопсихологія» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 1. ЗК 4.	ФК 3. ФК 10. ФК 13.	ПРН 1. ПРН 2. ПРН 7. ПРН 9. ПРН 11. ПРН 12. ПРН 16-18.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться 105 годин 3,5 кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Пізнавальні процеси, їх патопсихологічні розлади.

Тема 1. Предмет вивчення та завдання патопсихології. Методологічні основи. Предмет патопсихології. Міждисциплінарний зв'язок патопсихології. Історичні чинники виділення патопсихології в самостійну галузь психологічного знання. Завдання, які вирішує патопсихологія. Норма та патологія: підходи до визначення, класифікація. Психічна, статистична, індивідуальна та функціональна норма. Ознаки та критерії психічних порушень. Визначення психологічних феноменів та патопсихологічних симптомів.

Тема 2. Патологічні порушення у сприйнятті, відчуттях та уявленнях. Клінічна, психологічна характеристика та психологічні механізми порушень сприйняття. Розлади сприйняття. Класифікація галюцинацій за органами відчуттів та ступенем складності. Теорії виникнення галюцинацій.

Тема 3. Розвиток патології пам'яті. Порушення пам'яті, психологічні чинники та механізми виникнення. Дісмнезії та парамнезії. Типи порушення пам'яті: дегенеративні амнезії та дисоціативні амнезії. Динамічні розлади пам'яті: методи дослідження та шляхи корекції.

Тема 4. Розлади мислення. Феноменологія розладів мислення, причини виникнення. Теорії розладів мислення. Розлади мислення за темпом. Розлади мислення за формою. Розлади мислення за змістом. Форми маячення: несистематизоване та систематизоване. Порушення мотиваційного компоненту мислення.

Тема 5. Психопатологія мовлення, читання, письма. Порівняльна характеристика мови та мовлення. Вікові особливості розладів мовлення. Види порушення мовлення, їх зміст та особливості діагностики. Розлади навичок читання, письма: функціональний зв'язок з мовленням. Фактори, що сприяють виникнення розладів читання. Особистісні характеристики, які виникають внаслідок порушень мовлення, читання, письма. Можливості корекції та прогноз розладів.

Тема 6. Олігофренія та деменція. Визначення поняття «олігофренія». Основні діагностичні та клінічні характеристики визначення олігофренії. Основні ознаки з деменцією та розбіжності. Чинники виникнення розумової відсталості: екзогенні та ендогенні. Головні клінічні признаки олігофренії. Ступені розумової відсталості: дебільність, імбецильність, ідіотія. Класифікація олігофренії за різними авторами. Деменція, її головні ознаки.

Змістовий модуль 2. Психічні розлади особистості.

Тема 7. Патологічні процеси емоційної сфери. Зміст емоційної сфери особистості, її складові характеристики. Види порушень в емоційній сфері: гіпотимія, гіпертимія, паратимія. Порушення динаміки емоцій. Основні критерії та зміст чинників, за якими емоційні розлади вважають патологічними. Класи емоційних порушень. Тривога, паніка, страх, фобії. Депресія, біполярні афективні розлади.

Тема 8. Патологія свідомості та самосвідомості. Критерії порушення свідомості за К. Ясперсом. Синдроми порушення свідомості: оглушення. Деліріозне затьмарення свідомості. Онейроїдний стан свідомості, сутінковий стан свідомості. **Розлади самосвідомості:** псевдодеменція, деперсоналізація..

Тема 9. Психологічна та патологічна картина шизофренії та епілепсії. Загальні відомості про шизофренію. Характеристики симптомів шизофренії. Форми шизофренії. Теорії виникнення шизофренії. Загальні відомості про епілепсію. Види епілепсії, особливості психіки.

Тема 10. Затримка психічного розвитку. Визначення поняття «затримки психічного розвитку», критерії схожості та відмінності від олігофренії. Механізми формування затримки психічного розвитку. Критерії діагностики психологічних сфер з метою встановлення діагнозу «затримка психічного розвитку». Види ЗПР. Прогноз цих розладів.

Тема 11. Дитячий аутизм, причини, види. Історія поняття «аутизм». Синдром Л. Каннера, синдром Х. Аспергера. Особливості дітей з раннім дитячим аутизмом. Критерії наявних форм аутизму. Класифікація РДА. Питання корекційної допомоги дітям з аутизмом.

Тема 12. Психічні порушення при травмах головного мозку. Загальні відомості про травму головного мозку. Стадії травмування. Патогенез закритої травми головного мозку. Хронічні психічні розлади як наслідок травми мозку. Прогноз.

Форма підсумкового контролю успішності навчання диф.залик.

Засоби діагностики успішності навчання:

Система визначення успішності здобувача включає різновиди: поточний, модульний, підсумковий модульний (до якого включені питання винесені на самостійне опрацювання) та семестровий (академічний) контроль. Контроль успішності здійснюється з використанням методів і засобів, що визначені в ХДУ.

Академічні успіхи здобувача оцінюються за шкалою, яка застосована в ХДУ з обов'язковим переведенням оцінок до національної шкали та шкали ECTS.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з усіх форм освітньої активності передбаченої у силабусі ОК.

Рекомендована література

Основна література:

1. Бочелюк В. Й. Психологія людини з обмеженими можливостями : навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2011. 264 с.
2. Блейхер В. М., Крук И. В. Патопсихологическая диагностика. К. : Здоровье, 1986. 280 с.
3. Зейгарник Б. В. Патопсихология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – 2-е изд., стереотип. М. : Академия, 2003. 208 с.
4. Зінченко С. М., Мартинюк В. Ю., Майструк О. А. Психічні відхилення у дітей з органічним ураженням центральної нервової системи (Клініко-синдромологічний аспект). К., 1999. 24 с.
5. Зінченко С. М. Патопсихологія: методики дослідження. Розділ І. (методичний посібник). К., 2004. 30 с.
6. Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Л., Піскун В. М. Основи дитячої патопсихології. К. : Перун, 1996. 463 с.
7. Максименко С.Д. Патопсихологія : навчальний посібник для здобувачів вищої освіти вищих навчальних закладів. К. : Видавництво ТОВ “КММ”, 2010. 210 с.
8. Мартинюк І.А. Патопсихологія: навчальний посібник. К., 2019. 208 с.
9. Менделевич В. Д. Клиническая и медицинская психология. Практическое руководство. 4-е изд. М. : МЕДпресс-информ, 2002. 592 с.
10. Ніконенко Ю. П. Клінічна психологія: навчальний посібник. К.: КНТ, 2016. 369 с.

Допоміжна література:

11. Атлас для экспериментального исследования отклонений в психической деятельности человека / Под ред. И. А. Полищука и А. Е. Видренко. К. : Здоров'я, 1980. 123 с.
12. Блейхер В.М. Экспериментально-психологическое исследование психически больных. М. : Медицина, 1970. 176 с.
13. Зінченко С. М. Медична психологія: навч. посібник. К., 2005. 64 с.
14. Критерії діагностики і лікування психічних розладів та розладів поведінки у дорослих: Клінічний посібник. Харків: Арсіс, 2000.
15. Психіатрія: Підручник для здобувачів вищої освіти вищих медичних навчальних закладів III – IV рівнів акредитації / Під ред. проф. О.К.Напреєнка. Київ: "Здоров'я", 2001.
16. Рубинштейн С. Я. Экспериментальная методика патопсихологии. СПб., 1998. 215 с.
17. Сидоров П. И., Парняков А. В. Введение в клиническую психологию: В 2 т. М., 2000. 457 с.

Інформаційні ресурси:

1. <http://westudents.com.ua/knigi/517-patopsihologiya-martinyuk-a.html>
2. <http://stud.com.ua/4937/psihologiya/patopsihologiya>
3. <http://crazys.info/interesting/1303472838-risun>
4. <http://www.psychiatry.ua/rubrics/>
5. <http://sudushka1.narod.ru/index/0-88>
6. <http://psychologiya.com.ua/patopsixologiya.html>

ПРОФОРІЄНТОЛОГІЯ

Укладач: **Казібекова В.Ф.**, кандидат психологічних наук, доцент

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти є: опис та аналіз професійної поведінки людини і її професійної біографії, а також розвиток особистості від початку формування професійних очікувань та намірів до виходу з професійного життя.

Програма вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Профорієнтологія» складена відповідно до освітньої програми підготовки бакалаврів за спеціальністю 053 Психологія. Дисципліна входить до групи професійної та практичної підготовки.

На сьогоднішній день соціальна та економічна ситуація доволі динамічна. Радикально змінився сучасний ринок праці. Активно розвивається новий вид бізнесу, пов'язаний з пошуком та відбором висококваліфікованих фахівців. Сучасний розвиток економіки обмовлює необхідність професійної мобільності та конкурентноспроможності працівників. Ці зміни породили масу проблем професійного життя людини, і цілком природно, що оформилася нова галузь – психологія профорієнтаційної роботи.

Розвиток психології профорієнтаційної роботи як галузі прикладної психології зумовив необхідність відповідної навчальної дисципліни/освітньої компоненти. Включення такого навчального предмету суттєво збагачує професійну культуру майбутніх психологів, стимулює їхнє професійне самовизначення і формує професійну свідомість, допомагає ґрунтовно проектувати власне професійне життя та надавати кваліфіковану консультацію в цьому напрямку іншим людям.

Міждисциплінарні зв'язки: Системотворчим фактором психології профорієнтаційної роботи є взаємодія особистості з професією: вибір, якість оволодіння, психологічний зміст діяльності, досягнення вершин професіоналізму, подолання професійних деструкцій (професійної деформації, професійних криз, професійного старіння), а також психологічний супровід професійного становлення.

Потреби людей в психологічній підтримці під час професійного самовизначення, подолання складностей професійного життя, профадаптації, реорієнтації безробітних, професійній реабілітації осіб з обмеженими психофізіологічними можливостями, втраті працездатності та виході на пенсію вимагають підготовки психологів, здатних розв'язувати ці соціально, професійно й особистісно значущі проблеми.

Психологія профорієнтаційної роботи пов'язана і взаємодіє з такими галузями психології, як загальна психологія, вікова психологія, соціальна психологія, патопсихологія, диференціальна психологія, психодіагностика, психологічне консультування та ін.

Логіка будови даної навчальної дисципліни/освітньої компоненти визначається теоретичною значущістю й розробленістю матеріалу, а також практичною спрямованістю курсу.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: отримання знань, умінь, навичок, які сприяють організації продуктивної роботи практичного психолога; засвоєння здобувачами фактів, механізмів, структури, теорії, принципів, законів, закономірностей професійного самовизначення особистості, а також опрацювання певних навичок для їх застосування на практиці, створити умови для оволодіння здобувачами систематизованими, дидактично обробленими науковими знаннями та формування навичок профорієнтаційної роботи з різними верствами населення.

Завдання курсу:

1. Висвітлити зміст та проблематику психології профорієнтаційної роботи в зарубіжній та вітчизняній психології;
2. Розглянути основні напрями дослідження профорієнтаційного процесу на сучасному етапі;
3. Вивчити складові та основні етапи профорієнтаційної роботи;
4. Формувати пізнавальні та професійно орієнтовані уміння з власного професійного самовизначення та профорієнтаційного консультування.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Профорієнтологія» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 3. ЗК 7.	ФК 1. ФК 6. ФК 9.	ПРН 6. ПРН 7.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться **90** годин **3** кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Теоретико-методологічні основи профорієнтаційної роботи.

Тема 1. Вступ до профорієнтаційної роботи. Становлення психології профорієнтаційної роботи. Предмет, завдання і методи профорієнтаційної роботи. Основні концептуальні положення. Технології реалізації практичної спрямованості профорієнтаційної роботи. Прикладні аспекти профпсихології. Профпсихологія як навчальна дисципліна та професія.

Тема 2. Методологія профорієнтаційної роботи. Класифікація методів дослідження. Генетичні методи. Праксиметричні методи. Психометричні методи. Експериментальні методи. Методи математичної обробки даних.

Тема 3. Основи диференціальної профпсихології. Поняття професії. Психологічна класифікація професій. Навчальні професії. Сутність професіографії. Методи професіографічних досліджень. Диференціальне професіографування.

Тема 4. Теоретичні основи професійного становлення особистості. Історична обумовленість професійного становлення. Детермінація професійного становлення особистості. Взаємодія індивідуального, особистісного і професійного розвитку людини. Стадії професійного становлення. Професійно обумовлена структура діяльності. Професійно обумовлена структура особистості.

Змістовий модуль 2.

Психологічний супровід професійного становлення особистості.

Тема 5. Професійне самовизначення особистості. Сутність професійного самовизначення. Змістово-процесуальна модель професійного самовизначення. Професійне самовизначення на різних стадіях становлення особистості. Конфлікти професійного самовизначення.

Тема 6. Кризи професійного становлення особистості та професійні деструкції особистості. Типологія криз особистості. Методика вивчення криз. Фактори, що детермінують кризи професійного розвитку. Психологічні особливості криз професійного становлення.

Психологічні детермінанти професійних деструкцій. Професійні деформації та їх рівні. Професійні деформації в різних професіях.

Тема 7. Психологічне професійне консультування. Розвиток психологічного профконсультування. Основні напрями профконсультування. Типи профконсультування. Психотехнології профконсультування. Психодіагностика в професійному консультуванні. Етичні проблеми профконсультування.

Форма підсумкового контролю успішності навчання диференційований залік.

Засоби діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з наступних форм роботи:

– робота в аудиторії за семестр (підсумкова оцінка за усі форми роботи здобувача впродовж семестру);

– самостійна робота за семестр (здійснюється в усній, тестовій або письмовій формі), відповідно до діючих норм Положення про організацію самостійної роботи здобувачів вищої освіти ХДУ;

– модульно-семестровий екзамен (проводиться у тестовій, усній або письмовій формі).

Методи навчання: лекції, практичні заняття із застосуванням поточного тестування і проведення модульних контрольних робіт.

Рекомендована література

Основна література:

1. Баріхашвілі І. І. Психологічні основи профорієнтації і професійного самовизначення : навч.-метод. посіб. Миколаїв, 2006. 223 с.
2. Коропецька О. М. Профорієнтація та профвідбір : навч. посіб. . Івано-Франківськ, 2005. 234 с.
3. Куц О. С. Профорієнтація старшокласників: досвід застосування психодіагностичних методик : метод. посіб. Кременчук, 2007. 52 с.
4. Мельник О. В. Профорієнтаційна робота зі школярами в умовах профільного навчання : наук.-метод. посіб. для вчителів. Київ, 2008. 118 с.
5. Методи психодіагностики в системі профвідбору : метод. посіб. Київ, 2007. 287 с.
6. Професійна діагностика / упоряд. Т. Гончаренко. Київ, 2004. 119 с.
7. Професійна орієнтація старшокласників: теорія і практика : наук.-метод. посіб. Київ, 2009. 230 с.
8. Професійне самовизначення старшокласників : метод. посіб. / за ред. Д. О. Закатнова. Київ, 2006. 127 с.
9. Професіограми і психограми професій : метод. посіб. / підгот. В. В. Синявський. Київ, 2004. 187 с.

Допоміжна література:

10. Алік Н. Система педагогічної профорієнтації учнівської молоді. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2009. № 6. С. 46–48.
11. Борисов В. В. Нові завдання професійної орієнтації молоді з огляду на сучасний ринок праці. *Педагогічні науки : зб. наук. праць*. Бердянськ, 2008. № 1. С. 77–80.
12. Васюк О. Становлення та розвиток профорієнтаційної роботи на професії педагогічної спрямованості: історичні аспекти та сучасний розвиток профорієнтації. *Вісник Книжкової палати*. 2008. № 3. С. 27–29.
13. Глушко М. Подорож у світ професій: профорієнтаційна гра: для молодших підлітків, дітей 11–12 р. *Психолог*. 2008. № 5. С. 11–15. 41
14. Григорович Р. В. Профорієнтаційна робота: етапи, структурні компоненти профорієнтації роботи в школі. *Соціальний працівник*. 2008. № 12. С. 2–4.
15. Григорович С. С. Особенности профессионального самоопределения в ранней юности. *Психология обучения*. 2008. № 9. С. 49-55.
16. Діагностика професійних уподобань особистості: визначення рівня виразності професійних здібностей. *Психолог*. 2006. № 30. С. 16–18.
17. Ильясов М. И. Условия и предпосылки успешной профориентации школьников. *Педагогічні науки*. 2009. №1. С. 87–89.
18. Коваленко Т., Куц О. Психодіагностичне забезпечення профорієнтаційної роботи зі старшокласниками на основі психограми майбутньої професії. *Імідж сучасного педагога*. 2008. № 5. С. 66–68.
19. Отрощенко Н. Л. Профорієнтаційна робота в сучасній загальноосвітній школі. *Освіта Донбасу*. 2008. № 5. С. 18–23.
20. Рубцова Н. Е., Темиров Т. В. Духовный смысл психологического обеспечения профессионального самоопределения: авторская психологическая классификация профессий. *Мир психологии*. 2008. № 2. С. 211–221.
21. Рыбаков М. Ю. Профессиональная ориентация школьников: традиционное содержание и векторы модернизации: различные определения профессиональной ориентации. *Среднее профессиональное образование*. 2008. № 2. С. 6–8.
22. Сиченко В. В. Професійна орієнтація молоді в сучасних умовах. *Нива знань*. 2009. № 1. С. 3–4.

-
23. Чернета С. Система професійної орієнтації молоді як умова правильного вибору професії: профорієнтаційна робота на факультетах довузівської підготовки молоді. *Молодь і ринок*. 2009. № 7. С. 46–49.

Інформаційні ресурси:

24. Максименко С.Д. Загальна психологія. – Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/1264/51/1/2/>
25. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Вступ до спеціальності: практична психологія. – Режим доступу: http://kaf-psykholohii.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/89/2017/10/Dutkevich_Savits_ka_Praktichna_psikhologiya_2005.pdf
26. Періг І.М. Вступ до спеціальності “психологія”. – Режим доступу: <http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/22510/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4.%20%D0%92%D0%A1%D0%A2%D0%A3%D0%9F%202017.pdf>
27. Бочелюк М.Й., Зарицька В.В. Психологія: вступ до спеціальності. – Режим доступу : <http://padabum.com/d.php?id=84764>

ПСИХОГІГІЄНА

Укладач: **Шебанова В.І.**, доктор психологічних наук, професор

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти є загальні питання збереження та зміцнення психічного здоров'я особистості, принципи, методи та техніки психопрофілактики та оздоровлення психофізичного стану людини.

«Психогігієна» є базовим теоретико-практичним курсом, знання якого необхідно всім здобувачам, які навчаються за спеціальністю «Психологія». Даний курс посідає важливе місце в системі психологічних наук. *Теоретичне значення* курсу пов'язано з вивченням загальних питань збереження і зміцнення психічного здоров'я, принципів оздоровлення психіки. *Практичне значення курсу* спрямовано на оволодіння сучасними методами, прийомами та техніками саморегуляції, підвищення психологічної стійкості, психопрофілактики станів ризику.

Міждисциплінарні зв'язки: курс «Психогігієна» тісно пов'язаний з такими фундаментальними і галузевими дисциплінами як загальна психологія, психодіагностика, психологія здоров'я, основи психосоматики, клінічна психологія, вікова психологія, психофізіологія, патопсихологія, основи психотерапії, основи психокорекції, психологія сім'ї, психопрофілактика сімейних криз, психологія травмувальних ситуацій.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: забезпечити професійну компетентність практичних психологів у сфері психогігієни. Ознайомити здобувачів вищої освіти-психологів із гігієнічним комплексом заходів з профілактики нервово-психічних розладів; навчити конкретним методикам і технікам регуляції свого психічного стану.

Завдання курсу:

- **Методичні:** організація теоретичного та практичного засвоєння дисципліни «Психогігієна»; ознайомлення здобувачів вищої освіти із широким спектром проблем, методів і вимог, які пред'являються до психолога для вирішення різноманітних завдань у діяльності психолога-практика.

- **Пізнавальні:** ознайомити здобувачів вищої освіти з основними поняттями та проблемами сучасної психогігієни особистості. Ознайомити здобувачів вищої освіти з основними напрямками психогігієни: особистісною психогігієною, психогігієною спілкування, побуту, відпочинку. Надати знання з психології стресу, методів регуляції психічного стану, подолання важких життєвих труднощів, причин виникнення станів ризику, формування психологічних залежностей (наркотичної, алкогольної, сектантської, ігрової та інших), залежності соматичних хвороб від психічного стану, психології старіння.

- **Практичні:** навчити конкретним методикам і технікам регуляції свого психічного стану, методам та технікам роботи з залежностями, організації

режиму праці та відпочинку, ефективній взаємодії на роботі та у родині. що сприяє укріпленню психічного здоров'я та покращенню якості життя.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Психогігієна» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК):	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 1. ЗК 2. ЗК 6. ЗК11. ЗК 13.	ФК 13.	ПРН 1-18.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Тема 1. Психогігієна, як наука та практика. Предмет та завдання психогігієни. Історія розвитку психогігієни. Взаємозв'язок психогігієни з іншими науками. Предмет та завдання психопрофілактики. Напрямки психогігієни. Рівні практичної психогігієни. Міждисциплінарні зв'язки психогігієни та психопрофілактики. Методи психогігієни та психопрофілактики: Санітарна освіта. Загальні із психотерапією й психокорекцією методи. Методи оздоровлення на основі мистецтва й творчості. Ментальні вправи: метод аутогенного тренування, візуалізації, медитативні вправи. Трансові методи. Бібліотерапія. Ведення щоденника. Методи біологічного зворотного зв'язку. Історія розвитку психогігієни. Формування психогігієнічної позиції особистості.

Тема 2. Формування адаптивного образу життя. Гармонія особистості. Повсякденна психологія та психогігієна. Витоки повсякденної психології та психогігієни. Повсякденна психогігієна та психопрофілактика. Здоров'я у структурі ціннісних орієнтації особистості. Ставлення до здоров'я. Складові повсякденної психогігієни: фізична активність, раціональне харчування, сон, відпочинок та релаксація. Здоров'я й гармонія. Гармонія особистості як гуманітарна проблема. Поняття гармонії особистості. Гармонія відносин особистості. Гармонія розвитку особистості. Духовне буття й сенс життя особистості. Погодженість життєвих процесів особистості. Методика «психологічна автобіографія» – як показник відношення особистості до різних життєвих ситуацій.

Тема 3. Психологія стресу та посттравматичного стресового розладу. Поняття та види стресорів та стресу (дистрес: шкідливий та мобілізаційний, еустрес; фізіологічний, психологічний: інформаційний, емоційний: особистісний, міжособистісний, сімейний, суспільний, робочий, екологічний, фінансовий). Адаптаційний синдром. Методики та способи подолання стресу. Синдром хронічної втоми (СХУ): визначення, симптоми, методи подолання та

профілактики. Посттравматичне стресове порушення (визначення, ознаки та чинники). Паніка як генералізована тривога та можливості контролю над нею.

Тема 4. Механізми психологічного захисту та копінгу особистості. Механізми психологічного захисту, як малосвідома форма поведінки. Форми механізмів психологічного захисту. Механізми психологічного захисту: витиснення, пригнічення, заперечення, проєкція, перенос, ідентифікація, імітація, раціоналізація, інтелектуалізація, відчуження, заміщення, регресія, компенсація, гіперкомпенсація, сублімація. Копінг поведінка особистості. Види копінг-стратегій.

Тема 5. Психогігієнічні прийоми регуляції психічного стану та зниження психічної напруги. Психофізіологічні прийоми: М'язово-емоційні прийоми: що покращують настрій; мобілізують; заспокійливі; що викликають емоційну розрядку. Легенево-емоційні прийоми: заспокійливі; тонізуючі. Судино-емоційні прийоми: заспокійливі; тонізуючі. Психологічні прийоми: раціональні прийоми: самопереконавання; порівняння; самоаналіз; спрямований самоаналіз; вольові прийоми: самоприказ; «лобова атака»; умовнорефлекторне погашення; тренувальне завдання; самобичування; прийоми, що засновані на уяві: самонавіювання, моделювання майбутнього, «виживання» у позитивний образ, прийоми, що засновані на переключенні уваги: фізіогенні, психогенні; мнемонічні прийоми: емоційно-зорові, емоційно-слухові, емоційно-моторні, емоційно-сенсорні; емоційно-стресові прийоми; прийоми емоційної розрядки: «вилив переживання» співрозмовнику, через листи, через щоденник; відреагування психотравмуючих переживань. Психогігієнічний варіант аутогенного тренування. Аутогенне тренування. Мета застосування АТ. Етапи розслаблення. Техніка проведення. Темі навчання АТ. Ефективність формул навіювання (сила цілющих установок). 5 типів формул-намірів (які нейтралізують; які посилюють; абстинентноспрямовані; парадоксальні; підтримуючі). Психогімнастика обличчя. Медитація: особливості проведення та види. М'язова релаксація за Джейкобсоном.

Тема 6. Психологічна стійкість особистості. Поняття «психологічна стійкість». Складові психологічної стійкості. Віра як опора психологічної стійкості. Магічна спрямованість свідомості. Релігійна орієнтація. Домінанти активності як опора психологічної стійкості. Психологічна залежність як наслідок зниження стійкості.

Тема 7. Суб'єктивне благополуччя й настрої особистості. Особистісна психогігієна. Складові благополуччя особистості. Причини емоційного дискомфорту. Потреби й суб'єктивне благополуччя. Настрої особистості. Соціальний стан і настрої. Настрої і міжособистісний відносини. Почуттєвий тон настрою й благополуччя. Ієрархія видів настрою по ступеню сприятливості. Саногений потенціал особистості. Відношення до дійсності та вплив установок, що розстроюють. Вплив смислу життя на особистість. Самонастроювання та саморозвиток. Корекція настрою. Контроль емоцій.

Тема 8. Стани ризику та ситуації ризику. Психічні стани. Тензійні стани ризику. Активаційні стани ризику. Емоційні стани ризику. Тонічні стани ризику.

Гострі кризові стани. Допомога в кризовій ситуації. Психологічна самопомога в подоланні депресивного стану. Профілактика станів ризику. Загальна характеристика ситуацій ризику. Стресові ситуації у сфері праці: стресори у сфері праці, стрес на роботі та організаційний стрес. Ситуацій випробувань: сенсорна депривація, соціальна депривація, групова ізоляція, екстремальні ситуації. Ситуації реадаптації. Подолання важких життєвих ситуацій. Психопрофілактика ситуацій ризику

Тема 9. Психологія формування адиктивної поведінки. Психопрофілактика залежної та узалежненої поведінки. Психологічні моделі адиктивної поведінки і пристрасть до наркотиків. Особистість і наркотики. Загальні тенденції поширення шкідливих звичок серед дітей, молоді та дорослих. Молодь і ризик вживання наркотиків. Фактори ризику алкоголізації та наркоманії серед підлітків. Фактори захисту. Суперечка про легалізацію. Алкоголізм: медико-біологічні та психологічні аспекти. Вживання алкоголем та зловживання алкоголем: доза та рівні вживання алкоголю. Продром алкоголізму. Форми прояву та стадії розвитку алкоголізму. Наркотична залежність: медико-біологічні та психологічні аспекти. Політоксікоманія. Орієнтовні індикатори вживання легальних та нелегальних наркотиків. Лікарська залежність: медико-біологічні та психологічні аспекти. Нікотинова залежність: медико-біологічні та психологічні аспекти. Співзалежність. Психологічні основи первинної профілактики залежностей. Профілактичні моделі і базові принципи первинної профілактики залежностей. Психопрофілактика залежної та узалежненої поведінки.

Тема 10. Акцентуйована активність. Культова залежність. Акцентуйована активність, як поведінка ризику. Ігроманія. Інтернет-залежність. Сексоманія. Трудоголізм. Культова поведінка ризику. Риси культової общини. Методи вербовки. Утримання у культурі. Особистісні фактори культової узалежненої поведінки. Деформація культової свідомості. Профілактика узалежнення від культу себе та своїх близьких.

Тема 11. Психологія професійного здоров'я та психогігієна праці. Проблема професійного здоров'я: історичний аспект. Психологічне забезпечення професійного здоров'я. Професійне самовизначення. Професійна підготовка. Професійна адаптація. Надійність професійної діяльності. Стрес в професійній діяльності. Безпека праці. Поняття професійного здоров'я. Фактори професійної працездатності. Професійна реабілітація.

Психогігієнічні вимоги до організації робочого місця. Психогігієнічні аспекти естетичних умов праці. Психогігієнічні принципи раціональної естетизації побутових приміщень. Психогігієнічне значення музики. Психогігієнічні умови організації інтелектуальної праці та навчання. Гігієнічні вимоги до організації навчальних занять. Психогігієнічні основи режиму дня. Психогігієнічні основи вільного часу школярів. Психічна діяльність та сон.

Тема 12. Психогігієна колективного життя (спілкування). Психологічний клімат та психогігієна. Психологічні особливості критики (психогігієнічний аспект). Психологічний аспект сприйняття критики

(самокритики). Попередження конфліктних ситуацій у колективі. Психопрофілактичні та корекційно-реабілітаційні заходи в умовах організації дитячого колективу.

Тема 13. Психогігієнічні основи сімейного життя та статевого виховання. Біологічні та соціальні фактори підготовки молоді до сімейного життя. Формування репродуктивної поведінки молоді. Формування статі та статева ідентифікація людини. Основні етапи психосексуального розвитку. Психогігієнічні аспекти формування сексуальної поведінки в різні вікові періоди. Поняття сексуального здоров'я. Кількісні основи сексуальності. Якісні основи сексуальності. Чоловіча та жіноча сексуальність. Особистісні особливості і сексуальність. Гармонія і дисгармонія сексуальних відносин. Сексуальні дисфункції та сексуальні девіації. Профілактика сексуальних дисгармоній (консультації з питань вдосконалення сексуальних відносин).

Моделі поведінкових змін у світлі проблеми ВІЛ / СНІДу. Сексуальність і СНІД. Психологічні чинники ризикованої поведінки. Хвороби, що поширюються статевим шляхом.

Тема 14. Психогігієнічні основи перинатального та раннього постнатального періоду. Перинатальна психологія, психопатологія і психотерапія. Вплив особливостей зачаття на розвиток людини і його здоров'я. Соціально-психологічні та медико-біологічні передумови планування вагітності. Вплив особливостей перебігу вагітності на розвиток людини і його здоров'я. Психогігієнічні аспекти вагітності. Перинатальне виховання – шлях до психічного здоров'я дитини. Психопрофілактична робота – шлях до психічного здоров'я дитини. Вплив особливостей перебігу пологів на розвиток людини і її здоров'я. Психопрофілактична робота із підготовки до пологів. Вплив особливостей раннього постнатального періоду на розвиток людини і його здоров'я. Профілактика абортів як фактор збереження репродуктивного здоров'я жінки. Основні шляхи та засоби запобігання вагітності.

Тема 15. Формування особистості та психічне здоров'я дитини. Внутрішня картина здоров'я дітей і підлітків. Етапи психофізичного розвитку. Критичні періоди у психофізіологічному розвитку. Комплексна оцінка психічного здоров'я, його критерії. Оцінка нервово-психічного розвитку дітей. Теоретико-методологічні підходи до дослідження внутрішньої картини здоров'я. Вікові особливості внутрішньої картини здоров'я дитини. Індивідуально-психологічні фактори і їх роль у формуванні внутрішньої картини здоров'я дитини. Роль сім'ї у формуванні внутрішньої картини здоров'я. Психологічна допомога дітям і підліткам з перекрученою внутрішньою картиною здоров'я.

Тема 16. Психогігієнічні аспекти адаптації дитини до школи. Психофізіологічні особливості розвитку шестирічної дитини. Соціально-психологічні критерії адаптації до школи. Медико-гігієнічні критерії адаптації дітей до школи. Біологічні та психосоціальні передумови шкільної дезадаптації. Наявність негативної оціночної стимуляції.

Тема 17. Психогігієнічні аспекти психічного здоров'я здобувачів вищої освіти. Фактори, що впливають на психічне здоров'я здобувачів вищої освіти.

Стрес в студентському середовищі. Рання профілактика психічного здоров'я здобувачів вищої освіти. Соціальна підтримка як фактор психічного здоров'я здобувачів вищої освіти.

Номер та назва змістових модулів

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ № 1. Теоретичні та практичні питання психогігієни. Прийоми саморегуляції та оздоровлення психіки в повсякденних та ризикованих станах

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ № 2. Психогігієна при ризикованих станах та різних напрямках

Форма підсумкового контролю успішності навчання – екзамен.

Засоби діагностики успішності навчання:

Система контролю успішності здобувача включає наступні різновиди: поточний, модульний, підсумковий модульний (до якого включені питання винесені на самостійне опрацювання) та семестровий (академічний) контроль.

Для реалізації усіх форм діагностики навальних досягнень здобувачів застосовуються наступні методи:

Методи навчання: лекції, практичні заняття із застосування поточного тестування і проведенням модульних контрольних робіт.

Методи організації та здійснення освітньо-пізнавальної діяльності:

1. За джерелом інформації:

- словесні (лекція – традиційна, інформаційна лекція, відео лекторій, лекція-презентація із застосуванням ІКТ; дискусія, бесіда);

- практичні (практичні вправи, опрацювання наукових досліджень, вирішення ситуативних завдань);

- наочні (демонстрація, спостереження, ілюстрація).

2. За логікою передачі та сприймання навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3. За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі, евристичні.

Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації освітньо-пізнавальної активності: пізнавальні дискусії, «мозковий штурм», проблемно-орієнтовна едукція, практично-теоретична колаборація, створення ситуацій пізнавальної новизни.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з усіх форм освітньої активності передбаченої у силабусі ОК.

Рекомендована література

Основна література:

1. Болтівець С.І. Педагогічна психогігієна: теорія та методика: монографія К.: Редакція «Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України», 2000. 302 с.
2. Бурлачук Л.Ф., Коржова Е.Ю. Психология жизненных ситуаций. М.: Рос. педагог. Агенство, 1998. С. 177 – 209.

3. Воробейчик Я.Н., Поклитар Е.А. Основы психогигиены. К., Здоровье, 1989. 179 с.
4. Коцур Н.І., Гармаш Л.С. Психогігієна: Навчальний посібник. Чернівці: Книги-XXI, 2005. 380 с.
5. Куликов Л.В. Психогигиена личности. Вопросы психической устойчивости и психопрофилактики: учебное пособие. СПб: Питер, 2004. 464 с.
6. Лісова О. С. Психологія здоров'я: навч.-метод. посібник Чернівці : Рута, 2001. 122с.
7. Прокопенко А. В. Психогігієна: навчальний посібник. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. 229 с.
8. Психология здоровья: учебник для вузов под ред. Г. С. Никифорова. СПб.: Питер, 2016. 607с.
9. Шебанова В. І., Шебанова С.Г. Механізми психологічного захисту та копінгу (совладання) особистості : навчально-методичний посібник. Херсон : ХДУ, 2012. 224 с. [Гриф МОНМС України (протокол № 1/11-2552 від 27.02.2012)]

Допоміжна література:

10. Ананьев В. А. Основы психологии здоровья : концептуальные основы психологии здоровья. СПб. : Речь, 2006. 384 с.
11. Богучарова О. І. Психологія ставлення до здоров'я: парадигми, моделі, чинники розвитку : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01; КНУ ім. Тараса Шевченка. К., 2013. 39 с.
12. Василькова О. І. Психобіографічний метод: сутність та можливості використання в роботі з кризовими переживаннями сучасного вчителя. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2009. № 2(5). С. 81–87.
13. Гриньова М. В., Коновал Н. О. Роль збалансованого харчування у забезпеченні здорового способу життя студентства. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер. : Педагогічні науки*. Вип. 131. С. 3–5. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nz_p_2014_131_3.pdf.
14. Шебанова В. І., Шебанова С. Г. Влияние телевидения на формирование духовно-нравственных ценностей личности (Начало) *Практична психологія та соціальна робота*. 2010. №10. С. 66–70.
15. Шебанова В. І., Шебанова С. Г. Влияние телевидения на формирование духовно-нравственных ценностей личности (Окончание) *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. №1. С.38–44.
16. Шебанова В. І. Теоретичний аналіз механізмів психологічного захисту у психотерапевтичних концепціях особистості. *Актуальні проблеми психології: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості*. К., 2011. Том 112. Вип. 5. С.558–568.
17. Шебанова В. І. Діагностичні критерії та систематика основних форм порушень харчової поведінки. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету Гол.ред. М. О. Носко*. Чернігів : ЧДПУ, 2011. Т.2. Вип. 94. С. 251–255.
18. Шебанова В. І. Феноменологія харчової поведінки у континуумі «норма–патологія» : Монографія. Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2016. 612 с.
19. Шебанова В.І. Практики консультування та терапії в кризових ситуаціях. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2017. 135 с.
20. Шебанова В. І. Психологічна допомога дитині, що зазнала насильства : навчально-методичний посібник. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2017. 212 с.
21. Шебанова В. І. Психологічна допомога жінкам, що зазнали насильства : навчально-методичний посібник. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2017. 182 с.

Інформаційні ресурси:

22. Білоруський центр кризової психології <http://bccp.bspu.unibel.by>
23. Інституційний репозитарій Херсонського державного університету (eKhSUIR) <http://ekhsuir.kspu.edu>
24. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського <http://www.nbuv.gov.ua>

25. Психологічна бібліотека Київського Фонду сприяння розвитку психічної культури <http://psylib.kiev.ua>
26. Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи <http://www.psyua.com.ua/>
27. Херсонський віртуальний університет www.dls.ksu.kh.ua
28. Професійна Асоціація Дитячих Аналітичних психологів (ПАДАП). <http://www.padap.info/>
29. American Trauma Society <http://www.amtrauma.org>

ПСИХОДІАГНОСТИКА

Укладач: **Крупник І.Р.**, кандидат психологічних наук, доцент

Предметом психодіагностики є теоретичні засади, базові принципи та інструменти оцінювання і вимірювання психологічних особливостей особистості та соціальних груп, встановлення на цій основі психологічного діагнозу.

Міждисциплінарні зв'язки: загальна психологія (з практикумом), вікова та педагогічна психологія, диференціальна та експериментальна психологія, математичні методи в психології, клінічна психологія та патопсихологія. Психодіагностика є необхідною освітньою компонентою для подальшого засвоєння більшості прикладних навчальних дисциплін з психології.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: забезпечення здобувачів вищої освіти сучасними теоретичними знаннями з психодіагностики та сприяти засвоєнню прикладних умінь застосування на практиці психодіагностичного інструментарію.

Завдання курсу:

1. Вивчення теоретичних понять, методологічних підходів та засвоєння прикладних основ, а саме принципів, правил і способів проведення психодіагностичного дослідження.

2. Засвоєння психометричних основ психодіагностики, включаючи методи перевірки надійності, валідності, репрезентативності та достовірності тестів; ознайомлення з психологічними основами побудови тестів.

3. Оволодіння вміннями і навичками професійного використання психодіагностичних методів з метою постановки психологічного діагнозу включаючи надання рекомендацій.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Психодіагностика» спрямовано на формування таких **компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):**

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 4. ЗК 7.	ФК 2. ФК 3. ФК 13.	ПРН 1. ПРН 8. ПРН 9. ПРН 12. ПРН 14. ПРН 18.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться 120 годин 4 кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти**Змістовий модуль 1.****Визначення психодіагностики, предмет, завдання, класифікація та вимоги до психодіагностичного методу.**

Тема 1. Психодіагностика як наука. Теорія та практика. Практичний аспект психодіагностики. Базові поняття психодіагностики. Предмет та завдання сучасної психодіагностики. Психологічний діагноз, як наріжне поняття психодіагностики. Головні сфери застосування психодіагностичних досліджень. Професійно-етичні норми і принципи психодіагноста. Вимоги до практичного психолога – психодіагноста (професійні та особистісні).

Тема 2. Тести та тестування у психології. Історія розвитку психодіагностики та психодіагностичного методу. Дефініція і класифікація тестів. Основні вимоги до психодіагностичних методів. Диференційна психометрика. Характеристика тестів. Типологія психодіагностичних процедур. Психодіагностична ситуація (за О.Г. Шмельовим, В.М. Дружиніним). Психодіагностичні завдання.

Тема 3. Процедура психологічного тестування: підготовка, проведення, обробка та інтерпретація результатів діагностики. Устаткування тестів. Обов'язкові умови проведення тестів. Первинна обробка результатів психологічного тестування.

Тема 4. Етика психодіагностичного обстеження. Етичний кодекс та стандарти поведінки психолога. Головна мета етичного кодексу. Принципи використання психологічної інформації. Норми професійної етики для розробників та користувачів психологічних тестів. Статус психологічної інформації. Права та обов'язки психолога-психодіагноста.

Змістовий модуль 2.**Основи психометрики. Етапи побудови психодіагностичного тесту.**

Тема 5. Формулювання тестових завдань та вимоги до їх складання. Правила вибору типу завдань у відповідності з характером відповідей. Види тестових завдань: закриті та відкриті. Поняття репрезентативної вибірки досліджуваних. Процедура відбору досліджуваних. Критерії відбору. Аналіз ефективності рішення задач у відповідності з їх дискримінативністю та трудністю. Показники трудності та дискримінативності тестового завдання. Відбір, коригування та перерозподіл завдань у психодіагностичних методиках.

Тема 6. Психологічні засади конструювання тестів. Розробка первинної форми тесту. Психологічні основи побудови тестів. Гіпотетичний концепт як основа побудови психодіагностичної методики. Поняття психологічної шкали. Вибір шкал до тесту. Процес шкалування. Класифікація шкал (за С. Стівенсоном). Етапи шкалування.

Змістовий модуль 3.

Психометричні вимоги до тестів як до вимірювальних інструментів.

Тема 7. Надійність та валідність як основні критерії оцінки якості психодіагностичних методик. Методи визначення надійності та валідності. Умови ступенів надійності. Основні показники надійності. Похибка вимірювання та надійність тесту. Методи визначення надійності психологічних тестів. Надійність частин тесту (метод розщеплення). Ретестова надійність та надійність паралельних форм. Проблема визначення надійності проєктивних методик. Поняття валідності та валідації психологічних тестів. Критерії валідності (Д. Тіффін і Е. Мак-Кормік) Види валідності. Валідність за змістом або внутрішня, як провідний вид у оцінці тесту. Емпірична валідність (діагностична, прогностична) та її види. Очевидна валідність. Коефіцієнти валідності. Статистичні мери валідності тестів. Критерії валідації: суб'єктивні і об'єктивні. Проблематика валідації проєктивних методик.

Тема 8. Інтерпретація результатів тестових випробувань. Статистичне обґрунтування експериментальних кількісних даних. Тестові норми та їх види. Визначення нормативних показників. Соціально-психологічний норматив. Адаптація тестів та її етапи. Соціокультурна адаптація психодіагностичних методик. Регламентація процедури проведення (стандартизація) тестів. Функції та значення тестових норм. Види тестових норм. Переведення первинних балів у стандартну шкалу. Інтерпретація результатів тестових випробувань. Форми представлення даних психодіагностичного обстеження. Якісна інтерпретація психологічного тестування.

Змістовий модуль 4.

Психодіагностика особистості та пізнавальних здібностей.

Проєктивний підхід у психодіагностичному обстеженні особистості.

Тема 9. Тести загального інтелектуального розвитку. Психологічна діагностика здібностей. Сфери використання тестів здібностей. Вербальні та невербальні тести інтелекту. Піктограма як метод вивчення пізнавальної діяльності (О. Лурія). Поняття коефіцієнту інтелекту (IQ). Тест «Визначення загальних здібностей» Г. Айзенка. Скринінгові методики діагностики інтелекту. Тест структури інтелекту Р. Амтхауера. Шкільний тест розумового розвитку. Шкала розумового розвитку Станфорд-Біне. Шкала прогресивних матриць Д. Равена. Тести креативності. Методика Е. Торренса. Тести спеціальних здібностей. Тест на виявлення технічних здібностей Беннета.

Тема 10. Опитувальники діагностики особливостей характеру та темпераменту. Тест-опитувальник (ЕРІ) Г. Айзенка. Методика «Формула темпераменту» О. Белова. Методики діагностики особливостей характеру. Опитувальник К. Леонгарда – Г. Шмішека (дослідження акцентуації характеру). Патохарактерологічний діагностичний опитувальник для підлітків (А.Є. Лічко).

Тема 11. Особистісні опитувальники рис. Багатомірні опитувальники. Методи вимірювання особистісних проявів. Комплексна діагностика особистісних властивостей за допомогою багатфакторного опитувальника

Р. Кеттела (16 PF – опитувальник) (дитячий і дорослий варіанти). Фрайбурзький особистісний опитувальник (FPI). Мінесотський багатофакторний особистісний опитувальник (СМДО).

Тема 12. Діагностика мотиваційної сфери особистості. Підходи до діагностики мотивації в залежності від теоретичних парадигм у психології. Прямі методи діагностики мотиваційної сфери особистості. Особистісні опитувальники для вимірювання мотивів. «Мотиваційна структура особистості» (В. Мільман); Мотивація на досягнення або до невдачі (Т. Елерс). Мотивація до успіху та страх невдачі (А. Реан). Тест-опитувальник визначення локалізації контролю С.Р. Пантелєєва та В.В. Століна. Тест-опитувальник вимірювання мотивації афіліації (ТМА) А. Мехрабіана.

Тема 13. Психодіагностика самосвідомості та самооцінки особистості.

Методи психодіагностики самосвідомості. Методика Q-сортування. Семантичний диференціал Ч. Осгуда. Методика діагностики самооцінки Л.П. Пономаренко. Опитувальник самостворення В. Століна.

Тема 14. Особливості проєктивних методів дослідження особистості. Використання проєктивних тестів. Класифікація проєктивних методик (Л. Франк, Л. Бурлачук). Конститутивні проєктивні методики: методика Г. Роршаха. Інтерпретативні проєктивні методики: тест тематичної апперцепції ТАТ (Х. Морган, Г. Мюррей), малюнковий апперцептивний тест РАТ (Л.М. Собчик), методика малюнкової фрустрації Розенцвейга. Експресивні проєктивні методики: «Будинок, дерево, людина» Дж. Бука, «Неіснуюча тварина» М. Дзукаревич, «Автопортрет» Р. Бернса, «Моя сім'я» (С. Кауфман, Р. Бернс, О. Венгер). Імпресивні проєктивні методики: колірний тест М. Люшера. Адитивні проєктивні методики: методика завершення речень Д. Сакса.

Форма підсумкового контролю успішності навчання: диференційний залік, екзамен.

Засоби діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з наступних форм роботи:

- аудиторна робота за семестр (підсумкова оцінка усіх форм роботи протягом семестру);
- самостійна робота за семестр (проводиться в усній, тестовій або письмовій формі), відповідно до діючих норм Положення про організацію самостійної роботи здобувачів вищої освіти ХДУ;
- модульно-семестровий екзамен (проводиться у тестовій, усній або письмовій формі).

Методи навчання: лекції, лабораторні заняття із застосуванням поточного тестування і проведення модульних контрольних робіт.

Рекомендована література

Основна література:

1. Блинова О.Є. Психодіагностика: психометричні основи конструювання тестів: навч. посібник для здобувачів вищої освіти. Херсон, 2007. 174 с.
2. Галян І.М. Психодіагностика: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2011. 464 с.
3. Гузенко В.А., Тудорцева Ю.В. Психологічна діагностика: навч.-методичний посібник. Одеський національний політехнічний університет, 2013. 267 с.
4. Зубрицька-Макота І.В. Психодіагностика : навч.-метод. посібник. Львів :СПОЛОМ, 2013. 346 с.
5. Комінко С.Б., Кучер Г.В. Кращі методи психодіагностики : навч. посіб. Тернопільська академія народного господарства, 2005. 408 с.
6. Моргун В.Ф., Тітов І.Г. Основи психологічної діагностики: навч. посіб. Київ, 2013. 464 с.
7. Панок В.Г., Чаплак Я.В., Зварич І.М. Основи психологічної допомоги: теорія та практика психоконсультавання: навч. посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 384 с.
8. Поліщук С.А. Методичний довідник з психодіагностики : навч.-метод. посібник / С.А. Поліщук. Суми: ВТД «Університетська книга», 2019. 442 с.
9. Психодіагностика. Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти соціологів / уклад. Ю.В. Кушнір; відпов. ред. В. П. Кушнір, 2012. 346 с.
10. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник /уклад.: М.В. Лемак, В.Ю. Петрище. Ужгород : Видавництво Олександра Гаркуші, 2012. 616 с.
11. Терлецька Л.Г. Вікова психологія і психодіагностика : підручник. Київ: Слово, 2013. 608 с.
12. Шамлян К.М. Проективні методи дослідження особистості : підручник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 456 с.

Допоміжна література:

13. Айзенк Г. Тесты IQ, 2002. 256 с.
14. Акимова М.К. Психодиагностика. Теория и практика: учебное пособие для вузов, 2020. 631 с.
15. Анастаси А., Урбина С. Психологическое тестирование, 2001. 688 с.
16. Крупник І.Р. Методичне забезпечення дослідження особливостей уявлень про майбутнє сімейне життя дітей з родин трудових мігрантів. *Освіта регіону*. 2015. №1(38). С. 96 – 101.
17. Маковська О.А. Психодіагностика професійної придатності : навч.-метод. посіб. Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2015. 70 с.
18. Методики діагностики емоціональної сфери: психологический практикум / сост. О.В. Барканова, 2009. 237 с.
19. Павленко В.М., Кряж І.В. Прикладна психологія: навч. посіб. Харків, 2015. 532 с.
20. Панок В. Г. Прикладна психологія. Теоретичні проблеми: монографія. Київ : Ніка-Центр, 2017. 188 с.
21. Панок В. Основи практичної психології. Київ: Либідь, 2006. 536 с.
22. Прядеин В.П. Психодиагностика личности: Избранные психологические тесты: Практикум, 2014. 215 с.
23. Психодиагностика: Учеб. пособие / Под ред. Гуревича К.М., Борисовой Е.М., 2001. 368 с.
24. Психологічні ресурси в умовах життєвої та суспільної кризи: соціальний та особистісний виміри: колект.моногр. / наук. ред. О. Є. Блинова, відпов. ред. В. Ф. Казібекова. Херсон, 2021. 364 с.
25. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие для факультетов психологии, социологии, экономики и журналистики, 2007. 672 с.
26. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии., 2001. 350 с.
27. Скребець В.О. Основи психодіагностики : навч. посібн. Київ, 2003. 147 с.

-
28. Собчик Л.Н. Психология индивидуальности. Теория и практика психодиагностики, 2003. 624 с.
  29. Шапарь В.Б., Шапарь О.В. Практическая психология. Проективные методики, 2006. 480 с.
  30. Юрченко І.В., Шевчук Г.С. Дослідження особливостей внутрішньо-сімейної ситуації у функціонально неповних сім'ях за допомогою проективної методики «Малюнок сім'ї». *Актуальні проблеми практичної психології* : матеріали шостої Всеукр. наук.-практ. конф., (Херсон, 17– 18 квітня 2008). – Херсон, 2008, С. 460 – 464.

Інформаційні ресурси:

31. Psylist.net. Психологічний практикум. Психологічні тести. – Режим доступу : www.psylist.net/praktiku
32. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». – Режим доступу: <http://www.pj.kherson.ua/>
33. Науковий журнал «Інсайт: психологічні виміри суспільства». – Режим доступу: <https://inlnk.ru/agZvO>
34. Психодіагностичні тести онлайн: методика М.Люшера, Л.Сонді, Г.Айзенка та ін. – Режим доступу : <https://inlnk.ru/4yAzn>
35. Психологічний журнал. – Режим доступу : <http://psyj.udpu.edu.ua/>
36. Сайт: Бібліотека «Псі-фактор». Психологічні методики. – Режим доступу : www.psyfactor.org/lybr101.htm
37. Тести вимірювання інтелекту (IQ). – Режим доступу : <http://www.treningmozga.com/ru/iq/iq-test.php>

ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ

Укладач: **Крупник І.Р.**, кандидат психологічних наук, доцент

Предмет вивчення включає в себе стратегічні напрями психологічного консультування, фахові вимоги до психолога-консультанта, особливості організації консультативного процесу та базові техніки психологічного консультування. Курс висвітлює також консультування у різних сферах психологічної роботи в залежності від запиту.

Міждисциплінарні зв'язки: навчальна дисципліна взаємодіє з такими галузями психології, як загальна психологія, історія психології, вікова та диференційна психологія, експериментальна та соціальна психологія (з практикумом), психодіагностика, теорії особистості, психологія управління та ін. Як логічне продовження даної дисципліни, здобувачі у подальшому засвоюють навчальний курс «Основи психотерапії».

Для ефективного засвоєння як теоретичної так і практичної частин курсу необхідні ґрунтовні та систематичні знання загальних закономірностей функціонування та розвитку психіки людини, розуміння психологічних процесів, що відбуваються при міжособистісній взаємодії. Здобувач повинен мати глибоке розуміння методології психологічних досліджень та практичні навички психодіагностичної роботи.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: забезпечити професійну компетентність практичних психологів у сфері підготовки, а саме кваліфікованого проведення психологічного консультування. Сформуванню цілісного бачення психологічного консультування не тільки як процесу практичної допомоги в конкретній, проблемній ситуації, але й як діяльності, що трансформує світогляд, піднімає людину на новий рівень особистісного розвитку, що у цілому покращує якість та ефективність її життя.

Завдання курсу:

1. Висвітлення основних питань, пов'язаних з використанням методів та прийомів психологічного консультування, що забезпечує усвідомлення і засвоєння конкретних прикладних технік психологічного консультування.

2. Сприяти засвоєнню базових підходів до психологічного консультування, особливостей організації консультативного процесу та основних фахових вимог до консультанта.

3. Формування у здобувачів основних професійних умінь: ведення консультативної бесіди на всіх її етапах, вміння аналізувати процес психологічного консультування, ефективно обирати та застосовувати психологічні методи та техніки у процесі консультування в залежності від проблематики та індивідуальних властивостей клієнта.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Психологічне консультування» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 4. ЗК 6.	ФК 1. ФК 4. ФК 15.	ПРН 5. ПРН 8. ПРН 9. ПРН 12. ПРН 14. ПРН 17. ПРН 18.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться **90** годин **3** кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Загальні фахові вимоги до психолога-консультанта.

Тема 1. Введення у психологічне консультування. Поняття про психологічне консультування. Мета, завдання та види психологічного консультування. Умови та оцінка результативності психологічного консультування. Окреслення поняття консультування як процесу, що стосується надання допомоги психічно нормальним людям для досягнення їх цілей. Консультативна психологія, як спеціально організований процес спілкування, для забезпечення нових можливостей виходу з складних життєвих обставин.

Розгляд консультативної психології як прикладної галузі сучасної психології, що вивчає всі аспекти надання професійної психологічної допомоги людям з метою підвищення їх особистісної ефективності. Сфера консультативної психології: психологічна (суб'єктивна) реальність людини, представлена думками, почуттями, переживаннями, уявленнями, потребами та мотивами.

Принципи консультування за К. Роджерсом, Р. Немовим та П. Горностаєм. Відмінності між психотерапією та консультуванням. Мета консультування за І. Яломом та В. Франклом.

Визначення основної мети психологічного консультування як надання психологічної допомоги, у вирішенні проблем і налагодженні міжособистісних відносин з оточуючими. Завдання консультування за Г. Абрамовою та за Н. Самоукіною. Види та моделі психологічного консультування. Умови ефективності консультування за П. Горностаєм.

Тема 2. Психологічне консультування за сферами застосування. Позиція психолога під час консультування. Сімейне консультування. Інтимно-особистісне консультування. Психолого-педагогічне консультування. Ділове

консультування. Із типами консультування міцно пов'язана і певна позиція психолога-консультанта. Позиції, обумовлені змістом консультування. Позиції консультування за М. Еріксоном, К. Роджерсом, Г. Абрамовою, Н. Самоукіною.

Класифікація консультування на основі сфери застосування: інтимно-особистісне, психолого-педагогічне, професійне (ділове), сімейне консультування, у тому числі, подружнє. Професійні вимоги до психолога-консультанта. Вимоги до психологічного консультування в інтимно-особистісній сфері. Розгляд подружніх проблем, як найбільш часті причини звернення в консультацію. Поняття «сімейного конфлікту». Основні види консультування у загальноосвітньому навчальному закладі. Актуальні проблеми та задачі при консультуванні у здобувачів середньої освіти. Схема шкільного консультування за О.Ануфрієвим та О.Бусаровою. Особливості консультування дітей різного віку. Коло проблем, що охоплює ділове консультування. Ділове консультування включає в себе профконсультування, консультування керівників та ін. Консультування окремих співробітників підприємства та організації в цілому.

Тема 3. Бесіда – як базова форма проведення психологічної консультації. Бесіда у парадигмі психологічного консультування (за Ю. Альшиною). Організація проведення бесіди та її види. Класичні етапи проведення. Перша бесіда із клієнтом. Інші моделі проведення консультування. Причини відмови клієнта від консультації. Розгляд консультативна бесіда як особистісно-орієнтованого спілкування, в якому здійснюється загальна орієнтування в особистісних особливостях і проблемах клієнта, встановлюється і підтримується партнерський стиль відносин (на рівних), виявляється необхідна психологічна допомога відповідно до потреб, проблематика і характером консультативної роботи. Види консультативної бесіди в залежності від етапу роботи: початкова, процесуальна, завершальна і підтримуюча.

Етапи проведення бесіди. Консультативний контакт. Фактори від яких залежить якість консультативного контакту: часу консультації (тривалості та частоти зустрічей), психологічного простору, створення атмосфери взаємодовіри та ін. Класичні етапи проведення психологічної консультації. Чотири класичні етапи консультативної бесіди. Орієнтовний розподіл часу консультації. Розуміння важливості першої бесіди згідно трактуванню М.Еріксона. Еклектичні та інтегративні моделі психологічного консультування. Модель консультування Р Мея. Сучасні п'ятишагові моделі (прийняття рішень) психологічного консультування. Інші моделі консультування: еклектична (шестикрокова), чотириступенева модель кристалізації проблем, ретроспективна та мультимодальна модель психологічного консультування.

Змістовий модуль 2.

Прикладна діяльність психолога-консультанта.

Тема 4. Запит клієнта у психологічному консультуванні. Скарги та їх структура. Психологічні проблеми клієнта. Психологічний запит у консультуванні. Види запитів. Важливість диференціювання запиту, скарги та

проблеми. Структура скарги (за В. Століним). Локус (суб'єктний і об'єктний) та поняття самодіагнозу. Формулювання консультантом, на основі скарг клієнта, можливої психологічної проблеми. Визначення проблеми. Висвітлення поняття проблеми як вказівки на те, що клієнт хотів би, але не може змінити. Типологія проблем. Робота «консультативного альянсу» з формуванням запиту на основі скарги та проблематики клієнта. Визначення психологічного запиту. Види запитів. Неконструктивні і конструктивні запити. Невизначені та маніпулятивні запити. Особливості конструктивних запитів. Запитання консультанта, що допомагають окреслити «психологічне поле» запиту.

Тема 5. Загальний огляд консультативних технік. Загальна характеристика технік консультування. Опис технік психологічного консультування. Використання психологічних прийомів в залежності від етапу та виду консультування. Індивідуальний стиль консультування. Побудова психологічної професійної бесіди: конструкція, прийоми і техніки, кінцева мета та її ефективне досягнення. Опис базових прийомів ведення консультативної бесіди: стислість, точність і чіткість мови консультанта, позитивне оцінювання висловлювань клієнта, стимулювання активної роботи клієнта. Базові техніки психологічного консультування: нерефлексивне та рефлексивне слухання, уточнення, перефразування, повідомлення про сприйняття, активне слухання та його різновиди, резюмування, інтерпретація, паузи, подальший розвиток думок тощо. Комунікативні техніки у консультативанні: емпатичне слухання, прояснення, саморозкриття, конфронтація, «Я-послання», тощо. Використання технік в залежності від індивідуального стилю консультанта.

Тема 6. Напрями роботи консультанта за основними психологічними проблемами. Основні принципи, методи та прийоми консультування тривожних клієнтів. Консультування клієнтів із труднощами у спілкуванні. Консультування клієнтів із неадекватним рівнем самооцінки. Консультування з проблем психосоматики. Консультування клієнтів з посттравматичними стресовими розладами. Консультування клієнтів з питань саморозвитку, визначення життєвого шляху. Принципи, методи та техніки консультування клієнтів з підвищеним рівнем агресивності.

Форма підсумкового контролю успішності навчання: екзамен.

Засоби діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з наступних форм роботи:

– аудиторна робота за семестр (підсумкова оцінка усіх форм роботи здобувача вищої освіти ступеня «бакалавр» протягом семестру);

– самостійна робота за семестр (проводиться в усній, тестовій або письмовій формі), відповідно до діючих норм Положення про організацію самостійної роботи здобувачів вищої освіти ХДУ;

– модульно-семестровий екзамен (проводиться у тестовій, усній або письмовій формі).

Методи навчання: лекції, практичні заняття із застосуванням поточного тестування і проведення модульних контрольних робіт.

Рекомендована література

Основна література:

1. Афанасьєва Н. Є. Психологічне консультування фахівців екстремального профілю : теорія, методологія, практика : [монографія]. Харків : НУЦЗУ, 2017. 315 с.
2. Біла О.Г. Соціально-психологічні детермінанти особистісного становлення психолога-практика. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: Зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Київ: ГНОЗІС, 2003. Т.V. Ч.6. С.18-22.
3. Блазер А., Хайм Э., Рингер Х., Томмен М. Проблемно-ориентированная психотерапия. Интегративный подход .Пер. с немецкого Л.С. Каганова. (Библиотека психологии и психотерапии), 1998. 272 с.
4. Булах І. С. Консультативна психологія : підручник. Вінниця: Нілан, 2014. 484 с.
5. Кісарчук З. Г. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій. Київ, 2015. 207 с.
6. Немов Р.С. Психологическое консультирование: Учебник для академического бакалавриата, 2016. 440 с.
7. Оніщенко Н. В. Екстрена психологічна допомога постраждалим в умовах надзвичайної ситуації: теоретичні та прикладні аспекти : [монографія]. Харків, 2014. 584 с.
8. Панок В.Г., Зварич І.М., Чаплак Я.В., Чернописький О.М. Основи психологічного консультування : навчально-методичний посібник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. 272 с.
9. Сара Ф. Файн, Пол Г. Глассер. Первичная консультация: Установление контакта и завоевание доверия, 2003. 238 с.
10. Титаренко Т. Кризове психологічне консультування. Київ: Главник, 2004. 96 с.

Допоміжна література:

11. Венгер А. Л. Психологическое консультирование и диагностика. Практическое руководство. Часть 1, 2001. 160 с.
12. Волошок О.В. Практикум із психології: навч.-метод. посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 96 с.
13. Зимбардо Ф., Ляйппе. Социальное влияние, 2011. 448 с.
14. Крупник І.Р., Крупник Г.А. Психологічний супровід батьків, які виховують дитину із ДЦП. *Інтеграція науки і практики в умовах модернізації корекційної освіти України*: матер. Х Всеукр. наук.-прак. конф. Херсонський державний університет, 2016. С. 101-106.
15. Нэпп М., Холл Дж. Невербальное общение, 2014. 464 с.
16. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія соціальної комунікації: навч. посібник. Івано-Франківськ, 2021. 224 с.
17. Психологічні ресурси в умовах життєвої та суспільної кризи: соціальний та особистісний виміри: колект.моногр. / наук. ред. О. Є. Блинова, відпов. ред. В. Ф. Казібекова. Херсон, 2021. 364 с.
18. Тараріна О., Мілютіна К., Ткач Р. та ін. Арт-терапія та арт-педагогіка в допомогу батькам та дітям в складних ситуаціях. Східноукраїнська асоціація арт-терапії. Київ, 2017. 47 с.
19. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу, 2018. 160 с.
20. Цілінко І.О. Основи психотерапії: навч. посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності «Психологія». Херсон, 2017. 108 с.
21. Ялом І. Брехуни на кушетці. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2018. 512с.
22. Ялом І. Вдивляючись у сонце. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2020. 304 с.

Інформаційні ресурси:

23. Баклицький І. Психологія праці. Основні напрями, галузі та принципи психологічного консультування. Бібліотека українських підручників. – Режим доступу: <https://inlnk.ru/jEozK>
24. Гусакова М. Психологическое консультирование. ЛитРес, 2021. 632 с. – Режим доступу: <https://inlnk.ru/NDnQn>
25. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки» . – Режим доступу: <http://www.pj.kherson.ua/>
26. Науковий журнал «Інсайт: психологічні виміри суспільства». – Режим доступу: <https://inlnk.ru/agZvO>
27. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. – Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>
28. Психологическое консультирование. Забродин Ю. 2010. 440с. – Режим доступу: <https://inlnk.ru/VoP7n>
29. Репозитарій Херсонського державного університету. – Режим доступу: <http://ekhsuir.kspu.edu/>
30. Сайт Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. – Режим доступу: <http://ispp.org.ua/biblioteka.htm>
31. Сайт Національної академії педагогічних наук України. – Режим доступу: <http://naps.gov.ua/>
32. Хухлаев О. психологическое консультирование и психологическая коррекция. 2015. 423 с. – Режим доступу: <https://inlnk.ru/84VD9>
33. Эриксон М., Росси Э. Человек из февраля. – Режим доступу: <https://inlnk.ru/emlg0>

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРАКТИКУМ ЗА СПЕЦКУРСАМИ

Укладач: **Олейник Н.О.**, кандидат психологічних наук, старший викладач

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти є: ознайомлення з особливостями психологічного консультування у різних галузях; вивчення особливостей застосування сучасних методів та технік символдрами у рамках роботи практичного психолога.

Міждисциплінарні зв'язки: матеріал, що викладається у навчальній дисципліні «Психологічний практикум за спецкурсами», спирається на попередню підготовку здобувачів вищої освіти у засвоєнні основних галузей психологічного консультування, основ психотерапії, психокорекції та психопрофілактики. Освітня компонента «Психологічний практикум за спецкурсами» пов'язана з навчальними дисциплінами, що вивчалися здобувачами на попередніх курсах навчання: «Загальна психологія (з практикумом)», «Вікова психологія (з практикумом)», «Основи психотерапії», «Основи психологічної практики та консультування», «Психологія сім'ї», «Соціальна психологія», тощо.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Метою викладання навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Психологічний практикум за спецкурсами» є забезпечення професійної компетентності здобувачів вищої освіти з підготовки та проведення психологічного консультування дітей та дорослих з використанням методів та технік символдрами.

Завдання курсу:

1. Вивчення основних закономірностей розвитку особистості у концепціях сучасного психоаналізу.
2. Визначення основних параметрів, що визначають особливості психологічної допомоги у різних життєвих ситуаціях у рамках символдраматичного підходу.
3. Вивчення основних засад психологічного консультування дітей та дорослих, ознайомлення з прикладними аспектами психологічної роботи із сім'єю.
4. Вивчення основних сучасних методів, прийомів і технік психологічного консультування.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Психологічний практикум за спецкурсами» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК)	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 1.	ФК 2.	ПРН 2.
ЗК 4.	ФК 3.	ПРН 9.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться 90 годин 3 кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

**Особливості застосування методу символдрами
у психологічному консультуванні.**

Тема 1. Застосування методу символдрами у консультативному процесі. Загальна структура психологічного консультування. Визначення основних технік консультативного процесу. Особливості збирання анамнезу, види та техніки. Особливості методу символдрами, основні показання та протипоказання методу КП (кататимно-імагінативної психотерапії). Основні мотиви кататимно-імагінативної психотерапії. Основна модель роботи в символдрамі. Структура сеансу. Тест «Квітка» Я. Л. Обухова, О. М. Сапіжак.

Тема 2. Особливості застосування елементів символдрами в психологічному консультуванні. Особливості проведення психологічного консультування. Особливості різних моделей консультативного процесу: основна модель, простір консультування, кабінет психолога. Робота Г. Хорна «Шість етапів розвитку дитини в дзеркалі символдрами; Д. Віннікота «Концепція дитячого розвитку», Є. Фрідріх «Теорія тріангуляції». Особливості аналізу малюнку пацієнта; діагностичні показники аналізу малюнку в символдрамі.

Тема 3. Особливості застосування принципів психоаналітичної концепції К. Юнга в роботі з образами «з листівками». Особливості етичних аспектів діяльності психолога практика. Методичні рекомендації у роботі з технікою «Робота з листівками»: форми роботи у групі та індивідуально; принципи підбору стимульного матеріалу; особливості роботи з дорослими та дітьми. Особливості роботи за технікою у трьох формах: з сьогоденням, минулим та майбутнім. Особливості проведення казкотерапії у рамках символдрами.

Тема 4. Особливості психологічної роботи з дітьми у рамках символдрами. Технічні і методологічні аспекти у психологічній роботі з дітьми. Засоби підтримки (вербальні, невербальні) контакту у психологічному процесі. Застосування опитувальників та анкет у психологічному консультуванні дітей. Особливості консультаційної роботи з дитячою травмою: розлучення батьків, насилля, смерть та інше. Основні види ігрової терапії за методом символдрами. Особливості застосування проєктивного тесту «Три дерева» (особливості проведення, діагностика).

Змістовий модуль 2.

Особливості психологічної роботи з сім'єю за методом символдрами.

Тема 5. Особливості застосування операціональної психодинамічної діагностики у консультативному процесі. Особливості застосування психоаналітичної діагностики. Три рівні розвитку особистості за Н. Мак-Вільямс. Дев'ять типів характеру за Н. Мак-Вільямс (за критеріями: афекти, драйви і темперамент; адаптивна і захисна організація Его; патерни об'єктних

відносин, переживання власного «Я»). Шкали діагностики ОПД (операціональна психодинамічна діагностика), за якими оцінюється стан пацієнта: шкала суб'єктивного переживання хвороби; шкала відносин; шкала конфлікту; шкала структурного розвитку особистості; шкала психічних і психосоматичних порушень. Опитувальник ОПД щодо визначення основного конфлікту клієнта.

Тема 6. Основні мотиви роботи з сімейними парами. Особливості роботи з сімейними парами у рамках методу символдрама. Основні мотиви (їх особливості та застосування): мотив «Два береги», мотив «Коханий повернувся з подорожі», мотив «Дві тварини», мотив «Дві рослини», мотив «Сім'я тварин», мотив «Сексуальна таємниця».

Тема 7. Особливості психологічної роботи під час розлучення пари. Основні причини розлучення. Стадії розлучення. Психологічні проблеми, спричинені розлученням. Особливості роботи психолога з проблемою розлучення. Особливості застосування методу символдрами у роботі з розлученням пари.

Тема 8. Особливості психологічної роботи з дизфункціональними сім'ями. Особливості налагодження комунікаційного процесу в сім'ї. Особливості роботи з хімічно залежними сім'ями. Основні психосексуальні порушення в сімейному житті (норма і дивіації в сексуальній поведінці, порушення психосексуального розвитку особистості). Любовна адикція як порушення парних стосунків. Застосування методу символдрами у роботі з дизфункціональними парами.

Тема 9. Особливості застосування методу символдрами щодо розв'язання подружніх конфліктів. Конструктивні та деструктивні функції конфлікту у сімейній парі. Методика «Конструктивна сварка» С. Кратохвіла. Методика «Подружній договір» («Техніка списку»). Методика «Подружня конференція». Методика «Сімейна порада». Методика «Психологічна діагностика та корекція конфліктного спілкування в сім'ї» В. Смахова.

Тема 10. Особливості сімейного психологічного консультування та сімейної психотерапії. Основи сімейного психологічного консультування. Психоаналітична сімейна терапія. Базована на досвіді сімейна терапія. Системна сімейна психотерапія. Когнітивно-біхевіористичний напрям сімейного консультування. Гуманістичний напрям у сімейному консультуванні. Структурна модель консультування. Соціометричні техніки: сімейна соціограма, генограма, екокарта, сімейний простір, сімейна скульптура, рольова карткова гра. Особливості використання символдрами в психологічному консультуванні сім'ї.

Форма підсумкового контролю успішності навчання залік.

Засоби діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з наступних форм роботи:

– аудиторна робота за семестр (підсумкова оцінка усіх форм роботи здобувача протягом семестру за двома модулями);

– самостійна робота за семестр (проводиться в усній, тестовій або письмовій формі), відповідно до діючих норм Положення про організацію самостійної роботи здобувачів вищої освіти ХДУ;

– модульні контрольні роботи (проводиться у тестовій, усній або письмовій формі).

Методи навчання: лекції, практичні заняття із застосуванням поточного тестування і проведення модульних контрольних робіт.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з усіх форм освітньої активності передбаченої у силабусі ОК.

Рекомендована література

Основна література:

1. Васьківська С. В. Основи психологічного консультування: навч. посіб. К. : Четверта хвиля, 2004. 256 с.
2. Лейнер Х. Основные принципы и терапевтическая эффективность метода направленного аффективного воображения (НАВ) / Пер. с англ. И. И.Нагорной, З. Г. Кисарчук под ред. З. Г. Кисарчук. / Из архива Ханскарла Лейнера. Киев, «Киевское общество символдрамы», 2000. с. 1-41.
3. Обухов Я. Л., Сапіжак О. М. Тест «Квітка», Символ и Драма: сцена психотерапевтического пространства: Ил. сб. науч.-практ. статей 3 / МОО СРС; под ред. Р. П. Есюка. Харьков: Новое слово, 2002. с. 203-210.
4. Психологічна допомога сім'ї: Навч. посіб. : У 3 кн. Кн. 2 / За заг. ред. З. Г. Кісарчук. К., 2006. 144 с.
5. Психологія сім'ї: навч. посіб. / К. В. Седих. К. : ВЦ «Академія», 2015. 192 с.
6. Список мотивов, используемых в символдраме и рекомендуемых Х. Лейнером, Г. Хорном, Э. Вильке, Я. Л. Обуховым, С. А. Мартыненко (список составил Р. П.Есюк) / Символ и Драма. Сборник статей. Харьков: Регион-информ, 2000, № 1 (1). с. 55-58.
7. Хорн Г. Шесть этапов развития ребенка в зеркале символдрамы. (Выступление на Международном симпозиуме по проблемам психотерапии и профилактики психических нарушений у подростков, г. Калуга, октябрь 1997 г.) / Пер. с нем. Я. Л. Обухова / Символ и Драма. Сборник статей. – Харьков: Регион-информ, 2000. № 1 (1). с. 18-32.

Допоміжна література:

8. Актуальні проблеми досліджень сучасної сім'ї в Україні. 2004. № 2. С. 80-84.
9. Андреева Т. В. Семейная психология: Учеб. пособие. СПб. : Речь, 2005. 244 с.
10. Боуен М. Теория семейных систем. Основные понятия, методы и клиническая практика. М. : Когито-Центр, 2005. 317 с.
11. Братусь Б. С. Любовь как психологическая презентация человеческой сущности / Б. С. Братусь // Вопросы философии. 2009. № 12. С. 30-43.
12. Бріш К. Г. Розлади прив'язаності: від теорії до терапії : [посібник]. Львів, 2012. 314 с.
13. Варга А. Я. Системная семейная теория : краткий лекционный курс. СПб. : Речь, 2001. 144 с.
14. Малкина-Пых И. Г. Семейная терапия. Справочник практического психолога. М. : Эксмо, 2005. 992 с.
15. Москаленко В. Д. Зависимость: семейная болезнь. М. : ПЕР СЭ, 2002. 336 с.
16. Николс М. Теоретический контекст семейной психотерапии. Семейная терапия : хрестоматия / Э. Г. Эйдемиллер, Н. В. Александрова, В. Юстицкис. СПб. : Питер, 2000. С. 27-57.

17. Онищенко Г. І. Рольова взаємодія в молодій сім'ї. Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць / Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України, за ред. Максименка С.Д. том 5, частина 7. Київ : 2003. 191-197 с.
18. Петухова Е. А. Психокоррекционная работа с подростками с использованием метода символдрамы / Символ и Драма. Сборник статей. Харьков : Регион-информ, 2000, № 1 (1). с. 43-48.
19. Торохтий В. С. Методика диагностики психологического здоровья семьи. Практична психологія та соціальна робота. 2003. № 2. С. 35-37.

Інформаційні ресурси:

20. Васьківська С. В. Основи психологічного консультування: Навч. посіб. К. : Четверта хвиля, 2004. 256 с. Режим доступу:
https://www.studmed.ru/vaskvska-sv-osnovi-psihologchnogo-konsultuvannya_398b9c6d516.html.
21. Панок В., Титаренко Т., Чепелева Н. Основи практичної психології. Підручник. 3-тє вид., стереотип. К.: Либідь, 2006. 536 с. Режим доступу:
<https://www.academia.edu/RegisterToDownload/BulkDownload>

ПСИХОЛОГІЯ ЗДОРОВ'Я

Укладач: **Казібекова В.Ф.**, кандидат психологічних наук, доцент

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти є: галузь психології, що спрямована на розкриття нових способів самовдосконалення, самопізнання і зміцнення природного здоров'я людини в умовах інформаційних перевантажень і зростаючого тиску на нервову систему. Вона вивчає людину як здорову особистість з урахуванням соціальних норм «хвороби» і «здоров'я». Психологія здоров'я вивчає теоретичну сторону проблем зі здоров'ям. Її можна визначити як науку, що вивчає психологічні причини здоров'я, методи і засоби його збереження, розвитку і зміцнення.

У сучасному світі в цілому та в Україні, зокрема, проблема збереження здоров'я людини є однією з глобальних проблем.

В умовах сьогодення спостерігається поширення таких негативних явищ у молодіжному середовищі як тютюнопаління, наркотизація, ранні статеві контакти, що в свою чергу, призводить до різкого погіршення фізичного, психічного та репродуктивного здоров'я молодих людей.

Тому важливим для нашого суспільства є пошук шляхів вирішення проблеми збереження здоров'я молоді, усвідомлення нею власного здоров'я як найбільшої цінності, розуміння визначальної ролі здорового способу життя у його збереженні та формування відповідальної поведінки кожної молодої людини по відношенню до свого здоров'я та здоров'я навколишніх.

Одним із шляхів вирішення цих проблем є виключення в систему підготовки майбутніх фахівців – практичних, медичних, соціальних психологів, соціальних педагогів та соціальних працівників – дисципліни «Психологія здоров'я». Психологія здоров'я – це цілісність специфічного, освітнього, наукового і професійного внеску психології як дисципліни в промоцію і підтримування здоров'я, запобігання і лікування хвороб, розпізнавання етіологічних і діагностичних корелятивів здоров'я, хвороби і подібних дисфункцій, а також в аналіз і оптимізацію системи охорони здоров'я і формування оздоровчої політики.

Міждисциплінарні зв'язки: Психологія здоров'я має важливе значення для вирішення багатьох практичних задач: діагностика і прогностика розвитку особистісних властивостей і ставлення до здоров'я в онтогенезі, психологічні механізми профілактики та протистояння шкідливому способу життя й т. ін.

В ході практичних занять у здобувачів вищої освіти формуються уміння й навички психологічної роботи з людьми в станах здоров'я і хвороби, психодіагностики їх особистості і здоров'я, надання соціально-психологічної допомоги та консультування людей та членів їх родини, котрі хворіють.

Психологія здоров'я органічно пов'язана і взаємодоповнює знання з таких психологічних галузей: загальна психологія, вікова психологія, психологія особистості, соціальна психологія, психодіагностика, психопатологія, психологічне консультування, психологічна корекція, психотерапія та ін.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: полягає у формуванні когнітивного (знання), операційного (вміння) та мотиваційного компонентів готовності здобувачів вищої освіти до роботи з молоддю та різними верствами населення по формуванню здорового способу життя.

Завдання курсу:

1. Формування в майбутніх спеціалістів навичок превентивної роботи за різними методами і психотехніками.

2. Формування у здобувачів вищої освіти особистісного ставлення до власного здоров'я як базової цінності, розуміння здобувачами переваг здорового способу життя та вироблення власної життєвої позиції щодо збереження свого здоров'я та здоров'я інших.

3. Оцінка поведінки людини і його роль у розвитку хвороб; вивчення взаємозв'язку фізіології і психології: наприклад, больові відчуття можуть слабшати під впливом порушення апатії.

4. Оцінка ролі психології не тільки в лікуванні хвороби, але і в її переживанні; вивчення мотивів поведінки людини, які орієнтують її на підтримання здорової поведінки).

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Психологія здоров'я» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 4. ЗК 11.	ФК 2. ФК 16.	ПРН 1-4.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться 150 годин 5 кредитів ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Теоретико-методологічні засади психології здоров'я.

Тема 1. Вступ до психології здоров'я. Історія становлення і сучасний стан психології здоров'я в зарубіжній та вітчизняній науці. Внесок В. Бехтерева у формування предмету психології здоров'я.

Основні поняття і категорії здоров'я. Проблеми здоров'я і здорового способу життя в культурному контексті. Визначення психології здоров'я, завдання дослідження.

Психологія здоров'я в системі наукового знання, зв'язок психології здоров'я з іншими науками.

Психологічні чинники здоров'я.

Тема 2. Здоров'я як системне утворення. Значення здоров'я та підходи до його визначення. Ідея системності в тлумаченні здоров'я.

Рівні здоров'я та механізми його збереження і підтримки: гомеостаз, компенсація, адаптація, соціалізація, соціальна підтримка.

Взаємозалежність фізичного, психологічного та соціального рівнів здоров'я. Психосоматичні профілі та типології особистостей, схильних до певних захворювань (В.І.Гарбузов, Г.С.Абрамова, Ю.А.Юдчиц).

Критерії психічного та соціального здоров'я. Формування уявлень про критерії здоров'я.

Поняття гармонії особистості. Гармонія зовнішнього і внутрішнього простору особистості. Гармонія розвитку і стосунків особистості. Духовне буття і сенс життя людини.

Тема 3. Складові здоров'я людини. Поняття фізичного здоров'я. Чинники фізичного здоров'я: фізичний розвиток, фізична підготовленість, функціональна підготовленість. Система адаптаційних резервів організму та їх класифікація.

Рухова активність та фізичне здоров'я. Оцінка і самооцінка фізичного здоров'я.

Поняття психологічної стійкості особистості. Складові психологічної стійкості. Віра (релігія) як підґрунтя психологічної стійкості. Активність особистості як підґрунтя її психологічної стійкості. Психологічна залежність як наслідок зниження психологічної стійкості.

Індивідуально-типологічні аспекти психічного здоров'я. Психологічні типи як форми психічного здоров'я. Акцентуації особистості і психічне здоров'я. Душевне здоров'я і культура.

Тема 4. Соціальне здоров'я. Здоров'я як соціальний феномен. Місце психологічної науки у вивченні здоров'я суспільства. Розвиток теоретичних уявлень про здоров'я суспільства. Конкретно-методологічні підходи до вивчення суспільного здоров'я.

Соціальна структура і здоров'я. Здоров'я у територіальних спільнотах. Здоров'я і соціальні організації. Гендерні особливості здоров'я. Соціальні зміни та суспільне здоров'я.

Система охорони здоров'я як інститут соціального контролю.

Тема 5. Здоров'я і спосіб життя. Поняття способу життя та здорового способу життя. Рівень життя, якість життя, стиль життя.

Основи раціонального харчування. Особиста гігієна і здоров'я. Рухова активність і здоров'я.

Кодекс здоров'я та його основні тези.

Поняття ставлення до здоров'я. Чинники, що впливають на ставлення до здоров'я: гендерні уявлення; вік; професійна діяльність та ін.

Тема 6. Основи сексуального здоров'я. Поняття сексуального здоров'я. Кількісні і якісні складові сексуальності. Чоловіча та жіноча сексуальність. Особистісні особливості сексуальності.

Гармонія та дисгармонія сексуальних стосунків. Профілактика сексуальних дисгармоній.

Змістовий модуль 2.

Основи здорового способу життя.

Тема 7. Психологічні аспекти епідемій ВІЛ/СНІДу. Поняття ризикованої поведінки. Моделі поведінкових змін на тлі проблеми ВІЛ/СНІДу: модель уявлень про здоров'я; соціальна когнітивна модель; транстеоретична модель.

Психологічні чинники ризикованої поведінки: особливості особистості; пошук відчуттів; копінг-стилі; психопатології та психічні порушення.

Тема 8. Профілактична наркологія. Психологічні основи первинної профілактики залежностей. Профілактичні моделі і базові принципи первинної профілактики залежностей.

Психологічні моделі адиктивної поведінки й пристрасті до наркотиків. Легальні наркотики: тютюн, алкоголь, медикаменти. Нелегальні наркотики. Особистість і наркотики. Маркери вживання наркотиків.

Чинники ризику алкоголізації і наркоманії серед підлітків. Фактори захисту. Співзалежність.

Тема 9. Внутрішня картина здоров'я. Теоретико-методологічні підходи в дослідженнях внутрішньої картини здоров'я (ВКЗ).

Вікові особливості ВКЗ. Індивідуально-психологічні чинники та їх роль у формуванні ВКЗ дитини. Психологічний захист дитини та його механізми.

Роль родини у формуванні ВКЗ: способи задоволення потреб, стилі сімейного виховання.

Психологічна допомога дітям і підліткам з викривленою ВКЗ.

Тема 10. Психічне здоров'я здобувачів вищої освіти. Чинники, що впливають на психічне здоров'я здобувачів вищої освіти: роль установок і очікувань у збереженні й підтримці психічного здоров'я; задоволеність результатами своєї діяльності; криза гратифікації; ідентифікації є діяльним середовищем.

Стрес у студентському середовищі. Рання профілактика психічного здоров'я здобувачів вищої освіти. Соціальна підтримка як чинник психічного здоров'я здобувачів вищої освіти.

Тема 11. Психологія професійного здоров'я. Історичний аспект проблеми професійного здоров'я. Психологічне забезпечення професійного здоров'я. Професійне самовизначення. Професійна підготовка. Професійна адаптація.

Надійність професійної діяльності. Стрес у професійній діяльності. Безпека праці.

Поняття професійного здоров'я. Чинники професійної працездатності.

Професійна реабілітація.

Тема 12. Екстремальні умови діяльності та здоров'я людини. Загальна характеристика і класифікація екстремальних умов діяльності. Поняття надзвичайної ситуації та їх характеристика. Поведінкові та психічні реакції людей в екстремальних ситуаціях.

Тема 13. Професійне вигоряння і ресурси його подолання. Феномен вигоряння та його причини. Корпоративні чинники ризику вигоряння. Професійні чинники ризику вигоряння.

Вигоряння, душевні втрати і здоров'я особистості. Ресурси стресостійкості і подолання вигоряння. Особистісні, поведінкові й соціальні ресурси та їх взаємодія з вигорянням.

Форма підсумкового контролю успішності навчання диференційований залік.

Засоби діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з наступних форм роботи:

– аудиторна робота за семестр (підсумкова оцінка усіх форм роботи здобувача протягом семестру);

– самостійна робота за семестр (проводиться в усній, тестовій або письмовій формі), відповідно до діючих норм Положення про організацію самостійної роботи здобувачів вищої освіти ХДУ;

– модульно-семестровий екзамен (проводиться у тестовій, усній або письмовій формі).

Методи навчання: лекції, практичні заняття із застосуванням поточного тестування і проведення модульних контрольних робіт.

Рекомендована література

Основна література:

1. Ананьев В.А. Основы психологии здоровья. Книга 1. Концептуальные основы психологии здоровья. СПб.: Речь, 2006. 384с.
2. Ананьев В.А. Практикум по психологии здоровья: метод. пособ. по первичной специфической и неспецифической профилактике. СПб.: Речь, 2007. 320с.
3. Булич Е.Г., Муравов І.В. Теоретичні основи валеології: навч. посібникч. К.: ІЗМН, 2007. 224с.
4. Галецька І., Сосновський Т. Психологія здоров'я: теорія і практика. Львів, 2006. 338с.
5. Діагностика здоров'я. Психологический практикум / под ред. проф. Г.С. Никифорова. СПб., 2007. 950с.
6. Корнієнко О.В. Підтримання психосоматичного здоров'я практично здорових людей: навч. посібник. Київ, 2000. 126с.
7. Левківська Г.П., Сорочинська В.Є., Штифурок В.С. Адаптація першокурсників в умовах вищого навчального закладу освіти: навч. посібник. Київ, 2001. 128с.
8. Мухамед'яров Н.Н. Формування здорового способу життя: теоретичний аспект. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2013. Вип. 39. С. 249-256.
9. Психологія здоров'я: учебник для вузов / под ред. Г.С.Никифорова. СПб.: Питер, 2006. 607с.
10. Практикум по психологии здоровья / пол ред. Г.С. Никифорова. СПб.: Питер, 2005. 351 с.
11. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я: навч. посібник / за заг. ред. М.С. Корольчука. К.: Фірма «ІНКОС», 2002. 272с.
12. Психологія здоров'я: навч. посібник. Чернівці, 2009. 296с.

Допоміжна література:

13. Александров А.А. Наркотики: как сказать „нет”. *Биология в школе*. 1999. №5. с.20.

14. Артюхова И.С. «Я и окружающий мир». Занятия с подростками. *Биология в школе*. 2000. №2. с.70; №3. с.15; №5. с.21.
15. Зімівець Н.В. Навчання ровесників ровесниками – інноваційна технологія. *Практична психологія та соціальна робота*. 2001, №4. с.17-20.
16. Крушельницкая О.И., Третьякова А.Н. Помочь ребенку не стать наркоманом. *Биология в школе*. 1996 №2. с.17.

Інформаційні ресурси:

17. Архів-репозитарій Херсонського державного університету / eKhSUIR – Electronic Kherson State University Institutional Repository : Режим доступу <http://ekhsuir.kspu.edu/>
18. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua> .
19. Сайт журналу: Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj>
20. Сайт журналу: Інсайт: психологічні виміри суспільства <http://insight.journal.kspu.edu/index.php/insight>

ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ

Укладач: **Олейник Н.О.**, кандидат психологічних наук, старший викладач

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти є: ознайомлення з теоретичними положеннями застосування інтерактивних методів і методологічних основ групового тренінга; засвоєння практичних навичок ведення тренінгових груп у ролі ведучого-тренера, уміння ефективно застосовувати тренінгові технології з метою особистісного росту і тренування розвитку сторін особистості учасників тренінгу.

Міждисциплінарні зв'язки: матеріал, що викладається у навчальній дисципліні «Психологія особистісного зростання», спирається на попередню підготовку здобувачів вищої освіти з навчальних дисциплін: «Загальна психологія (з практикумом)», «Вікова психологія», «Психологічне консультування».

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: ознайомити здобувачів вищої освіти з основними положеннями теорії і практики проведення тренінгів особистісного росту, засвоєння принципів підготовки, проведення і оцінки ефективності проведення тренінгу, а також підвищення рівня особистісно-професійного розвитку здобувачів вищої освіти.

Завдання курсу:

1. Формування у здобувачів вищої освіти наукових уявлень щодо процесу особистісного росту (саморозвиток, навички соціальної перцепції, усвідомлення сенсів, розвиток стратегій особистісного росту).
2. Формування практичних умінь і навичок ведення основних форм групової тренінгової роботи.
3. Оволодіння теоретичними основами і практикою ведення тренінгів особистісного росту.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Психологія особистісного зростання» спрямовано на формування таких **компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):**

Загальні компетентності (ЗК)	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 5. ЗК 8.	ФК 3. ФК 11.	ПРН 10. ПРН 17.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться **150** годин **5,0** кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Теоретико-методологічні основи тренінгу особистісного зростання.

Тема 1. Поняття особистісного зростання у психології. Підходи до розуміння особистості і закономірностей її розвитку у психології. Поняття «особистісне зростання». Критерії особистісного зростання.

Тема 2. Організація та проведення тренінгу особистісного зростання. Поняття тренінгу. Концепції тренінгів. Типології та класифікації тренінгів. Специфічні риси та принципи тренінгу особистісного зростання. Особливості діяльності ведучого тренінгу особистісного зростання.

Тема 3. Основні техніки та вправи, що використовуються у тренінгу особистісного зростання. Розминальні, розігрівальні техніки та вправи. Техніки та вправи, спрямовані на згуртування групи. Техніки та вправи, спрямовані на самопізнання. Релаксаційні та медитативні техніки.

Тема 4. Психологічний супровід особистості в кризовому стані. Кризова інтервенція, як метод психологічної допомоги. Модель кризової ерозії. Мета і завдання кризової інтервенції, основні етапи. Форми психологічної допомоги, що використовуються у роботі з кризовими станами. Екстрена психологічна допомога: принципи та завдання. Стадії психічних станів у динаміці після ПТСР. Симптоматика екстремальної ситуації. Дебрифінг: особливості застосування та терапевтичні можливості. Методи самопомоги у кризових ситуаціях: самоспостереження, ведення щоденника, автобіографія, робота зі сновидіннями, медитація.

Тема 5. Основні форми групової роботи. Соціально-психологічний тренінг. Екзистенційні групи. Тілесно-орієнтовані групи. Психодрама. Групова гештальт-терапія. Арт-терапевтична група.

Змістовий модуль 2.

Прикладний аспект тренінгу особистісного росту.

Тема 6. Тренінг подолання конфліктів. Індивідуальні особливості та фактори, що впливають на поведінку в умовах конфлікту. Функції та види конфліктів. Типології конфліктних особистостей (за К. Юнгом, К. Хорні, Р. Брамсоном). Особливості протидії на різних етапах онтогенезу. Гендерні особливості міжособистісних конфліктів. Особливості розробки тренінгової програми «Тренінг вирішення конфліктів». Основні методи роботи.

Тема 7. Тренінг ведення переговорів. Ділове спілкування. Основні комунікативні бар'єри спілкування. Комунікативна, інтерактивна та перцептивна сторони спілкування. Фактори, що впливають на ефективність ділового спілкування. Стилi ділового спілкування. Навички ведення переговорів. Тренінгова програма «Тренінг ведення переговорів».

Тема 8. Тренінг розвитку впевненості у собі. Характеристики впевненої у собі особистості. Навички впевненої у собі особистості. Психологічна робота з невпевненістю особистості. Стратегічна та ситуаційна допомога особистості у тренінговій роботі.

Тема 9. Тренінг розвитку креативності. Поняття креативності. Зв'язок креативності та мислення. Особливості розвитку креативності особистості. Програма тренінгу «Тренінг розвитку креативності».

Тема 10. Групова робота з гендерними проблемами. Поняття гендеру. Особливості гендерної дискримінації. Поняття гендерної соціалізації. Гендерний аспект у засобах масової інформації. Гендерні стереотипи. Тренінгова робота з гендерними стереотипами.

Форма підсумкового контролю успішності навчання диференційований залік.

Засоби діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з наступних форм роботи:

- аудиторна робота за семестр (підсумкова оцінка усіх форм роботи здобувача протягом семестру);
- самостійна робота за семестр (проводиться в усній, тестовій або письмовій формі), відповідно до діючих норм Положення про організацію самостійної роботи здобувачів вищої освіти ХДУ;
- модульні контрольні роботи (проводиться у тестовій, усній або письмовій формі).

Методи навчання: лекції, семінарські заняття із застосуванням поточного тестування і проведення модульних контрольних робіт.

Система контролю успішності здобувача включає наступні різновиди: поточний, модульний, підсумковий модульний (до якого включені питання винесені на самостійне опрацювання) та семестровий (академічний) контроль.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з усіх форм освітньої активності передбаченої у силабусі ОК.

Рекомендована література

Основна література:

1. Минуллина А. Ф., Гурьянова О. А. Тренинг личностного роста: Методическое пособие. Казань: Издательство «Бриг», 2015. 96 с.
2. Рамендик Д. М. Тренинг личностного роста : учебник и практикум для СПО. 2-е изд., испр. и доп. М. : Издательство Юрайт, 2016. 179 с.
3. Столяренко О. Б. Психология личности. Навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
4. Федорчук В. М. Тренинг особистісного зростання.: навч. посіб. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 250 с.

Допоміжна література:

5. Акимова А. Р. Психология тренинга: исследование субъективных и объективных компонентов эффективности : монография. 2-е изд., стер. М. : ФЛИНТА, 2014. 119 с.
6. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники: Учебное пособие. М. : Ось-89, 2000. 224 с.
7. Зайцева Т. В. Теория психологического тренинга. Психологический тренинг как инструментальное действие. СПб. : Речь, 2002. 80 с.

8. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д., Грабенко Т. М. Практикум по креативной терапии. СПб. : «Речь», 2001 356 с.
9. Тратинко Т. В. Тренинги (социально-психологические и коррекционные). Тренинг личностного роста : электронный учебно-методический комплекс для специальности 1-86 01 01 «Социальная работа (по направлениям)» ; ГИУСТ БГУ, каф. социальной работы и реабилитологии. Минск : ГИУСТ БГУ, 2018. 100 с.
10. Шевцова И. В. Тренинг личностного роста. СПб. : Речь, 2003. 144 с.
11. Сидоренко Е. В. Тренинг влияния и противостояния влиянию. СПб. : Речь, 2006. 255 с.

Інформаційні ресурси:

12. Акимова А. Р. Психология тренинга: исследование субъективных и объективных компонентов эффективности : монография. 2-е изд., стер. М. : ФЛИНТА, 2014. 119 с. Режим доступа: <http://www.studentlibrary.ru/book/ISBN9785976520615.html>.
13. Радіонова М. Тренінг особистісного зростання здобувачів вищої освіти. Навчально-методичний посібник, 2019. Режим доступа: <https://bdpu.org.ua/>.
14. Рамендик Д. М. Тренинг личностного роста : учебник и практикум для СПО. 2-е изд., испр. и доп. М. : Издательство Юрайт, 2016. 179 с. Режим доступа: <http://rua.pp.ua/trening-lichnostnogo-rosta-uchebnoe-posobie.html>
15. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2012. 280 с. Режим доступа: <https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/Psykholohia-osobystosti.-Stoliarenko-O.-B..pdf>
16. Федорчук В. М. Тренінг особистісного зростання.: навч. посіб. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 250 с. Режим доступа: http://www.posek.km.ua/images/stories/doc/trening_osobystogo_zrostannay.pdf

ПСИХОЛОГІЯ ПРАЦІ

Укладач: **Бабатіна С.І.**, кандидат психологічних наук, доцент

Програма вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «**Психологія праці**» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальності 053 Психологія.

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти є психологічний аналіз людини як суб'єкта праці трудової діяльності та як об'єкта психології праці. Психологічний супровід праці розкривається через опанування концепції «психологічного капіталу особистості», вивчення її складових та параметрів.

Міждисциплінарні зв'язки: Освітня компонента «Психологія праці» є застосуванням знань вивчення фундаментального блоку освітньої програми і застосування отриманих знань у прикладному блоці наукової психології.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: формування у здобувачів soft і hard skills обраної професії, засвоєнні професійних знань та реалізації їх на практиці; визначенні і дослідженні психологічного капіталу, його параметрів як складників організаційної лояльності.

Завдання курсу:

1. Оволодіння системою компетенцій навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Психологія праці».

2. Вивчення основних питань курсу «Психологія праці», психологічних особливостей різних видів професійної діяльності суб'єкта праці, психофізіологічних основ психології праці, професійно-важливих якостей, основ професійної діагностики, параметрів і ознак психологічного капіталу тощо.

3. Набуття здобувачами навичок роботи психолога з людськими ресурсами, на виробництві, в установі, проведення психодіагностичних процедур оцінки ресурсності стану особистості як суб'єкта праці, процедур аналізу трудової діяльності, професійного відбору та підбору персоналу.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «**Психологія праці**» спрямовано на формування таких **компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):**

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 4. ЗК 5. ЗК 9.	ФК 8. ФК 10. ФК 11.	ПРН 1. ПРН 2. ПРН 3. ПРН 5. ПРН 6. ПРН 7. ПРН 8.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться 90 годин 3 кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Психологічний аналіз професійної діяльності.

Тема 1. Вступ до освітньої компоненти. Засадничі основи курсу. Загальні завдання психології праці. Принципи психології праці. Основні напрямки вивчення людини в трудовій діяльності. Зв'язок психології праці з іншими науками. Поняття ергономіки.

Методи психологічного вивчення професійної діяльності. Професійна психодіагностика. Психологічний супровід праці і психологія праці – дискурс аналіз.

Тема 2. Історія розвитку та сучасний стан психології праці. Початок формування психології праці. Основоположники закордонної психології праці: В. Штерн, Г. Мюнстерберг, Психотехніка та наукова організація праці. Принципи психотехніки за Мюнстербергом. Психотехнічні товариства. Криза психотехніки. Етапи розвитку вітчизняної психології праці Вчення І. М. Сеченова про роль психічних процесів у трудових актах та дослідження раціональної організації праці.

Сучасний стан психології праці. Психологічний і людський капітал. Вивчення особистості працівника в системі організації. Організаційна психологія як новий напрямок психології праці. Вирішення прикладних проблем: питання організації трудового процесу; відбір кандидатів на вакантні місця; розробка програм профнавчання та перепідготовки кадрів; ергономічні аспекти праці; психологічна професіографія; пристосування умов праці до вимог людини.

Тема 3. Мотиви професійної діяльності. Психологічні проблеми мотивації трудової діяльності. Ставлення до праці, до конкретної професійної діяльності, до спеціальності, до професійних завдань. Поняття мотиву і мотивації. Мотиви діяльності, як психологічні причини, що визначають цілеспрямовані дії людини.

Класифікація та структура мотивів. Позитивна і негативна мотивація. Мотивація свідомо і неусвідомлена. Усвідомлене переживання як суб'єктивне виявлення мотиву, результати діяльності як об'єктивні виявлення мотиву. Динаміка мотивів, трансформація мотивів. Проблема суб'єктивної значущості та задоволеності працею. Зовнішні і внутрішні мотиваційні фактори. Методи дослідження мотивів. Мотиваційні тренінги.

Тема 4. Питання професійної придатності. Психологічний зміст проблеми професійної придатності. Поняття «професійна придатність». Професійна придатність як властивість метасистеми «людина-професія», «людина-діяльність». Вплив структурно-динамічних властивостей особистості на формування, розвиток професійної придатності.

Система професійно важливих якостей як складова професійної придатності. Рівні вираженості професійної придатності. Безпека праці і професійна придатність. Методи визначення професійної придатності.

Змістовий модуль 2.

Психологічні особливості суб'єкта праці.

Тема 5. Психологічний аспект становлення працівника. Формування особистості професіонала. Природні та індивідуально-психологічні властивості суб'єкта праці. Поняття «професіонал» та «професіоналізація суб'єкта праці». Професіоналізація як формування специфічних видів трудової активності людини на основі розвитку сукупності професійно орієнтованих характеристик (психологічних, фізіологічних, поведінкових, робочих), що забезпечують функцію регуляції становлення і вдосконалення суб'єкта праці. Стадії професіоналізації: пошук і вибір професії, освоєння професії, соціальна та професійна адаптація та виконання професійної діяльності.

Тема 6. Регресивний розвиток суб'єкта праці. Кризи професійного розвитку. Типологія життєвих криз Е. Ф. Зеєра. Взаємозв'язок нормативних криз дорослого життя з професійним розвитком. Криза ранньої дорослості, криза «30-річчя»), «криза середини життя» і передпенсійна криза. Фази криз професійного розвитку.

Поняття професійної деформації. Психологічні детермінанти професійних деформацій. Класифікація професійних деформацій: загальнопрофесійні, спеціальні, професійно-типологічні, та індивідуальні деформації. Профілактика професійної деформації та шляхи її корекції.

Феномен психічного вигорання. Компоненти психічного вигорання: емоційне виснаження, деперсоналізація і редукація професійних досягнень. Психологічні, психосоматичні і поведінкові симптоми вигорання.

Тема 7. Функціональні стани суб'єкта праці. Загальна характеристика функціональних станів. Функціональний стан як сукупність (симптомокомплекс) різних характеристик, процесів, властивостей і якостей, що обумовлюють рівень активності систем, ефективність діяльності і поведінку. Показники функціональних станів: суб'єктивні реакції; зміни вегетосоматичних і психічних функцій; продуктивність і якість роботи.

Формування і зміна функціональних станів під впливом дії особливостей суб'єкта праці і діяльності. Засоби управління функціональними станами. Ефективні засоби профілактики функціональних порушень і збереження високої працездатності.

Тема 8. Особливості психічних процесів у праці. Індивідуальні особливості психічних функцій людини. Когнітивна атрибуція та урахування її особливостей в професійній діяльності. Помилкове судження та аварії. Особливості професійного мислення та проблемні ситуації професійної діяльності.

Тема 9. Стреси та конфлікти в професійній діяльності. Психологічний стрес і ресурс особистості. Проблема стресостійкості та життєстійкості суб'єкта

праці. Види професійного стресу (дистресу): Саморегуляція і життєстійкість особистості як параметри психологічної стійкості. Самоефективність особистості. Виробничі конфлікти та засоби управління ними. Професійна медіація. Основні стилі поведінки в конфлікті. Стратегії управління конфліктом. Виробнича медіація.

Форма підсумкового контролю успішності навчання диференційований залік.

Засоби діагностики успішності навчання:

Система контролю успішності здобувача включає наступні різновиди: поточний, модульний, підсумковий модульний (до якого включені питання винесені на самостійне опрацювання) та семестровий (академічний) контроль.

Для реалізації усіх форм діагностики навчальних досягнень здобувачів застосовуються наступні методи:

Методи навчання: лекції, практичні заняття із застосування поточного тестування і проведенням модульних контрольних робіт.

Методи організації та здійснення освітньо-пізнавальної діяльності:

1. За джерелом інформації:

- словесні (лекція – традиційна, інформаційна лекція, відео лекторій, лекція-презентація із застосуванням ІКТ; дискусія, бесіда);
- практичні (практичні вправи, опрацювання наукових досліджень, вирішення ситуативних завдань);
- наочні (демонстрація, спостереження, ілюстрація).

2. За логікою передачі та сприймання навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3. За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі, евристичні.

Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації освітньо-пізнавальної активності: пізнавальні дискусії, «мозковий штурм», проблемно-орієнтовна едукація, практично-теоретична колаборація, створення ситуацій пізнавальної новизни.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з усіх форм освітньої активності передбаченої у силабусі ОК.

Рекомендована література

Основна література:

1. Баклицький І.О. Психологія праці: Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. 2008. 655с.
2. Балл Г.О., Бастун М.В., Гордієнко В.І., Красильникова Г.В., Красильников С.Р. Психологія праці та професійної підготовки особистості: Навч. посіб. Хмельницький: ТУП, 2001. 330 с.
3. Лукашевич Н.П. Психология труда: Учеб. пособие / Н.П.Лукашевич, И.В.Сингаевская, Е.И.Бондарчук. К.: МАУП, 2004. 112с.
4. Малхазов О.Р. Психологія праці: Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2010. 208 с.

5. Помиткіна Л.В. Психологія праці: Методичні рекомендації до виконання курсової роботи та підготовки до практичних занять. К.: НАУ, 2008. 28 с.
6. Тадеуш В. Новацький. Людська праця. Аналіз поняття / Переклад з польської Юлії Родик. Львів: Літопис, 2010. 182 с.

Допоміжна література:

7. Активізація когнітивних процесів у спілкуванні : методичний посібник. [В.П.Казміренко, З.Ф.Сіверс, В.М.Духневич та ін.]; за ред. В.П.Казміренка. К.: Міленіум, 2011. 268с.
8. Дуткевич Т.В, Савицька О.В. Практична психологія: Вступ у спеціальність. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 256 с.
9. Кокун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: Монографія. К.: Міленіум, 2004. 265 с.
10. Крупник І.Р. Методичні рекомендації до проведення лабораторних занять з курсу «Соціальна психологія (з практикумом)» : посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності 053 Психологія денної та заочної форми навчання І.Р. Крупник, О.Є.Блинова. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 64 с.
11. Макаренко М.В., Лизогуб В.С. Онтогенез психофізіологічних функцій людини. Черкаси, Вертикаль, видавець ПП Кандич С.Г., 2011. 256с.
12. Малхазов О.Р. Психологія та психофізіологія управління руховою діяльністю: Монографія, Київ.: Євролінія, 2002. 320 с.
13. Моргун В.Ф., Тітов І.Г. Основи психологічної діагностики. Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти вищих навчальних закладів. 2-е видання. К.: Видавничий Дім «Слово», 2012. 464 с.
14. Попович І.С. Роль соціально-психологічних очікувань у професійному становленні та розвитку особистості. *Зб. наук. праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ: Вид-во ДВНЗ «ПНУ імені Василя Стефаника», 2015. Вип. 20. Ч. 2. С. 213–220
15. Попович І.С. Психолого-педагогічний аспект професійної підготовки фахівців соціономічного профілю. *Науковий вісник ХДУ. Серія : психологічні науки : зб. наук. праць ХДУ*. Херсон: ВД «Гельветика», 2018. Вип. 5. С. 124–129.
16. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник [Текст].[уклад.; М.В.Лемак, В.Ю.Петрище]. Вид. 2-е, виправл. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. 616 с.: іл.
17. Помиткіна Л.В. Психологія праці: Методичні рекомендації для організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти. К.: НАУ, 2006. 28 с.
18. Прикладна психологія : навчальний посібник. В.М.Павленко, І.В.Кряж, О.Л.Луценко та ін. за ред. В.Н.Павленко. Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2015. 532 с.
19. Примак Ю.В. Основи психології соціальної роботи : начальньо-методичний посібник для здобувачів вищої освіти вищих навчальних закладів. Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2015. 256с.
20. Психологія діяльності та навчальний менеджмент: Навч.посіб. М.В.Артюшина, Л.М.Журавська, Л.А.Колесніченко та ін.; За заг. ред. М.В.Артюшиної. К.: КНЕУ, 2008. 336 с.
21. Савченко О.В. Експериментальна психологія: методичні рекомендації щодо проведення практичних робіт. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2012. 212с.
22. Савченко О.В. Рефлексивна компетентність: методи та процедури діагностики: Монографія [Текст]. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2016. 286с.
23. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навч.посіб. К.: Академ-видав, 2006. 360 с.(Альма-матер).
24. Тавровецька Н.І. Основи психологічної практики. Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності «Психологія» вищих навчальних закладів. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2012. 196с.

25. Татенко В.О. Сучасна психологія: теоретично-методологічні проблеми : навч. посіб. К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. 288 с.
26. Фурман А.В. Ідея і зміст професійного методологування : [монографія]. Тернопіль; ТНЕУ, 2016. 378 с.

Інформаційні ресурси:

27. Архів-репозитарій **Херсонського державного університету** / eKhSUIR – Electronic Kherson State University Institutional Repository : Режим доступу <http://ekhsuir.kspu.edu/>
28. Методологія науки – Fajr [Електронний ресурс]. Режим доступу : sites.google.com/site/fajrru/Home/scientific
29. Методологія науки [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.inter-pedagogika.ua>
30. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>.

ПСИХОЛОГІЯ СЕКСУАЛЬНОСТІ: НОРМА ТА ПАТОЛОГІЯ

Укладач: **Шебанова В.І.**, доктор психологічних наук, професор

Сексуальна компетентність є визначним чинником збереження і поліпшення сексуального та репродуктивного здоров'я людини, її гармонійного особистого життя людини загалом що виявляється у прийнятті та розумінні власних сексуальних бажань та поваги до сексуальних бажань партнера. Означеному сприяє: статева просвіта дітей та підлітків, профілактична робота щодо толерантного ставлення до осіб із нетиповою сексуальною поведінкою, сексуальна просвіта щодо анатомо-фізіологічних основ сексуальності людини, особливостей статевого життя на різних вікових етапах, видів сексуальних розладів їх профілактики та терапії.

Програма курсу передбачає оволодіння здобувачами базових знань по проблемам сексуальності людини та сексуальних відносин між ними, методами дослідження чоловічої та жіночої сексуальності. Питання статті й сексуальності складні й багатопланові. Сексуальна культура диктує власні норми моралі в сексуальних відносинах. За останній час збільшилась кількість сексуальних проблем й сексуальних розладів, залишається актуальною демографічна проблема та проблема ВІЛ/СПІД, інфікування хворобами, які передаються статевим шляхом.

Сексуальна культура, яка заснована на соціально-історичних та особистісних цінностях, психологічних й фізіологічних закономірностях сексуального життя та психосексуального розвитку, психогігієна статевого та репродуктивного здоров'я може надати можливість будувати повноцінне сексуальне та особистісне життя. Мотиви й поведінка здобувачів вищої освіти, коло їх уявлень може стати більш свідомим, а відношення до інших більш толерантним. Формування нових уявлень допоможуть й в професійному зростанні, так як сексуальна сфера проникає практично у всі сфери людської діяльності.

Програма передбачає методи активного навчання: тематичні лекції, проблемні дискусії, аналіз ситуацій, індивідуальну реферативну роботу.

Предмет навчальної дисципліни/освітньої компоненти: оволодіння системою знань про засвоєння понятійного апарату дисципліни, основ сексуального і репродуктивного здоров'я; погляди історичних і культурних уявлень про сексуальність і сексуальну поведінку людини, еротики та любові, сексуально-еротичних настанов і цінностей в соціальних групах; розгляд знакової системи, яка моделює уявлення про чоловіче і жіноче, взаємовідносинах між чоловіком та жінкою; оволодіння методиками та технікою досліджень чоловічої і жіночої сексуальності, сексуальної поведінки, взаємовідносин в партнерській парі; вивчення детермінант сексуально-еротичного збудження і циклу сексуальної реакції і його порушень, етапів психосексуального розвитку і його порушень, уявлень про любов, сім'ю та брак; розуміння психологічних

труднощів вступу до інтимних відносин, суті психоемоційних реакцій на зраду, інфікування хворобами, що передаються статевим шляхом, контрацепцію та безпліддя; розуміння психологічної та психопатологічної суті сексуальних дисфункцій та девіацій.

Міждисциплінарні зв'язки: Психологія сексуальності тісно пов'язана з анатомією та фізіологією людини (надають їй відомості про будову та функціонування статевої системи, фізіологію статевого акту тощо), сексопатологією (займається етіологією, патогенезом та лікуванням сексуальних розладів), культурологією, соціологією, етнографією та історією (допомагають з'ясувати вплив на сексуальні установки, норми та сексуальну поведінку людини культурних традицій та історичних особливостей).

Психологія сексуальності тісно співпрацює з багатьма галузями психологічної науки. Наприклад, дані вікової психології, геронтології необхідні у дослідженнях розвитку сексуальності людини впродовж її життя. Психологія статі, що вивчає психофізіологічні, особистісні, соціально-психологічні статеві особливості, їх походження і взаємозв'язок з поведінкою, створює передумови для досліджень психологічних відмінностей чоловічої та жіночої сексуальності, особливостей статевої поведінки тощо. Соціальна психологія, зосереджена на проблемах спілкування, міжособистісної атракції, поведінки людини в групі тощо, надає психології сексуальності наукову базу для досліджень особливостей формування статевих норм, статевого виховання, міжстатевих стосунків.

Разом із психологією сім'ї та сімейною терапією психологія сексуальності досліджує статеве життя у цивільних та офіційно зареєстрованих шлюбних союзах, а також пов'язані з ними психологічні проблеми. Тісним є зв'язок психології сексуальності із психологією особистості, адже не лише особистісні особливості (темперамент, характер, ціннісні орієнтації тощо) впливають на сексуальну поведінку людини, а й сексуальність впливає на особистість та її поведінку.

Загалом психологія сексуальності синтезує у своїх студіях усі дані інших галузей психологічної науки щодо проблем статі, статевого життя та міжстатевих стосунків. Дослідження в цій галузі сприяють розвитку всіх дотичних до психології сексуальності наукових дисциплін.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: формування у здобувачів освіти сексуальної культури, настанов та цінностей на основі сучасних наукових знань про психологію сексуальності, які нададуть можливість зберегти своє сексуальне і репродуктивне здоров'я, розуміти сексуально обумовлені особливості поведінки людей, розпізнавати сексуальні дисфункції та девіації.

Завдання курсу:

➤ надання здобувачам вищої освіти сучасних науково-обґрунтованих знань із курсу «Психологія сексуальності», що пов'язані з розвитком їх компетентності;

- формування засад науково-психологічної культури та професійного мислення у царині проблем навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Психології сексуальності»;
- сформувати у здобувачів вищої освіти компетентність щодо психологічних механізмів формування сексуальної поведінки;
- розглянути основні аспекти соціально-культурних, історико-етнографічних та психологічних закономірностей сексуальної поведінки,
- ознайомити здобувачів освіти з основними анатомо-фізіологічними особливостями статевої сфери людини;
- розглянути особливості чоловічої та жіночої сексуальності, її вікові та індивідуально-типологічні варіації,
- сформувати уявлення здобувачів освіти щодо особливостей формування сексуальних стосунків (гетеро-; гомо-; бі);
- ознайомити здобувачів освіти з основними детермінантами виникнення та видами сексуальних аномалій (дисфункцій, розладів, девіацій) та сексуальних злочинів;
- підвищити компетентність здобувачів освіти щодо основних принципів надання психологічної допомоги при сексуальних дисфункціях та сексуальних розладах.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Психологія сексуальності» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 1. ЗК 6. ЗК 7.	ФК 3. ФК 4. ФК 11. ФК 15.	ПРН 1-17.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Психологічні особливості сексуальності.

Тема 1: Сексуальність як предмет наукового вивчення. Предмет, завдання та основні поняття навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Психології сексуальності».

Аспекти сексуальності: біологічний, психологічний, клінічний, поведінковий, правовий, культурний.

Концепції, теорії та моделі сексуальності. Концепція сексуальної збудливості Р. Уейлена. Теорії: «Сексуального сценарію» (У. Саймоном і Д. Ганьоном), еволюційна теорія, теологічна теорія, біхевіоральна теорія. Психогідравлічна модель. Екологічна модель (модель двох компонентів).

Історичні етапи вивчення сексуальності: Доісторичний етап вивчення сексуальності. Сексуальна сфера первісної людини. Матрилокальний, патрилокальний та дислокальний види шлюбу.

Етап спостереження та накопичення знань. Розуміння сексуальності у Давній Греції. Цінування краси тіла та душі греками. Вплив грецької міфології на розвиток сексології. Проблеми сексуальних стосунків у працях древніх філософів. Платон. Аристотель. Арістип. Епікур. Гіппократ. Особливості сексуальності у Давньому Римі. Еротичне мистецтво Риму. «Мистецтво кохання» Овідія Назона. Сексуальність у давній культурі Сходу (Китай, Індія). «Даоські секрети любові» Лао-Цзи. «Камасутра», «Духмяні сади». Період Середньовіччя в Європі та сексуальність. Погляди на сексуальність в часи Відродження та Реформації. Твори Рафаеля. Гравюри Романо. Напрями у ставленні до сексу: романтизм, вікторіанство, пуританство.

Етап досексологічних знань. Внесок у вивчення сексуальності письменників та художників.

Етап сексологічних знань. Ріхард фон Крафт-Ебінг. Всесвітня ліга сексуальних реформ. Теорія З. Фрейда. А.-Ч. Кінзі. В.-Х. Мастерс та В. Джонсон.

Розвиток вітчизняних досліджень сексуальності.

Методи психологічного дослідження сексуальності.

Технічне забезпечення психологічних досліджень сексуальності.

Етичні проблеми досліджень сексуальності.

Тема 2: Сексуальне та репродуктивне здоров'я. Сексуальне здоров'я: визначення, критерії.

Сексуальна норма: визначення, критерії.

Типи сексуальної установки та сексуальної мотивації (за Г.С. Васильченко).
Типи сексуальної мотивації: гомеостабілізуючий, шаблонно-регламентований, генітальний, ігровий, агресивно-егоїстичний, пасивно-підлеглий, агресивно-садистський, альтруїстичний.

Типи сексуальної мотивації в осіб з поведінкою, яка відхиляється (за Б.Л. Гульману).

Репродуктивне здоров'я. Критерії репродуктивного здоров'я жінок та чоловіків. Відповідальність за зачаття в партнерській парі. Безплідність. Штучне запліднення. ЕКО: запліднення *in vitro*. Психологічні аспекти безплідності. Контрацепція. Психологічний аспект контрацепції. Аборт. Психологічні аспекти аборту.

Тема 3 Аномалії сексуальної поведінки. Сексуальні розлади: види та фактори виникнення. Сексуальні дисфункції: види та поширеність. Вплив факторів соціокультурного середовища щодо поширеності сексуальних дисфункцій. Особистісні характеристики осіб, що страждають на сексуальні дисфункції. Поведінкові реакції чоловіків і жінок на сексуальні дисфункції. Психогенні фактори сексуальних дисфункцій: переживання, що травмують, проблеми партнерства, особистісні особливості, вплив психічних станів.

Сексуальна мотивація: види та чинники її порушень. Особливості динаміка синдрому тривожного очікування сексуальної невдачі. Психогенні причини

сексуальної ареаактивності (зниження статевого потягу). Характеристики та детермінанти фригідності та гіперсексуальності (еротоманії).

Поняття «парафілія» та перверсія (девіація). Порушення (інверсії) спрямованості статевого потягу щодо об'єкта: геронтофілія, педофілія, фетішизм, трансвестизм, трансексуалізм та ін. Чинники порушення статевої ідентифікації, психосексуальної орієнтації. Порушення способу задоволення статевого потягу (перверсії): садизм, мазохізм, фроттаж, вуайеризм, ексгібіціонізм та ін.

Сексуальні злочини та їх види. Характеристика примусу, зловживання й сексуальної агресії. Сексуальна залежність.

Детермінанти сексуальної злочинності. Види сексуальних злочинів: • сексуальні злочини проти дітей (включно з інцестом); • згвалтування; • ексгібіціонізм.

Інцест: поняття, психологічні наслідки та особливості надання психологічної допомоги жертвам інцесту.

Психопатологічні особливості серійних сексуальних убивць. «Феномен Чикатила» – тип кримінальної особистості. Етапи патологічного розвитку, які зумовлюють появу та фіксацію потреби скоєння повторних (багатоепізодних) садистських злочинів проти особистості та статевої недоторканності громадян. Аналіз феномена: три взаємопов'язані етапи: біологічний, психологічний та клінічний.

Психогенез сексуальної садистської поведінки. Зв'язок з механізмами фрустрації, занижена самооцінка та здатність сексуальної поведінки змінювати самооцінку, виступати формою самоствердження та компенсації. Стадійний розвиток сексуального садизму, психологічні особливості, їх аспекти.

Профілактичні заходи щодо соціально-ризикованої сексуальної поведінки: запобігання алкоголізму у батьків у період планування появи дитини та у період вагітності; охорона здоров'я вагітних; профілактика органічного ураження головного мозку дитини під час пологів та з перших днів життя, що є передумовами для правильного формування статевої сфери, попередження порушень психосексуального розвитку.

Роль родини у профілактиці сексуальної злочинності: формування моральних принципів і становлення особистості.

Рекомендації потенційним жертвам – важливий чинник зменшення кількості злочинів, зокрема сексуальних: уникнення небезпечних ситуацій, психічний вплив на злочинця, силовий вплив з метою знешкодження гвалтівника або стратегії, що дозволяють виграти час для втечі.

Змістовий модуль 2.

Особливості формування, розвитку та проявів сексуальності у дітей та дорослих.

Тема 4 Психосексуальний розвиток. Психосексуальний розвиток як один з аспектів психічного розвитку. Диференціація понять: психосексуальний розвиток, статеве дозрівання: Теорії психосексуального розвитку З. Фрейда,

С. Грофа. Сучасні уявлення щодо особливостей перебігу етапів психосексуального розвитку: статевої самосвідомості, статевої поведінки, психосексуальних орієнтацій.

Основні ознаки, що спричиняються психосексуальний розвиток: статевая ідентичність, статевая самосвідомість і усвідомлення статі навколишніх; статевая поведінка, психосексуальна орієнтація. Додаткові ознаки: статевий потяг, статеве збудження, статевая активність, сексуальні установки.

Детермінанти статі дитини у період внутрішньоутробного розвитку. Періоди психосексуального розвитку та їх характеристика: парапубертатний період; препубертатний період; пубертатний період; перехідний період; період зрілої сексуальності; інволюційний період. Особливості критичних періодів розвитку сексуальності. Особливості перебігу клімактеричного періоду та особливості типів реагування жінок менопаузи.

Оцінка інтенсивності сексуальних проявів з урахуванням віку й індивідуальних особливостей.

Статевая конституція як чинник функціонально-поведінкового реагування, який визначає статевую активність. Види статевої конституції у чоловіків та жінок.

Дисгармонійний психосексуальний розвиток. Виражені відхилення у психосексуальному розвитку: види та чинники затримки у психосексуальному розвитку, види та чинники порушень статевої самосвідомості, види та чинники порушень стереотипу статевої поведінки, види та чинники порушень психосексуальних орієнтацій.

Тема 5 Сексуальність дорослої людини. Фізіологічні основи сексуальності. Сексуальна поведінка тварин. Особливості сексуальної поведінки людини. Біопсихологічні детермінанти, що визначають сексуальність людини. Анатомо-фізіологічні особливості статевої системи чоловіків та жінок. Особливості регуляції статевої системи центральної та периферичною нервовою системами та ендокринною системою. Ерогенні зони як скупчення рецепторів периферичної нервової системи. Вплив кори головного мозку на сексуальну реактивність. Кора головного мозку - рівень регуляції сексуальних функцій, пов'язаних з половими безумовними й умовними рефlekсами, сферою сприйняття, подань, фантазій, пам'яттю. Роль вищих коркових функцій у регуляції сексуального потяга й поведінки. Вплив гормонів на сексуальний потяг і поведінку в чоловіків та жінок.

Функції сексуальності людини. Еротичний компонент сексуальності людини. Сексуальні реакції й еротичні переживання. Стимули, що детермінують сексуальне збудження у чоловіків та жінок. Аспекти сексуального збудження: загальна готовність до формування сексуальної реакції, формування сексуального реагування на конкретного партнера, формування сексуальної реакції на фантазії та спогади. Моделі сексуального збудження (Бенкфорт, Бірн, Барлоу, Янсен).

Цикл сексуальної реакції (копулятивний цикл). Стадії циклу сексуальної реакції за У. Майстерсом, В. Джонсоном, особливості фізіологічних реакцій у чоловіків та жінок на різних стадіях сексуального циклу. Стадії сексуального

циклу за класифікацією DSM-III-R. Особливості проявів на різних стадіях циклу сексуальної реакції сексуальних дисфункцій у чоловіків та жінок.

Рівність статей у сексуальних стосунках. Форми гетеросексуальної поведінки. Співжиття. Шлюб і подружній секс. Альтернативні форми шлюбу Сексуальні техніки. Подружня невірність.

Форма підсумкового контролю успішності навчання диференційований залік.

Засоби діагностики успішності навчання:

Система контролю успішності здобувача включає наступні різновиди: поточний, модульний, підсумковий модульний (до якого включені питання винесені на самостійне опрацювання) та семестровий (академічний) контроль.

Для реалізації усіх форм діагностики навальних досягнень здобувачів застосовуються наступні методи:

Методи навчання: лекції, практичні заняття із застосування поточного тестування і проведенням модульних контрольних робіт.

Методи організації та здійснення освітньо-пізнавальної діяльності:

1. За джерелом інформації:

- словесні (лекція – традиційна, інформаційна лекція, відео лекторій, лекція-презентація із застосуванням ІКТ; дискусія, бесіда);
- практичні (практичні вправи, опрацювання наукових досліджень, вирішення ситуативних завдань);
- наочні (демонстрація, спостереження, ілюстрація).

2. За логікою передачі та сприймання навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3. За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі, евристичні.

Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації освітньо-пізнавальної активності: пізнавальні дискусії, «мозковий штурм», проблемно-орієнтовна едукація, практично-теоретична колаборація, створення ситуацій пізнавальної новизни.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з усіх форм освітньої активності передбаченої у силабусі ВК.

Рекомендована література

Основна література:

1. Акімова Л.Н. Психологія сексуальності. Одеса, 2005. 198 с.
2. Бочелюк В.Й., Черепехіна О.А. Психологія сексуальності. К.: ВД «Скіф», 2021. 312 с.
3. Діденко С.В., Козлова О.С. Психологія сексуальності : підручник. Київ, 2009. 304 с.

Допоміжна література:

4. Гупаловська В.А., Стрілець Н.О. Психологічні особливості сексуальних установок молоді. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Психологічні науки.* 2013. Т. 2. Вип. 10(91). С. 89–94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdups_2013_2_10_19.

5. Гупаловська В.А., Володимирець О.І. Психологічні особливості сексуальності чоловіків : результати емпіричного дослідження. *Проблеми сучасної психології*. 2012. Випуск 16. С. 222–235.
6. Кон И.С. Сексуальная культура XXI века. Педагогика. 2003. № 4. С. 3–15.
7. Кон И. С. Сексология. М.: Издательский центр «Академия», 2004. 384 с.
8. Кон И.С. Мужская сексуальность. Мужчина в меняющемся мире. Москва, 2009. URL: <https://psyfactor.org/lib/sexuality2.htm>.
9. Кон И.С. Меняющиеся мужчины в изменяющемся мире. Маскулинность как история. URL: <http://gestalt.dp.ua/index/0-224>.
10. Кон И.С. Мужчина в меняющемся мире. Москва, 2009. 496 с.
11. Кочарян А. С. Личность и половая роль (симптомокомплекс маскулинности /фемининности в норме и патологии). Харьков: Основа, 1996. 127 с.
12. Кравець В. П. Гендерна педагогіка. Навчальний посібник. Тернопіль: Джура, 2003. 416 с.
13. Крукс Р., Баур К. Сексуальность. СПб: прайм-ЕВРОЗНАК, 2005. 480 с.
14. Мастерс У., Джонсон В., Колодни Р. Основы сексологии. М.: Мир, 1998. 692 с.
15. Психология сексуальных отклонений: Хрестоматия. Сост. К. В. Сельченко. Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2002. 672с.
16. Райх В. Сексуальная революция. СПб-М. Серебрянные нити, Профит Стайл, 2016. 564 с.
17. Свядоц А. М. Женская сексопатология. СПб: Питер Паблишинг, 1998. 288 с.
18. Смахтіна Н.О. Індивідуально-психологічні особливості жіночої сексуальності : автореф. дис. ... канд. психол. Наук : 19.00.01. Харків, 2011. 22 с.
19. Старшенбаум Г.В. Сексуальная и семейная психотерапия. М.: Высшая школа психологии, 2003. 300с.
20. Шибанова В.І. Психологічний аналіз поняття «Уявлення про сексуальні стосунки». Актуальні питання психології у сучасному інноваційному просторі: *Збірник матеріалів міжнародної наук.-практ. конф.*, м. Одеса, ОНМУ, 14-15 травня 2021 р. / Редкол.: Р.П. Шевченко, О.А. Діколь-Кобріна. Одеса: ОНМУ, 2021. С. 323-326.
21. Шибанова В. І., Іванова В.Д. Комплекс методик «Авторський психодіагностичний комплекс методик дослідження ставлення до сексу та сексуальності» Авторське свідоцтво. № 106348 від 16.07.2021 К. : Державне підприємство «Український інститут інтелектуальної власності».
22. Шиделко А.В., Вільчук Л.Г. Сутність й особливості кіберсексуальної залежності. *Технології розвитку інтелекту*. 2019. Випуск 3. № 4 (25). DOI: <http://doi.org/10.31108/3.2019.3.4>.
23. Шиделко А. В., Калька Н. М. Особливості чоловічої сексуальності: психологічний аспект. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. № 1. Т. 1. С. 97-100. DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-1.18>
24. Фрейд З. Очерки по психологии сексуальности. СПб.: Издательский Дом «Азбука-классика», 2009. 256 с.

Інформаційні ресурси:

25. Адлер А. Любовные отношения и их нарушения. Очерки по индивидуальной психологии http://psychol.ras.ru/ippp_pfr/j3p/20010410/20010410a/htm
26. Вікіпедія - <http://ru.wikipedia.org/>
27. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського <http://www.nbuv.gov.ua/>
28. Психологічна бібліотека Київського Фонду сприяння розвитку психічної культури <http://psylib.kiev.ua>
29. Інституційний репозитарій Херсонського державного університету (eKhSUIR) <http://ekhsuir.kspu.edu>

ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНИХ ВІДНОСИН

Укладач: **Попович І.С.**, доктор психологічних наук, професор

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Психологія соціальних відносин» є психологічні механізми впливу на людину та її свідомість під час консультування, тренінгів та масових заходів.

Міждисциплінарні зв'язки: Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Психологія соціальних відносин» базується на загальних та фахових компетентностях, сформованих здобувачами під час вивчення таких ОК: «Загальна психологія (з практикумом)», «Соціальна психологія (з практикумом)», «Вікова та педагогічна психологія», «Теорії особистості» та «Політична психологія».

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: детальне вивчення окремих соціальних процесів, що позначаються на формуванні масової свідомості, до яких віднесено: психологію реклами, організацію PR-компаній, психологічні феномени харизматичної особистості.

Завдання курсу:

1. Сформувати у здобувачів професійну спрямованість, інтерес до майбутньої професії, відповідальне ставлення до опанування професійно необхідних знань.
2. Сформувати у здобувачів уявлення про особливості взаємовідносин у різних спільнотах.
3. Розкрити фізіологічні механізми впливу на широкі маси людей, ознайомити з основними положеннями теорії мас.
4. Сформувати навички вивчення та аналізування продуктів масової свідомості, вміння конструювати рекламну продукцію загального змісту з урахуванням психологічних особливостей сприймання.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Психологія соціальних відносин» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 1. ЗК 6. ЗК 8.	ФК 6. ФК 8. ФК 11.	ПРН 2. ПРН 3. ПРН 6-8. ПРН 13. ПРН 16. ПРН 18.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться **150** годин **5** кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Соціальні механізми емоційних відносин у малих групах.

Тема 1. Соціальні феномени взаємовідносин в малих групах. Дружба як соціально-психологічний феномен. Поняття про малу групу. Класифікація малих груп. Відмінності між основними видами груп. Психологічна згуртованість та сумісність як основні показники, що забезпечують успішність функціонування малої групи. Соціальні феномени взаємовідносин в малих групах. Основні теорії розвитку колективу. Структура колективу. Поняття про психологічну згуртованість та сумісність групи. Параметри згуртованості. Психологічний динамічний аспект розвитку групи. Діагностика рівня сумісності та згуртованості групи. Дружба як соціально-психологічний феномен.

Поняття дружби в сучасній психології. Поняття дружби з позицій теорії атракції. Особливості феномену дружби в залежності від вікових особливостей. Дружба адаптація людини у суспільстві. Гендерні особливості дружби. Емоційна близькість як основний параметр дружби.

Тема 2. Кохання в контексті соціальних взаємовідносин. Механізми виникнення симпатії. Феномен любові та її типи. Теорії любові (О. Афанасьєв, Дж. Лі, Р. Дж. Стернберг, Р. Мей). Джерела та стилі любові. Умови збереження значущих емоційних відносин. Поняття атракції та її основні особливості. Умови виникнення атракції за Л. Я. Гозманом. Етапи розвитку емоційних відносин та їх детермінанти. Кохання в контексті соціальних взаємовідносин (Е. Фром, І. Кон). Невротична складова любові. Порівняльна характеристика основних теорій любові. Умови, що впливають на міжособистісні взаємини.

Тема 3. Феномен ревнощів в соціальному контексті. Визначення поняття ревнощі у філософській та психологічній науці. Емоційна складова ревнощів. Страх як ключовий чинник утворення і розвитку ревливих стосунків. Гендерний та віковий аспекти ревнощів. Феномен ревнощів в соціальному контексті. Теорії ревнощів у різних психологічних школах. Агресія і ревнощі. Порівняльне аналізування змістових особливостей процесу ревнощів у жінок та чоловіків. Дитячі ревнощі: психологічні особливості та динаміка протікання.

Тема 4. Гендерні ролі та стереотипи в суспільстві. Поняття гендер у сучасних психологічних концепціях. Статева ідентичність та гендер. Стереотипні гендерні ролі та їх використання в рекламній продукції. Жінка і реклама. Визначення поняття «гендер» у сучасній психології. Формування теорії гендеру. Статева ідентичність та етапи її формування. Вплив зразків на психологічний зміст статі. Психоаналітичний підхід до формування статевої ідентичності особистості. Гендерні стереотипи у різних сферах: на прикладі освіти, медицини, спорту, психології та ін.

Тема 5. Соціальні очікування малої групи. Соціальні очікування в міжособистісній взаємодії малої групи. Змістові психологічні параметри соціальних очікувань. Родо-видове аналізування категорії «соціальні очікування» (І. С. Попович). Соціальні очікування в теоріях мотивації.

Процесуальні і змістові мотиваційні теорії і соціальні очікування. Поняття «соціальні очікування особистості». Соціальні очікування в міжособистісній взаємодії малої групи. Змістові психологічні параметри соціальних очікувань спільноти. Соціальні очікування і конструювання моделі очікуваного майбутнього. Основні методи діагностики соціальних очікувань малої групи. Експектометрія як основний метод діагностики. Методики «Очікувана ситуація», «Реалізація очікувань».

Тема 6. Структура трудового колективу. Поняття «колектив», «соціальна група», «спільнота». Види соціальних груп. Основні структурні складові первинного трудового колективу. Структура трудового колективу за В. Уманським. Чинники, що впливають на згуртованість колективу. Фізіологічні, психологічні та духовні чинники згуртованості колективу. Основні методи діагностики структурних компонентів колективу. Методи діагностики структури колективу та його психологічних змістових параметрів. Соціометрія та референтометрія як основні методи діагностики. Експектометрія як метод діагностики прогностичних параметрів у конструюванні виробничих колективів.

Змістовий модуль 2.

Соціальні феномени взаємодій у великих групах.

Тема 7. Соціальні феномени взаємодій у великих групах. Стихійна масова поведінка як соціальний феномен. Натовп та закономірності його поведінки. Поняття натовпу. Механізми поведінки натовпу. Відмінності малої групи та натовпу. Закономірності поведінки натовпу: раціональна та ірраціональна складова. Основні ознаки натовпу: циркулярна реакція та плітки. Умови функціонування натовпу. Класифікація видів натовпу та їх характеристика. Циркулярна реакція та комунікація. Види натовпу та їх характеристика. Основні психологічні змістові параметри натовпу. Соціальні феномени взаємодій у великих групах. Умови формування та функціонування великих груп. Психологічні особливості перебування людини у натовпі. Запобіжні засоби під час масових заходів. Профілактичні дії щодо негативних наслідків стихійної масової поведінки.

Тема 8. Масова паніка як соціальний феномен. Індивідуальна та масова паніка. Циркулярна реакція та комунікаційна взаємодія. Чинники, що викликають паніку. Механізми розвитку панічної поведінки. Запобігання та профілактичні заходи щодо виникнення паніки. Відмінності індивідуальної та масової паніки. Масова паніка як соціальний феномен. Страх за життя – основна емоція паніки. Переживання жаху. Невротичний компонент паніки.

Тема 9. Плітки як соціально-психологічне явище та знаряддя політичної боротьби. Феномен пліток та його вивчення. Класифікаційні ознаки пліток. Викривлення у процесі циркуляції пліток. Фундаментальні чинники існування пліток. Формування стійкого простору, що сприяє поширенню пліток. Плітки як соціально-психологічне явище та знаряддя політичної боротьби. Визначення пліток та відмінності від офіційної інформації. Плітки і суспільні настрої. Жвавий інтерес та дефіцит інформації як ключові чинники існування

пліток. Емоційний баланс і соціальний статус – додаткові чинники, що сприяють виникненню пліток. Профілактика щодо поширення пліток. Створення простору, стійкого до поширення пліток.

Тема 10. Соціальні очікування спільноти. Поняття «соціальні очікування спільноти». Особливості соціальних очікувань руху, спільноти. Відмінності соціальних очікувань великої реальної і формальної груп. Діагностичний інструментарій та його створення для вимірювання параметрів соціальних очікувань спільноти. Ймовірні варіанти дослідження соціальних очікувань спільноти.

Тема 11. Психологічні особливості рекламних компаній. Соціально-психологічні детермінанти організації і проведення успішної рекламної кампанії. Сутність терміну «PR». «Білий» і «чорний» піар: спільне і відмінне. Класифікаційні ознаки «PR». Інформаційний компонент рекламної продукції. Особливості використання символіки в політичній та споживчій рекламі. Заходи протидії негативному впливу реклами.

Форма підсумкового контролю успішності навчання диференційований залік.

Засоби діагностики успішності навчання:

Система контролю успішності здобувача поєднує такі види: поточний контроль; вибіркового контролю; підсумковий модульний контроль, до якого віднесено питання для самостійного опрацювання; семестровий академічний контроль.

Використано такі **методи навчання:** лекційні та практичні заняття з підготовкою доповідей і реферативних повідомлень, застосування модульного тестування і фронтальних поточних опитувань та самостійних робіт.

Методи організації та реалізації навчально-професійної діяльності:

1. За джерелом інформації:

- словесні: традиційна лекція, лекція-презентація, дискусія, бесіда, доповідь, реферативне повідомлення, експертна оцінка;
- практичні: аналізування складних конфліктних ситуацій з застосуванням відеоконтенту; вирішення кейсових завдань, презентація, колегіальне оцінювання, емпіричне дослідження з інтерпретацією результатів з окресленої соціальної проблеми);
- наочні: презентація, спостереження, модерування.

2. За логікою передачі та сприймання навчальної інформації: дедуктивні/індуктивні, аналізування/синтезування.

3. За мірою самостійності мислення: відтворювальні, проблемно-пошукові, творчі;

4. За формуванням допитливості до навчально-професійної діяльності: пізнавальні дискусії, експертне оцінювання, мозковий штурм, створення проблемно-пошукових груп, індивідуальне завдання.

Підсумкова оцінка з ОК «Психологія соціальних відносин» об'єднує усі активності здобувача, що подані в силабусі з урахуванням інформальної та неформальної освіти.

Рекомендована література

Основна література:

1. Блинова О. Є. Трудова міграція населення України у соціально-психологічному вимірі: монографія. Херсон: РІПО, 2011. 486 с.
2. Москаленко В. В. Соціальна психологія: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 624 с.
3. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : навч. посіб. К.: Академвидав, 2005. 448 с.
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: підручник: У 2 кн. Кн. 1. Соціальна психологія особистості і спілкування. К.: Либідь, 2004. 576 с.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: підручник: У 2 кн. Кн. 2. Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія. К.: Либідь, 2006. 560 с.
6. Попович І. С. *Психологічні виміри соціальних очікувань особистості: монографія*. Херсон: ПАТ «ХМД», 2017. 504 с.
7. Попович І. С. *Психологія соціальних очікувань особистості: методологія, теорія і практика: навч.-метод. посіб.* Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 158 с.
8. Попович І. С. *Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах: монографія*. Херсон: ВАТ «ХМД», 2013. 240 с.

Допоміжна література:

9. Беззубцев С. А. Слухи, которые работают на вас. СПб., 2003. 220 с.
10. Ладо О. В. Соціально-психологічні проблеми свободи. *Практична психологія та соціальна робота*. 1999. № 5. С. 34-36.
11. Лебон Г. Психология народов и масс. СПб., 1996.
12. Майерс Д. Социальная психология. 7-е изд. СПб.: Питер, 2007. 794 с.
13. Пайнс Э., Маслач К. Практикум по социальной психологии. СПб.: Питер, 2000. 528 с.
14. Попович І. С. Соціальні очікування в теоріях мотивації особистості. *Вісник Пермського університету. Філософія. Психологія. Соціологія*. 2014. Вып. 4(20). С. 53-63.
15. Попович І. С. Мотиваційний компонент соціально-психологічних очікувань. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України*. К., 2011, т. XIII, ч. 4. С. 290-297.
16. Попович І. С. Оптимізація розвитку соціально-психологічних очікувань у студентській групі: навч.-метод. посіб. Херсон: ВАТ «ХМД», 2013. 204 с.
17. Попович І. С. Самооцінка як критерій соціально-психологічних очікувань. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України*. К.: «ГНОЗІС», 2010. Т. 12, ч. 3. С. 326–333.
18. Щербатых Ю. В. Психология страха. Популярная энциклопедия. М., 2001. 354 с.
19. Popovych I. S. Social expectations – a basic component of the system of adjusting of social conduct of a person. *Australian Journal of Scientific Research*. 2014, 2(6), P. 393-398.

Інформаційні ресурси:

20. Теория справедливости Адамса [Электронный ресурс] – Режим доступа к статье: <http://www.klubok.net/article2422.html>.
21. Halian, A., Halian, I., Burlakova, I., Shevchenko, R., Lappo, V., Zhigarenko, I., Popovych, I. Emotional Intelligence in the Structure of Adaptation Process of Future Healthcare Professionals. *Revista Inclusiones*, 7(3). 2020. P. 447-460. <http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1347>

22. Popovych, I., Blynova, O., Zhuravlova, A., Toba, M., Tkach, T., Zavatska, N. Optimization of development and psycho-correction of social expectations of students of foreign philology. *Revista Inclusiones*, 2020. 7(SI). P. 23-38.
<http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1657>
23. Popovych, I., Zhigarenko, I., Losiyevska, O., Dovbenko, S., Kashyrina, Ye., Shevchenko, R., Piletska, L. Research of Achievement Motivation's Impaction the Career Orientations of Future Managers of Organization. *Revista Inclusiones*, 2020. 7(SI). P. 247-263.
<http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1231>
24. Tsiuniak, O., Pyslar, A., Lialiuk, G., Bondarenko, V., Kovtun, O., Los, O., Popovych, I. Research of interdependence of variables and factor structure of masters' readiness for innovative pedagogical activity. *Revista Inclusiones*, 2020. 7(3). P. 427-452.
<http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1645>

ПСИХОЛОГІЯ СПІЛКУВАННЯ

Укладач: **Мойсеєнко В.В.**, доктор філософії, викладач

Предмет вивчення: психологічна специфіка процесів спілкування, які розглядаються під кутом зору взаємовідносин особистості та суспільства.

Міждисциплінарні зв'язки: соціальна психологія (з практикумом), вікова психологія (з практикумом), педагогічна психологія, гендерна психологія, диференціальна психологія, педагогіка, психодіагностика, психологічне консультування, основи психотерапії, соціально-психологічний тренінг та ін.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: сформувати у здобувачів навички використання найбільш ефективних комунікативних засобів; використовувати прийоми саморегуляції поведінки у процесі міжособистісного спілкування.

Завдання:

1. Ознайомити здобувачів з прийомами та методами удосконалення власної комунікативної компетентності, мотивувати до особистісного та професійного зростання.

2. Сформувати у здобувачів навички ділового та міжособистісного спілкування; навчити прийомам ефективної партнерської взаємодії з клієнтами та колегами.

3. Сформувати у здобувачів фахові уміння спілкування, що включає обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття та розуміння один одного; вміння проводити соціально-психологічний тренінг, діагностичні та корекційні процедури соціально-психологічного тренінгу.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Психологія спілкування» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 2-4. ЗК 8. ЗК 9. ЗК 12.	ФК 1. ФК 4. ФК 6. ФК 7. ФК 11.	ПРН 1. ПРН 3. ПРН 6. ПРН 8. ПРН 9. ПРН 13.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться **120** годин **4** кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1: Основні закономірності процесу спілкування.

Тема 1. Психологічні особливості процесу спілкування.

«Спілкування» та «діяльність» як категорії. Взаємозв'язок спілкування та діяльності. Спілкування як форма взаємодії. Цілі спілкування. Основні функції спілкування. Види спілкування. Структура спілкування: комунікативна, інтерактивна, перцептивна сторони спілкування. Рівні спілкування.

Тема 2: Перцептивна сторона спілкування.

Концепція соціальної перцепції. Механізми перцепції. Сприйняття і роль стереотипу для формування першого враження. Ефекти сприйняття: «ефект ореолу», «ефект проєкції», «ефект первинності та новизни». Соціальне встановлення. Механізми сприйняття та розуміння у міжособистісній взаємодії: ідентифікація, емпатія, атракція, рефлексія. Теорія каузальної атрибуції.

Тема 3. Взаємодія у спілкуванні.

Взаємодія як психологічний процес. Місце взаємодії у структурі спілкування. Види соціальних взаємодій. Міжособова взаємодія: трансактний аналіз. Форми управління: наказ, переконання, навіювання, зараження. Маніпулювання свідомістю. Психологічне вплив як форма соціальної взаємодії.

Тема 4. Спілкування, як комунікація.

Поняття комунікації та метакомунікації. Особливості розуміння у процесі комунікації. Основні засади комунікації. Бар'єри комунікації та технологія їх подолання. Методи розвитку комунікативних здібностей. Техніки ведення партнерської бесіди, техніки виявлення прихованих мотивів та інтересів партнерів. Техніки активного слухання. Техніки налагодження контакту.

Змістовий модуль 2: Психологічна структура особистості та її вплив на процес спілкування.

Тема 5. Прояв індивідуальних особливостей особистості у процесі спілкування.

Воля та вольові дії. Потреби та мотиви. Основи психології особистості: характер, здібності. Емоції та афекти, їх прояв у діловому спілкуванні. Поняття психологічного типу особистості. Типологія К.Г. Юнга. Психотипи особистості та акцентуації характеру.

Тема 6. Поняття «невербальна комунікація» та її основні канали.

Поняття «невербальна комунікація» та «невербальна поведінка». Основні канали невербальної комунікації. Оптико-кінетична система. Акустична система. Тактильно-кінестетична система. Просторова чи проксемічна система. Інтерпретація та контроль невербальної поведінки.

Форма підсумкового контролю успішності здобувачів диференційований залік.

З метою формування професійних компетенцій широко впроваджуються інноваційні методи навчання, що забезпечують комплексне оновлення традиційного освітнього процесу. Наприклад, комп'ютерна підтримка

освітнього процесу, впровадження інтерактивних методів навчання (робота в малих групах, мозковий штурм, ситуативне моделювання, опрацювання дискусійних питань).

Засоби діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з наступних форм роботи:

- аудиторна робота за семестр (підсумкова оцінка усіх форм роботи здобувача протягом семестру);
- самостійна робота за семестр.

Контроль здійснюється з дотриманням вимог об'єктивності, індивідуального підходу, систематичності і системності, всебічності та професійної спрямованості контролю. Використовуються такі методи контролю (усне опитування, виконання практичних завдань, тестування), які мають сприяти підвищенню мотивації здобувачів – майбутніх фахівців до навчально-пізнавальної діяльності.

Рекомендована література

Основна література:

1. Абрамович С.Д., Мовленнєва комунікація. Київ, 2004. 254с.
2. Васильєв Н.Н. Тренінг професіональних комунікацій в психологічеській практиці. СПб, 2007. 283 с.
3. Горянина В.А. Психологія общенія. Москва, 2002. 247 с.
4. Донченко О.А., Слюсаревський М.М., Татенко В.О., Титаренко Т.М., Хазратова Н.В. Основи соціальної психології: навч. посібник. Київ, 2008. 495 с.
5. Москаленко В.В. Соціально психологія. Київ, 2005. 624 с.
6. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціально психологія : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ, 2020. 192 с.
7. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія соціальної комунікації: навч. посіб. Івано-Франківськ, 2021. 224с.
8. Філоненко М.М. Психологія спілкування. Київ, 2008. 224с.

Допоміжна література:

9. Вердербер Р. Психологія общенія. Тайны эффективного взаимодействия. Москва, 2010. 412 с.
10. Ильин Е.П. Психологія общенія и межличностных отношений. СПб., 2010. 576 с.
11. Леонтьев А.А. Психологія общенія. Москва, 2008. 368 с.
12. Москаленко В.В. Соціально психологія. Київ, 2008. 192 с.
13. Мясищев В.Н. Психологія отношений. Москва, 1995. 223с.

Інформаційні ресурси:

14. Вердербер Р., Вердербер К. Психологія общенія. – Режим доступу: <http://mexalib.com/view/21023>
15. Берн Э. Игры, в которые играют люди. – Режим доступу: http://knigger.org/berne/about/the_psychology_of_human_relationships
16. Куницина В.Н. Психологія общенія. – Режим доступу: http://www.studmed.ru/kunicyna-vn-psihologiya-obscheniya_500264aa576.html
17. Маклаков А. Общая психологія. – Режим доступу: http://royallib.com/book/maklakov_anatoliy/obshchaya_psihologiya.html
18. Філоненко М.М. Психологія спілкування. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/80774-rozdl-1splkuvannya-yak-fenomen-psiholog.html>

ПСИХОЛОГІЯ ТРАВМУВАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ

Укладач: **Шебанова В.І.**, доктор психологічних наук, професор

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти є теоретико-методологічні основи психології травмувальних ситуацій; особливості діагностики та надання психологічної допомоги і підтримки клієнтам різного віку, що зазнали психологічної травматизації.

Даний курс посідає важливе місце в системі психологічних наук. Теоретичне значення курсу пов'язано з вивченням психофізіологічних особливостей людини, яка перенесла травматичний стрес, діагностикою стану людини після травмуючої ситуації, основними принципами та техніками кризової інтервенції. Практичне значення курсу спрямовано на оволодіння сучасними методами психологічної допомоги та підтримки клієнтів різного віку, що зазнали психологічної травматизації.

Міждисциплінарні зв'язки: курс «Психологія травмувальних ситуацій» тісно пов'язаний з такими фундаментальними і галузевими дисциплінами як загальна психологія, психодіагностика, психологія здоров'я, основи психосоматики, клінічна психологія, вікова психологія, психогігієна, психофізіологія, патопсихологія, основи психотерапії, основи психокорекції, психологія сім'ї, психопрофілактика сімейних криз.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: забезпечити професійну компетентність практичних психологів у сфері психології травмувальних ситуацій. Сформуванню загального уявлення про психологію травматичного стресу, познайомити з негайними й віддаленими його наслідками, ознайомити з шляхами та методами надання психологічної допомоги.

Завдання курсу:

Теоретичні: організація теоретичного та практичного засвоєння дисципліни «Психологія травмувальних ситуацій»; засвоєння понятійного апарату дисципліни, ознайомлення здобувачів вищої освіти із широким спектром проблем, методів і вимог, які пред'являються до психолога для вирішення різноманітних завдань у діяльності психолога-практика.

Практичні: навчати здобувачів вищої освіти професійно грамотно проводити психодіагностичну оцінку дітей та дорослих, які пережили травматичні ситуації, включаючи підготовку практичного матеріалу для обстеження; складати висновок психологічного обстеження, розробляти на основі оцінки актуального стану обстеженого програму психологічної допомоги. формування у психологів-практиків вмінь і навичок застосування засобів психотерапії, психокорекції та методів психологічного консультування для психологічного супроводу травмувальних ситуацій.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «**Психологія травмувальних ситуацій**» спрямовано на формування таких **компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):**

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 1.	ФК 1. ФК 5. ФК 11.	ПРН 1-18.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Тема 1. Введення у психологію травмуючих ситуацій. Методологічне обґрунтування необхідності виділення психології травмуючих ситуацій у самостійну галузь знань. Предмет та завдання психології травмуючих ситуацій. Система основних понять курсу. Критерії кризового стану. Аналіз понять «криза», «екстремальна ситуація», «подія», «кризова подія», «фрустрація», «стрес», «травматичний стрес». Види криз. Принципи кризової інтервенції. Методи кризової психотерапії: раціональна психотерапія, когнітивна, гештальт-терапія, гіпноз та трансівні техніки, екзистенціальна терапія, метод прогресивної м'язової релаксації та аутогенного тренування, групова поведінкова терапія. Характеристика категорій «час життя», «життєвий цикл», «життєвий шлях». Психобіографічний підхід до вивчення життєвого шляху особистості. Психічна травма. Психологічний зміст переживання. Скорбота як процес переживання. Методика «Психологічна автобіографія» (Л.Ф. Бурлачук, Ю. Коржова). Методика психологічного нарративного аналізу кризових/травматичних подій (Шебанова В.І.). Схема нарративного психотерапевтичного аналізу кризової події (Шебанова В.І.). Діагностично-психокорекційна методика «Антисвіти» (Шебанова В.І.).

Тема 2. Екзистенціальний напрямок у психології та філософії як теоретичне підґрунтя психології травмуючих ситуацій. Аналіз взаємозв'язку екзистенціальної психології та психології травмуючих ситуацій. Основні положення екзистенціальної психології. Погляд на емоції: почуття провини – поняття та модуси. Погляд на людину та становлення людини. Зв'язок буття людини й буття миру. Методи екзистенціальної психології. Екзистенціальний аналіз. Аналіз основних базисних конфліктів, які аналізує екзистенціальна психологія: смерть, воля, ізоляція, безглуздість. Модуси буття Л.Бісвангер. Поняття трансценденції.

Тема 3. Характеристика екзистенціальних тривог. Загальна характеристика екзистенціальних тривог. Тривога долі й смерті. Тривога провини й осуду. Тривога порожнечі й відсутності змісту. Взаємозв'язок категорій «тривога» і «страх». Механізм виникнення патологічної тривоги.

Тема 4. Основи логотерапії. Характеристика поняття «сенсу» за В.Франклом. Система цінностей життя у якому є сенс (за В.Франклом). Вчення

про свободу волі. Екзистенційний вакуум. Логотерапевтична теорія неврозів. Методи допомоги людині у ситуації зоогенного неврозу: психобіографічний дебріфінг; переосмислення, дерефлексія, парадоксальна інтенція.

Тема 5. Стрес та травматичний стрес, посттравматичний стресовий розлад. Концепція стресу Г.Сельє. Поняття травматичного стресу. Діагностичні критерії посттравматичного стресового розладу. Психологічні механізми виникнення посттравматичного стресового розладу. Фактори ризику розвитку ПТСР. Історія створення теорії посттравматичного стресу: внесок Еріксона, Опенгейма, Майерса, Кардінера, Крепеліна, Фрейда, Ліндермана, Горовітца. Етіологія й симптоматика посттравматичного стресу: основні ситуації, які призводять до ПТСР та основні види симптомів ПТСР. Аналіз методів діагностики. Симптоматика наслідків тривалих знущань. Патологічні зміни у взаєминах і в індивідуальності. Повторні ушкодження, які впливають за тривалими знущаннями. Психологічні наслідки тероризму

Тема 6. Методи діагностики посттравматичного стресового розладу у дітей. Полуструктуроване інтерв'ю для оцінки травматичних переживань дітей. Батьківська анкета для оцінки травматичних переживань дітей. Проективні методики оцінювання посттравматичного стресового розладу у дітей

Тема 7: Методи діагностики посттравматичного стресового розладу у дорослих. Шкала для клінічної діагностики ПТСР (CLINICAL–ADMINISTERED PTSD SCALE – CAPS). Шкала для оцінки впливу травматичної події (IMPACT OF EVENT SCALE-R – IES-R). Міссісіпська шкала для оцінки посттравматичних реакцій (військовий та громадянський варіанти). Опитувальник вираженості психопатологічної симптоматики (SYMPTOM CHECK LIST-90-REVISED – SCL-90-R). Опитувальник Бека для оцінки депресії (BECKDEPRESSION INVENTORY– BDI). Шкала дисоціації (DISSOCIATIVE EXPERIENCE SCALE – DES). Опитувальник перитравматичної дисоціації. Опитувальник травматичного стресу для діагностування психологічних наслідків. Шкала базових переконань (WORLD ASSUMPTION SCALE – WAS). Особистісний профіль кризи (TAPAS, 2003). Особистісна та соціальна ідентичність (УРБАНОВИЧ, 1998, 2001).

Тема 8. Методи роботи з особистістю з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР). Принципи корекції та терапії при ПТСР. Методи корекції та терапії ПТСР. Загальні підходи до психотерапії ПТСР. Стратегії терапії за Єніколаповим. П'ять стадій актуального стану клієнта та цілі терапії на кожній з них (за Горовіцем). Основні цілі терапії при перших контактах з клієнтом, який страждає на ПТСР. Основні передумови успішної роботи з клієнтами, що страждають на ПТСР. Три стадії терапевтичної роботи з людьми, які страждають на ПТСР. Типові терапевтичні помилки. Техніки трансформації травматичної пам'яті: пряма оповідь або вільна оповідь та формалізована сповідь. Основні правила терапії ПТСР. Труднощі, які відчуває терапевт при роботі з клієнтами, які страждають на ПТСР. Психотерапевтичні методи при роботі з ПТСР. Основні принципи та методи групової терапії.

Метод десенсибілізації та переробки емоційних травм за допомогою руху очей (ДПРО) – за Ф.Шапіро. Історія виникнення методу. Психофізіологічне обґрунтування методу. Особливості застосування методу. Стандартна процедура ДПРО: оцінювання факторів безпеки клієнта, вивчення історії хвороби та планування психотерапії, підготовка до проведення ДПРО-терапії, визначення предмета (цілі) впливу, десенсибілізація, інсталяція, сканування тіла, завершення, переоцінка. Стратегії, які використовуються при заблокованій переробці. ДПРО у лікуванні психогенних сексуальних дисфункцій.

Метод ослаблення травматичного інциденту (ОТІ). Метод візуально-кінестетичної дисоціації (ВКД) Р.Бендлера та Дж.Гріндера. Психологічна допомога методом психологічного дебрифінгу.

Гештальт-терапія. Основні цілі терапевтичної роботи. Основні механізми порушення циклу-контакту. Розлади, при який застосовується гештальт-терапія. Основні поняття гештальт-терапії. Основні методи гештальт-терапії.

Когнітивно-поведінкова психотерапія. Основні цілі та методи поведінкової психотерапії. Основні цілі та методи когнітивної терапії.

Символ-драма (метод кататимного переживання образів). Основи методу кататимного переживання образів (КПО). Основна ступінь при роботі с ПТСР. Розлади, при який застосовується КПО. Розлади, при яких КПО може бути неефективною.

Тема 9. Синдром втрати. Втрата як подія. Втрата близької людини як необоротна значима подія. Втрата як травма. Переживання втрати: загальні характеристики. Стадії та задачі втрати. Вітчизняні та зарубіжні дослідження. Рівні проживання втрати. Концепція проживання втрати як процес змін у внутрішньому світі особистості. Горе втрати як процес: «Як звикнути?», «Що змінилося?», «У чому сенс?». Концепція психологічних стадій вмирання у термінальних хворих. Стратегії поведінки рідних термінально хворих. Консультування клієнта, який пережив втрату. Психологічна допомога при переживанні втрати. Слова втіхи: що можна, а чого не можна говорити. Загальні проблеми психологічної роботи при переживанні втрати. Наративні техніки у роботі з переживанням втрати. Бібліотерапія при переживанні втрати. Казкотерапія при переживанні втрати.

Загальна характеристика переживання горя дітьми. Фази дитячого горя. Вікові особливості переживання горя. Самоусвідомлення та основні проблеми, які виникають у горі. Стратегія та методологія психотерапевтичної допомоги.

Переживання втрати при розлученні. Стадії втрати при розлученні. Загальні проблеми психологічної роботи при переживанні втрати при розлученні. Наративні техніки у роботі з переживанням втрати при розлученні. Бібліотерапія при переживанні втрати при розлученні. Казкотерапія при переживанні втрати при розлученні.

Тема 10. Насилля над жінками. Класифікація видів і форм насильства. Домашнє (сімейне побутове) насильство. Визначення та основні види домашнього побутового насильства над жінками. Міфи та факти про побутове насильство над жінками. Статистичні дані з сімейного насильства Особистісні

особливості жінок, що постраждали від сімейного насильства Причини по яким жінка не йде від кривдника Причини сімейного насильства Особистісні риси кривдників Міри безпеки які необхідно знати жінці, що страждає від домашнього насильства

Сексуальне насильство. Визначення та види сексуального насилля над жінками. Основні фази травматичного синдрому згвалтування (ТСЗ). Фактори психічної травматизації, яка пов'язана з сексуальним насиллям (за Дж.Хіндманом). Як діяти, якщо ви стали жертвою нападу на вулиці...

Психологічна реабілітація жінок, жертв домашнього насилля. Поняття та основні принципи реабілітації. Екстрена психологічна допомога. Короткострокова та довгострокова психологічна реабілітація. Корекційний аспект психодіагностики. Особливості консультативної роботи з жертвами сімейного насильства. Реабілітація наслідків насильства за допомогою НЛП. Реабілітація посттравматичного стресового розладу за допомогою психоаналітичного консультування. Використання технік гештальттерапії у довгостроковій реабілітації. Використання клієнтцентованої терапії у реабілітаційній роботі з жінками Використання терапії реальністю у довгостроковій реабілітації Використання раціонально-емотивної та когнітивно-біхевіоральної терапії у реабілітаційній роботі Наведення трансу. Недирективні методи гіпноугестії та «спрямованої уяви» реабілітаційній роботі. Методи м'язової релаксації у реабілітаційній роботі з жінками, що зазнали насильства. Метод психічної саморегуляції у роботі з жінками, що зазнали насильства. Арт-терапевтичні (креативні) види та техніки у реабілітаційній роботі з жінками, що зазнали насильства: малювання, колаж, ліплення, кольоротерапія, драмо терапія, фототерапія, маскотерапія, книготерапія або бібліотерапія, казкотерапія, піскова терапія. Наративна тренінгова програма особистісного зростання «Мереживо історій власного життя» (Шебанова В. І.).

Сімейна психотерапія й сімейне консультування у реабілітації жінок, що зазнали насильства. Консультування жертв сімейного насилля. Основні спеціалізовані заклади для жертв сімейного насилля. Основні наслідки сімейного насилля. Основні правила для консультанта, який працює з жертвами сімейного насилля. Стадії терапії у роботі з наслідками насилля (за Корабліною та ін.). Характерні емоції жертв сімейного насилля. Основні задачі, які повинна вирішити жінка, жертва домашнього насилля.

Консультування жертв сексуального насильства Групова психотерапія з жінками, які зазнали насильства Основні правила та принципи допомоги жертвам сексуального насилля. Характерні емоції жертв сексуального насилля. Надання правової допомоги при насильстві в сім'ї

Тема 11. Насилля над дітьми. Визначення, види та чинники насильства щодо дітей. Фактори ризику жорстокої поведінки з дитиною. Соціальні та культурні фактори. Фактори ризику батьків. Психологічні фактори ризику дитини. Діти в ролі кривдників. Джерела формування схильності до насильства й насильницької поведінки в підлітків. Макрорівневі фактори: Соціокультурні особливості середовища Макрорівневі фактори: Засоби масової інформації

Мікрорівневі фактори: сімейне оточення. Мікрорівневі фактори: шкільне середовище. Розповсюдженість насильства над дітьми. Види жорстокої поведінки з дітьми. Емоційне насильство. Психологічне насильство. Фізичне насильство Сексуальне насильство. Насильство у школі. Наслідки шкільного насильства. Наслідки насильства над дитиною для її розвитку. Особливості функціонування механізмів психологічного захисту у дітей в ситуації насильства.

Психологічна реабілітація дітей жертв насильства. Поняття та основні принципи реабілітації. Екстрена психологічна допомога. Короткострокова та довгострокова психологічна реабілітація. Корекційний аспект психодіагностики. Особливості консультативної роботи з жертвами сімейного насильства. Реабілітація наслідків насильства за допомогою НЛП. Використання біхевіоральних методів у довгостроковій реабілітації Реабілітація посттравматичного стресового розладу за допомогою психоаналітичного консультування. Використання терапії реальністю у довгостроковій реабілітації. Використання технік гештальттерапії у довгостроковій реабілітації. Використання клієнтцентованої терапії у реабілітаційній роботі з дітьми, що зазнали насилля. Використання раціонально-емотивної та когнітивно-біхевіоральної терапії у реабілітаційній роботі з дітьми, що зазнали насилля. Використання адлеріанської терапії у реабілітаційній роботі з дітьми, що зазнали насильства. Наведення трансу, недирективні методи гіпноугестії та «спрямованої уяви» у реабілітаційній роботі. Використання ігрових психотерапевтичних методів у довгостроковій реабілітації: ігротерапія малювання, колаж, ліплення, кольоротерапія, книготерапія або бібліотерапія, казкотерапія, піскова терапія, рольові ігри. Сімейна психотерапія й сімейне консультування у реабілітації дітей, що зазнали насильства. Програма соціально-психологічного тренінгу «Оптимізація контактів батьків із дітьми» (Шебанова В. І.).

Групова психотерапія з дітьми. Групова робота з батьками жертв сексуального насильства. Надання правової допомоги.

Тема 12. Суїцидальна поведінка. Фактори суїцидального ризику. Соціально-демографічні фактори. Індивідуально-психологічні фактори. Медичні фактори. Природні фактори. Індикатори суїцидального ризику. Ситуаційні індикатори. Поведінкові індикатори. Комунікативні індикатори. Когнітивні індикатори. Емоційні індикатори. Консультування суїцидальних клієнтів. Консультування уцілілих після суїциду. Підтримка консультанта. Групова кризова психотерапія.

Тема 13. Вторинна травма. Синдром вигорання та вторинна травма. Оцінка вторинної травматизації. Робота з вторинною травмою.

Номер та назва змістових модулів

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ № 1. Основи теорії, діагностики та психотерапії травмувальних ситуацій

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ № 2. Основи теорії, діагностики та терапевтичної роботи з травмувальними ситуаціями

Форма підсумкового контролю успішності навчання – диф. залік.

Засоби діагностики успішності навчання:

Система контролю успішності здобувача включає наступні різновиди: поточний, модульний, підсумковий модульний (до якого включені питання винесені на самостійне опрацювання) та семестровий (академічний) контроль.

Для реалізації усіх форм діагностики навчальних досягнень здобувачів застосовуються наступні методи:

Методи навчання: лекції, практичні заняття із застосування поточного тестування і проведенням модульних контрольних робіт.

Методи організації та здійснення освітньо-пізнавальної діяльності:

1. За джерелом інформації:

- словесні (лекція – традиційна, інформаційна лекція, відео лекторій, лекція-презентація із застосуванням ІКТ; дискусія, бесіда);
- практичні (практичні вправи, опрацювання наукових досліджень, вирішення ситуативних завдань);
- наочні (демонстрація, спостереження, ілюстрація).

2. За логікою передачі та сприймання навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3. За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі, евристичні.

Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації освітньо-пізнавальної активності: пізнавальні дискусії, «мозковий штурм», проблемно-орієнтовна едукація, практично-теоретична колаборація, створення ситуацій пізнавальної новизни.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з усіх форм освітньої активності передбаченої у силабусі ОК.

Рекомендована література

Основна література:

1. Байер О. О. Життєві кризи особистості. Дніпро. : Дніпропетр. нац. ун-т, 2010. 244 с.
2. Екстремальна психологія. За заг. ред. проф. О.В.Тімченка К.: ТОВ «Август Трейд», 2007. 502 с.
3. Мюллер М. Якщо Ви пережили психотравмуючу подію. Львів: Свічадо, 2014. 120 с. (Серія «Сам собі психотерапевт»).
4. Оверченко А.І. Психологія травмуючих ситуацій. Нац акад.внутр. справ., 2004. 177 с.
5. Шебанова В.І. Практики консультування та терапії в кризових ситуаціях. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2017. 135 с.
6. Шебанова В. І. Психологічна допомога дитині, що зазнала насильства : навчально-методичний посібник. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2017. 212 с.
7. Шебанова В. І. Психологічна допомога жінкам, що зазнали насильства : навчально-методичний посібник. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2017. 182 с.
8. Шебанова В. І. Діагностично-психокорекційна методика «Антисвіти». Авторське свідоцтво № 75872 від 12.01.2018 К. : Міністерство економічного розвитку і торгівлі.
9. Шебанова В. І. Схема нарративного психотерапевтичного аналізу кризової події. Авторське свідоцтво № 75873 від 12.01.2018. К. : Міністерство економічного розвитку і торгівлі.

10. Черезова І.О. Психологія життєвих криз особистості. Бердянськ, БДПУ, 2016. 193 с.

Допоміжна література:

11. Гнездилов А. В. Психология и психотерапия потерь. Пособие по паллиативной медицине для врачей, психологов и всех интересующихся проблемой. СПб.: Речь., 2004. 162 с.
12. Старшенбаум Г.В. Формы и методы кризисной психотерапии. М.: Класс, 2016. 120 с.
13. Титаренко Т.М. Испытание кризисом: Одиссея преодоления. М.: Когито-Центр, 2010. 304 с.
14. Шебанова В. І. Фіксація стратегії переїдання та зростання ваги як наслідок трансформації внутрішньої картини життєдіяльності (Ч 2). *Науковий вісник Херсонського державного університету: Зб. наук.праць. Серія Психологічні науки*. Херсон: Видавничий дім Гельветика, 2015. № 6. С.59–68.
15. Шебанова В. І. Формування здоров'язбережувальної компетентності щодо харчової поведінки як індивідуального ресурсу особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету : зб. наук.праць. Серія Психологічні науки*. Херсон: Видавничий дім Гельветика, 2015. Вип. 3. С. 91–97.
16. Шебанова В. І. Феноменологія харчової поведінки у континуумі «норма – патологія». Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2016. 612 с.
17. Шебанова В. И. Тренинг нормализации пищевого поведения: Программа психологического сопровождения на пути к свободе от переедания. Практическое руководство. Херсон : ПП Вишемирский В. С., 2014. 394 с.
18. Шебанова В. І. Застосування техніки «складання віршів» щодо нормалізації девіантної поведінки. Матеріали науково-практичного семінару для співробітників Південного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України. Херсон: видавництво ХДУ, 2017. С. 41 – 43.
19. Шебанова В. І. Вплив телевізійного контенту на емоційну сферу студентської молоді «Медіатравма в умовах інформаційної війни: психологічний та педагогічний аспекти». Матеріали І Всеукраїнської наукової конференції (м. Київ, 20–21 червня 2017 р.) Режим доступу до ресурсу:<http://mediaosvita.org.ua/book/shebanova-v-i-vplyv-televizijnogo-kontentu-na-emotsijnu-sferu-studentskoyi-molodi/>
20. Шебанова В. І. Методика психологічного нарративного аналізу кризових/травматичних подій. Авторське свідоцтво № 75874 від 12.01.2018 К. :Міністерство економічного розвитку і торгівлі.
21. Шебанова В. І. Нарративна тренінгова програма особистісного зростання «Мереживо історій власного життя». Авторське свідоцтво № 76619 від 05.02.2018. К. : Міністерство економічного розвитку і торгівлі.
22. Шебанова В. І. Програма соціально-психологічного тренінгу «Оптимізація контактів батьків із дітьми». Авторське свідоцтво № 76618 від 05.02.2018. К. : Міністерство економічного розвитку і торгівлі.

Інформаційні ресурси:

23. Білоруський центр кризової психології <http://bccp.bspu.unibel.by>
24. Херсонський віртуальний університет – www.dls.ksu.kh.ua
25. American Trauma Society <http://www.amtrauma.org/>
26. Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи <http://www.psyua.com.ua/>
27. <http://traumatherapy.com.ua/content/psihotravma-u-podrostkov-i-detey>
28. <http://www.padap.info/>
29. <http://www.psy-center.kiev.ua/library.html>
30. <http://wayofheart.ru/obrashhenie-samoubijcam.html>

Нормативно-правові документи:

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод
http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=276%3A1&catid=43%3Aeu&Itemid=70&lang=uk
2. Закон України «Про правові засади цивільного захисту». Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1859-15>
3. Конституція України (Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996р.). К.: Преса України, 1997.
4. Наказ МНС України «Про створення позаштатних мобільних груп екстреної психологічної допомоги МНС» (від 27.02.2008 р. № 148). Режим доступу:
<http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.48596.0>

ПСИХОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ

Укладач: **Попович І.С.**, доктор психологічних наук, професор

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Психологія управління» є психологічні закономірності управлінських відносин, які огорнули всіх людей як членів трудового колективу.

Міждисциплінарні зв'язки: Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Психологія управління» базується на загальних та фахових компетентностях, сформованих здобувачами під час вивчення таких ОК: «Загальна психологія», «Соціальна психологія з практикумом», «Вікова та педагогічна психологія», «Юридична психологія» та «Психологія праці». Вивчення цієї навчальної дисципліни/освітньої компоненти закладає базові компетенції до наступних ОК: «Психологія соціальних відносин», «Організаційна психологія».

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: сформувати у здобувачів системних знання про психологічні закономірності управлінської діяльності, розкриття особливості застосування здобутих знань в структурі діяльності керівника.

Завдання курсу:

1. Розкрити теоретичні поняття, вихідні положення, структуру та науково-категорійний апарат психології управління.

2. Засвоїти сучасні підходи до розуміння управління соціальними системами, психологічні закономірності управлінської діяльності, методи психологічних досліджень в психології управління.

3. Навчити здобувачів вищої освіти операціоналізувати отримані знання в практику для забезпечення ефективної управлінської діяльності, реалізовувати ключові напрями роботи практичного психолога в управлінській практиці.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Психологія управління» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 1. ЗК 3.	ФК 4. ФК 12.	ПРН 1-4. ПРН 8-10. ПРН 13-18.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться **90** годин **3** кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти**Змістовий модуль 1.****Теоретичні засади психології управління****Тема 1. Психологія управління як галузь психологічного знання.**

Психологія управління як галузь психологічної науки. А. Файоль «Основи менеджменту». Предмет, об'єкт та завдання психології управління. Психологія управління і «відлига 1960 рр.». Структура та функції психології управління. Теоретико-пізнавальна функція. Соціально-психологічна функція. Інформаційна функція. Економічна функція. Основні поняття психології управління. Менеджер. Людський чинник. Зміст психології управління. Розділи психології управління. Взаємозв'язок психології управління з іншими галузями науки.

Тема 2. Методологія та методи психології управління.

Взаємозв'язок методології та методики наукового дослідження. Психологічні методи вивчення особистості в системі управління. Метод спостереження. Метод опитування. Метод експерименту. Метод вивчення документів. Соціально-психологічні методи вивчення організації в структурі управління. Метод впливу. Метод соціометрії. Експектометрія. Метод групового оцінювання особистості. Методи, спрямовані на розв'язання управлінських завдань і прийняття управлінських рішень. Метод «гарної ідеї». Метод «мозкового штурму». Метод синектики. Метод щоденників. Метод Дельфі. Метод «635». Метод утопічних ігор. Метод Дельбека. Вимоги до достовірності отриманих даних.

Тема 3. Історія становлення та розвитку психології управління.

Зародження ідей психології управління в надрах зарубіжної філософії. Накопичення знань про організовану діяльність людей, спроба осмислення системи управління державою (Платон, Ф. Бекон, Ч. Х. Кулі, Дж. Локк, Г. Лебон, Г. Тард, М. Вебер та ін.). Розроблення ідей психології управління в межах соціології та психології. Ф. Тейлор «Школа наукового менеджменту». Формування психологічних знань в теорії управління. Основні школи наукового управління. Внесок у галузі психології управління. Становлення і розвиток зарубіжної психології управління. Ідеї теорії менеджменту Пітера Друкера. Становлення і розвиток вітчизняної психології управління. Перспективи розвитку психології управління. Роль керівника в управлінні. Актуалізація комунікативної підготовки керівників нового типу.

Тема 4. Психологічні основи управлінської діяльності.

Поняття про управлінську діяльність. Суб'єкт і об'єкт управлінської діяльності. Основні підходи до вивчення управлінської діяльності. Функціональний аналіз (А. Файоль). Управлінська функція. Нормативний аналіз. Посадовий обов'язок. Рольовий аналіз (Г. Мінцберг). Роль (місія керівника). Діменсійний аналіз (Г. Юкл). Діменсія. Емпіричний аналіз. Ситуація управління. Діяльнісно-психологічний аналіз (С. Л. Рубінштейн, О. М. Леонт'єв). Дія. Мікроаналіз (Ф. Тейлор, Ф. Гілберт). Дрібні управлінські операції. Психологічна структура управління. Акме керівника. Акме організації. Поняття професіоналізму

управлінської діяльності та професіоналізму керівника. Акмеологічний підхід до проблеми становлення особистості керівника.

Тема 5. Психологічний зміст функцій управління. Планування. Організація. Мотивація. Координація. Контроль. Психологічні особливості планування. План. Стратегія. Етапи розроблення і реалізації стратегії організації. Місія організації. Візія організації. Прийняття управлінських рішень. Поняття, види та принципи формулювання цілей організації. Психологія прийняття управлінських рішень. SWOT-аналіз: аналіз сильних і слабких сторін, шансів і загроз. Характеристики індивідуальних та групових рішень. Етапи прийняття управлінських рішень. Методи прийняття управлінських рішень. SMART-технологія. «Дерево цілей» організації. Психологія організації діяльності. Делегування повноважень. Мотивація як функція управління. Основні теорії мотивації працівника організації. Соціально-психологічна функція управління. Психологічні особливості контролю в організації як функції управління.

Змістовий модуль 2.

Соціально-психологічні особливості управління.

Тема 6. Психологія особистості керівника. Керівник як об'єкт психологічних досліджень. Конкурентний підхід. Ситуаційна теорія. Системний підхід. Професійно важливі якості та риси керівника. Аналіз здібностей до управлінської діяльності. Компетентність і відповідальність керівника. Психологічна природа відповідальності як якості особистості. Роль відповідальності у діяльності керівника. Соціальні та управлінські ролі керівника. Мотиваційна сфера особистості керівника. Детермінанти та механізми розвитку особистості керівника. Гендерний аспект управлінської діяльності: актуальність питання, ознаки чоловічого та жіночого стилів управління. Психологічні типи керівників.

Тема 7. Психологія кар'єри в управлінні. Поняття кар'єри. Кваліфікація. Професія. Види кар'єри. Кар'єра як вид діяльності (Є. О. Климов). Кар'єра як послідовність посад (О. А. Гаврилиця, Е. Г. Молл). Кар'єра як спосіб життя (Я. А. Чернишов). Кар'єра як реалізація покликання (А. Маслоу, В. Франкл). Кар'єра як професійний досвід даної людини, який не може бути зведений тільки до професії або професійної ролі (Д. А. Джемсен). Кар'єра як професійний шлях, в процесі якого розвивається людина (К. О. Абульханова-Славська та ін.). Кар'єра як досягнення, матеріальний достаток і соціальне визнання (Л. М. Мітіна, Н. С. Пряжников, Е. Ю. Пряжнікова). Основні етапи та чинники розвитку ділової кар'єри. Психологія управління кар'єрою. Психологічні компоненти формування професійної

Тема 8. Соціально-психологічні параметри управління. Психологія ділового спілкування. Комунікативна природа управління. Соціальна інформація. Ділове спілкування як засіб управлінського впливу. Психологічні особливості навіювання, наслідування, переконання, соціального зараження у діловій взаємодії. Сторони ділового спілкування (комунікативна, інтерактивна, перцептивна). Технологія ведення переговорів. Етапи ведення переговорів.

Тактичні прийоми в переговорах. Етнокультурна та етнопсихологічна детермінація управлінського спілкування.

Тема 9. Психологічні типи та стилі керівництва. Поняття стилю керівництва в психології управління. Чинники формування стилю керівництва. Класифікація стилів управління з позиції поведінки керівника. Управлінська сітка. Психологічні підходи до аналізування стилю керівництва: а) підхід з позиції особистісних рис; б) поведінковий підхід до вивчення стилю керівництва; в) ситуаційний підхід до вивчення стилю керівництва. Психологічні характеристики традиційних та сучасних стилів керівництва. Поняття типу керівника у психології управління. Сучасні типи керівників.

Форма підсумкового контролю успішності навчання диференційований залік.

Засоби діагностики успішності навчання:

Система контролю успішності здобувача поєднує такі види: поточний контроль; вибірковий контроль; підсумковий модульний контроль, до якого віднесено питання для самостійного опрацювання; семестровий академічний контроль.

Використано такі **методи навчання:** лекційні та практичні заняття з підготовкою доповідей і реферативних повідомлень, застосування модульного тестування і фронтальних поточних опитувань та самостійних робіт.

Методи організації та реалізації навчально-професійної діяльності:

1. За джерелом інформації:

- словесні: традиційна лекція, лекція-презентація, дискусія, бесіда, доповідь, реферативне повідомлення, експертна оцінка;
- практичні: аналізування складних управлінських ситуацій, вирішення кейсових завдань, презентація, колегіальне оцінювання, підготовка психодіагностичного інструментарію з окресленої управлінської проблеми);
- наочні: презентація, спостереження, модерування.

2. За логікою передачі та сприймання навчальної інформації: дедуктивні/індуктивні, аналізування/синтезування.

3. За мірою самостійності мислення: відтворювальні, проблемно-пошукові, творчі;

4. За формуванням допитливості до навчально-професійної діяльності: пізнавальні дискусії, експертне оцінювання, мозковий штурм, створення проблемно-пошукових груп, індивідуальне завдання.

Підсумкова оцінка з ОК «Психологія управління» об'єднує усі активності здобувача, що подані в силабусі з урахуванням інформальної та неформальної освіти.

Рекомендована література

Основна література:

1. Блинова О. Є. Трудова міграція населення України у соціально-психологічному вимірі: монографія. Херсон: РПО, 2011. 486 с.

2. Карамушка Л. М. Психологія освітнього менеджменту: навч. посіб. К.: Либідь, 2004. 424 с.
3. Казмиренко В. П. Социальная психология организаций. К.: МЗУУП, 1993. 384 с.
4. Крысько В. Г. Социальная психология: словарь-справочник. Мн.: Харвест, 2004. 688 с.
5. Кулініч І. О. Психологія управління: навч. посіб. К.: Знання, 2008. 292 с.
6. Лозниця В. С. Психологія менеджменту: навч. посіб. К.: Ексоб, 2000. 512 с.
7. Мельник Л. П. Психологія управління: курс лекцій. К.: МАУП, 1999. 176 с.
8. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія управління: посіб. К.: Академвидав, 2003. 568 с.
9. Попович І. С. Оптимізація розвитку соціально-психологічних очікувань у студентській групі: навч.-метод. посіб. Херсон: ВАТ «ХМД», 2013. 204 с.
10. Попович І. С. Психологічні виміри соціальних очікувань особистості: монографія. Херсон: ПАТ «ХМД», 2017. 504 с.
11. Попович І. С. Психологія соціальних очікувань особистості: методологія, теорія і практика: навч.-метод. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 158 с.
12. Попович І. С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах. Херсон: ВАТ «ХМД», 2009. 240 с.
13. Урбанович А. А. Психология управления: учеб. пособ. Мн.: Харвест, 2007. 349 с.

Допоміжна література:

14. Андреева Г. М. Социальная психология: учеб. М.: МГУ, 1988. 432 с.
15. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Психология управления. Харьков, 1988. 464 с.
16. Вудкок М., Френсис Д. Раскрепощенный менеджер. М.: Дело, 1991. 312 с.
17. Джуэлл Л. Индустриально-организационная психология: учеб. для вузов. СПб.: Питер, 2001. 720с.
18. Завацька Н. Є. Соціокультурні та психологічні аспекти адаптації особистості в сучасному соціумі: монографія. Луганськ: Вид-во імені В. Даля, 2012. 320 с.
19. Истратова О. Н. Справочник психолога-консультанта организации. Ростов н/Д: Феникс, 2007. 638 с.
20. Коломінський Н. Л. Психологія менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект). К., 2000. 286 с.
21. Курс практической психологии, или как научиться работать и добиваться успеха: учеб. пособ. для высш. управл. персон. Ижевск: Изд-во Удм. ун-та, 2000. 448 с.
22. Моргунов Е. Б. Личность и организация. Конспекты лекций. М.: Тривола, 1996. 316 с.
23. Ньюстром Дж. В. Организационное поведение. Поведение человека на рабочем месте. СПб.: Питер, 2000. 448 с.
24. Основи психолого-управлінського консультування: навч. посіб. / За наук. ред. Л. М. Карамушки. К.: МАУП, 2002. 136с.
25. Свенцицкий А. Л. Психология управления организациями. СПб.: Изд-во СПбГУ, 1999. 260 с.
26. Попович И.С. Социальные ожидания в теориях мотивации личности. Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология. 2014. Вып. 4(20). С. 53-63.
27. Попович І. С. Вплив соціально-психологічних очікувань на професійне зростання та професійне здоров'я фахівців. Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного ун-ту імені В. Даля. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ імені В. Даля, 2018. № 2 (46). С. 129-139.
28. Попович І. С. Конструювання особистістю моделі очікуваного майбутнього. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: психологічні науки: зб. наук. праць ХДУ. Херсон: ВД «Гельветика», 2015. Вип. 6. 145–154.
29. Попович І. С. Мотиваційний компонент соціально-психологічних очікувань. Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України. К., 2011, т. XIII, ч. 4. С.290–297.

30. Попович І. С. Самооцінка як критерій соціально-психологічних очікувань. Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України. К.: «ГНОЗІС», 2010. Т. 12, ч. 3. С. 326–333.
31. Попович І. С. Феномен ціннісно-орієнтаційної єдності в групі курсантів. Проблеми заг. та пед. психол. К. 2002. Т. IV. Ч. 5. С. 203-209.
32. Психология управления персоналом: пособ. для специалистов, работающих с персоналом / под ред. А. В. Батаршева, А. О. Лукьянова. М.: Изд-во Института психотерапии, 2005. 624 с.
33. Технології роботи організаційних психологів: навч. посіб. для здобувачів вищої освіти вищ. навч. закл. та слухачів інститутів після диплом. освіти / За науч. ред. Л. М. Карамушки. К.: ІНКОС, 2005. 366с.
34. Чикер В. А. Психологическая диагностика организации и персонала. СПб.: Речь, 2004. 176с.
35. Popovych I. S. Social expectations – a basic component of the system of adjusting of social conduct of a person. Australian Journal of Scientific Research. 2014, 2(6), P. 393–398.

Інформаційні ресурси:

36. Halian, A., Halian, I., Burlakova, I., Shevchenko, R., Lappo, V., Zhigarenko, I., Popovych, I. Emotional Intelligence in the Structure of Adaptation Process of Future Healthcare Professionals. Revista Inclusiones, 7(3). 2020. P. 447-460.
<http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1347>
37. Popovych, I., Blynova, O., Zhuravlova, A., Toba, M., Tkach, T., Zavatska, N. Optimization of development and psycho-correction of social expectations of students of foreign philology. Revista Inclusiones, 2020. 7(SI). P. 23–38.
<http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1657>
38. Popovych, I., Zhigarenko, I., Losiyevska, O., Dovbenko, S., Kashyrina, Ye., Shevchenko, R., Piletska, L. Research of Achievement Motivation's Impaction the Career Orientations of Future Managers of Organization. Revista Inclusiones, 2020. 7(SI). P. 247–263.
<http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1231>
39. Tsiuniak, O., Pyslar, A., Lialiuk, G., Bondarenko, V., Kovtun, O., Los, O., Popovych, I. Research of interdependence of variables and factor structure of masters' readiness for innovative pedagogical activity. Revista Inclusiones, 2020. 7(3). P. 427-452.
<http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1645>

ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ

Укладач: **Тавровецька Н.І.**, кандидат психологічних наук, доцент

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти є сучасний стан розробки фізіологічних та нейронних механізмів психічних процесів, станів людини та поведінки. Головна роль надається вивченню властивостей нервової системи, особливостей роботи головного мозку у реалізації психічної діяльності. Сьогодення вимагає від професіонала знань основ психофізіологічних механізмів відчуттів, сприйняття, уваги, пам'яті, мислення та навчання; закономірності мотиваційної та поведінкової сфер, розуміння меж свідомості та несвідомого; а також діагностики індивідуальних розбіжностей та особливостей обробки інформації у нервовій системі. Аналізуючи запити сьогодення від практичних психологів, вивчення психофізіології – є обов'язкова освітня компонента у процесі професійної підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за ОП «Психологія» спеціальності 053 Психологія.

Міждисциплінарні зв'язки: опанування ОК Психофізіологія можливе у поєднанні з системними знаннями з курсу загальна психологія (структура, види пізнавальних процесів, зміст діяльності); вікова психологія (закономірності розвитку людини в онто- та філогенезі, вікова періодизація). Здобуті програмні результати та компетентності з психофізіології стануть підґрунтям для вивчення таких ОК як педагогічна психологія, патопсихологія та психокорекція.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: вивчення сучасних досягнень психофізіології; оволодіння сучасними і перспективними напрямками психофізіологічних розробок і досліджень з психофізіології, зокрема оцінці і управління станами людини, психофізіологічних основ пізнавальних психічних процесів, сенсорної організації людини, форм і методів адаптації.

Завдання курсу.

1. Теоретичне та практичне засвоєння ОК «Психофізіологія»: знати теоретичні основи та особливості застосування системного підходу у вивченні психофізіологічних функцій та станів людини;
2. Сприяти засвоєнню основних теорій психофізіології, теорії нейронних мереж. Визначати онтогенез психофізіологічних функцій.
3. Ознайомити здобувачів із сучасними методами дослідження психофізіологічних функцій.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Психофізіологія» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 1. ЗК 2.	ФК 13.	ПРН 1. ПРН 2. ПРН 12. ПРН 18.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться **120** годин **4** кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Основи психофізіології нервової діяльності особистості.

Пізнавальні процеси, їх фізіологічний зміст.

Тема 1. Історія розвитку психофізіології, її предмет вивчення. Методи психофізіологічних досліджень. Історія розвитку та виділення психофізіології у окрему галузь нейронаук. Предмет психофізіології. Головні завдання та принципи психофізіології. Умовні та безумовні рефлекси. Умовно-рефлекторна функція, приклади. Класифікація умовних рефлексів. Утворення умовних рефлексів. Принцип доміанти і її роль в умовно-рефлекторній діяльності. Аналітико-синтетична діяльність кори мозку.

Тема 2. Психофізіологія відчуттів, сприйняття. Психологія та психофізика сенсорних процесів. Загальні питання рецепції. Сенсорна система, її функції. Фізіологічний механізм кодування і переробки інформації в нервовій системі. Психофізіологічні аспекти відчуття. Абсолютний низький та абсолютний верхній порогові відчуттів. Концепція інформаційного синтезу Олексія Іваницького.

Тема 3. Психофізіологічний механізм уваги. Загальна характеристика уваги. Властивості уваги. Види уваги. Орієнтовний рефлекс: види. Моделі уваги: Д. Бродмента, Е. Трейсмана, Дж. Дойч і Е. Дойч, «доречності» Д. Нормана, ресурсна модель Д. Канемана. Локалізація головних «центрів» уваги у структурах головного мозку. Теорія М. Познера про основні функції уваги та відділи головного мозку.

Тема 4. Психофізіологія пам'яті. Психологічне та фізіологічне визначення пам'яті, класифікація видів пам'яті, процеси пам'яті. Концепція часової організації пам'яті Д. Хебба. Концепція активної пам'яті Т. Греченко.

Синаптична теорія С.Роуз. Нейронна модель Є.М. Соколова, математична модель А.М. Лебедева. Біохімічні дослідження пам'яті. Етапи формування та актуалізація енграми. Сучасні теорії пам'яті.

Тема 5. Психофізіологія мислення та мовлення. Поняття мовлення, її функції. Перша та друга сигнальні системи. Фізіологічний механізм сприйняття мови (модель Д.Мейера та Р. Шваневальдта). Локалізація мисленево-мовної функції у структурах мозку (етапи). Еволюція мови. Особливості роботи півкуль мозку при мовленні людини. Зовнішнє та внутрішнє мовлення.

Змістовий модуль 2.

Психофізіологія емоційної сфери та поведінки особистості.

Свідоме та несвідоме.

Тема 6. Психофізіологія емоційної сфери. Визначення основних понять про емоційну сферу особистості. Функції емоцій. Емоційна реакція та емоційний стан. Теорії емоцій: (Ч. Дарвіна, П.К. Анохіна, В. Джеймса - К. Ланге, Д. Ліндслі, В. Кеннона - П. Барда, П. Симонова П. Екмана). Зони мозку, які є відповідальними за сприйняття, аналіз та суб'єктивне переживання емоцій людиною. Сучасні теорії емоцій та емпіричні дослідження.

Тема 7. Психофізіологія свідомості та несвідомого. Поняття свідомості і несвідомого у психофізіології. Теорії свідомості: від давніх до сучасних. Теорія світлої плями І.П. Павлова, прожекторна теорія Ф. Крика, теорія повторного входу збудження Дж. Еделмена, інформаційного синтезу О.М. Іваницького, фізіологічна теорія Дж. Еклза, голографічна теорія К. Прибрама. Форми несвідомого: автоматизми, стереотипи, підпорогове сприйняття.

Тема 8. Психофізіологія сну та сновидінь. Визнання психофізіології сну: сон – це активний чи пасивний стан людини. Застарілі уявлення про сон та історія дослідження сну. Стадії повільного та швидкого сну. Потреба у сні в залежності від віку, стану організму, професійної зайнятості. Фізіологічні та психічні зміни під час сну. Сновидіння, їх функції. Сучасні психофізіологічні теорії сну.

Тема 9. Психофізіологія стресу. Психофізіологічні підходи до вивчення стресу. Синдром розумово-емоційного напруження. Неспецифічні реакції організму на дію стресорів. Визначення резистентності організму, її зміна при тривалій дії стресора. Фактори ризику виникнення стану стресу.

Тема 10. Психофізіологічний вплив наркотиків та токсинів на поведінку людини. Характеристика етапів виникнення залежності: фізіологічний та психологічний аспекти. Фізіологія абстинентного синдрому.

Типи наркотичних речовин та етапність формування психофізіологічної залежності від дії різних груп наркотичних речовин.

Форма підсумкового контролю успішності навчання екзамен.

Засоби діагностики успішності навчання:

Система визначення успішності здобувача включає різновиди: поточний, модульний, підсумковий модульний (до якого включені питання винесені на самостійне опрацювання) та семестровий (академічний) контроль. Контроль успішності здійснюється з використанням методів і засобів, що визначені в ХДУ. Академічні успіхи здобувача оцінюються за шкалою, яка застосована в ХДУ з обов'язковим переведенням оцінок до національної шкали та шкали ECTS.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з усіх форм освітньої активності передбаченої у силабусі ОК.

Рекомендована література

Основна література:

1. Александров Ю.И. Психофизиология. Учебник для вузов. 3-е изд., доп. и перераб. СПб.: Питер, 2006. 464 с.
2. Кокун О.М. Психофізіологія. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 184 с.
3. Корольчук М.С. Психофізіологія діяльності: Підручник для здобувачів вищої освіти вищих навчальних закладів. 2-е вид., випр. та доп. К. : Ельга, Ніка-Центр, 2004. 400с.
4. Лісовенко А.Ф., Бедан В.Б. Психофізіологія: практикум (для самостійної підготовки здобувачів вищої освіти факультету психології, політології та соціології). Одеса: Фенікс, 2021. 75 с.
5. Макаручук, М. Ю., Куценко, Т. В., Кравченко В.І., Данилов С.А. Психофізіологія: навчальний посібник. К. : ООО «Інтерсервіс», 2011. 329 с.
6. Тітов І. Г. Вступ до психофізіології: навчальний посібник. К. : Академвидав, 2011. 296 с.

Допоміжна література:

7. Горго Ю.П., Г.М. Чайченко Основи психофізіології : навчальний посібник. - Херсон: Персей, 2002. 248 с.
8. Кокун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: монографія. К. : Міленіум, 2004. 256 с.
9. Коцан І.Я., Мотузюк О.П., Кузнецов І.П. Проблеми сучасної психофізіології. Луцьк: РВВ Волин. нац. ун-ту ім. Л.Українки, 2010. 183 с.
10. Крушельницька Я.В. Фізіологія і психологія праці. К.: КНЕУ, 2002. 182 с.
11. Малхазов О.Р. Психологія та психофізіологія управління руховою діяльністю. К: Євролінія, 2002. 320 с.
12. Маруненко І.М. Анатомія, фізіологія, еволюція нервової системи: Навчальний посібник для студ. вищ. пед. навч. закл. К. : КМПУ, 2007. 122 с.
13. Майдіков Ю.Л. Нервова система і психічна діяльність людини. Навч. посібник. К., 2007. 280 с.
14. Чайченко Г.М. Фізіологія людини і тварин: підручник. К. : Вища школа, 2003. 463 с.
15. Філіппов М.М. Психофізіологія людини: Навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 136 с.

Інформаційні ресурси:

16. <http://www.bronnikov.kiev.ua>
17. <http://psyjournals.ru/topic>
18. <http://neuroscience.ru> – події у світі нейронауки;
19. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/> пошук наукових публікацій англійською.
20. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>.

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ МІГРАЦІЇ

Укладач: **Блинова О.Є.**, доктор психологічних наук, професор

Предмет вивчення: соціально-психологічна сутність міграції; чинники, проблеми, особливості, динаміка міграційної поведінки людей.

Міждисциплінарні зв'язки: соціальна психологія, вікова психологія, етнопсихологія, кроскультурна психологія, історія психології, психологія травмувальних ситуацій.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти:

Мета: засвоєння здобувачами теоретичних і практичних знань з соціально-психологічного дослідження особистості у контексті міграційних процесів, набуття навичок психологічної допомоги мігрантам.

Завдання:

1. З'ясування сутності явищ: світової міграції, трансміграції, глобалізації, акультурації, міжкультурної та міжетнічної адаптації, соціальної ідентифікації.

2. Розширення світогляду здобувачів щодо глобалізаційних процесів, базових моделей мультикультурної взаємодії, міграційних процесів у структурі соціальної мобільності особистості.

3. Набуття вмінь та навичок надання професійної психологічної допомоги у кризових ситуаціях життя, зокрема особам, які залучені до міграційних процесів.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Соціальна психологія міграції» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 1. ЗК 6. ЗК 7. ЗК 8.	ФК 6. ФК 8. ФК 11.	ПРН 2. ПРН 3. ПРН 6. ПРН 7. ПРН 8. ПРН 13. ПРН 16. ПРН 18.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться **150** годин **5** кредитів ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Соціально-психологічна сутність міграції.

Тема 1. Соціально-психологічна сутність міграції. Методологічні основи та система методів дослідження міграційних процесів. Визначення та аналізування поняття «міграція». Соціально-психологічна сутність та специфіка міграції. Параметри міграції як суспільного явища. Види міграції. Психологічні проблеми нелегальної міграції. Соціально-психологічні аспекти дослідження трудової міграції та її види. Інтелектуальна міграція. Особливості інтелектуальної міграції в сучасній Україні. Взаємозв'язок міграції з потребами особистості. Функції чинники та динаміка міграційних процесів. Значення економічних і соціологічних наукових підходів до вивчення міграції у дослідженні психологічних особливостей міграційної поведінки. Стадії міграційного процесу: «міграційна готовність», структура міграційної готовності.

Міждисциплінарний підхід у дослідженнях міграції. Система методів пізнання соціально-психологічної сутності міграційних процесів. Дослідження міграції: як специфічного виду соціальної мобільності особистості; як системи зі специфічними соціально-психологічними особливостями; як соціально-психологічного феномену у вивченні соціальної ідентичності.

Тема 2. Міграційні процеси у глобальному полікультурному світі. Міграційні процеси як чинник глобалізації в контексті міжкультурної взаємодії. Маргінальність мігрантів як культурного «прикордоння». Толерантність у міжетнічній взаємодії мігрантів. Співвідношення понять «громадянин нації» та «глобальний громадянин»; поняття трансміграції. Міграція і суперечлива сутність мультикультуралізму. Психологічні показники культурної варіабельності. Психологічні проблеми іммігрантів у країні перебування. Соціально-психологічні наслідки міграції.

Тема 3. Проблеми особистісної та соціальної ідентифікації мігрантів. Характеристика філософського, соціологічного та психологічного підходів до розуміння змісту та структури поняття «ідентичність». Різні наукові школи про особистісну та соціальну ідентичність. Дві групи наукових підходів до аналізу ідентичності: «Я»-ідентичність та «Ми»-ідентичність: психоаналітичний підхід до особистісної ідентичності; статуси ідентичності за Дж. Марсіа; характеристика ідентичності з погляду символічного інтераціоналізму; «рольова соціальна ідентичність»; теорія соціальної ідентифікації Г. Теджфела; теорія самокатегоризації Дж. Тернера. Компоненти та динаміка системи соціальної ідентичності мігрантів. «Криза ідентичності» та особливості її розгляду у різних наукових підходах. Співвідношення внутрішньоособистісного конфлікту та кризи ідентичності. Трансформація етнічної ідентичності мігрантів в іншокультурному середовищі. Роль етнокультурної ідентичності у детермінації міграційної поведінки.

Змістовий модуль 2.

Соціально-психологічна адаптація мігрантів.

Психологічна допомога мігрантам.

Тема 4. Соціально-психологічна адаптація мігрантів. Психологічна та соціально-психологічна адаптація: основні теоретичні підходи до дослідження акультурації. «Культурний шок»: основні підходи до аналізу феномена. Теоретичні та експериментальні дослідження психічної, психологічної та соціально-психологічної адаптації Г. О. Балла, Ф. Б. Березіна, Н. Є. Завацької, М. С. Корольчука, О. Г. Маклакова, А. О. Налчаджяна. Динаміка процесу адаптації мігрантів до іншого культурного середовища. Основні теорії міжкультурної адаптації. Індивідуальні та групові чинники адаптації. Характеристика основних стратегій акультурації. критерії успішності адаптації мігрантів. Особистісні характеристики мігрантів та їхній вплив на адаптацію.

Тема 5. Внутрішня добровільна міграція в Україні. Причини і тенденції внутрішніх переміщень населення. Види внутрішньої міграції населення в Україні. Переїзд із села до міста – головний напрям внутрішніх переміщень: чинники, проблеми, небезпека, наслідки. Міське і сільське культурні середовища як простори соціалізації особистості. Характеристика соціокультурного середовища мегаполісів. Поняття та особливості міської ідентичності. Соціально-психологічні проблеми адаптації селян до міського способу життя.

Тема 6. Внутрішня вимушена міграція в Україні. Характеристика наявного стану вимушеної міграції в Україні. Визначення поняття «внутрішньо переміщена особа», відмінності від поняття «біженці». Міжнародне законодавство та законодавство України щодо біженців та внутрішньо переміщених осіб. Соціальна та психологічна адаптація внутрішньо переміщених осіб у місцях розселення: виклики, проблеми та особливості. Соціокультурні та соціально-психологічні аспекти інтеграції внутрішньо переміщених осіб у спільноти, що їх приймають. Типологія внутрішньо переміщених осіб: «адаптанти», «утриманці», «тимчасові». Проблема корекції психічного стану переселенців. Особливості ставлення місцевого населення до внутрішніх мігрантів. Роль соціального капіталу в адаптації вимушених переселенців.

Тема 7. Психологічні проблеми впливу міграції на дитину. Психологічні проблеми адаптації дітей трудових мігрантів. «Дистантна сім'я» трудових мігрантів як соціально-психологічне явище. Характерні психологічні ознаки дистантної сім'ї, вплив на адаптацію та соціальний і психологічний стан дитини. Класифікація дистантних сімей. Діти вимушених переселенців: особливості, психічний стан, проблеми, допомога. Адаптація дітей мігрантів в закладах дошкільної та середньої освіти.

Тема 8. Психологічні основи профілактики і подолання негативних наслідків міграції. Психічне здоров'я мігрантів. Психологічні основи профілактики і подолання негативних наслідків міграції. Психічне здоров'я мігрантів. Форми і види порушень психологічної та соціокультурної адаптації вимушених мігрантів. Соціально-стресові умови. Визначення поняття

«суб'єктивне благополуччя мігранта». Специфічні захисні комплекси мігрантів: агресивний, транзитний, утриманський. Основні методи діагностики суб'єктивного благополуччя мігрантів. Види навчальних програм соціокультурної компетентності. Особливості побудови і застосування культурного асимілятора. Специфіка організації психологічної допомоги трудовим мігрантам на різних етапах міграційної поведінки. Форми надання соціально-психологічної допомоги сім'ям трудових мігрантів. Методи дослідження психологічного благополуччя мігрантів.

Психологічна допомога мігрантам. Організація соціальної та психологічної допомоги трудовим мігрантам. Особливості психологічної допомоги вимушеним мігрантам. Психічне здоров'я та психологічне благополуччя внутрішньо переміщених осіб. Робота із психологічною травматизацією вимушених мігрантів. Поєднання психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам із соціальною допомогою. Психологічна допомога дітям із сімей вимушених переселенців.

Форма підсумкового контролю успішності здобувачів:
диференційований залік.

З метою формування професійних компетенцій широко впроваджуються інноваційні **методи навчання**, що забезпечують комплексне оновлення традиційного освітнього процесу. Це, наприклад, комп'ютерна підтримка освітнього процесу, впровадження інтерактивних методів навчання (робота в малих групах, психологічний диктант, мозковий штурм, ситуативне моделювання, опрацювання дискусійних питань, кейс-метод тощо).

Засоби діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти є загальним підсумком з таких форм роботи:

- аудиторна робота за семестр (підсумкова оцінка усіх форм роботи здобувача впродовж семестру);
- самостійна робота за семестр.

Контроль здійснюється з дотриманням вимог об'єктивності, індивідуального підходу, систематичності і системності, всебічності та професійної спрямованості контролю. Застосовуються такі методи контролю (усне опитування, тестування, виконання практичних завдань), які мають сприяти мотивації майбутніх фахівців до навчально-пізнавальної діяльності.

Рекомендована література

Основна література:

1. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів : Навч.-метод посібник / [за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної, І. І. Цушка]. К. : ФОП «Чальцев», 2008. 384 с.
2. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей: Навч.-метод. посібник / К. Б. Левченко, О. А. Удалова, І. М. Трубавіна та ін.; Заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової. К. : Міленіум, 2005. 210 с.
3. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2 кн. Кн. 2: Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія. К.: Либідь, 2006. 560 с.

4. Слюсаревський М. М., Блинова О. Є. Психологія міграції : Навчальний посібник; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Видання друге, перероблене і доповнене. Київ : Талком, 2018. 360 с.
5. Слюсаревський М., Блинова О. Психологія міграції: [навчальний посібник]. Кіровоград: ТОВ «Імекс ЛТД», 2013. 244 с.
6. Соціальний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах : навчально-тренінговий модуль із підготовки спеціалістів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді / [За ред. І. Д. Зверевої, Ж. В. Петровича]. К. : Держсоцслужба, 2008. 300 с.
7. Павленко В. М., Таглінін С. О. Етнопсихологія: Навч. посібник. К.: Сфера, 1999. – 408 с.

Допоміжна література:

8. Блинова О. Є. Трудова міграція населення України у соціально-психологічному вимірі [Монографія]. Херсон : РПО, 2011. 488 с.
9. Блинова О. Є. Соціально-психологічні особливості ставлення приймаючої спільноти до вимушених переселенців. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки.* 2017. Вип. 3. Т. 2. С. 136–142.
10. Бондырева С. К., Колесов Д.В. Миграция (сущность и явление). 2-е изд. стер. М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО “МОДЭК”, 2007. 296 с. (Серия “Библиотека психолога”).
11. Буткевич М. Формується образ мігранта як загрози національній безпеці [Електронний ресурс]. *Спільне: журнал соціальної критики.* 2010. № 1. С. 89–93. Режим доступу: <http://commons.com.ua/archives/8384>
12. Васютинський В. О. Механізми колективного самовизначення спільноти: пошук специфічного змісту. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.* Чернігів, 2008. Вип.59. Т.1. С. 51–54. (Серія: психологічні науки).
13. Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху : монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. К., 2016. 448 с.
14. Воропаева А. В. Основные факторы адаптации мигрантов в инокультурной среде. *ПОИСК: Политика. Обществоведение. Искусство. Социология. Культура.* 2017. №5(64). С. 57–64.
15. Гришуніна Е. В., Максимов М. А. Самоактуалізація як критерій ефективності соціально-психологічної адаптації мігрантів. *Акмеологія.* 2014. №4(52). С. 77–84.
16. Губеладзе І. Г. Сільська молодь у місті: пошук ідентичності : монографія. К. : Міленіум, 2015. 236 с.
17. Кремень В., Ткаченко В. Україна: ідентичність у добу глобалізації (начерки метадисциплінарного дослідження). К. : Т-во «Знання» України, 2013. 415 с.
18. Крупник І. Р. Лонгітудне дослідження уявлень про майбутню родину дітей з родин заробітчанин. *Соціокультурні та психологічні вектори становлення особистості : колективна монографія / О. Є. Блинова та ін.* Херсон.: ФОП Вишемирський, 2018. С.364-389.
19. Крупник І. Р. Наявність впливу батьківської депривації в сім'ї трудових мігрантів. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психол. імені Г. С. Костюка.* К., 2014. Т. 11. Вип. 11. Ч. 1. С. 450-456.
20. Малиновська О. А. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями : Монографія. К. : Вид-во НАДУ, 2004. 236 с.
21. Мацумото Д. Психология и культура. СПб. : Питер, 2003. 603 с. (Серия “Мастера психологии”).
22. Орбан-Лембрик Л. Е. Толерантність як основа адекватних взаємин у полікультурному світі. *Соціальна психологія.* 2008. №2.

23. Осауленко О. А. Особенности социально-психологической адаптации мигрантов [Электронный ресурс]. *Гуманитарные научные исследования*. 2017. №12(76). Режим доступа : <http://human.snauka.ru/2017/12/24644> (дата обращения: 23.09.2018).
24. Основи соціальної психології: Навч. посібник / О. А. Донченко, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. : [За ред. М. М. Слюсаревського]. К. : Міленіум, 2008. 496 с.
25. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій : метод. посіб. / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос, Л. І. Литвиненко... Л. Г. Царенко ; за ред. З. Г. Кісарчук. К. : Логос, 2015. 207 с.
26. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі сходу України : посіб. для практиків соц. сфери / Мельник Л. А. [та ін.] ; за ред. Волинець Л. С. К. : Калита, 2015. 72 с.
27. Серета Ю. В. Соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб як чинник локальної інтеграції в Україні [Електронний ресурс]. *Український соціум*. 2015. №3 (54). Режим доступу : <http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/US-3-2015ukr/29-41.pdf>
28. Слюсаревський М. М., Блинова О. Є. Міграція як соціально-психологічне явище: види, функції, чинники та закономірності. *Світогляд*. 2015. № 5 (55). С. 41–54.
29. Таранова А. О. Діти трудових мігрантів: пошук механізмів соціальної адаптації [Електронний ресурс]. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2012. Вип. 11. С. 143–152. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnf_2012_11_13
30. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними [Електронний ресурс] *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. Режим доступу : file:///D:/Users/Sony2/Downloads/rednauk_2015_8_53.pdf
31. Шульга Н. А. Великое переселение народов: репатрианты, беженцы, трудовые мигранты. К. : Ин-т социологии НАН Украины, 2002. 700 с.

Інформаційні ресурси:

32. Сайт журналу «Освіта регіону. політологія, психологія, соціальні комунікації». . – Режим доступу:
<http://www.vmurol.com.ua/index.php?idd=%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%20%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D1%83>
33. Сайт журналу «Психологічний часопис» <http://ua.appsyjournal.com/>
34. Сайт Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Режим доступу:
<http://ispp.org.ua/biblioteka.htm>
35. Херсонська віртуальна бібліотека ХДУ. Режим доступу:
<http://dls.ksu.kherson.ua/dls/Library/Catalog.aspx>
36. Сайт збірника наукових праць «Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки» <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj>
37. Сайт наукового журналу «Інсайт: психологічні виміри суспільства»
<http://insight.journal.kspu.edu/index.php/insight>

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ (З ПРАКТИКУМОМ)

Укладач: **Блинова О.Є.**, доктор психологічних наук, професор

Програма вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Соціальна психологія (з практикумом)» складена відповідно до освітньої програми «Психологія» підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія.

Предметом соціальної психології є закономірності і механізми взаємозв'язку між особистістю та суспільством, характеристики особистості, включеної до соціальної групи, а також особливості соціальних груп.

Міждисциплінарні зв'язки: загальна психологія, вікова психологія, диференціальна психологія, клінічна психологія, патопсихологія, математичні методи обробки даних в психології, етнопсихологія, конфліктологія.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти.

Мета: сформувати у здобувачів теоретичні знання, що стосуються особливостей вияву соціально-психологічних феноменів, сприяти осмисленню ними визначених проблем соціальної психології з розкриттям різних поглядів учених на їх витоки та шляхи розв'язання; набуття практичних навичок розв'язання проблем соціально-психологічного напрямку.

Завдання:

1) розкрити специфіку й особливості соціально-психологічного знання, складність його будови, розглянути взаємозв'язки між різними предметними областями соціальної психології; звернути увагу на історію розвитку соціально-психологічних знань, на їхній зв'язок з розвитком різних гуманітарних дисциплін і самої психологічної науки;

2) ознайомити здобувачів з різними підходами до дослідження соціально-психологічних феноменів, що розвивались у зарубіжній та вітчизняній науці; навчити здобувачів осмислювати різні соціально-психологічні явища, опираючись на принципи природничо-наукової та гуманітарної парадигм; продемонструвати значущість виявлених соціально-психологічних закономірностей для розуміння сучасного стану суспільства, вирішення його проблем та їх вплив на становлення прикладної й практичної психології.

3) показати можливість застосування отриманих знань у практиці психолога; мотивувати на подальше соціально-психологічне навчання й практичне використання отриманих знань.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Соціальна психологія» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 5.	ФК 2.	ПРН 10.
ЗК 8.	ФК 14.	ПРН 14.
ЗК 9.	ФК 15.	ПРН 17.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться 180 годин 6 кредитів ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Методологічні основи соціальної психології.

Тема 1. Методологічні проблеми соціальної психології та її актуальні завдання на сучасному етапі. Визначення, категоріальний апарат, функції та структура соціальної психології. Розвиток уявлень про предмет соціальної психології. Соціальна психологія у взаємозв'язку з іншими науками. Визначення основних понять: «соціально-психологічний простір», «соціально-психологічна реальність», «соціально-психологічне явище», «соціально-психологічне відображення». Наукові та прикладні завдання соціальної психології на сучасному етапі розвитку суспільства. Характеристика принципів соціально-психологічного дослідження: історизму, об'єктивності, системності, розвитку, гуманізму. Характеристика методів соціально-психологічного дослідження: спостереження, експеримент, методи опитування (анкетування, інтерв'ю), аналіз документів.

Тема 2. Історія розвитку соціально-психологічного знання. Наукові та буденні передумови виникнення соціальної психології як самостійної галузі знань. Антична філософія та її роль у розвитку соціально-психологічних ідей (Платон, Аристотель). Соціально-психологічні погляди у період Нового часу (Н. Макіавеллі, Т. Гоббс) та епоху Відродження (Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро та ін.). Відображення соціально-психологічних проблем в українській філософській думці XVIII - XIX ст. (С. Яворський, Ф. Прокопович, Г. Сковорода, П. Куліш, М. Костомаров та ін.). Вплив соціологічної теорії на розвиток соціальної психології (колективні уявлення Е. Дюркгейма, соціальний дарвінізм Г. Спенсера, закони наслідування Г. Тарда). Перші соціально-психологічні концепції середини XIX ст. («психологія народів», «психологія мас», теорія інстинктів соціальної поведінки). Основні напрями зарубіжної соціальної психології. Становлення соціальної психології як самостійної науки. Експериментальний період у розвитку соціальної психології: теорія організації та управління Ф.-В. Тейлора і А. Файоля; концепція людських стосунків Е. Мейо, Хоторнські експерименти; інтеракціонізм Ч. Кулі; дослідження соціальної фасилітації та соціальної інгібіції Г. Олпорта і В. Меде; дослідження соціальних установок В. Томасом та Ф. Знанецьким; «теорія поля» К. Левіна.

Тема 3. Становлення і розвиток вітчизняної соціальної психології. Розвиток соціально-психологічних ідей в Україні та Росії у 20–30-ті роки XX ст. (В. Бехтерев, Г. Челпанов та ін.). Культурно-історична концепція походження вищих психічних функцій Л.С. Виготського та її вплив на розвиток соціально-психологічних ідей. Розвиток сучасної української соціально-психологічної науки.

Змістовий модуль 2.

Соціально-психологічна специфіка спілкування.

Тема 4. Спілкування як соціально-психологічний феномен та специфічний вид діяльності. Соціальні, суспільні і міжособистісні відносини. Основні характеристики, структура та рівні спілкування. Функції спілкування. Наукові підходи до класифікації видів спілкування. Психологічна характеристика сутності та структури міжособистісних стосунків. Характеристика та вимоги до діалогічного виду спілкування. Засоби спілкування: вербальне та невербальне спілкування. Форми спілкування: бесіда, розмова по телефону, переговори, збори та ін. Культура спілкування.

Тема 5. Сутність міжособистісної комунікації. Специфіка, характеристики міжособистісної комунікації, чинники та умови продуктивності. Компоненти та особливості комунікативного простору міжособистісних стосунків: суб'єкти комунікації (комунікатор та реципієнт), спільні комунікативні дії, зворотний зв'язок, спільне інформаційне поле, кодування та декодування інформації, канали передавання інформації, механізми взаєморозуміння.

Психологічні особливості вербальної комунікації. Основні вимоги до побудови публічного виступу. Особливості рефлексивного (активного) та нерелфлексивного слухання. Комунікативні бар'єри, їх види. Психологічні особливості невербальної комунікації: оптико-кінетична, проксемічна, паралінгвістична, екстралінгвістична та інші знакові системи.

Тема 6. Проблема міжособистісної взаємодії в соціальній психології. Наукові погляди на взаємодію та її структуру. Концепція соціальної дії (М. Вебер, Т. Парсонс та ін.). Модель діадичної взаємодії Дж. Тібо та Г. Келлі. Теорія символічного інтеракціонізму Дж.-Г. Міда. Транзактний аналіз Е. Берна: структурне описання взаємодії. Взаємодія як організація спільної діяльності за Г.М. Андреевою. Співробітництво та конкуренція як основні види взаємодії.

Види та форми поведінки людини у міжособистісній взаємодії. Характеристика деструктивних форм взаємодії: маніпулятивне спілкування, агресивна взаємодія, авторитарний стиль спілкування, конфліктна взаємодія. Альтруїстична поведінка у взаємодії.

Міжособистісний вплив та його види. Характеристики та особливості видів психологічного впливу: переконання, зараження, навіювання, наслідування, мода. Особистісний, індивідуально-специфічний та функціонально-рольовий вплив.

Тема 7. Спілкування як соціальна перцепція. Актуальні проблеми сприйняття людини людиною. Міжособистісне пізнання та розуміння партнера по спілкуванню. Рівні розуміння партнера у спілкуванні: усвідомлення мети, мотивів та установок іншої людини; прийняття та узгодження цілей, мотивів та установок іншої людини для себе. Етапи та механізми сприйняття людини людиною. Ідентифікація. Емпатія та види емпатії: емоційна, когнітивна, предикативна, естетична. Рефлексія. Стереотипізація, види соціальних стереотипів. Каузальна атрибуція як приписування та інтерпретація причин

поведінки іншої людини. Характеристики та типи атрибуції за Г. Келлі: особистісна, об'єктна, ситуаційна (пов'язана з обставинами). Фундаментальні помилки атрибуції: експерименти С. Аша. Ефекти соціальної перцепції.

Змістовий модуль 3.

Соціальна психологія малих груп.

Тема 8. Соціально-психологічні підходи до вивчення малих соціальних груп. Основні ознаки соціальної групи. Проблема класифікації груп в соціальній психології. Психологічна сутність спільної діяльності як основної сутнісної ознаки соціальної групи. Параметри, що характеризують групу як цілісність: композиція, структура, групові процеси. Групові цінності та групові норми як регулятори взаємодії членів групи. Групові очікування (експектації) та групові санкції.

Тема 9. Соціально-психологічні ознаки малих соціальних груп. Наукові підходи та основні напрямки у дослідженні малих соціальних груп: діяльнісний підхід (А. Петровський, Г. Андреева); організаційно-управлінський напрям; параметрична концепція Л. Уманського; соціометричні дослідження Дж. Морено; соціологічна школа Е. Мейо; групова динаміка К. Левіна; інтеракціонізм (Дж.-Г. Мід). Класифікація малих соціальних груп: первинні / вторинні; формальні / неформальні; групи членства / референтні. Структурні компоненти малих груп.

Характеристики формальної і неформальної структури малої соціальної групи. Вивчення групової динаміки. Основні механізми становлення та розвитку малої групи: феномен ідеосинкразійного кредиту лідера, уявлення про нормативний вплив меншості, внутрішньогруповий конфлікт, ефект поляризації; зсув ризику. Психологічні механізми стабілізації малої соціальної групи: згуртованість, конформність, сумісність, спрацьованість. Нормативний вплив більшості і меншості. Соціально-психологічні підходи до проблеми групової згуртованості: соціометричний підхід (Дж. Морено), когнітивний підхід (Л. Фестінгер); стратометрична концепція А. Петровського. Основні категорії згуртованості: «ефективність» та «продуктивність» групової діяльності, «сумісність», «стабільність» групи.

Тема 10. Соціально-психологічні особливості великих груп. Визначення та види великих соціальних груп. Соціально-психологічні ознаки та рівні розвитку великих соціальних груп. Характеристика масових соціально-психологічних явищ. Соціально-психологічна сутність натовпу. Характеристика різних видів натовпу. Психологічні чинники та особливості поведінки людини у натовпі.

Етнічна психологія. Етнічні установки, етнічні стереотипи. Теорія соціальної категоризації.

Тема 11. Прикладні дослідження у соціальній психології. Предмет, мета та завдання сучасної прикладної соціальної психології. Визначення універсальних ознак прикладних соціально-психологічних досліджень: замовник, специфічна мова і термінологія, система практичних рекомендацій,

критерії ефективності. Види та характеристика прикладних соціально-психологічних досліджень: описові, аналітичні, оцінні. Визначення ефективності прикладних соціально-психологічних досліджень.

Сфери застосування прикладної соціальної психології: економіка та виробництво; політика; менеджмент та управління; освіта і наука; охорона здоров'я; сім'я та сімейні стосунки; правова сфера; пенітенціарна психологія.

Змістовий модуль 4.

Соціально-психологічні проблеми особистості.

Тема 12. Специфіка соціально-психологічного підходу до вивчення особистості. Визначення особистості у соціальній психології. Особистість як функціонально-рольова характеристика індивіда. Психологічні виміри взаємозв'язку особистості та суспільства. Соціально-психологічна компетентність особистості. Соціально-психологічні теорії особистості: психоаналітичний напрям, поведінкова психологія (біхевіоризм), гуманістична психологія; екзистенційна психологія, трансактний аналіз.

Соціально-психологічна сутність природи особистості. Характеристика структурних компонентів комунікативного потенціалу особистості: потреба у спілкуванні, комунікативні здібності, комунікативні знання, вміння та навички, комунікабельність.

Соціально-психологічні вектори вивчення особистості. Соціально-психологічні виміри структура особистості: когнітивна та мотиваційна сфери, Я-концепція, ментальність, ціннісно-змістова сфера, емоційно-психічні стани, соціально-психологічний досвід, локус контролю, статусно-рольові параметри.

Тема 13. Соціально-психологічні проблеми соціалізації особистості в сучасному суспільстві. Форми реалізації процесу соціалізації: соціальна адаптація, інтеріоризація, інтеграція. Співвідношення понять «соціалізація», «адаптація», «виховання» та «розвиток». Функціональний і змістовий аспекти процесу соціалізації. Стадії соціалізації за Г. Андреевою.

Соціально-психологічні механізми соціалізації: цілеспрямовані / стихійні, усвідомлювані / неусвідомлювані.

Поняття асоціалізації, десоціалізації, ресоціалізації. Девіантна поведінка. «Маргінальна» особистість.

Тема 14. Особистість у соціальній групі. Самосвідомість особистості як чинник становлення особистості у групі. Специфіка входження особистості у групу. Групові норми. Фази входження особистості у соціальну групу: фаза адаптації; фаза індивідуалізації; фаза інтеграції. Чинники труднощів інтеграції особистості у групу.

Статусно-рольові параметри особистості: статус, позиція, авторитет, роль, престиж, ранг. Види соціальних ролей. Рольові очікування. Статеворольові характеристики особистості. Статева диференціація, статева роль, гендерна роль.

Форма підсумкового контролю успішності здобувачів: диференційований залік, екзамен.

Засоби діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з наступних форм роботи:

– аудиторна робота за семестр (підсумкова оцінка усіх форм роботи здобувача впродовж семестру);

– самостійна робота за семестр.

Контроль здійснюється з дотриманням вимог об'єктивності, індивідуального підходу, систематичності і системності, всебічності та професійної спрямованості контролю. Застосовуються такі методи контролю (усне опитування, виконання практичних завдань, тестування), які мають сприяти підвищенню мотивації майбутніх фахівців до навчально-пізнавальної діяльності.

Рекомендована література

Основна література:

1. Москаленко В.В. Соціальна психологія : підручник. К. : Центр навчальної літератури, 2005. 624 с.
2. Москаленко В. В. Психологія соціального впливу : Навч. посібник для здобувачів вищої освіти вищих навч. закладів. К.: Центр учбової літератури, 2007. 448 с.
3. Основи соціальної психології. Навчальний посібник / О.А. Донченко, М.М. Слюсаревський, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, Н.В. Хазратова та ін. : [За ред. М. М. Слюсаревського]. К. : Міленіум, 2008. 496 с.
4. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія : підручник: У 2 кн. Кн. 1. Соціальна психологія особистості і спілкування. К. : Либідь, 2004. 576 с.
5. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія : підручник: У 2 кн. Кн. 2. Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія. К. : Либідь, 2006. 560 с.
6. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія соціальної комунікації. Навчальний посібник. Івано-Франківськ: «Нова Зоря», 2021. 224 с.
7. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : «Нова Зоря», 2020. 192 с.
8. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П.П. Горностаї, М.М. Слюсаревський, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, Н.В. Хазратова та ін. ; за ред. М.М. Слюсаревського. Київ: Талком, 2018. 580 с.

Допоміжна література:

9. Блинова О.Є. Психологічні основи соціальної мобільності особистості : навчальний посібник для здобувачів вищої освіти вищих навчальних закладів. Херсон: ХДУ, 2010. 229 с.
10. Власова О.І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку. К.: ВПУ «Київський університет», 2003. 308 с.
11. Губеладзе І.Г. Соціальна психологія власності : монографія. К.: Талком, 2021. 406 с.
12. Зарубінська І.Б. Формування соціальної компетентності здобувачів вищої освіти вищих навчальних закладів (теоретико-методичний аспект): монографія. К. : КНЕУ, 2010. 348 с.
13. Зимбардо Ф., Ляйппе М. Социальное влияние. СПб.: Питер, 2001. 448 с. (Серия «Мастера психологии»).
14. Корнев М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.]. К.: «Геопринт», 2006. 400 с.
15. Майерс Д. Социальная психология. 7-е изд. СПб. : Питер, 2007. 794 с.
16. Пайнс Э., Маслач К. Практикум по социальной психологии. СПб. : Питер, 2000. 528 с.

17. Петрунько О.В. Діти і медіа: соціалізація в агресивному медіа середовищі: монографія. Ніжин: ТОВ Видавництво «Аспект-Поліграф», 2011. 480 с.
18. Попович І.С. Психологія соціальних очікувань особистості: методологія, теорія і практика: навч.-метод. посіб. Херсон: Олді-плюс, 2019. 158 с.
19. Слюсаревський М. М., Блинова О.Є. Психологія міграції : Навчальний посібник ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Видання друге, перероблене і доповнене. Київ : Талком, 2018. 360 с.
20. Социальная психология: Практикум : учеб. пособие для студентов вузов / Г.М. Андреева, Е.А. Аксенова, Т.Ю. Базаров и др. ; под ред. Т.В. Фоломеевой. М. : Аспект Пресс, 2006. 480 с.
21. Социальная психология в трудах отечественных психологов: Хрестоматия / сост. и ред. А.Л. Свенцицкий. СПб. : Питер, 2000. 536 с.
22. Філоненко М.М. Психологія спілкування. [Підручник для студ. вищих навч. закладів]. К.: Центр учбової літератури, 2008. 224 с.

Інформаційні ресурси:

23. <http://psyfactor.org/lybr.htm>
24. <http://psylib.kiev.ua/>
25. http://www.koob.ru/common_psychology/
26. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського
27. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21CNR=20&Z21ID=
28. Наукова бібліотека Херсонського державного університету
29. <https://www.kspu.edu/About/DepartmentAndServices/Library.aspx>
30. Сайт збірника наукових праць «Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки» <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj>
31. Сайт наукового журналу «Інсайт: психологічні виміри суспільства» <http://insight.journal.kspu.edu/index.php/insight>

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ

Укладач: **Попович І.С.**, доктор психологічних наук, професор

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Соціально-психологічний тренінг» є особливості розвитку і протікання групових процесів та закономірності внутрішньогрупової динаміки в тренінговій групі.

Міждисциплінарні зв'язки: Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Соціально-психологічний тренінг» базується на загальних та фахових компетентностях, сформованих здобувачами під час вивчення таких ОК: «Загальна психологія», «Соціальна психологія з практикумом», «Теорії особистості», «Психодіагностики», «Основ психотерапії». Вивчення цієї навчальної дисципліни/освітньої компоненти закладає базові компетенції до наступних ОК: «Психологічне консультування», «Методи психологічної корекції», «Організаційна психологія», «Психологія управління».

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: сформувати у здобувачів компетенції проведення тренінгових занять, попрацювати над створенням особистісного стилю ведучого тренінгової групи, зрозуміти роль та функції тренера; опанувати особливості проведення тренінгових занять різних напрямків та для різних вікових категорій.

Завдання курсу:

1. Орієнтуватися в напрямках соціально-психологічного навчання в зарубіжній та вітчизняній психології, знати їх змістові та технологічні аспекти; розвивати потребу в засвоєнні різних форм проведення соціально-психологічного тренінгу; сформувати професійні компетенції необхідні ведучому для роботи з тренінговою групою.

2. Розвивати вміння та потребу в пізнанні інших учасників взаємодії та самого себе; формувати життєві плани, та коригувати ціннісні орієнтації.

3. Сформувати компетенції щодо проведення різних типів та видів тренінгових занять для різних вікових категорій.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Соціально-психологічний тренінг» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 1. ЗК 8. ЗК 12.	ФК 11. ФК 14.	ПРН 2. ПРН 3. ПРН 9. ПРН 10. ПРН 13-18.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться 165 годин 5,5 кредитів ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Соціально-психологічний тренінг як метод практичної психології.

Тема 1. Місце психологічного тренінгу в системі методів психології. Історичний огляд питання щодо виникнення практики групової психологічної роботи. Перші тренінгові групи. Курт Левін і рух Т-груп. Підхід дієвого дослідження К. Левіна до вивчення Т-груп.

Визначення поняття соціально-психологічного тренінгу у сучасній психології. Сутність тренінгової роботи. Груповий психологічний тренінг. Місце соціально-психологічного тренінгу у системі методів психології. Активне соціально-психологічне навчання. Основні відмінності групового психологічного тренінгу від терапії, корекції і навчання.

Тема 2. Соціально-психологічний тренінг як метод практичної психології. Ключові відмінності та основні парадигми тренінгу. Соціально-психологічний тренінг. Основні парадигми групової тренінгової практики. Два взаємопов'язаних контури психічного регулювання. Контур гетеро впливів. Контур аутовпливу. Стратегії психологічного впливу. Рольові позиції учасників тренінгового заняття. Групові ролі за Р. Шиндлером. Рольова поведінка учасників тренінгового заняття.

Тема 3. Основні терапевтичні чинники групової роботи у працях представників різних шкіл та напрямків. Основні складові особистісного досвіду учасників групової роботи. Когнітивний аспект тренінгового заняття. Емоційно-афективний аспект тренінгового заняття. Конативний аспект тренінгового заняття. Терапевтичні чинники групової роботи за С. Кратохвілом, Р. Корсіні та Р. Розенбергом. Класифікація терапевтичних чинників за І. Яломом. Порівняльний аналіз ефективності терапевтичних чинників роботи у гомогенних та гетерогенних групах.

Тема 4. Структурний компонент тренінгової групи. Правила комплектації груп. Два основні принципи комплектації груп. Принцип добровільності. Принцип добровільної участі. Протипоказання до участі у тренінговій роботі. Професійний склад тренінгової групи. Структура тренінгової групи. Рольові зв'язки учасників тренінгу. Підготовчий, основний і заключний етапи. Фаза знайомства. Фаза агресії. Фаза працездатності. Фаза розпаду. Лабілізація.

Змістовий модуль 2.

Форми, методи та напрями соціально-психологічного тренінгу.

Тема 5. Класифікація видів психотренінгу: їх особливості та характеристика. Огляд класифікаційних схем психологічного тренінгу. Узагальнена класифікація видів тренінгу. Класифікація тренінгів за В. Нікандровим. Класифікації тренінгових технологій за Б. Паригінім та

К. Рудестамом. Аматорський тренінг. Інституціоналізований тренінг. Психокорекційний тренінг.

Тема 6. Напрями психологічних груп. Критерії класифікації психологічних груп. Основні види психологічних груп. Група зустрічей. Тематична група. Групи консультування. Психотерапевтичні групи. Групи самодопомоги і групи підтримки. Чотири парадигми тренінгу за І. Вачковим. Тренінг як своєрідна форма дресури. Тренінг як тренування. Тренінг як форма активного навчання. Тренінг як метод створення умов для саморозкриття. Т-групи. Біхевіорально орієнтовані групи. Психодраматичний підхід. Гуманістичний напрям. Транзактний аналіз. Гештальтпідхід у груповій роботі. Методи психокорекції та психотерапії. Ігрова терапія. Психодрама (Д. Морено). Логотерапія (В. Франкл). Нейролінгвістичне програмування.

Тема 7. Загальні тренінгові методи. Відмінності тренінгових методів від інших методів практичної психології. Характеристика основних тренінгових методів. Тренінг сензитивності. Групова дискусія. Мозковий штурм. Принцип суворой заборони критики. Ефективність використання окремих тренінгових методів на різних структурних етапах проведення заняття. Способи формування групи. Робота у складі всієї групи. Робота в малих групах. Групи обговорення. Пари. Трійки. Міні-лекція. Презентація і самопрезентація. Колективна презентація. Аналізування ситуаційних вправ. Аналізування критичних випадків. Рольова гра.

Тема 8. Види ігор, що застосовуються в соціально-психологічному тренінгу. Сутність гри як важливої складової СПТ. Ситуаційно-рольова гра. Дидактична гра. Організаційно-діяльнісна гра. Імітаційна гра. Ділова гра. Класифікація ігор у тренінговій роботі. Рухливі та малорухливі ігри. Інтелектуальна гра. Вплив ігор на атмосферу соціально-психологічного тренінгу. Етапи гри. Рефлексивні ігри. Типи рефлексивних ігор. Організація рефлексивної гри. Функції гри. Ігротерапевтична функція. Функція корекції у грі. Розважальна функція гри. Комунікативна гра.

Змістовий модуль 3.

Методичні особливості організації тренінгових занять.

Тема 9. Структура тренінгового заняття. Основні структурні компоненти тренінгового заняття. Мета і завдання тренінгу. План тренінгового заняття. Ритуал привітання. Розминка. Основний зміст заняття. Рефлексія. Ритуал прощання. Вступна частина тренінгу. Основна частина тренінгу. Заклучна частина тренінгу. Фази тренінгового заняття. Фаза лабілізації. Фаза навчання. Очікування від тренінгового заняття. Збір очікувань. Застереження. Хронометраж та особливості його збереження. Таймінг. Організаційно-мотиваційний етап. Актуалізація опорних знань. Етап здобуття практичного досвіду. Підсумковий етап.

Тема 10. Методичні особливості організації та проведення тренінгу. Ключові методичні особливості організації та проведення тренінгу. Принципи організації соціально-психологічного тренінгу. Принцип психологічної

взаємодії. Принцип самодіагностики. Принцип добровільності. Складні ситуації, що виникають під час проведення тренінгів. Ймовірні напруження і конфлікти під час тренінгового заняття. Методичні рекомендації щодо проведення тренінгового заняття. Робота з фліпчартом.

Тема 11. Динамічний аспект соціально-психологічного тренінгу. Динаміка групи та її основні характеристики. Мета групи. Норми групи. Структура групи і проблема лідерства. Згуртованість групи. Фази розвитку групи та їх особливості. Чинники, що підсилюють та послаблюють динаміку групи. Методи та методичні прийоми підсилення та послаблення групової динаміки. Виникнення дрібних підгруп. Міксування. Атмосфера психологічної безпеки. r

Тема 12. Види тренінгів та їх характеристика. Критерії класифікації видів тренінгу, їх характеристика. Тренінг продажів. Телемаркетинг. Тренінг командоутворення (тімбілдінг). Тренінг особистісного зростання. Побудова моделі ідеальної поведінки. Сфера використання тренінгових методів. Тренінги особистісного росту. Бізнес-тренінги. Бізнес-симуляція. Особливості планування тренінгової роботи. Аналізування потреб організації в тренінзі. Діагностика потреб у тренінгових технологіях.

Змістовий модуль 4.

Вимоги до рівня професійної компетентності тренера.

Тема 13. Професійно значущі якості ведучого тренінгової групи. Особистість ведучого тренінгової групи. Помилки тренера. Бізнес-тренер. Професійно значущі якості ведучого тренінгової групи. Дипломатичний стиль тренера. Риси керівника тренінгу, який працює з дітьми. Теоретична грамотність тренера. Знання основ психології. Володіння теорією групової роботи. Знання професійної етики.

Тема 14. Рольові позиції ведучого та учасників. Основні рольові позиції ведучого та їх характеристика. Рольова самореалізація учасників тренінгової роботи. Рольові позиції учасників, в залежності від ролі ведучого. Лідер. Експерт. Пасивний учасник. Опонент. Стилі керівництва тренінговою групою.

Тема 15. Основи тренінгової супервізії. Поняття про супервізію та її особливості у тренінговому форматі. Види та схеми тренінгової супервізії. Індивідуальна супервізія. Групова супервізія. Застосування аудіо- і відеоматеріалів у супервізії. Аудіовізуальний формат супервізії. Етика тренінгової супервізії. Вимоги до супервізора.

Тема 16. Етичний компонент тренінгової роботи. Основні принципи групової роботи. Правила групи. Принцип активності. Принцип дослідницької творчої позиції. Принцип об'єктивації поведінки. Етичний Кодекс психолога, його різновиди та особливості використання у тренінговій практиці. Відповідальність, компетентність і захист інтересів клієнта. Кваліфікована пропаганда психології.

Форма підсумкового контролю успішності навчання диференційований залік/екзамен.

Засоби діагностики успішності навчання:

Система контролю успішності здобувача поєднує такі види: поточний контроль; вибірковий контроль; підсумковий модульний контроль, до якого віднесено питання для самостійного опрацювання; семестровий академічний контроль.

Використано такі **методи навчання:** лекційні та практичні заняття з демонстрацією фрагментів тренінгових вправ, ігор, застосування модульного тестування і фронтальних поточних опитувань та самостійних робіт.

Методи організації та реалізації навчально-професійної діяльності:

1. За джерелом інформації:

- словесні: традиційна лекція, лекція-презентація, дискусія, бесіда, доповідь, реферативне повідомлення, експертна оцінка;
- практичні: демонстрація виконання вправ, ігор, презентація, самопрезентація, моделювання тренінгових ситуацій, парна робота у тренінгу);
- наочні: презентація, спостереження, модерування і робота з фліпчартом.

2. За логікою передачі та сприймання навчальної інформації: дедуктивні/індуктивні, аналізування/синтезування.

3. За мірою самостійності мислення: відтворювальні, проблемно-пошукові, творчі;

4. За формуванням допитливості до навчально-професійної діяльності: пізнавальні дискусії, експертне оцінювання, мозковий штурм, створення проблемно-пошукових груп, робота в парах.

Підсумкова оцінка з ОК «Соціально-психологічний тренінг» об'єднує усі активності здобувача, що подані в силабусі з урахуванням інформальної та неформальної освіти.

Рекомендована література

Основна література:

1. Александрова О. Г. Соціально-психологічний тренінг: навч. посіб. Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2015. 80 с.
2. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники: учеб. пособ. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Ось-89, 2001. 224 с.
3. Групповая психотерапия / Под ред. Б. Д. Карвасарского, С. Ледера. М.: Медицина, 1990. 384 с.
4. Ли Д. Практика группового тренинга: практ. пособ. СПб: Питер, 2001. 224 с.
5. Марасанов Г. И. Социально-психологический тренинг. 4-е изд., испр. и доп. М.: Когито-Центр, 2001. 251 с.
6. Практикум по социально-психологическому тренингу / Под ред. Б. Д. Парыгина. 3-е изд., испр. и доп. СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2000. 352 с.
7. Прутченков А. С. Социально-психологический тренинг в школе. 2-е изд., дополн. и перераб. М.: ЭКСМО-Пресс, 2001. 640 с.
8. Технологія тренінгу / упоряд.: О. Главник, Г. Бевз / за заг. ред. С. Максименко. К.: Главник, 2005. 112 с.
9. Чебикін О. Я., Сінельнікова Т. В. Психологічні основи тренінгових технологій: монографія. Одеса: ТОВ Лерадрук, 2013. 229 с.

Допоміжна література:

10. Зимовець Н. В. Методика освіти «рівний – рівному»: навч.-метод. посіб. К.: Навчальна книга, 2002. 127 с.
11. Макшанова С. И. Психогимнастика в тренинге. СПб.: Речь, 2006. 141 с.
12. Мельник С. Н. Теоретические и методические основы социально-психологического тренинга: учеб. пособ. Владивосток: ТИДОТ ДВГУ, 2004. 74 с.
13. Мілютіна К. Л. Теорія та практика психологічного тренінгу: навч. посіб. К.: МАУП, 2004. 192 с.
14. Осипова А. А. Введение в практическую психокоррекцию: групповые методы работы. М.: МПСИ; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2000. 240 с.
15. Попович І. С. Оптимізація розвитку соціально-психологічних очікувань у студентській групі: навч.-метод. посіб. Херсон: ВАТ «ХМД», 2013. 204 с.
16. Попович І. С. Психологічні виміри соціальних очікувань особистості: монографія. Херсон: ПАТ «ХМД», 2017. 504 с.
17. Попович І. С. Психологія соціальних очікувань особистості: методологія, теорія і практика: навч.-метод. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 158 с.
18. Попович І. С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах. Херсон: ВАТ «ХМД», 2009. 240 с.
19. Роджерс К. О групповой психотерапии человека. М.: Гиль-Эстель, 1993. 224 с.
20. Рудестам К. Групповая психотерапия. СПб.: Питер, 2000. 384 с.
21. Сидоренко Е. В. Психодраматический и недирективный подходы в групповой работе с людьми: методические описания и комментарии. СПб.: Речь, 2001. 90 с.
22. Щедровицкий Г. П. Организационно-деятельностная игра. М.: Наследие ММК, 2005. 320 с.
23. Ялом И. Теория и практика групповой психотерапии. СПб.: Питер, 2000. 548 с.
24. Popovych I. S. Social expectations in primary school age. Proceedings of the 2nd International Academic Congress «Fundamental Studies in America, Europe, Asia and Africa», 27 Sept. 2014, USA, New-York. Vol. II, «Columbia Press». New-York, 2014. P. 176-180.

Інформаційні ресурси:

25. Афанасьєва Н. Є., Перелигіна Л. А. Теоретико-методологічні основи соціально-психологічного тренінгу: навч. посіб. URL:
<http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/3246/1/МСПТ%20навчальний%20посібник.pdf>
26. Blynova, O., Moiseienko, V., Los, O., Burlakova, I., Yevdokimova, O., Toba, M., Popovych, I. Assertiveness as a Factor of Students' Choice of Behavior Strategies in Social Interaction. Revista Inclusiones, 2020. 7(4). P. 259–272.
<http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1551>
27. Halian, A., Halian, I., Burlakova, I., Shevchenko, R., Lappo, V., Zhigarenko, I., Popovych, I. Emotional Intelligence in the Structure of Adaptation Process of Future Healthcare Professionals. Revista Inclusiones, 7(3). 2020. P. 447-460.
<http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1347>
28. Hudimova, A., Popovych, I., Baidyk, V., Buriak, O., & Kechyk, O. The impact of social media on young web users' psychological well-being during the COVID-19 pandemic progression. Revista Amazonia Investiga, 2021. Vol: 10(39), 50–61. DOI:
<https://doi.org/10.34069/AI/2021.39.03.5>
29. Popovych, I., Blynova, O., Zhuravlova, A., Toba, M., Tkach, T., Zavatska, N. Optimization of development and psycho-correction of social expectations of students of foreign philology. Revista Inclusiones, 2020. 7(SI). P. 23–38.
<http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1657>
30. Tsiuniak, O., Pyslar, A., Lialiuik, G., Bondarenko, V., Kovtun, O., Los, O., Popovych, I. Research of interdependence of variables and factor structure of masters' readiness for innovative pedagogical activity. Revista Inclusiones, 2020. 7(3). P. 427-452.
<http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1645>

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ ОСОБИСТОСТІ

Укладач: **Попович І.С.**, доктор психологічних наук, професор

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Соціально-психологічні теорії особистості» є концепції соціокультурного виміру дослідження особистості як цілісної, зрілої, повноцінної індивідуальності.

Міждисциплінарні зв'язки: Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Соціально-психологічні теорії особистості» базується на загальних та фахових компетентностях, сформованих здобувачами під час вивчення таких ОК: «Загальна психологія (з практикумом)», «Соціальна психологія (з практикумом)», «Теорії особистості». Сформовані загальні і професійні компетенції є базовими для опанування освітніх компонент: «Психологічне консультування», «Психологія соціальних відносин», «Основи психотерапії».

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: систематизація наукових знань соціокультурний вимір дослідження особистості, соціальні чинники, що впливають на її становлення та розвиток, виокремлення причин виникнення особистісних проблем.

Завдання курсу:

1. Визначити особливості соціокультурного виміру дослідження особистості, що є відіграє домінуючу роль у соціальному оточенні.

2. Ознайомити здобувачів зі змістовими особливостями низки ключових підходів, теоретичних концепцій, що досліджують вплив соціальних чинників на розвиток і становлення особистості.

3. Визначити сприятливі умови становлення та розвитку особистості.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Соціально-психологічні теорії особистості» спрямовано на формування таких **компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):**

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 1. ЗК 5. ЗК 8.	ФК 4. ФК 8. ФК 9. ФК 10. ФК 14.	ПРН 9. ПРН 11. ПРН 12. ПРН 15.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться 150 годин 5 кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Соціальні аспекти теорій особистості.

Тема 1. Альфред Адлер: індивідуальна теорія особистості. Основні поняття індивідуальної теорії особистості Альфреда Адлера. Соціальний інтерес. Почуття неповноцінності і компенсація в тлумаченні А. Адлера. Прагнення до домінування. Фіктивний фіналізм особистості. Життєвий стиль за А. Адлером. Поняття «творчого Я» у працях А. Адлера. Порядок народження та особистість. Методика «Ранні спогади» (А. Адлер). Особливості використання методики в психодіагностичній і консультаційній роботі. Кількісне якісне аналізування ранніх спогадів у концепції А. Адлера.

Тема 2. Аналітична теорія особистості К. Г. Юнга. Структура особистості в теорії К. Г. Юнга. Поняття «архетип» як ключова категорія аналітичної теорії особистості. Основні настановлення особистості. Динамічні складові особистості та їх вимір. Психічна енергія та психічні цінності особистості. Принцип еквівалентності та принцип ентропії в тлумаченні К. Г. Юнга. Розвиток та становлення особистості: основні стадії. Символ – репрезентація психіки людини.

Тема 3. Сценарний підхід Е. Берна. Основні поняття теорії Еріка Берна. Основні сценарні елементи концепції сценарного підходу. Сценарний апарат за Е. Берном. Чинники, що визначають і конструюють сценарій особистості. Класифікація сценаріїв у концепції Е. Берна. Класифікаційна ознака сценарію – структурування часу. Особливості сценарію батьківське програмування. Функціонування сценаріїв. Науковий вимір сценарної теорії.

Тема 4. Теорія відносин В. М. Мясищева. Витоки становлення та розвитку концепції психології відносин В. М. Мясищева. Вихідні положення і ключові тези теорія відносин В. М. Мясищева. Структура особистості за теорією В. М. Мясищева. Трьохкомпонентна структура відносин у концепції В. М. Мясищева. Відносини та особистість.

Змістовий модуль 2.

Соціально-рольові аспекти вивчення особистості.

Тема 5. Структура рольової соціальної взаємодії. Поняття «роль» у вітчизняній і зарубіжній психології. Виконання ролей особистістю як форма її соціальної поведінки. Явний та неявний зміст рольової поведінки. Поняття «Внутрішні ролі». Зовнішня та внутрішня детермінація ролі. Рольовий репертуар особистості. Порівняльна характеристика різних підходів до вивчення структури особистості. Рольова самореалізація особистості. Рольові очікування учасників взаємодії.

Тема 6. Рольові характеристики особистості. Поняття «рольовий конфлікт». Рольовий конфлікт та самореалізація особистості. Локус рольового контролю. Поняття «Рольова ідентичність». Рольова компетентність особистості. Статеві та гендерні ролі: порівняльне аналізування. Рольовий розвиток та становлення особистості. Інваріантність трактувань життєвого

досвіду. Поняття «рольова соціалізація» у наукових дослідженнях. Гендерно-рольова соціалізація особистості. Розвиток життєвих ролей людини. Періодизація рольового розвитку особистості. Життєва криза як рольовий конфлікт. Форми життєвих криз особистості.

Тема 7. Теорія соціального навчання Дж. Роттера. Основні тези та принципи теорії соціального навчання Джуліана Роттера. Потенціал поведінки особистості. Очікування людини. Генералізовані і ситуаційні очікування. Варіативність очікувань учасників міжособистісної взаємодії. Цінність підкріплення. Інтернальний і екстернальний локуси контролю. Прогноз поведінки особистості. Основна формула прогнозу поведінки у концепції соціального навчання Дж. Роттера. Потреби та компоненти потреб.

Тема 8. Соціально-психологічна теорія особистості Г. С. Саллівана. Структура особистості за Г. С. Салліваном. Поняття «динамізм» у соціально-психологічній теорії особистості. Поняття «персоніфікація» як індивідуальний образ «себе» чи «іншого». Місце і роль пізнання в становленні і розвитку особистості. Динаміка становлення і розвитку особистості за Г. С. Салліваном. Стадії розвитку особистості. Детермінанти розвитку у соціально-психологічній теорії особистості Г. С. Саллівана.

Тема 9. Диспозиційна теорія особистості Г. Олпорта. Структура та динаміка особистості за Г. Олпортом. Поняття «риса» у диспозиційній теорії особистості. Кардинальні, центральні та вторинні диспозиції і їх тлумачення. Іntenції або наміри особистості. Функціональна автономія особистості. Цілісність особистості та психологічні змістові параметри. Розвиток та становлення особистості. Прямі та непрямі методи вивчення особистості.

Тема 10. Соціально-когнітивна теорія особистості А. Бандури. Становлення соціально-когнітивної теорії особистості Альберта Бандури. Основні вихідні положення соціально-когнітивної концепції. Модель взаємного детермінування за А. Бандурою. Функціонування людини як продукту взаємодії поведінки, особистісних чинників та оточення у працях вченого. Саморегуляція і пізнання в поведінці особистості. Основні процеси навчання через спостереження і їх тлумачення у концепції А. Бандури.

Форма підсумкового контролю успішності навчання диференційований залік.

Засоби діагностики успішності навчання:

Система контролю успішності здобувача поєднує такі види: поточний контроль; вибіркового контролю; підсумковий модульний контроль, до якого віднесено питання для самостійного опрацювання; семестровий академічний контроль.

Використано такі **методи навчання:** лекційні та практичні заняття з підготовкою доповідей і реферативних повідомлень, застосування модульного тестування і фронтальних поточних опитувань та самостійних робіт.

Методи організації та реалізації навчально-професійної діяльності:

1. За джерелом інформації:

- словесні: традиційна лекція, лекція-презентація, дискусія, бесіда, доповідь, реферативне повідомлення, експертна оцінка;
- практичні: аналізування складних теоретико-методологічних завдань; вирішення кейсів, презентація, колегіальне оцінювання);
- наочні: презентація, спостереження, модерування.

2. За логікою передачі та сприймання навчальної інформації: дедуктивні/індуктивні, аналізування/синтезування.

3. За мірою самостійності мислення: відтворювальні, проблемно-пошукові, творчі;

4. За формуванням допитливості до навчально-професійної діяльності: пізнавальні дискусії, експертне оцінювання, мозковий штурм, створення проблемно-пошукових груп, індивідуальне завдання.

Підсумкова оцінка з ОК «Соціально-психологічні теорії особистості» об'єднує усі активності здобувача, що подані в силабусі з урахуванням інформальної та неформальної освіти.

Рекомендована література

Основна література:

1. Блинова О. Є. Трудова міграція населення України у соціально-психологічному вимірі: монографія. Херсон: РПО, 2011. 486 с.
2. Варій М. Й. Психологія особистості: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
3. Горностаї П. П. Личность и роль. Ролевой подход в социальной психологии личности. К.: Интерпресс ЛТД, 2007. 312 с.
4. Корольчук М. С. Історія психології: навч. посіб. К.: Ніка-Центр, 2004. 248 с.
5. Мак-Вільямс Н. Психоаналитическая диагностика: Понимание структуры личности в клиническом процессе. М.: Класс, 1998. 480 с.
6. Москаленко В. В. Соціальна психологія: підруч. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 624 с.
7. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: навч. посіб. К.: Академвидав, 2005. 448 с.
8. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: підручник: У 2 кн. Кн. 1. Соціальна психологія особистості і спілкування. К.: Либідь, 2004. 576 с.
9. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: підручник: У 2 кн. Кн. 2. Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія. К.: Либідь, 2006. 560 с.
10. Попович І. С. Психологічні виміри соціальних очікувань особистості: монографія. Херсон: ПАТ «ХМД», 2017. 504 с.
11. Попович І. С. Психологія соціальних очікувань особистості: методологія, теорія і практика: навч.-метод. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 158 с.
12. Попович І. С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах: монографія. Херсон: ВАТ «ХМД», 2013. 240 с.

Допоміжна література:

13. Адлер А. О нервическом характере. СПб.: Университетская книга, 1997. 388 с.
14. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. М.: Академический Проект, 2003. 399 с.
15. Берн Э. Групповая психотерапия: пер. с англ. М.: Академический Проект, 2000. 464 с.
16. Берн Э. Трансакционный анализ и психотерапия. СПб.: Изд-во «Братство», 1999. 224 с.

17. Завацька Н. Є. Соціокультурні та психологічні аспекти адаптації особистості в сучасному соціумі: монографія. Луганськ: Вид-во імені В. Даля, 2012. 320 с.
18. Майерс Д. Социальная психология. 7-е изд. СПб.: Питер, 2007. 794 с.
19. Пезешкиан Н. Тренинг разрешения конфликтов. Психотерапия повседневной жизни. М.: Институт позитивной психотерапии, 2007. 296 с.
20. Попович І. С. Конструювання особистістю моделі очікуваного майбутнього. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: психологічні науки: зб. наук. праць ХДУ. Херсон: ВД «Гельветика», 2015. Вип. 6. 145–154.
21. Попович І. С. Оптимізація розвитку соціально-психологічних очікувань у студентській групі: навч.-метод. посіб. Херсон: ВАТ «ХМД», 2013. 204 с.
22. Попович І. С. Феномен ціннісно-орієнтаційної єдності в групі курсантів. Проблеми заг. та пед. психол. К. 2002. Т. IV. Ч. 5. С. 203–209.
23. Сидоренко Е. В. Психодраматический и недирективный подходы в групповой работе с людьми. СПб.: Изд-во СПбГУ, 1992. 72 с.
24. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности (основные положения, исследования и применение). СПб: Питер, 2005. 607 с.
25. Юнг К. Г. Психологические типы. Мн.: ООО «Попурри», 1998. 656 с.
26. Popovych I. S. Social expectations in primary school age. Proceedings of the 2nd International Academic Congress «Fundamental Studies in America, Europe, Asia and Africa», 27 Sept. 2014, USA, New-York. Vol. II, «Columbia Press». New-York, 2014. P. 176-180.

Інформаційні ресурси:

27. Теория справедливости Адамса [Электронный ресурс]. Режим доступа к статье: <http://www.klubok.net/article2422.html>.
28. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности (основные положения, исследования и применение). СПб: Питер, 2005. 607 с. Режим доступа: http://www.koob.ru/hjelle_ziegler/teorii_lichnosti
29. Blynova, O., Kisil, Z., Tkach, T., Semenova, N., Semenov, O., Kamisnka, S., Popovych, I. Psychological manifestations of professional marginality of future social welfare professionals. Revista Inclusiones, 2020. 7(SI). P. 218-233. <http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1229>
30. Halian, A., Halian, I., Burlakova, I., Shevchenko, R., Lappo, V., Zhigarenko, I., Popovych, I. Emotional Intelligence in the Structure of Adaptation Process of Future Healthcare Professionals. Revista Inclusiones, 7(3). 2020. P. 447-460. <http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1347>
31. Popovych, I., Blynova, O., Zhuravlova, A., Toba, M., Tkach, T., Zavatska, N. Optimization of development and psycho-correction of social expectations of students of foreign philology. Revista Inclusiones, 2020. 7(SI). P. 23-38. <http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1657>
32. Popovych, I., Zhigarenko, I., Losiyevska, O., Dovbenko, S., Kashyryna, Ye., Shevchenko, R., Piletska, L. Research of Achievement Motivation's Impaction the Career Orientations of Future Managers of Organization. Revista Inclusiones, 2020. 7(SI). P. 247-263. <http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1231>
33. Tsiuniak, O., Pyslar, A., Lialiuk, G., Bondarenko, V., Kovtun, O., Los, O., Popovych, I. Research of interdependence of variables and factor structure of masters' readiness for innovative pedagogical activity. Revista Inclusiones, 2020. 7(3). P. 427-452. <http://www.revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/1645>

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Укладач: **Тавровецька Н.І.**, кандидат психологічних наук, доцент

Предметом вивчення цієї навчальної дисципліни/освітньої компоненти є інформаційні та комунікаційні технології, так як стрімкий інформаційний розвиток зумовлює необхідність пошуку нових підходів до професійної підготовки фахівців, зокрема майбутніх психологів. Технічний прогрес вимагає від фахівця уміння адаптуватися в умовах швидкої зміни техніки, методів, поповнювати свої професійні знання та постійно підвищувати професійну компетентність. Освітня компонента спрямована на формування у здобувачів науково-дослідницької компетентності, ефективного застосування інформаційних засобів, комп'ютерної презентації та технологічних засобів у діяльності науковця й опублікування наукової інформації.

Міждисциплінарні зв'язки: опанування ОК можливе у поєднанні з системними знаннями інформатики. Здобуті програмні результати та компетентності стануть підґрунтям для вивчення таких ОК математичні методи в психології, психодіагностика, а також при написанні курсових та кваліфікаційних робіт.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: є формування у здобувачів всебічного та ґрунтовного уявлення про використання інформаційних технологій під час наукових досліджень з галузі психологія, про можливості та перспективи інформаційних технологій.

Завдання курсу.

1. набуття практичних навичок застосування інформаційних технологій у професійній діяльності психолога;
2. вміння збирати, обробляти та аналізувати інформацію, що отримана під час емпіричних досліджень, здійснювати презентацію результатів професійної діяльності з використанням сучасних інформаційних технологій;
3. ефективно застосовувати сучасні інформаційні технології для проведення наукових досліджень з галузі психології

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Сучасні інформаційні технології в професійній діяльності» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 3. ЗК 4.	ФК 2. ФК 4. ФК 5. ФК 12.	ПРН 3. ПРН 4. ПРН 8.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться 90 годин 3 кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Сучасні технології та інформатизація психології.

Тема 1. Інформаційні технології у вирішенні задач професійної наукової діяльності. Предмет інформаційні технології. Види та властивості інформації. Сучасний стан інформаційного суспільства в Україні та основні закони, які його регулюють. Вплив розвитку інформаційних технологій на професійну діяльність психолога. Сучасні напрями використання інформаційних технологій за професійним спрямуванням. Інформаційна культура та її складові.

Тема 2. Використання інформаційних технологій в науково-дослідній діяльності психолога. Застосування ІКТ у наукових психологічних дослідженнях. Складання програми експерименту, статистична обробка даних. Застосування інформаційних технологій для оформлення результатів дослідження.

Тема 3. Обробка даних у професійній діяльності. Опублікування результатів. Форми презентації результатів науково-дослідної діяльності. Організація математичної, аналітичної та статистичної обробки даних у наукових дослідженнях. Можливості електронної таблиці Excel. Математичні та статистичні функції Excel та її застосування презентації результатів. Способи та методи опублікування результатів наукових досліджень. Ознайомлення з наукометричними платформами і базами даних.

Тема 4. Упорядкування та пошук потрібних даних. Оформлення результатів у вигляді табличних даних і діаграм. Побудова діаграм і графіків на основі табличних даних.

Тема 5. Дистанційна освіта для професійного розвитку. Дистанційна освіта, її переваги у застосуванні інформаційних технологій. Освітнє середовище через Moodle. Роль конференцій за професійним спрямуванням в дистанційній освіті. Можливості Gmail. Складання портфоліо психолога презентації, гуглформи та інше.

Змістовий модуль 2.

Сучасні технології аналізу та обробки даних в психології.

Тема 6. Особливості підготовки та розробки текстових документів. Робота із багатосторінковим текстовим документом. Правила оформлення та вимоги наукових текстів. Оформлення кваліфікаційних робіт.

Тема 7. Прийоми розробки мультимедійних презентацій. Види підготовки мультимедійних презентацій. Етапи створення презентацій. Основні правила та задачі Анімація тексту і об'єктів у науковій презентації. Музичне додавання до презентації та коректність відеофрагментів.

Форма підсумкового контролю успішності навчання диф/залік.

Засоби діагностики успішності навчання:

Система визначення успішності здобувача включає різновиди: поточний, модульний, підсумковий модульний (до якого включені питання винесені на самостійне опрацювання) та семестровий (академічний) контроль. Контроль успішності здійснюється з використанням методів і засобів, що визначені в ХДУ. Академічні успіхи здобувача оцінюються за шкалою, яка застосована в ХДУ з обов'язковим переведенням оцінок до національної шкали та шкали ECTS.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з усіх форм освітньої активності передбаченої у силабусі ОК.

Рекомендована література

Основна література:

1. Буйницька О.П. Інформаційні технології та технічні засоби навчання. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 240 с. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Buinytska_Oksana/Informatsiini_tekhnolohii_ta_tekhnichni_zasoby_navchannia.pdf
2. Валько Н. В., Зайцева Т. В., Кузьмич Л. В., Співаковська Є. О. Комп'ютерні інформаційні технології: Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти філологічних та природно-математичних спеціальностей. Херсон, 2013. 186 с.
3. Інформатика. Навч. посібник. / Ю. В. Форкун, Н. А. Длугунович. Львів : «Новий Світ-2000», 2012. 464 с.
4. Інформатика: Комп'ютерна техніка. Комп'ютерні технології : підручник для студ. вузів / В. А. Баженов, П. С. Венгерський, В. М. Горлач та ін. К. : Каравела, 2007. 640 с.
5. Кадемія М. Ю., Шахіна І. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі : Навчальний посібник. Вінниця, 2011. 220 с.
6. Швачич Г.Г. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології: Навчальний посібник. Дніпро: НМетАУ, 2017. 230 с. Режим доступу: https://nmetau.edu.ua/file/ikt_tutor.pdf.

Допоміжна література:

7. Брикайло Л. Ф. Інформатика та комп'ютерна техніка: навчальний посібник. К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2009. 266 с.
8. Комп'ютерні технології в освіті: навч. пос. для ВНЗ. К.:КДУ, 2012. 239с.
9. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии. – СПб., 2004. 350 с.
10. Цвілій С. Office 365. Київ: 2017 91 с. Режим доступу: https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/PR/Office_365_BMOs_kmbs_Tsviliy.pdf.

Інформаційні ресурси:

11. <http://psyfactor.org> – питання з психологічної тематики.
12. <http://www.citforum.ru> – питання застосування сучасних інтернет-технологій.

ТЕМПОРАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

Укладач: **Бабатіна С.І.**, кандидат психологічних наук, доцент

Програма вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Темпоральна психологія» укладена відповідно до освітньої-професійної програми підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія.

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти є розгляд основних методологічних підходів та принципів психології часу, ознайомлення здобувачів вищої освіти з основними проблемами дослідження психологічної науки, формування базових навичок організації і керування часом в професійній діяльності.

Міждисциплінарні зв'язки: дисципліна «Темпоральна психологія» є логічно ув'язана з освітніми компонентами, що опановувалися здобувачами упродовж навчання в освітньому закладі, а саме: загальна психологія, вікова психологія, диференціальна психологія, соціальна психологія, математичні методи обробки даних в психології тощо.

Компетенції, набуті у межах вивченої дисципліни, будуть застосовані та інтегровані у професійному майбутньому.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Метою викладання навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Темпоральна психологія» є формування у здобувачів загального уявлення про психологічний час і життєвий шлях особистості, навчання методам організації, діагностики та корекції часових структур особистості.

Завдання курсу:

1. Знайомство здобувачів вищої освіти з психологією життєвого шляху як основою дослідження психологічного часу особистості.
2. Формування уявлень у здобувачів вищої освіти про категорії психологічного часу і його складових: минулого, сьогодення і майбутнього.
3. Аналіз наукових підходів до вивчення психологічного часу, розроблених у вітчизняній і зарубіжній психології.
4. Освоєння методів і методик емпіричного дослідження уявлень особистості про час життя, організацію діяльності у часі.
5. Знайомство з результатами наукових досліджень психологічного часу на різних вікових етапах і в специфічних умовах соціалізації.
6. Обговорення способів надання психологічної допомоги людині у випадках трансформацій часових структур.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Темпоральна психологія» спрямовано на формування таких **компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):**

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 1. ЗК 4. ЗК 8. ЗК 9.	ФК 11. ФК 12. ФК 13.	ПРН 2. ПРН 3. ПРН 5-18.

Знання, засвоєні в межах освітньої компоненти, будуть застосовані та інтегровані у професійно-практичну траєкторію здобувача.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться 150 години 5,0 кредитів ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1.

Проблема часу в психології.

Тема 1. Розвиток уявлень про час в психології. Аспекти дослідження часу в психології. Концепції психологічного часу. Парадигми сприйняття часу в різних культурах. Поняття психологічного, соціального, професійного часу. Індивідуальне сприйняття часу. Властивості часу в переживанні людини. Психологічний вік особистості.

Тема 2. Психологія організації часу в діяльності людини. Часові аспекти професійної адаптації. Психологічна структура діяльності та її часові характеристики. Активність особистості як спонукальна складова самореалізації у часі. Сприйняття, почуття і переживання часу упродовж виконуваної діяльності. Планування часу і життєві перспективи. Типологія особистісної організації часу діяльності (К. Абульханова, Т. Березіна).

Тема 3. Психологічний час як предмет наукового знання. Поняття психологічного часу. Аналіз підходів до вивчення часу в психології. Поняття «життєвий шлях», «психологічний час», «суб'єктивна картина життєвого шляху», «психологічне минуле, теперішнє і майбутнє», «темпоральні характеристики особистості», «часова, життєва і особистісна перспектива» в розвитку сучасної психологічної науки.

Тема 4. Методологія дослідження індивідуального хронотопу в психологічній практиці. Методи вивчення переживання часу. Особливості змістової та дискримінативної валідності методів дослідження індивідуально-особистісних показників темпоральності індивідуума. Аналізування сучасних концептуальних стратегій та методологією сприйняття і проживання фізичного та психічного часу. Біографічні методи.

Змістовий модуль 2.

Методи емпіричного дослідження психологічного часу і суб'єктивної картини життєвого шляху.

Тема 1. Вікові особливості часових структур особистості. Формування уявлень про час в дитячому віці як основа інтрасуб'єктивного узору життєвого шляху. Особливості інтрасуб'єктивного проживання і відтворення часового

«ідеалу» життєвого шляху в підлітковому, юнацькому та дорослому (зрілому) віці.

Тема 2. Професійна і часова компетентність. Шляхи розвитку часової компетентності спеціаліста. Методи і принципи організації часу. Особливості розвитку часової компетентності. Раціональні способи організації часу. Інтернет-комунікації і час. Аналіз «поглиначів» часу. Правила ефективного спілкування. Організація спілкування у часі і просторі.

Тема 3. Психологічний аналіз індивідуального часу. Постановка і конструювання цілей у розгорнутій часовій перспективі. Принципи і правила визначення мети. Процедури обліку і прийоми планування часу, розстановки часових пріоритетів (Принцип Ейзенхауера, ABC – аналіз тощо).

Практичне завдання. Визначення природного біоритму особистості та складання індивідуального робочого графіку, аналіз проблем в керуванні часом. Розрахунок «власного капіталу часу».

Тема 4. Регуляція часу і організація часу діяльності. Основні уявлення про саморегуляцію людини. Робота з «внутрішніми годинниками». Можливості резервування часу і регуляції ритму діяльності. Індивідуальний стиль і ритм працездатності. Аналіз часових пріоритетів і факторів втрати часу. Індивідуальні особливості розподілу часових ресурсів. Співвідношення тимчасових витрат і результативності. Щоденник обліку часу.

Тема 5. Топологія часового виміру досвіду індивіда. Топологія часового виміру досвіду. Значення топології (О.В. Полунін). Тривалість як складова часового виміру досвіду. Напрямок плину часу. Темпоральні процеси. Структура суб'єктивного теперішнього. Феноменологія переживання теперішнього. Суб'єктивне теперішнє і організація інформації в потоці свідомості.

Форма підсумкового контролю успішності навчання диференційований залік.

Засоби діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка (накопичувальна система балів) з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з наступних форм роботи:

– аудиторна робота за семестр (підсумкова оцінка усіх форм роботи здобувача протягом семестру передбачених у силабусі);

– самостійна робота за семестр (проводиться в усній, тестовій або письмовій формі), відповідно до діючих норм Положення про організацію самостійної роботи здобувачів вищої освіти ХДУ;

Інтеграція практичних і теоретичних методів дозволяє сформувати можливість практичного застосування отриманих знань з освітньої компоненти. Запровадження і застосування інноваційних освітніх методів навчання, дозволяє забезпечити комплексне опанування знань у смарт-підході.

Інтеграція різних методів навчання, аналізування та застосування методів критичного осмислення сприяють формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувача, розвитку творчих компетенцій майбутнього фахівця, здатного вирішувати практичні і теоретичні питання у професійній площині.

Рекомендована література

Основна література:

1. Бабатіна, С. І. Вплив деструктивних форм темпоральності на розвиток особистості в студентському віці. Соціально-психологічні технології розвитку особистості: колективна монографія, за ред. О. Є. Блинова, С. І. Бабатіна, Т. М. Білик, Н. О. Гусейнова та ін. відповід. ред. Блинова О. Є. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2014. С. 52-64.
2. Бабатіна, С. І. Психологічні технології розвитку темпоральних характеристик особистості в студентському віці [Текст]. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова* : зб. наук. праць. Одеса, 2016. Вип. 1/39, т. 21. С. 7-20.
3. Бабатіна, С. І. Характеристика структури та змісту розвивально-корекційної програми, спрямованої на розвиток темпоральних характеристик особистості в студентському віці [Текст]. *Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*, за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2014. Вип. 23. С.44-56.
4. Головаха Е.И., Кроник А.А. Психологическое время личности. [2-е изд., испр. и доп.]. М.: Смысл, 2008. 267с.
5. Дворник М. С. Прокрастинація в конструюванні особистісного майбутнього: монографія. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2018. 120 с.
6. Завацька Н.Є. Соціокультурні та психологічні аспекти адаптації особистості в сучасному соціумі: монографія. Луганськ : Вид-во імені В.Даля, 2012. –320с.
7. Кочубейник О. М. Автентичність особистості у її життєвому світі: модуси, процеси, статуси. К.: НПУ, 2010. 271 с.
8. Панок В. Г., Рудь Г. В. Психологія життєвого шляху особистості: моногр. К.: Ніка-Центр, 2006. 280 с.
9. Плохих В. В. Психология временной регуляции деятельности человека: моногр. Донецк : ЛАНДОН – XXI, 2011. 412 с.
10. Польшин О. К. Основы психологии саморегуляции: навч. посіб. Краматорськ : КЕГІ, 2005. 352 с.
11. Попович, І. С. Психологічні виміри соціальних очікувань особистості : монографія. Херсон: ПАТ «ХМД», 2017. 504 с.
12. Титаренко Т. М. Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності: монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. К.: Міленіум, 2014. 206 с.
13. Хомуленко Т.Б, Бабатіна С.І. Психологія темпоральності особистості: віковий аспект [монографія]. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2014. 236 с.
14. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості: наук. моногр. Т.М.Титаренко, О.Г. Злобіна, Л.А. Лепіхова та ін.; за наук. ред. Т.М.Титаренко; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. 512 с.

Допоміжна література:

15. Бабатіна, С. І. Аналіз наукових підходів дослідження категорії часу: філософсько-психологічний аспект [Текст]. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. Херсон: Гельветика, 2013. Вип.1. С. 7-10.
16. Бабатіна, С. І. Організація часу життя студента як складова оптимізації процесу навчання. *Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Психологія*. Харків: ХНПУ, 2012 . Вип. 43, Ч. І. С. 5-13.
17. Бабатіна, С. І. Психологічна структура темпоральності у здобувачів вищої освіти різного віку. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Сер.12. Психологічні науки: зб. наукових праць*. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. № 37 (61). С. 257-261.
18. Блинова О.Є. Особистісні чинники розвитку соціальних стереотипів. *Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України: зб. наук. праць за ред. С.Д.Максименка*. К.: Міленіум, 2006. Вип.28. С.67-73.

19. Дворник М. С. Практики відтермінування як соціально-психологічний конструкт. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки*. 2012. Вип. 37. С. 53-57. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2012_37_15.
20. Полунін О. В. Концепція суб'єктивного теперішнього П. Фресса : критичний погляд. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. пр. К. : ПНУ ім. І. Огієнка ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2011. Вип.11. С.687-697.
21. Полунін О. Математичні операції із суб'єктивними часовими інтервалами як метод дослідження функціонування часового механізму індивіда *Психологія і суспільство*. 2010. №3 (41). С.203-211.
22. Помиткіна Л. Психологічні особливості становлення у здобувачів вищої освіти життєвої позиції особистості. *Соціальна психологія*. 2010. № 5(43). С.130-137.
23. Попович І. С. Роль соціальних очікувань в саморегуляції поведінки особистості. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. Вип. 28. С. 481–490.
24. Попович, І. С. Соціальні очікування особистості як процес психічної регуляції поведінки. *Психологічні перспективи* : зб. наук. праць Східноєвропейського нац. університету імені Лесі Українки, Ін-ту соціальної і політичної психології НАПН України, за наук. ред. М. М. Слюсаревського, Л. В. Засекої. Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2016. Вип. 27. С. 184–194.
25. Скібіцька Л. І. Тайм-менеджмент : навч. посіб. для студ. екон. вузів. К. : Кондор, 2009. 528с.
26. Соціально-психологічні технології розвитку особистості : монографія / О. Є. Блинова, С. І. Бабатіна, Т. М. Білик, Н. О. Гусейнова та ін. / відпов. ред. О. Є. Блинова. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2014. 200 с.
27. Соціокультурні та психологічні вектори становлення особистості : колективна монографія. О. Є. Блинова, С. І. Бабатіна, Т. М. Дудка, А. М. Одінцева та ін. [Текст] / відпов. ред. О. Є. Блинова. Херсон : Вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2018. 428 с.
28. Фоменко К.І. Губристична мотивація: феноменологія, структура, детермінація [монографія]. Х.: Діса-плюс, 2018. 484 с.
29. Фоменко К.І. Мотиваційні особливості академічної саморегуляції здобувачів вищої освіти. *Проблеми сучасної психології* : *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка*, за ред. С.Д.Максименка, Л.О.Онуфрієвої. Вип.25. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2014. С.582-596.

Інформаційні ресурси:

30. Архів-репозитарій Херсонського державного університету / eKhSUIR – Electronic Kherson State University Institutional Repository : Режим доступу <http://ekhssuir.kspu.edu/>
31. [Дворник М. С. Практики відтермінування як соціально-психологічний. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки. 2012. Вип. 37. С. 53-57.](#) Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2012_37_15<http://dlib.eastview.com/browse/doc/18582583>
32. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>.
33. Фоменко К. І. Психодіагностика провідної репрезентативної системи. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2017. Вип. 56. С. 233-241. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psychol_2017_56_22.
34. Чаговець Л. В. Проблема часової транспективи в юнацькому віці [Електронний ресурс]: Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKhnpu_psychol/2011_38/23.html

ТЕОРІЇ ОСОБИСТОСТІ

Укладач: **Блинова О.Є.**, доктор психологічних наук, професор

Програма вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Теорії особистості» складена відповідно до освітньої програми підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія.

Предметом вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Теорії особистості» є базові принципи, механізми, наукові підходи до розвитку особистості у психологічних школах.

Міждисциплінарні зв'язки: Навчальна дисципліна «Теорії особистості» є важливим чинником формування у здобувачів наукового світогляду, гуманістичних установок, тому вона тісно пов'язана з філософією, історією, культурологією, а також з дисциплінами «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Історія психології».

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти.

Мета: формування у здобувачів наукові уявлень щодо різноманіття психологічних підходів до пояснення природи особистості, її структури, функцій, розвитку у світовій психології.

Завдання:

1) розширення світогляду здобувачів вищої освіти щодо різноманіття поглядів на природу особистості у сучасній науці;

2) навчити здобувачів сучасному науковому розумінню й правильній оцінці теоретичних знань та практичних підходів до проблеми особистості у світовій психології;

3) формування навичок і вмінь надання професійної психологічної допомоги особистості у складних життєвих ситуаціях.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Теорія особистості» спрямовано на формування таких компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 2. ЗК 4. ЗК 12.	ФК 2. ФК 3.	ПРН 2. ПРН 10.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться **150** годин **5** кредитів ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти**Змістовий модуль 1.****Особистість у системі наукового знання.**

Тема 1. Визначення особистості у психологічній науці. Особистість в системі сучасного наукового знання. Проблема людини в системі сучасного наукового знання. Природа людини (індивід, особистість, індивідуальність, суб'єкт діяльності). Особистість у філософії як сукупність всіх суспільних відносин. Особистість у соціології як стійка система соціально значущих рис. Наукові підходи до особистості у психології (загальна психологія, диференціальна психологія, соціальна психологія, педагогічна психологія, етнопсихологія тощо). Вимоги до психологічної теорії. Критерії оцінки теорії особистості.

Тема 2. Психологічна структура особистості. Загальні підходи вивчення особистості у вітчизняній та зарубіжній психології. Домінуючі теорії особистості. Особистісний принцип пізнання психічних явищ. Біологічні та соціальні чинники у розвитку особистості. Роль спадковості і соціального середовища у формуванні особистісних якостей. Біогенетичні і соціогенетичні підходи до проблеми розвитку особистості. Особистість і індивід. Особистість і індивідуальність.

Уявлення про психологічну структуру особистості. Різні підходи до розуміння особистості в психології: 1) виділення в особистості сукупності рис; 2) визначення типів особистості. Спрямованість особистості. Основні поняття, які визначають особистість (мотивація, здібності, темперамент, саморегулювання, установки та ін.). Функції теорії особистості: пояснювальна функція та функція передбачення (або прогнозування).

Основні напрями у теоріях особистості: психодинамічний, диспозиційний, біхевіористський, соціально-когнітивний, когнітивний, гуманістичний, феноменологічний, еґо-психологія.

Тема 3. Психодинамічний напрямок. Зіґмунд Фрейд як засновник психоаналізу. Філософські погляди З. Фрейда. Психоаналітична терапія як засіб лікування невротичних розладів. Психоаналіз: основні концепції та принципи: 1) теорія особистості та психопатології; 2) метод терапії особистісних розладів; 3) метод вивчення несвідомих думок та почуттів. Рівні свідомості: свідомість, передсвідомість, несвідоме. Структура особистості за З. Фрейдом. Інстинкти як рухова сила поведінки. Розвиток особистості. Стадії психосексуального розвитку за З. Фрейдом. Природа тривоги, типи тривоги: реалістична, невротична, моральна. Поняття психологічного захисту. Захисні механізми Еґо.

Тема 4. Психодинамічний напрямок. Неофрейдизм. Альфред Адлер як засновник індивідуальної психології. Основні принципи і положення індивідуальної психології А. Адлера. Індивідуум як єдине та узгоджене ціле. Почуття неповноцінності та компенсація. Витоки комплексу неповноцінності в індивідуальній психології А. Адлера. Прагнення до зверхності. Поняття «стиля життя» в концепції А. Адлера. Типи особистості: установки, пов'язані із стилями

життя. Соціальний інтерес в теорії А. Адлера як показник психічного здоров'я. Поняття творчого «Я». Порядок народження та його значення для формування стилю життя у концепції А. Адлера. Фікційний фіналізм.

Тема 5. Психодинамічний напрямок. Неофрейдизм. Карл Густав Юнг. Аналітична психологія К. Юнга: основні концепції та принципи. Структура особистості за К. Юнгом. Поняття колективного несвідомого. Архетипи. Характеристика найбільш важливих архетипів. Его-спрямованість, основні життєві установки: екстраверсія та інтроверсія. Психологічні функції в теорії К. Юнга: мислення, відчуття, почуття, інтуїція. Розвиток особистості. Поняття індивідуації в теорії К. Юнга.

Тема 6. Его-психологія: Ерік Еріксон. Его-теорія особистості Еріка Еріксона як результат розвитку психоаналізу. Епігенетичний принцип розвитку особистості людини за Е. Еріксоном. Поняття психосоціальної кризи. Психосоціальні стадії розвитку особистості: період немовля, раннє дитинство, дошкільний вік (вік гри), шкільний вік, юність, рання дорослість, середня зрілість, пізня зрілість. Поняття его-ідентичності та групової ідентичності в теорії Е. Еріксона.

Тема 7. Его-психологія: Еріх Фромм. Гуманістична теорія особистості Еріха Фромма: основні концепції і принципи. Механізми втечі від свободи в теорії Е. Фромма: авторитаризм, деструктивність, конформність автомата. Поняття позитивної свободи. Екзистенціальні потреби людини: потреба у встановленні зв'язків, потреба у подоланні, потреба у коріннях, потреба в ідентичності, потреба у системі поглядів та відданості. Соціальні типи характеру в теорії Е. Фромма: рецептивний тип, експлуатуючий тип, накопичуючий тип, ринковий тип, продуктивний тип.

Тема 8. Его-психологія: Карен Хорні. Соціокультурна теорія особистості Карен Хорні: основні концепції та принципи. Основні потреби дитинства: потреба у задоволенні та потреба у безпеці. Механізми та причини виникнення базальної довіри / базальної ворожості. Поняття базальної тривоги та невротичних потреб (тенденцій) в теорії К. Хорні: потреба у любові та схваленні; у керівному партнері, у чітких обмеженнях, у владі, в експлуатації інших, у суспільному визнанні, у захопленні, у самодостатності та незалежності, у бездоганності. Основні особистісні орієнтації та типи особистості: орієнтація на людей (поступливий тип); орієнтація від людей (відособлений тип); орієнтація проти людей (ворожий тип). Психологія жінки в теорії К. Хорні.

Змістовий модуль 2.

Основні наукові теорії особистості у зарубіжній та вітчизняній психології.

Тема 9. Диспозиційний напрямок: Гордон Олпорт, Раймонд Кеттел, Ганс Айзенк. Диспозиційна теорія особистості Г. Олпорта. Визначення особистості та риси особистості у теорії Г. Олпорта. Концепція рис особистості. Характеристика поняття «риса особистості». Загальні риси та індивідуальні риси (диспозиції) особистості. Типи індивідуальних диспозицій: кардинальні,

центральні, вторинні. Розвиток самості в теорії Г. Олпорта, поняття пропріуму, стадії розвитку пропріуму. Основні риси психологічно зрілої особистості. Структурна теорія рис особистості Р. Кеттела. Роль спадковості та соціального середовища у розвитку рис особистості. Теорія типів особистості Г. Айзенка: екстраверсія – інтроверсія; стабільність – нестабільність.

Тема 10. Біхевіоральний напрямок: Б.Ф. Скіннер. Теорія оперантного наочіння Б.Ф. Скіннера. Особистість з точки зору біхевіорального напрямку. Респондентна і оперантна поведінка. Контроль поведінки людини за допомогою позитивних і негативних стимулів. Режими підкріплення. Умовне підкріплення. Можливості застосування концепції оперантного наочіння в медицині і освіті.

Тема 11. Соціально-когнітивний напрямок: Альберт Бандура, Джуліан Роттер. Соціально-когнітивна теорія особистості А. Бандури. Основні принципи соціально-когнітивної теорії. Саморегулювання і пізнання в поведінці. Наочіння через моделювання. Основні процеси наочіння через спостереження. Розвиток саморегуляції у поведінці. Концепція самоефективності в особистісному розвитку. Самоконтроль поведінки. Теорія соціального наочіння Дж. Роттера. Основні концепції та принципи: потенціал поведінки, очікування, цінність підкріплення, психологічна ситуація. Основна формула прогнозування поведінки. Потреби та компоненти потреб в теорії Дж. Роттера. Інтернальний і екстернальний локус контролю в теорії Дж. Роттера.

Тема 12. Когнітивний напрямок: Джордж Келлі. Основи когнітивної теорії Дж. Келлі. Конструктивний альтернативізм. Теорія особистісних конструктів: основні концепції і принципи. Особистісні конструкти: моделі для дійсності. Формальні властивості конструктів, типи конструктів. Поняття «основного постулату» в теорії Дж. Келлі, висновки з основного постулату. Застосування когнітивного підходу до особистості в терапії емоційних станів і психічних розладів. Репертуарний тест рольового конструкту.

Тема 13. Гуманістичний напрямок: Абрахам Маслоу. Основні принципи гуманістичної психології: неприпустимість експериментів на тваринах, внутрішня природа людини, творчий потенціал людини, акцент на психічному здоров'ї. Підходи і значення вивчення мотивації в гуманістичній психології. Ієрархія потреб людини: фізіологічні, потреби у безпеці та захисті, потреби у приналежності та любові, потреби самоповаги, потреби самоактуалізації. Самоактуалізація як вища потреба і сенс людського існування. Оцінка самоактуалізації. Основні характеристики людини, яка самоактуалізується. Дефіцитарна мотивація та мотивація росту. Метапотреби в теорії А. Маслоу.

Тема 14. Феноменологічний напрямок: Карл Роджерс. Погляди К. Роджерса на природу людини. Тенденція актуалізації як об'єднуючий мотив поведінки людини. Феноменологічна позиція К. Роджерса. Я-концепція. Розвиток Я-концепції. Основні особистісні характеристики повноцінно функціонуючої людини в теорії особистості К. Роджерса. застосування терапії, центрованої на людині. Терапевтичні умови для зміни особистості.

Тема 16. Особистість у вітчизняній психології. Концепції особистості О.Ф. Лазурського, В.М. Мясіщева, О.Г. Ковальова, Б.Г. Ананьєва, В.С. Мерліна,

К.К. Платонова, О.М. Леонтьєва, Л.І. Божович, Д.М. Узнадзе, С.Л. Рубінштейна, В.О. Ядова.

Титаренко Т. М.: соціально-психологічна теорія особистісного життєвого конструювання. Соціально-психологічна природа особистості та процес життєконструювання. Життєвий світ та життєвий шлях особистості в координатах психологічного простору та часу. Життєва криза та життєвий вибір як джерела життєконструювання. Життєві домагання та завдання особистісного життєконструювання. Практики життєвого конструювання.

Бондаренко О.Ф.: етичний персоналізм – традиції в консультуванні та психотерапії. Історія становлення етичного персоналізму. Види реальних ситуацій звернення особистості за психологічною допомогою. Соціокультурні рамки трактовок людини у головних психотерапевтичних підходах. Концептуальна модель людини у російській культурі. Порівняльний аналіз російського та американського психотерапевтичного вилонювання. Феноменологія звернення за психологічною допомогою з позицій етичного персоналізму. Принциповий алгоритм консультативної роботи.

Горностаї П.П.: сучасна рольова теорія особистості. Рольове розуміння особистості. Рольові характеристики особистості. Особистість та рольова поведінка. Рольові переживання особистості. Рольова структура особистості. Рольовий розвиток особистості. Життєва криза як рольовий конфлікт. Рольові дисгармонії і психопатологія. Рольова психотерапія проблемної особистості.

Лушин П.В.: психологічна концепція особистісного виміру в екологічній фасилітації. Формально-логічний зміст понять особистості та її зміни. Співвідношення понять «життєва подія», «порядок», «перевизначення», «нова ідентифікація», «Я-образ», «дисипативна структура», «перехідна форма» особистості». Процесуальна природа особистісної зміни в контексті проблематики психічного здоров'я. Психотерапевтична форма особистісної зміни. Педагогічна форма особистісної зміни. Зміст «буферного» психолого-педагогічного простору та реалізація принципів особистісної зміни на основі екологічної фасилітації. Проектування особистісного змінювання в системі освіти.

Форма підсумкового контролю успішності здобувачів: екзамен.

Засоби діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка є загальним підсумком з таких форм роботи:

- аудиторна робота за семестр (підсумкова оцінка усіх форм роботи здобувача впродовж семестру);
- самостійна робота за семестр.

Контроль здійснюється з дотриманням вимог системності, всебічності, об'єктивності та індивідуального підходу. Застосовуються такі методи контролю: усне опитування, виконання практичних завдань, тестування.

Рекомендована література

Основна література:

1. Варій М. Психологія особистості : Підручник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. 608 с.

2. Волошина В. В., Долинська Л.В. Загальна психологія: Практикум. К: Каравела, 2017. 280 с.
3. Загальна психологія / За заг. ред. С.Д. Максименка. Підручник. Вінниця, 2004. 704 с.
4. Максименко С. Д. Загальна психологія : навчальний посібник для ВНЗ. Міністерство освіти та науки України. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 272 с.
5. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці : Навчальний посібник. Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2009. 575 с.
6. Сергєєнкова О. П. Загальна психологія. Навч. посіб. Київ «Центр учбової літератури», 2015. 296 с.
7. Скрипченко О. В., Долинська Л. В. Загальна психологія: Підручник. К : Каравела, 2017. 464 с.
8. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
9. Теоретичні напрями соціальної психології: навч. посібник / М. М. Слюсаревський, Н. В. Хазратова. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2020. 104 с.
10. Титаренко Т.М. Сучасна психологія особистості : навч. посібник для здобувачів вищої освіти ВНЗ. Київ: Каравела, 2013. 371 с.
11. Корольчук М.С., Криворучко П.П. Історія психології: Навчальний посібник для здобувачів вищої освіти вищих навчальних закладів. К.: Ніка-Центр, 2004. 248 с.
12. Шахова О.Г. Соціальна психологія особистості: Навчальний посібник. Харків: «Контраст», 2019. 116 с.

Допоміжна література:

13. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. М.: Прогресс, 1995. 296 с.
14. Горноста́й П. П. Личность и роль : Ролевой подход в социальной психологии личности. К. : «Интерпресс ЛТД», 2007. 312 с.
15. Лушин П.В. Экологичная помощь личности в переходный период: экофасилитация : Монография. Киев, 2013. 296 с.
16. Маслоу А. Мотивация и личность. СПб. : Питер, 2008. 352 с.
17. Олпорт Г. Становление личности. Избр. труды. М.: Смысл, 2002. 462 с.
18. Мадди Сальваторе Р. Теории личности: сравнительный анализ / Пер. с англ. СПб.: Речь, 2002. 539 с.
19. Психология личности / [под. ред. Дж. Капрара, Д. Сервон]. СПб. : Питер, 2003. 640 с.
20. Хорни К. Невроз и личность. Борьба за самореализацию: [пер с англ. Е.Н. Замфир]. М.: Академический проект, 2008. 400 с.
21. Хорни К. Невротическая личность нашего времени: Самоанализ: [под ред. Г. В. Бурменской]. М.: Издательская группа «Прогресс»-«Универс», 1993. 480 с.
22. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности (Основные положения, исследования и применение): [Пер. с англ. С. Меленевская, Д. Викторова]. изд. 2-е, испр. СПб. : Питер Ком, 1999. 608 с. (Серия «Мастера психологии»).
23. Юнг К.Г. Аналитическая психология. Санкт-Петербург, 1994. 132 с.
24. Франкл В. Человек в поисках смысла; общ. ред. Л.Я. Гозмана, Д.А. Леонтьева ; вступ. ст. Д.А. Леонтьева. Москва : Прогресс, 1990. 388 с.
25. Фрейд З. «Я» и «Оно». М. : Антология мысли. 2006, 1040 с.
26. Юнг К.Г. Исследование феноменологии самости. М., 1997. 336 с.
27. Юнг К.Г. О психологии бессознательного. Собрание сочинений. Психология бессознательного ; [пер. с нем.]. М. : Канон, 1994. 320 с.
28. Юнг К. Г. Феноменология духа в сказке. Москва: Олимп, 1998. С. 227–282.
29. Юнг К.Г. Психологические типы. М. : АСТ / Хранитель, 2006. 768 с.

Інформаційні ресурси:

30. Носенко Е.Л., Аршава І.Ф. Сучасні напрями зарубіжної психології: Психологія особистості : підручник для здобувачів вищої освіти вищих навчальних закладів напрямку «Психологія» <https://kzref.org/e-l-nosenko-i-f-arshava-suchasni-napryami-zarubijnoyi-psiholog.html>
31. <http://psyfactor.org/lybr.htm>
32. <http://psylib.kiev.ua/>
33. Сайт журналу «Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки» <http://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj>
34. Сайт журналу «Інсайт: психологічні виміри суспільства» <http://insight.journal.kspu.edu/index.php/insight>

ФІЛОСОФІЯ ПСИХОЛОГІЇ

Укладач: **Мойсеєнко В.В.**, доктор філософії, викладач

Предмет вивчення: система відношення людини зі світом, собою, іншими людьми, в яких виявляється як природа і сутність самої людини, так і закони буття всесвіту, характер взаємозв'язків між окремими елементами системи, природа і сутність світу.

Міждисциплінарні зв'язки: система понять, принципів та теоретичних положень дисципліни «Філософія психології» формується на основі систематизованої системи знань основних законів, принципів, категорій, що описують особливості існування світу, суспільства, людини, свідомості як найважливішої відмінної якості людини, які були сформовані під час вивчення курсів: «Філософія», «Загальна психологія», «Теорії особистості» та ін. Отримані теоретичні знання поширюють систему психологічних знань, сприяють узагальненню основних положень теорії відображення, формування та розвитку особистості, та інтеграції знань окремих психологічних концепцій та підходів в єдину структуровану систему.

Мета та завдання навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Мета: розвиток суспільної рефлексії майбутніх психологів на основі поєднання фундаментальних професійних знань із сучасними філософсько-світоглядними уявленнями про закони існування світу, про місце людини у суспільних процесах, про потреби та можливості особистості у самореалізації, про основні напрями розвитку світу, суспільства, особистості.

Завдання:

1. Визначити походження основних методологічних принципів, на яких будуються сучасні наукові психологічні дослідження.
2. Розширити базові знання в області психології особистості та пізнання за рахунок поглибленого розгляду даних питань у різних філософських концепціях.
3. Провести порівняльний аналіз основних філософських концепцій з ракурсу їх впливу на історичний розвиток психологічних знань, формування сучасної психологічної теорії.
4. Встановити взаємозв'язок між теоретичними положеннями певних концепцій та методологією наукового дослідження, що визначає обирання методів дослідження, обробки та інтерпретації результатів.

Компетентності та програмні результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти «Філософія психології» спрямовано на формування таких **компетентностей та програмних результатів навчання (ПРН):**

Загальні компетентності (ЗК) :	Фахові компетентності (ФК):	Програмні результати навчання (ПРН):
ЗК 3. ЗК 4. ЗК 12.	ФК 1. ФК 4.	ПРН 3. ПРН 10. ПРН 13.

На вивчення навчальної дисципліни/освітньої компоненти відводиться **120** годин **4** кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни/освітньої компоненти

Змістовий модуль 1: Становлення психологічної проблематики в історії філософії.

Тема 1. Філософія психології як філософія науки

Основні етапи розвитку психології як самостійної наукової дисципліни: донауковий, філософський, науковий. Особливості розвитку психології у межах філософії. Метод інтроспекція.

Філософський аналіз системи понять психології. Основні вимоги до понять (термінів) наукового рівня. Поняття «вульгарні поняття» Бекона Ф., модель «ідолів», що заважають науковому пізнанню світу: ідоли роду, ідоли печери, ідоли ринку, ідоли театру. Основні властивості психологічної системи понять: образність, полярність термінів, використання повсякденних понять, відсутність однозначності у трактуванні змісту, різноманітність розробки різних сфер психології та ін.

Поняття «категорія». Основні категорії філософії (Аристотель, І. Кант). Система основних категорій психології (Сеченов І.М., Ломов Б.Ф., Петровський А.В., Ярошевський М.Г.).

Основні принципи неklasичної науки (принцип ситуаціонізму; принцип суб'єктивної інтерпретації; принцип «напружених систем»). Розгляд крайніх підходів до ролі ситуації та особистості в детермінації поведінки: біхевіоральний підхід (Уотсон Дж., Скіннер Б. Ф. та ін.) та диспозиційний підхід (Олпорт Г. та ін.).

Постнеklasична гуманітарна парадигма, основний принцип тлумачення особистості не як природного, а як культурного об'єкта, твору. Синергетична концепція, її основні положення (Хакен Г., Лоренц К.). Поняття «самоорганізації системи», «синергетичної комунікації», «точки біфуркації» та ін. номотетичний та ідеографічний підходи в психології (Олпорт Г.). Герменевтичний та феноменологічний методи пізнання. Розгляд особистості як творця власного життя, активного самодетермінованого суб'єкта.

Тема 2. Передумови виокремлення психології у самостійну галузь знань

Проблема дуалізму в психології. Пошук історичних умов виникнення розділення «душі» та «тіла»: до класичний античний підхід до опису психічної діяльності людини Гомера, психологія класичної Греції (досократики, Сократ,

Платон, Аристотель). Філософія совладання: скептики, стоїки, кіренаїки, епікурейці, циніки. Елліністична одержимість словом і джерела психофізичного дуалізму. Греко-римський спіритуалізм. Виникнення телеологічної трактовки психічних процесів та явищ. Засоби розв'язання дуалізму (концепція взаємодії, паралелізм духовного та матеріального, духовне як епіфеномен, різні форми монізму).

Формування двох основних напрямків в філософії: емпіризм і раціоналізм. Дуалізм Р. Декарта: наявність двох субстанцій, двох способів пояснення психічних проявів (рефлекс, інтуїція). Рівнева модель свідомості Р. Декарта. Спроба вирішити проблему «картезіанського дуалізму» Б. Спінозою: взаємодія двох атрибутів субстанції протяжності та духовності. Принцип формування самосвідомості на основі самоспостереження за проявами тіла Б. Спінози. Воля як найвищий афект.

Визначення першого напрямку в психології асоціанізму (Берклі Дж., Юм Д.). Основні види асоціацій за концепцією Д. Юма. Закон причинності. Психологічне трактування законів індукції. Почуття впевненості, або віра, як підстава для індуктивних висновків. Проблема наявності первинних та вторинних якостей об'єктів як головна проблема відображення. Гомункулус Юма Д. як різновид принципу саморегуляції свідомості.

Змістовий модуль 2: Філософія психології як методологія емпіричної психології

Тема 3. Філософія як теорія та методологія психологічної науки

Особливості пізнання в психологічній науці. Поняття предмета та об'єкта наукового дослідження. Метод, методологія та рівні психологічного дослідження. Змістова (філософська, загальнонаукова, загальнологічна, конкретно-наукова) і формалізована методологія. Філософські, загальнонаукові, загальнологічні, теоретичні та емпіричні методи наукового пізнання. Теоретичний та емпіричний рівні психологічного дослідження, відмінність за предметом, методами і формами наукового знання.

Поняття «наукове знання». Основні стадії розвитку науки: замкнута теоретична наука, фактуально-описова, класична наука. Вплив наукових революцій на картину світу. Наукова революція ХХ в.: виникнення некласичного природознавства. Позитивістська концепція розвитку наукових знань Куна Т. Поняття «наукова парадигма», «нормальна наука», «екстраординарна наука», «наукова революція» та ін. Джерела змін в парадигмах. Варіанти завершення кризової ситуації в розвитку наукового знання. Загальна характеристика історії психології. Видозміна предмета психології протягом історії. Основні кризові періоди в історії розвитку психології. Філософський аналіз розвитку психології як експериментальної науки.

Тема 4. Філософські коріння основних психологічних шкіл

Феноменологія Гуссерля Е.: програма філософії як «строкої науки», поняття інтенціальності свідомості, метод феноменологічної редукції, поняття «життєвого світу». Горизонтальна природа свідомості, темпоральні горизонти її.

Використання принципів «феноменологічного опису» в умовах «тут і тепер». Причини та умови виникнення гештальт-психології як самостійного напрямку. Примат цілого над частиною. Суб'єктивні передумови пізнання. Формування теорії поля Левіна К.. Принцип відносності: існування взаємозв'язку між функцією цілого та функцією елемента. П'ять принципів теорії поля (Малколм Парлетт), які характеризують загальний підхід до сприйняття контексту, холізму й процесу, і які лежать в основі гештальт-підходу: принцип організації; одноразовості; сингулярності (одиночності); принцип процесу, що змінюється; принцип можливої значимості.

Поняття «герменевтика». Основні положення філософської герменевтики (Хайдеггер М., Гадамер Х.). Поняття «герменевтична рефлексія», «опит життя» Х. Гадамера., історичність як фундаментальна характеристика людського життя. Розуміння як форма існування суб'єкта пізнання. «Герменевтичне коло» – як модель процесу розуміння тексту, місце співвідношення «частина – ціле» та передрозуміння у даному процесі. Розуміння в концепції Дільтея В.. Розбіжності між поясненням та розумінням. Основні форми розуміння: рефлексія, співпереживання, герменевтика. Інтелектуальний та інтуїтивний способи пізнання за Бергсоном А.

Екзистенціальна філософія ХХ ст. (Хайдеггер М., Сартр Ж.-П., Камю А., Ясперс К.). Проблема індивідуально-людського буття. Індивідуальне існування людини, охоплене почуттями страху, тривоги, стурбованості. Співвідношення індивідуального й суспільного як методологічна передумова моделювання особистості. 2 засоби існування людини: індивідуальний та груповий. Буття у фундаментальній онтології Хайдеггера. Поняття «анонімної істоти», людської істоти, що відчужена від свого щирого «Я». Поняття «турбота», її складові моменти: буття- в-світі або минуле, забігання уперед або майбутнє, теперішнє буття. Реалізація смерті людини як ключ до автентичності.

Ясперс К. і навчання про просвітління екзистенції. Поняття «екзистенціях», «екзистенціальна комунікація». Метод «трансцендування поверх предметного». Свобода як здібність екзистенції, яка виникає у комунікації. Проблема відповідальності та винності людини. Зв'язок екзистенції з ситуацією. Пограничні ситуації (смерть, боротьба, вина, страждання) як різновид історичних ситуацій, у яких людина осягає свою сутність.

Екзистенціальний аналіз Сартра Ж.П.: розгляд волі вибору, особистісної автентичності, системи відносин людини зі світом та іншими людьми, шляхи, за якими створюються значення й цінності індивідами. Поєднання буття та нічого в існуванні окремої людини. «Фундаментальний проект» як головна ілюзія існування особистості. Проблема «вільного обирання» та «радикальне рішення».

Форма підсумкового контролю успішності здобувачів екзамен.

З метою формування професійних компетенцій широко впроваджуються інноваційні методи навчання, що забезпечують комплексне оновлення традиційного освітнього процесу. Наприклад, комп'ютерна підтримка

освітнього процесу, впровадження інтерактивних методів навчання (робота в малих групах, мозковий штурм, ситуативне моделювання, опрацювання дискусійних питань).

Засоби діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка з навчальної дисципліни/освітньої компоненти виставляється як загальний підсумок з наступних форм роботи:

- аудиторна робота за семестр (підсумкова оцінка усіх форм роботи здобувача протягом семестру);
- самостійна робота за семестр.

Контроль здійснюється з дотриманням вимог об'єктивності, індивідуального підходу, систематичності і системності, всебічності та професійної спрямованості контролю. Використовуються такі методи контролю (усне опитування, виконання практичних завдань, тестування), які мають сприяти підвищенню мотивації здобувачів – майбутніх фахівців до навчально-пізнавальної діяльності.

Рекомендована література

Основна література:

1. Бичко А. К., Бичко І.В. Історія філософії. Київ, 2001. 406 с.
2. Константинов В. В. Методологические основы психологии. СПб.: Питер, 2010. 240 с.
3. Корольчук М. С. Історія психології: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ, 2010. 248 с.
4. Криворучко П. П. Історія психології: Курс лекцій / за заг. ред. М. С. Корольчука. Київ, 2003. 220 с.
5. Маноха І. П., Романець В.А. Історія психології ХХ століття : навч. посібник для ВНЗ. Київ, 2007. 832 с.
6. Савчин М. *Духовна парадигма психології*: монографія. Київ, 2013. 252 с.

Допоміжна література:

7. Величковский Б. М. Когнитивная наука: Основы психологии познания: в 2 т. Т. 1-2. Москва, 2006. 448 с.
8. Ждан А. Н. История психологии: от античности до наших дней. Москва, 2005. 576 с.
9. Коплстон Ф. История философии. ХХ век. Москва, 2002. 269 с.
10. Левин К. Динамическая психология: Избранные труды. Москва, 2001. 572 с.
11. Носенко Е. Л. Сучасні напрями зарубіжної психології: психологія особистості. Дніпро, 2010. 327 с.
12. Основы современной философии. СПб., 1999. 352 с.
13. Подольська Є. А. Філософія: Підручник для здобувачів вищої освіти вищих навчальних закладів. Київ, 2006. 704 с.
14. Философский энциклопедический словарь. Москва, 2005. 576 с.
15. Хрестоматия по философии: учебное пособие. Москва, 2001. 416 с.

Інформаційні ресурси:

16. Гуссерль Э. Феноменологическая психологии. (Амстердамские доклады) [Электронный ресурс] / Э. Гуссерль // Электронная библиотека по философии. – Режим доступа: <http://www.philosophy.ru/library/husserl/psych.html>.
17. Лоренц К. Концепция самоорганизации. Синергетика. Общие положения [Электронный ресурс] / Конрад Лоренц. – Режим доступа : <http://spkurdyumov.ru/what/konceptsiya-samoorganizacii-sinergetikaobshhie-polozheniya/>

18. Махній І. П. Історія психологічної думки: навч. посібник [Електронний ресурс] / І. П. Махній, М. А. Скок. – Чернігів : Чернігівський національний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2010. – Режим доступу: [http //makhnii-history.blogspot.com/](http://makhnii-history.blogspot.com/).
19. Новейший философский словарь [Электронный ресурс] / [сост. и гл. н. ред. А. А. Грицанов]. – Минск: Книжный дом, 2003. – 1280 с. – (Серия «Мир энциклопедий»). – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_new_philosophy.
20. Франкл В. Доктор и душа [Электронный ресурс] / Виктор Франкл / Пер. с англ., предисл. А. А. Бореев. – СПб. : Ювента, 1997. – 285 с. – Режим доступа : http://www.marsexx.ru/psychology/frankl-doktor_i_dusha.html

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бабатіна Світлана Іванівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Херсонського державного університету

<https://www.kspu.edu/About/Faculty/IPHS/ChairGenSocialPsychology/Cadre/Babatina.aspx>

Блинова Олена Євгенівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Херсонського державного університету

<https://www.kspu.edu/About/Faculty/IPHS/ChairGenSocialPsychology/Cadre/Blynova.aspx>

Казібекова Вікторія Федорівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Херсонського державного університету

<https://www.kspu.edu/About/Faculty/IPHS/ChairGenSocialPsychology/Cadre/Kazibekova.aspx>

Крупник Іван Романович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Херсонського державного університету

<https://www.kspu.edu/About/Faculty/IPHS/ChairGenSocialPsychology/Cadre/Krupnik.aspx>

Мойсеєнко Вікторія Василівна – доктор філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 053 «Психологія», викладач кафедри психології Херсонського державного університету

<https://www.kspu.edu/About/Faculty/IPHS/ChairGenSocialPsychology/Cadre/Moiseenko.aspx>

Олейник Нарміна Оруджівна – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології Херсонського державного університету

<https://www.kspu.edu/About/Faculty/IPHS/ChairGenSocialPsychology/Cadre/Oleynik.aspx>

Попович Ігор Степанович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології Херсонського державного університету

<https://www.kspu.edu/About/Faculty/IPHS/ChairGenSocialPsychology/Cadre/Popovych.aspx>

Тавровецька Наталія Іванівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Херсонського державного університету

<https://www.kspu.edu/About/Faculty/IPHS/ChairGenSocialPsychology/Cadre/Tavrovetskaya.aspx>

Шебанова Віталія Ігорівна – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології Херсонського державного університету

<https://www.kspu.edu/About/Faculty/IPHS/ChairGenSocialPsychology/Cadre/Shebanova.aspx>

Навчальне електронне видання

**О. Є. Блинова, С. І. Бабатіна, В. Ф. Казібекова,
І. Р. Крупник, В. В. Мойсеєнко, Н. О. Олейник,
І. С. Попович, Н. І. Тавровецька, В. І. Шебанова**

ЗБІРНИК НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія
галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

За редакцією В.В.Мойсеєнко

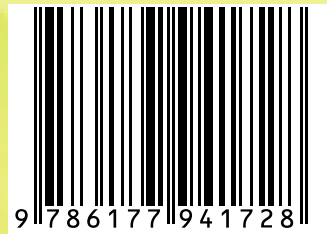
ISBN 978-617-7941-72-8 (електронне видання)

Підписано до видання 28.02.2022 р.
Формат 60×84/16. Гарнітура Times New Roman
Ум.друк.арк. 13,83. Обл.-вид. арк. 14,87.
Замовлення №3042.

Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С.
Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів
видавничої справи: серія ХС №48 від 14.04.2005 р.
видано Управлінням у справах преси та інформації
73000, Україна, м.Херсон, вул. Соборна, 2
тел.050-514-67-88; 050-133-10-13; e-mail : printvvs@gmail.com

ISBN 978-617-7941-72-8

9 786177 941728